

MAGYAR NYELVŐR

TARTALMÁBÓL

Feleki László: A rajttól a röplabdáig

*Süle Jenő: Idegen szavak nyelvhasználatunkban,
ahogy ma látjuk*

Bencédy József: Országos kiejtési és szavalóversenyek

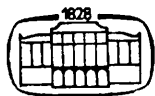
Szathmári István: Szakszavak használata a csehszlovákiai magyar sajtóban

*Károly Sándor: Valóban mellérendelés az értelmező?
A nyelvi-nyelvészeti ismeretterjesztés időszerű kérdései*

Fülei-Szántó Endre: Nemesak mi tanulunk magyarul

Terte István: Szülők és gyermekek

Nagy Géza: Tájszavak a bodrogi Karesa községből

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

12. ÉVFOLYAM 1978. JANUÁR—MÁRCIUS 1. SZÁM

MAGYAR NYELVŐR

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ANYANYELVI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

SZERKESZTETTÉK: SZARVAS GÁBOR (1872—1895), SIMONYI ZSIGMOND
(1896—1919), BALASSA JÓZSEF (1920—1940), BEKE ÖDÖN (1946—1953)

FELELŐS SZERKESZTŐ: LŐRINCZE LAJOS

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKŐ LÁSZLÓ, FÁBIÁN PÁL, GRÉTSY LÁSZLÓ,
GULYA JÁNOS, ILLYÉS GYULA, KOVALOVSKY MIKLÓS,
RÁCZ ENDRE

SZERKESZTŐ: SZENDE ALADÁR

A szerkesztőség címe:

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete
1014 Budapest I., Szentháromság u. 2. Levélcím: 1250 Budapest, Pf. 19.

1828—1978

MEGJELENT AZ AKADÉMIAI KÖNYVKIADÁS
150. ÉVÉBEN

TARTALOMJEGYZÉK

Nyelvművelés

<i>Feleki László: A rajttól a rőplabdáig</i>	1
<i>Süle Jenő: Idegen szavaink nyelvhasználatunkban, ahogy ma látjuk</i>	8
<i>Bencédy József: Országos kiejtési és szavalóversenyek</i>	26
<i>Szathmári István: Szakszavak használata a csehszlovákiai magyar sajtóban</i>	33
<i>Károly Sándor: Valóban mellérendelés az értelmező?</i>	46

Vita

A nyelvi-nyelvészeti ismeretterjesztés időszerű kérdései	51
--	----

Nyelv és iskola

<i>Fülei-Szántó Endre: Nemcsak mi tanulunk magyarul</i>	86
<i>Terts István: Szülők és gyermekek</i>	92

Nyelvjárásaink

<i>Nagy Géza: Tájszavak a bodrogi közeli Karesa községből</i>	96
---	----

Szó- és szólásmagyarázatok

<i>Kontra Miklós: A művelt újrakölcsönzésről, Shakespeare ürügyén</i>	108
<i>Kiss Lajos: Lejt, lejtő — Ramaty</i>	109

(* * * *)

Imre Samu

(1 9 7 8)

MAGYAR NYELVŐR

102. ÉVFOLYAM

*

1978. JANUÁR—MÁRCIUS

*

1. SZÁM

A rajttól a röplabdáig

(Hogyan vált magyarrá sportnyelvünk?)

— Igen, ez egy kicsit fonák helyzet! — mondtam finnyásan, mire a házigazda kamasz fia felfigyelt szavaimra a sportújság olvasása közben, és helyeslően jegyezte meg:

— Igen, igen, az a baj, hogy Klampár nem tud jól pörgetni fonákról, csak tenyeresről.

A fiú azt hitte, hogy az asztalitenisz világbajnokságról beszélgettünk. A nagy verseny akkortájt folyt Birminghamben.

Nevettünk, de én elgondolkodtam. Íme, így él a nyelv! Mozog, változik. A sport elragadta a *fonák* szót a köznyelvtől. Eredeti értelmében ritkán használjuk. Egy kicsit régiesnek, túlságosan választékosnak, mesterkéltnek hat. Inkább azt mondjuk, hogy *kínos, furcsa, visszás*. Esetleg fordításban használnám a szót, talán így: „Igen, lordom, ez fonák helyzet, nemde?”

Ugyanakkor a mindennapi sportélet nyelvéhez tartozik. Teniszben, asztaliteniszben nélkülözhetetlen. Az angol *backhand*, vagy magyarosan írva *bekhend* helyére került a *fonák*. Egyszerűen azért, mert „visszakézről” való ütést jelent, a *tenyeres (forehand, fórhend)* ellentétét vagyis amikor az ütő másik, ellenkező oldaláról ütjük meg a labdát, túlsó vállunk oldaláról. Fonákról.

A *tenyeres* szó is a magyarító mozgalomban született. Láttatóan utal arra az oldalra, amelyről az azonos ütőfelülettel való ütés történik. Mint egy pofon. (Ritkán vágnak valakit pofon fonákról. . .) Mondanom sem kell, hogy annak idején mindkét szót hevesen támadták, és világos okfejtéssel bebizonyították, hogy mind a kettő képtelenség. A *fonák* szónak megvan a maga bevált, „tisztesleges” jelentése, s ha egy jobbkezes játékos a labdát baloldaltól üti meg az ütő „másik” felével, ebben semmiféle visszásság nincs. A *tenyeres* szó pedig (így érveltek) hasonlóképpen félreérthető: mindenki tenyeres-talpas parasztemenyecskére, cselédre gondol. Így ők. Ezzel szemben népünk ma sem rosszul táplált, de városban és falun egyaránt több a jóalakú, karcsú lány, vagy asszony, mint valaha, ami pedig a *cseléd* fogalmát illeti, ez a foglalkozási ág csaknem teljesen kiment a divatból, helyét a bejárónők foglalták el, akik már csak kemény munkájuk jóvoltából sem válnak holmi lomha mozgású, tenyeres-talpas asszonyságokká.

A *tenyeres* is, a *fonák* is a sport tulajdonává vált. Egészen természetes volt hallani, amint Berczik Zoltán, az asztalitenisz válogatott vezető edzője elárulta, hogy milyen tanácsot adott Jónyernek egy fontos mérkőzés előtt: „Figyelmeztettem, hogy Bengtsson *fonákjára* adogasson.”

A *backhand* és a *forehand* tehát visszakerült a szigetországba, nekünk egyikre sincs már szükségünk. Berczikkel kapcsolatban még két új magyar szó is előkerült: *edző* és *adogatás*.

Az adogatás nem tartozik a magyarító mozgalom legfényesebb gyöngyszemei közé. A *szerválás*-ból, a *szervá*-ból *adogatás* lett, az igealak is egyszerűen szólalt meg magyarul: *adogatni*. Egyetlen hibája a szónak, hogy hosszabb, mint az eredeti, de általában jól megállja a helyét, bár az igazat megvallva, nem teljesen szorította ki külföldi megfelelőjét.

Az edző és a Mondolat

Az *edző* szó pályafutása külön fejezet. Az angol *trainer* s származékai sokáig vártak arra, hogy magyarrá váljanak. (Mellékesen megjegyezve: a labdarúgás szakkifejezései túlnyomó többségükben azért angolok, mert ezt a sportágat is tőlük vettük át; angol sportemberek is segítettek meghonosítani ezt a szép labdajátékot Magyarországon. Ezzel szemben például a sísport szakkifejezéseit a német nyelv szolgáltatta számunkra, mert elsősorban az osztrákoktól tanultunk meg síelni. (Nem pedig „sízni”, mert a szó a norvég *síj*-ből származik, s kezdetben *síjelés* volt a sport neve. De menjünk tovább!) A *trainer* szó csak nagysokára vált egyelőre csak *tréner*-ré, s hasonlóképpen magyarosan kezdték írni a testvérszavakat is: *tréning*, *trenírozni* (német hatás), de volt, aki *tréníngezett*, sőt *trenált*. Egyik szó fülsértőbb volt, mint a másik. Amikor a Nemzeti Sport pályázatán (erről később többet) az *edző* szó látszott a legéletképesebbnek. Fontos szerepet játszott az a körülmény is, hogy a szó minden alakzatban jól használható: *edző*, *edzés*, *edz*, *edzésnapló*, *mesteredző*, *edzőpálya*, stb. Kevés szónak volt olyan keserves a rajtja (startja. . .), mint éppen az *edző*-nek. Az ellentábor különösen ezt a szót találta nevetségesnek, megszokhatatlannak. Kitért a gúny vihara. Mérközéseken csúfolódva kiabáltak be a kispadon ülő szakembernek:

— Mi van, *edző* úr?! Éljen az *edzőöő*! Hogy ment az *edzés*?!

Az illetők nyilvánvalóan nem voltak tudatában annak, hogy önkéntelenül is az ügyet szolgálták, szinte belevésték a saját agyukba is az új szót. Jaj az újnak, ha nem támadják! Kosztolányi Dezső választékosabban fogalmazta meg az ellenállás döntő szerepét az előrehaladásban: „Kazinczy nyelvújítása is akkor vetett lobot, amikor megjelent ellene egy gúnyirat: a Mondolat. Úgy rémlik, erre szükség van. Nálunk a gondolatot a »mondolat« véteti észre.”

Ennyit bevezetésül. Egy cikk elolvasása után jutott eszembe, hogy érdemes lenne visszaemlékezni a Nemzeti Sport magyarító pályázatára, amely sportunk magyar nyelvének kialakításában nem éppen jelentéktelen szerepet játszott. A szóban forgó cikk a Magyar Tudomány 1977. évi 2. számában majd a Nyr.-ben (101: 129–41) jelent meg „Az idegen szavakról” címmel. Ennek a cikknek minden szavával egyetérttek, s örülök annak, hogy Benkő Loránd és Lőrincze Lajos kidomborította a szópályázatok fontosságát is. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a tevékeny kortárs szemszögéből tudok visszaemlékezni arra a pályázatokra épült nyelvújító mozgalomra, amely megtanította a sportot magyarul beszélni. Milyen volt ez a mozgalom, milyen tanulságokkal szolgál, akár a jelen számára is?

A csőd

Egykori sportújságokat lapozgatva, megállapíthatjuk, hogy a sport nyelve annakidején minden volt, csak magyar nem. A magyar szavak („hogy”, „és”) szinte csak mint töltelkyszavak szerepeltek a lényegét képviselő idegen

szakkifejezések között. Nem volt ritka az ilyen tudósítás: „A jobb back rüszttel passzolt a centerhalfhoz, az stoppolta a labdát, egyet driblizett, passzát a jobb-szélső becenterezte, a centert hiába faultolta az ellenfél backje, kapura lőtt. A labdát a kapus robinzonáddal cornerre mentette, de a taccsbíró intésére a bíró taccsdobást ítélt.” És ehhez hasonlók. Az idegen szavak között bőségesen szerepeltek rosszul kiejtett, hibásan használt szavak. Egyetlen példa: a *taccs*. Ez az angol *touch* szó magyar változata. Az angolban a *touch-line* (megközelítő kiejtése: tacs-lájn) egyszerűen az oldalvonalat jelenti, szinte a játéktér „part-ját”, ahol a játéktér véget ér. Ez a vonal a pályát kétoldalt határolja. (A pálya négyszögének szemben álló két egyenese a *kornervonal*, a mai *alapvonal*.) Az angolban azonban nincsenek „taccsbírák”, hanem „vonalemberek” (*linesmen*). Nincs „taccsdobás”, hanem „bedobás” (*throw in*). Nálunk viszont vadon meghonosodott a *taccsbíró* (sőt, rövid *a*-val, a „taccsbíró”), a *taccsdobás*, a *taccsrajátszás*. Nem minden humor nélkül való, hogy az asztaliteniszben a *touch* mint „töccs” került be nyelvünkbe. Még a harmincas években hoztak egy szabályt, hogyha egy túl hosszú labda az asztalon túl a játékos ütőjét éri (véletlenül beleüt, vagy nem tudja az ütőt elkapni az asztalon túlszállt labda elől), akkor az neki rossz, mert a labda érintette (*touch*) az ütőjét. Az asztaliteniszben ugyan nincs külön „töccsbíró”, de maga a *töccs*, ez a kissé szögediesen hangzó szó közhasználatúvá vált.

Bocsánat a kifejezésért, de a sport nyelve egyszerűen ronda volt. És ami még ennél is rosszabb, értelmetlen. Világos, helyes magyar beszédről szó sem lehetett. Sajnos, a sport iránt fogékony ifjúság ezt a zagyvaléknyelvet tanulta meg.

Az első lépés

Az egykori Nemzeti Sport szerkesztőségében született meg az ötlet, hogy magyarító mozgalmat kellene kezdeményezni. De hogyan? Az addigi tapasztalatok azt bizonyították, hogy a „felülről” jött szavakat a nagyközönség nem szívesen fogadja el. Voltak öröndetes példák is. Már a húszas években sikerült magyarrá tenni a „modern pentathlon” nevét: *öttusa*. Kétféle pentathlon volt. Az egyik az ógörög eredetű az atlétikában, a másik a modern pentathlon, amely, mint tudjuk, lovaglásból, párbajtőrívásból, céllövésből, úszásból és futásból áll. A pentathlonból *ötpróba* lett, de a modern pentathlont modern ötpróbának nevezni — eléggé szegényes megoldásnak látszott. Így lett a modern pentathlonból *öttusa*, élesen megkülönböztetve atlétikai rokonától, az ötpróbától. Szinte fölösleges külön megjegyezni, hogy az atlétikában a dekathlon nevét a *tízpróba* foglalta el. A rövidített *öttusa*, amely mindössze három számból áll, már születésétől fogva a háromtusa nevet viselte triatlón helyett. Van még négytusa is.

Hosszas viták után alakult ki a Nemzeti Sport szerkesztőségében az a felfogás, hogy sportnyelvünk magyarrá tétele csak „közmunka” lehet, vagyis be kell kapcsolni a közvéleményt, a sporttársadalmat, azokat a sportembereket akik műveltségükkel és a sporttal való jártasságukkal tevékeny részt vehetnek a mozgalomban. És ha maga a sporttábor szüli az új magyar szavakat, akkor el is fogadja őket, hiszen az ő kedves gyermekei. A magyarító mozgalom kezdeményezője személy szerint Vadas Gyula dr., a lap főszerkesztője volt, s leglelkesebb segítő társa Molnár Géza, a kerékpár rovat nagy műveltségű vezetője, akinek irodalmi jelentőségére jellemző, hogy egyik színdarabját a Nemzeti

Színház mutatta be. Többé-kevésbé résztvett a munkában a szerkesztőség valamennyi tagja. Jómagam meglehetősen jelentéktelen szerepet játszottam, már életkoromnál fogva is.

Nem könnyen alakult ki a követendő út. Amikor 1931. április 24-én buzdító felhívás jelent meg a sportújságban, még hiányzott a versenyszerűség, a pályázati forma. Ennek a felhívásnak alig volt visszhangja. A centerhalfok és back-ek továbbra is ofszájdra állították az ellenfél centerét, vagy taccsra mentettek előre. 1931. szeptember 29. nevezetes határnap. Ekkor jelent meg az első magyarító pályázat, tiszteletdíjakkal. És már az első esztendő tiszteletre méltó eredménnyel zárult. Íme, az első öt úttörő új magyar szó: *rajt* (start), *szorító* (ring), *ujjas* (szvetter), *edző* (tréner), *mez* (dressz).

Mindössze öt szó, de mi nagyon örültünk a jó rajtnak. . . Külön vizsgálgattuk, hogyan képezhetők, hogyan ragozhatók az új szavak. Tehát: *rajt*, *rajtolni*, *rajtengedély*, *rajttámla*. Ez a szó különben a levegőben lógott, hiszen már a gyerekek így indították el futóversenyeiket: „Elkészülni, vigyázz, rajt!” Őse nyilván a *rajta* volt. *Szorító*, *szorítósegéd*, *szorítókötel* — mehet! Kedves, szép magyar szónak látszott az *ujjas* is. Jóleső érzés volt az is, hogy válogatottjaink ezentúl nemzeti mezben és nem dresszben szerepelnek. A legkényesebb újítás, mint már említettem, az *edző* volt. Alaposan átgondolt újszülött volt ez is a magyarítás családtervezésében. A *training* tulajdonképpen a versenyekre, mérkőzésekre *edzi* a sportolókat, s aki ezt a tevékenységet vezeti, a *tréner*, az maga az *edző*. Nézzük csak, hogyan lehet ragozni. *Edző*, *edzés*, *edzőtárs* (tréningpartner), *edzőpálya*, *edz.* . . semmi gond! Ezeknek a szavaknak a meghonosodását a lelkesedés és gúny egyaránt támogatta.

Magyar szóbőség

A kezdeti siker egyaránt fokozta a szerkesztőség és a pályázó sportemberek lelkesedését. Évről évre egymás után születtek az új szavak, mint például: *hajrá* (finis, biztatásban: *tempó*), *színt* (sztenderd), *portya* (túra), *rosta* (triál), *rangaadó* (derbi), *roggyant* (groggy), *szöglet* (korner), *les* (ofszájd), *versenyóra* (stopperóra), *lelátó* (tribün), *csúcs* (rekord), *váltó* (staféta), *tenyeres* (fórhend), *fonák* (bekhend), *váltósúly* (weltersúly), *járom* (nelson), *bórszeg* (stopli), *légbukfenc* (szaltó), *röpte* (volley), *vágtá* (sprint), *vágtázó* (sprinter), *sarkos* (oxford), *műlesiklás* (szlalom), *kezezés*, *keze* (*hands*, *handset* követ el), *fedezet* (*half*), *középcsatár* (center), *középfedezet* (centerhalf), *hátvéd* (beke), *csűd* (rüszt), *toppol* (stoppol), *cselez* (dribliz), *átadás* (passz), *szurkoló* (drukker), *csörte* (asszó), *pást* (plans), *védés-visszavágás* (parádruposzt), *játék* (game), *játszma* (szet), *mérkőzés* (meccs), *part* (taccs), *partjelző* (taccsbíró), *partdobás* (taccsdobás), *lecsapás* (smash), *kalló* (crawl), *erőnlét* (kondíció), *dancs* (fault), *fortély* (taktika), *adogatni* (szerválni). . . Azt hiszem, a sportmozgalomnak nincs oka szégyenkezni a nyelvművelésben vállalt szerepe miatt.

Néhány szó a szavakról

Ha végignézzük az előbbi példákat, feltűnik, hogy néhány szó nem ment át a köztudatba. Így például a határozottan tökéletesnek talált *kalló* (*kallózás*, *kallózni*). A gyorsúszók *kallóznak* ugyan a lábukkal (a vizimalmoktól

kölcsönvett láttató szó ez), de nem beszélnek róla. A gyorsulás egyaránt magába foglalja a láb és a kéz mozgását. Ahhoz, hogy egy szó meghonosodjék, használni is kell. A taktika is erősen tartja magát a fortéllyal szemben. Ilyesmit lehetetlenség előre kiszámítani. A láb, úgy látszik, nagyobb önállóságra törekszik, s talán ez az oka annak, hogy a football helyére a labdarúgás került, s nem a „lábilabda”, vagy egyszerűen: *láblabda*. Ugyanakkor kedvelt a lab-tenisz. Megjegyzem, a *football* és a *labdarúgás* helyett a szóbeszédben manapság a *foci* a leghasználatosabb, s a *football* sem halt ki. Együtt kell vele élni. Nem gyökerezett meg a *saltó* helyett a *légbukfenc*. Ki tudja, miért nem? Talán, mert egy szótaggal hosszabb, mint az eredeti? A nyelv rövidsége törekszik. Annakidején az Akadémia részéről arra figyelmeztettek minket, hogy lehetőleg hagyjuk békében az egytagú szavakat, mivel ezekben amúgyis szegény a magyar nyelv. Így maradt meg a *sport*, a *gól* stb. Talán ezért is erőltetett a *nulla*-nak *nullá*-val való helyettesítése. Mellékesen: a *nulla* sem magyar szó, helyette a *semmi* lenne indokolt, ahogyan a teniszben használják a *love* (ez esetben *semmi*) helyett. Egy teniszmérkőzésen a *fifteen love* — tizenöt *semmi*.

Az *erőnlét* (kondíció) meghonosodott, pedig kezdetben egy kicsit csikorogott. Megszoktuk. Csak arra kell vigyázni, hogy akinek jó az *erőnléte*, az *jó erőben* van. Nem jó *erőnlétben*. Ez rossz.

A *drukker* egyike a legcsúnyább idegen szavaknak. Két mássalhangzóval kezdődik, németül végződik. Legalább *drukkoló* lenne az, aki még mindig drukkol. Jó ízlésű ember ma már *szurkol*. Ennek érdekében jelentős nyelvészeti zenemű is született, a *SZŰR, SZŰR, szurkoló* kezdetű dal, amely a népszerű Színészek — Újságírók Rangadó nagy eseményének indulója lett. *Rangadó*. . . Így nevezik manapság a sportban a rangos találkozókat, s nyilván kevesen gondolnak néhai Lord Derbyre, akinek nevét megközelítően „Dábi”-nak ejtik.

Külön figyelmet érdemel a *les* (*off-side, ofszájd*) pályafutása. Ez egyike a legbonyolultabb angol szakkifejezéseknek. Ha egy csatár a jó oldalon van (nem lesen), akkor helyzete: „on-side”. Ha átbillen labda nélkül az ellenfél védői mögé, akkor helyzete „off-side”. Vagyis a rossz oldalon van. Nem akarom ismertetni ezt a bonyolult szabályt, amely annyi vihart kavart már a labdarúgásban, de felelősségem tudatában állítom, hogy azoknak, akik gúnyt űztek a *les* szóból, s kiálltak az *ofszájd*, sőt *ofsziid* és *obciid* (!) mellett, halvány fogalmuk sem lehetett arról az angol szóról, amelyet védtek.

A *fault* külön fejezet. Ezt a szót ma is összetévesztik a *foul* szóval. A *fault* egyszerűen 'hiba'. Sem több, sem kevesebb. A teniszben így is szokták meg. Például a lábhiba azelőtt *foot-fault* (*futfólt*) volt. A *fair play* ellentéte a *foul play*, vagyis a sportszerűtlen, piszkos játék. Röviden *foul*, helyesen kiejtve: *faul*. (Angliában a záptojás neve *foul egg*.) A kezdet kezdetén valaki összetévesztette a *foul*-t a *fault*-tal, betű szerint magyarosan ejtette ki, s gyakran még ma is kiabálják durvaság láttán, hogy *faul!* Jókor a helyesírási hiba! A *dancs* erdélyi szó, jelentése: 'szennyes, szurtos, ronda, undok'. Az a játékos, aki szándékosan megrúgja ellenfelét, bizony nagyon piszkosan játszik. Az angol így is bélyegzi meg az ilyen jelenséget: *Dirty play* piszkos játék.

Néhány szó az *olimpias* — *olimpikon* vitáról. Az *olimpikon* születése rendhagyó: hazai gyártmányú idegen szó. Egy pesti újságíró, találta ki azok jelölésére, akik részt vesznek az olimpián, függetlenül attól, hogy milyen eredményt érnek el. Sőt, még csak részt sem kell venniük a versenyeken, elég ha kiküldik őket. A rejtélyes hangzású idegen szóból nagy nyelvi kavarodás keletkezett, amelynek nyomai ma is észlelhetők. Hogy csak egyetlen példát említs-

sek, az Értelmező Szótárban az *olimpikon*-nak kétféle jelentése szerepel: „1. Az olimpián részt vevő sportoló. 2. Az olimpián bajnokságot nyert sportoló.” Szép kis zűrzavar! Tehát az olimpiára benevezett, esetleg el sem indított tartalékot ugyanaz az elnevezés illeti, mint az olimpiai bajnokot. Ezért is használják sportolóink szívesebben ezt a kétértelmű szót, elvégre ki az, aki nem szeretne olimpiai bajnoknak legalább látszani! Az *olimpikon* szó amellet a görög nyelv szabályai szerint semleges nemű, ami nem mondható el az olimpiai játékokon részt vevő pompás nőkről és férfiakra. Ezt az ellentmondást még a harmincas években részletesen fejtette ki néhai Mező Ferenc dr., szellemi olimpiai bajnokunk, aki mellékesen klasszika-filológus latin—görög tanár volt. Majd azt ajánlotta, hogy az olimpián részt vevő sportembereket nevezzük *olimpiás*-oknak. Jó magyar szó, mint például a *vásáros*. Ez a fajta megoldás a sportban amúgy sem ismeretlen, lásd: *kajakos*, *kenus*, *dózsás*, *bunyós*, *döntős*, *tízpróbas*, *kosaras*, stb. Ha felváltva használjuk a helyes *olimpiás* és a helytelen *olimpikon* szót, ez olyan, mintha csak az egyik lábunkon viselnénk cipőt.

Sajnos, még mindig vannak, akik fele-fele alapon oldják meg a magyar sportnyelv kérdését. Felváltva használják a magyar és az idegen szót. Ezt is, azt is. Ez sok zavart okoz. Ha egy ifjú azt olvassa, hogy „X új *csúcsot* állított fel, miután megjavította Y *rekordját*”, töprenghet azon, hogy mi lehet a különbség a csúcs és a rekord között. Olyan ez, mintha a labdarúgásban felváltva használnánk a *kapus* és a *goalkeeper* kifejezést. Ilyesmi mindennapi életünkben is előfordul. Elindul egy *küldöttség* és hazaérkezik egy *delegáció*. Gazdagodása ez nyelvünknek? Inkább kinövése, szépséghibája. Az ilyesmi azoknak tetszik, akik szerint az idegen szavak minden esetben gazdagítják a magyar nyelvet. Egy jónévű írónk is ezt állította. Holott az igazság az, hogy éppen ellenkezőleg: az idegen szavak szegényítik nyelvünket, mert egyetlen idegen szó tucatnyi magyar árnyalatot szorít ki. Pályatársamnak különben azt ajánlottam, hogy a magyar—kínai kulturális együttműködés keretében vegyünk át 200 000 kínai szót. Hej, de gazdag lenne a magyar nyelv!

A röplabda születése

Ismétlem, csekély szerepet játszottam a magyarításban, ez inkább népmozgalom volt, de egyik szavamra, elnézést a szerénytelenségért, azt hiszem, büszke lehetek. A felszabadulás után új játék vált népszerűvé hazánkban: a volleyball. Elsősorban szovjet katonák játszották. (Mellékesen: a játék amerikai eredetű, innen az angol név.) Nagy előnye, hogy a lehető legegyszerűbb körülmények között is játszható. Ma már világhírű a játék, s a montreali olimpia egyik kimagasló eseménye volt, de 1945-ben még alig ismerték. Nálunk csak abban az évben kezdtek el *volézni*, vagyis *volleyball*-t játszani. A Népsportnak már rovatvezetője is volt az új sportág gondozására: Simai László dr., rendőrtiszt. Amikor a sportágról először szó esett, ezt mondtam neki:

— Lacikám, mindenekelőtt magyarítsuk meg a nevet. Mi az, hogy *volleyball*? Tíz év múlva majd pályázatot írhatunk ki magyar névre.

— Már nagyon beidegződött. . .

— Majd kiidegezzük.

Kértem, hogy magyarázza el a játék szabályait, addig ugyanis nem láttam „volleyball”-mérkőzést. A lényegét hamarosan megértettem: a labdának nem szabad a földre esnie. Ezért „volley”. Valamikor ez a szó a teniszben mint *röpte* vált magyarrá. Hangosan tűnődtem:

— *Röpte... röptelabda... nem jó... röplabda... nézzük csak!... röplabda, röplabdázni, röplabdázó... próbáljuk meg!*

— Olyan furcsa. Nem fogják megszokni.

Azt hiszem, ehhez a történethez nem kell csattanó. Ma már senki sem *volézik* Magyarországon, annál többen *röplabdáznak*. A magyaráshoz többek között bátorság és derűlátás is kell.

Néhány tanulság

Cikkem csak jelentéktelen értékelése sportnyelvünk fejlődésének. Bánhidi Zoltán egy kiváló könyvet szentelt ennek a kérdésnek (A magyar sportnyelv története és jelene Akadémiai Kiadó, 1971.) Én csak mint egykori egyszerű résztvevő tudok beszélni a magyarázó mozgalom tapasztalatairól. A fő tanulság az, hogy a magyar nyelv ügyét közügygé kell tenni. Ezen belül a pályázatnak van a legfontosabb szerepe. Mi, magyarok, szeretünk versenyezni, pályázni, vetélkedni. Akármilyen pályázat azonban nem megfelelő. Annak idején a Pesti Hírlap mindössze egyetlen idegen szónak, a *fantasztikus*-nak keresett pályázat útján magyar megfelelőt. Lón: *fellegjáró* és *elképesztő*. Kosztolányi Dezső meg is dicsérte a két szót, majd kiegészítette több mint két tucat további árnyalattal. Legutóbb a rádió hirdetett pályázatot a *sci-fi* és a *spray* magyarrá tételére. Az eredmény: *fanti* és *permet*. Az utóbbi tulajdonképpen nem is új szó, hiszen hazánkban már régóta permeteznek. A *fanti*-ban sem az a baj, hogy nem más, mint egy idegen szó becézése, hanem az, hogy a szóban forgó irodalmi műfaj értéke erősen kétséges, a szót ritkán használják. A *fanti* egy kicsit tréfás hangzású, mintha a történelmi regényt *törti*-nek nevezték el.

A sajtó, a rádió, a televízió szerepe óriási, mondhatnám döntő. A pályázatok elfogadott eredményeinek azonban *kötelező érvénnyel* kell bírniok. Hogy mit értek ez en? Azt, hogyha például az egyik napilap pályázatán valamelyik közgazdasági, vagy politikai természetű idegen szó magyarrá válik, akkor az új magyar szó ne csak a nyelvművelő rovatban szerepeljen, hanem a *vezércikkben is*. Furcsa lenne, ha az újság tiszta vizet prédikálna, és szennyvizet inná. Talán túlzott annak az olvasónak a kifogása, aki szerint egy mai vezércikket szótár nélkül nem lehet megérteni, annyi azonban bizonyos, hogy közíróinktól nem idegen a „neohungaromix” nyelv (Szabó Ede írta le, az *Élet és Irodalom*-ban), s az embernek néha az az érzése, hogy maga a vezércikkíró sem mélyedt el, mondjuk, a komplex integráció jelentésének mélységeiben, de olyan szépen hangzik.

Nem gondolok világméretű összefogást a magyar nyelv megmentése érdekében. Elég ehhez azok segítsége, akik beszélnek.

Feleki László

Idegen szavaink nyelvhasználatunkban, ahogy ma látjuk*

I. Történeti visszapillantás

1. Néhány szó az idegen szavakról általában

Az idegen szavak sorsa sokáig bizonytalan volt nyelvhasználatunkban. Megfelelő tudományos megalapozottsággal és kellő gyakorlati tapasztalati anyaggal alátámasztott egységes szemlélet hiányában vagy ellenségévé esküdünk az idegen szavaknak (purizmus), vagy pedig kritikátlanul tágra nyitottuk a kaput előttük (nyelvi liberalizmus, barbarizmus). A két szélsőségesen ellentétes felfogás abból származik, hogy a két tábor hívei kezdettől fogva megoszlanak az idegen szavak használatának szükségességét, hasznosságát illetően.

Mindenekelőtt alapvető tényként állapíthatjuk meg, hogy az ellenzéki tábor tagjai a nyelvi tudatosulás kezdeteitől fogva napjainkig nyelvünk „ősi romlatlanságát”, szellemét, tisztaságát féltették az idegen szavak beáramlásától. Ilyenformán nem csodálkozhatunk azon, hogy a problémátlanság állapota nem tarthatott sokáig, a különleges hazai történelmi-politikai viszonyok közepette, a felvilágosodás pünkösdi szelének hatására már a XVIII. sz. végére mozgalmi jelleget öltött a nyelv tisztítás gondolata. Az úttörők (Decsy Sámuel, Rát Mátyás, Révai Miklós) nyomában a „második hullám” nyelvújítói már a gyakorlatiasság irányába terelték a mozgalmat, Barczafalvi Szabó Dávid, Bugát Pál, Szemere Pál és mások az idegen szavak tömeges magyarítását állították törekvéseik tengelyébe, nemegyszer figyelmen kívül hagyva a magyaros szóképzés szabályait is.

Elkerülhetetlen folyamat volt, hogy a szélsőséges purizmus előbb-utóbb átváltott egy realisabb felfogás irányába, ugyanakkor kitermelte saját erőteljes ellenzékét is az antipuristák személyében. A nyelvújítás vezető egyéniségei, Verseghy, Kármán és Kazinczy már magasabb nézőpontra tudtak helyezkedni, amikor a szellemi érintkezés elvét, a tudományos élet nemzetköziségét hirdették, ami egyúttal azt is jelenti, hogy az új és szükséges ismereteket közvetítő idegen szavak befogadásának hívei voltak.

2. Idegen szavak, jövevényszavak

A teljes nyelvi elszigetelődés, a hermetikus elzárkózás elvének hirdetői épkezláb érvet már alig tudnak felhozni álláspontjuk igazolására. És ne gondoljuk, hogy ez csak napjainkban van így, amikor az iparosodás, a közlekedés, a tömegtájékoztató eszközök gyors ütemű tökéletesedése, a robbanásszerű tudományos-műszaki fejlődés valósággal modern népvándorlás képzetét kelti bennünk. Ha áttételesen is, ha más mértékrend szerint is, de hasonló lehetett a helyzet az emberi kultúra kezdetlegesebb fokain is, szinte már a barbárság, a nomád életforma történeti szakaszában.

A civilizáció kialakulása és terjedése során a népek és nemzetek állandóan érintkeznek egymással a földrajzi és történeti adottságok, a társadalmi és biológiai keveredés közegeiben egyaránt. S ahogy a védekezés egyre nehezebbé, szinte lehetetlenné vált a faji, a nemzeti önállóság terén, ugyanúgy tarthatatlan lett a nyelvi elkülönülés, elzárkózás gondolata is. A nyelvek között állandósult a kölcsönhatás, s ez alól a világnak szinte egyetlen nyelve se kivétel.

* Az MTA Helyesírási Bizottságának felkérésére készült tervtanulmány.

Valamennyi nyelv több-kevesebb külső hatásnak volt és van kitéve, az eredetiség és a viszonylagos tisztaság tekintetében pedig a mi magyar nyelvünk nyugodtan állja az összehasonlítást más nyelvekkel. Szókincsünk idegen eredetű elemei jól elkülöníthetők, együttes hatásuk nem semmisítette meg, talán nem is nagyon homályosította el nyelvünk meghatározott ősi, eredeti jellegét, más szóval: alapszókincsünk határozottan, jól felismerhető. De összehasonlítás-képpen vegyük csak szemügyre például az angol nyelvet. Igen erős kelta, germán és normann—francia hatások eredményeképpen előállott egy jellegzetesen keverék nyelv, a magába olvasztás folyamata elhomályosította az eredeti karaktert, s ezen nem változtat az sem, hogy az angol ún. „nagy” nyelv, kultúr-történeti kisugárzása óriási és napjainkban is tartó, sőt időnként erősödő. Más nyelvekkel (latin, francia, spanyol stb.) kapcsolatban hasonló megállapításokat tehetnénk.

Idegen hatások természetesen nemcsak a szókincset érhetik, az idegen-szerűség se korlátozódik kizárólag az idegen szavak használatára, bennünket most mégis elsősorban a szókincs kérdésköre érdekel. A nyelvtörténeti tudományosság korszerű elvei ma már lehetővé teszik, hogy egyértelmű és tárgyilagos álláspontot foglaljunk el az idegen szavak befogadásának régóta és napjainkig is vitatott kérdésében.

Ha arra a kérdésre próbálunk választ adni, hogy milyen okokból, milyen szükségletekből kiindulva vagyunk kénytelenek idegen nyelvi elemek használatához folyamodni, rövidegre fogva, egyszerűsítve a következőket mondhatjuk:

a) A tudományos életben vagy a mindennapi nyelvhasználatban olyan fontos új fogalmak merülnek fel, melyekre nincs jó magyar kifejezésünk, illetve meglévő eszköztárunk segítségével nem is tudunk megfelelőt alkotni. Ilyenek: *amplitúdó, dekád, hormon, kozmikus, mikroszkóp, rádió, stressz, vírus* stb.

b) Egyes fogalmakra van ugyan magyar kifejezésünk, de az eredeti idegen szó tömörebb, a jelentéstartalmat pontosabban, teljesebben, gazdagabban tudja kifejezni. Pl.: *antikvitás, energia, gravitáció, imponál, kontúr, masszív, materializmus, orgánus, profil, vákuum* stb.

c) Az idegen szavak harmadik csoportjába sorolhatjuk azokat az eseteket, amikor bizonyos fogalmak mind magyar, mind idegen neve használatos, azonban jelentésmódosulás következtében hangulati többletjelentés, árnyaltság miatt főleg stíláriis megfontolásból célszerűbb az idegen kifejezéshez ragaszkodni. Néhány példa: *dáma, figura, fráter, náció, nimbusz, passzió, perszóna, poszt, prókátor, protekció* stb.

Az idegen szavak befogadása tehát természetes folyamat, a szókincs gyarapításának ma már vitathatatlanul egyik nélkülözhetetlen eszköze. Az eszközzé válás folyamatában — ugyancsak sematikus egyszerűsítéssel — a következő fokozatokat vagy állomásokat lehet megkülönböztetni:

- a) idegen szavak (vendégszavak)
- b) közkeletű idegen szavak
- c) jövevényszavak.

Bármely idegen szó a befogadó nyelv használatában eleinte merőben idegenül viselkedik, mindenki idegennek érzi, és pedig nemcsak akkor, ha csupán egyetlen szakágazati nyelv területén kerül forgalomba, hanem akkor is, ha a közműveltséget érdeklő kifejezésről van szó. A használat gyakorisága folytán azonban hamarosan közel kerülhet a meghonosodáshoz, a közkeletűvé

váláshoz, különösen ha fontos, nélkülözhetetlen fogalmat jelöl, és kisebb-nagyobb mértékben hasonul nyelvünk ejtési és írásgyakorlatához. Idegen származását azonban még érezzük, a használók legnagyobb többsége is tudatában van az idegen eredetnek.

A meghonosodás végső foka az, amikor a nyelvközösség már nem érzi idegennek a befogadott „jövevényt”, amely az átvevő nyelvben a hosszú időn át végbemenő áthasonulás folytán hangzásban, színezetben, sok esetben jelentésben is annyira átcsiszolódott, hogy a szókincs szerves részévé vált. A jövevénytiszta idegen eredetét legfeljebb csak a nyelvész ismeri, a genealógia tekintetében sokszor a nyelvtudomány is zavarba esik. Ezzel elérkeztünk feladatunk gyakorlatibb jellegű területére.

3. Helyesírás, nyelvhelyesség, nyelvvédelem

Gazdag tapasztalati anyag bizonyítja, hogy a nyelvek ellenállást fejtenek ki a beszivárgó idegen nyelvi elemekkel szemben, ez a védekezés természetes. Nyelvérzékünk berzenkedik az idegen elemek nyakló nélküli befogadása ellen, s ebben nem feltétlenül kell nyelvi sovinizmust gyanítani. Az idegen szavak átvételét a mai tudományos felfogás a k t í v t e v é k e n y s é g n e k tekinteti, mert mindig szelekcióval párosul, gyakran vagy legtöbbször valamilyen módosító átalakításhoz kapcsolódik. Tehát a befogadás nem mechanikus, passzív tevékenység, nem szolgai átvétel.

Helyesen állapítja meg Fábrián Pál egyik tanulmányában (Helyesírásunk időszerű kérdései, 89), hogy az idegen szavak írásával kapcsolatban jóformán a magyar írásbeliség kezdetei óta két álláspont harcáról van szó, az egyik a magyaros, a másik az átadó nyelv szerinti idegen írásmód. A fő kérdés itt az, hogy mi a feltétele a magyaros írásmódnak. A válasz látszólag igen egyszerű: a k ö z k e l e t ű s é g. Csakhogy a bökkenő éppen abban van, hogy a közkeletűség fogalma igen tág, helyesebben ingadozó határok között definiálható, továbbá hogy igen sok esetlegesség, szubjektív megítélési szempont érvényesülésére van lehetőség. Arról nem is beszélve, hogy az egyes személyek vagy csoportok mindenkor műveltségi színvonala ugyancsak közrejátszik az idevágó kérdések eldöntésében.

A meghonosodottság kérdése az idegen szavak írásában igen sok gondot okozott már a régi magyar irodalomban is (Geleji Katona István, Tótfalusi Kis Miklós, Pázmány Péter stb.), szinte századokkal korábban, még mielőtt a XIX. században igen kiterjedt viták után a Magyar Tudós Társaság hozzáfoghatott a szabályozás munkájához. Az 1832-i akadémiai szabályzat lényegében már mások kialakult véleményére, jól körvonalazódó előzményekre támaszkodhatott, amikor a magyaros írásmód elvét megfogalmazta: „Azon idegen szavak, melyek polgári just nyervén, nálunk az életnyelvben, ha változatlanul is, általmentek, magyar szavak gyanánt íratnak; például: *fris*. Azok pedig, melyek bizonyos tudományokban műszók gyanánt fordulnak elő, megtartják eredeti írásmódjukat.”

Az akadémiai helyesírás újabb kiadásait a magyaros írásmódnak bár rendkívül óvatos és megfontolt, de fokozatos kiterjesztése jellemzi. Mint tanulságosat csak az 1856-i kiadást említem meg, mely szerint a meghonosodott idegen szavakon kívül magyarosan írandók az „oly műszók, miknek teljesen megfelelő magyar szavaik nincsenek, vagy mik ilyen mellett is, még a gondosabb írók és szólók által is használtatnak, kivált ha a kiejtésben is magyaros

hangot kaptak". A szabályzat vonatkozó pontja (12.) az ilyen műszókra példaként többek között a következőket említi: *marcius*, *akademia* (rövid *e*-vel), *kritika*, *Múzsza*, *próza*, *dráma*, *poézis*. Ahelyett, hogy csak megközelítőleg is teljes történeti szemlét adnék — ami jelenleg nem is feladatunk —, csak két szélsőséges nézetet említek még meg, mind a kettőben az elégedetlenség jut kifejezésre az akadémiai felfogással szemben, csak más-más irányból. Rákosi Jenő a Budapesti Hírlap szerkesztőjeként azt a túlzó álláspontot vallja, hogy „hangzás szerint kell lehetőleg minden idegen szót leírni” (Nyr. 35: 328). Ez az írásmód másokban is támogatóra talált (a legnagyobb hatású Simonyi Zsigmond), míg az ellentétes pólus képviselői közül Volf Györgyöt kell kiemelni, aki a magyaros írásmód ellenzőinek nézeteit bár harcos egyoldalúsággal összezegezi, ám mégis nem minden tudás nélkül. Merev purista állásfoglalása elfogadhatatlan ugyan, mert ellentmond a nyelvfejlődés alaprendeléseinek, a nyelvi demokratizmusnak, gondolatrendszerében más tekintetben mégis van valami megszívlelendő. Ugyanis egyebek között a következőket mondja: „Az idegenszerű írás üdvös korlát, mely figyelmezteti az írókat, hogy a mennyire lehet, magyar szóval tegye érthetővé, a mi mondanivalója van. A magyaros írás megmenti a lelki furdalástól . . . A magyaros írás tág kaput nyit az idegen szók gondatlan, tudatlan használatának. Ennek nemzeti nyelvünk és műveltségünk vallja kárát . . . Az idegen szóknak kár nélkül csak tudatos használatát lehet megengedni. E tudatosságot a helyesírásban az idegen köntös megtartásával kell biztosítani” (Budapesti Szle. 66: 473—5.).

Amit fejezetünk elején az idegen szavak átvételéről mondtunk, hogy ti. aktív, szelektáló tevékenység, most már érvekkel is igazolni tudjuk. Már a régi akadémiai helyesírás egyes vonatkozó szövegrészeiben — ha kissé burkoltan is — kifejezésre jut a nyelvhelyesség gondolata, Volf György érvei közül viszont éppen azok a legelfogadhatóbbak és leghasznosabbak, amelyek alapján szinte alaptézisként mondhatjuk ki: helyesírás és nyelvhelyesség az idegen szavak helyesírásában teljesen összefonódik, majdhogynem egyet jelent. Ha egy idegen szó fonetikus írása mellett döntünk, alaposan meg kell fontolnunk a dolgot, mert ezzel a meghonosodás, a közkeletűvé válás útjára segítjük az idegen szót, s az út végén mindig ott leselkedik a veszély: hátha egy-egy jó magyar szót szorítottunk ki ezzel, siettettük elsorvadását, vagyis gazdagítás helyett szegényebbé tettük nyelvünket.

Én például nem írnám magyarosan a *hipofízis* szót (annak ellenére, hogy a Bakos-féle szótár már első kiadásában így írja), mert ezzel a nagyon jó *agyalápi mirigy* léte került veszélybe. Helytelenítem a *rös* (angol *rush*) fonetikus írását, hiszen a *lendület* kifogástalanul megfelel, ugyanez vonatkozik a *sztori*-ra. E két utóbbi ugyancsak fonetikusán írva található a Bakos-szótár újabb átdolgozott kiadásában, viszont helyeselni tudom megfontoltságát egy másik divatszavunk esetében, a *gag*-et (*ötlet*) ugyanis igen dicséretesen megtartotta eredeti idegen köntösében. E helyütt nem folytatom a példák felsorolását, még csak azt szeretném hangsúlyozni, hogy amikor nyelv művelést mondunk, akkor a nyelv védelemre is gondolunk.

Már az eddig elmondottakból is következik, hogy az idegen szavak használata ellen küzdenünk kell azokban az esetekben, amikor helyettük teljesen megfelelő magyar szavunk van. S a védekezés akkor igazán időszerű, amikor nagy a veszélyeztetettség. Ilyen időket élünk napjainkban, amikor szinte zápor-szerű hatások érik nyelvünket. A forradalmi jellegű politikai, társadalmi és gazdasági átalakulásokon túlmenően valósággal a szemünk előtt egészen új

tudományágak, ipari technikák és technológiák alakulnak ki jóformán egyik napról a másikra, az irodalmi és művészeti hatások mellett a könnyű műfajok, a divat, a szórakoztató ipar részéről áradásszerűen öntik el nyelvünket az idegen fogalmi és nyelvi hatások.

Távol álljon tőlem, hogy én most valamiféle perzekutor nyelv művelést javasoljak. Ám a jó pedagógus mindig tudja, hogy osztályközösségét honnan fenyegeti közvetlen romboló veszély, s abba az irányba mozgósítja elhárító, fegyelmező erejét. Mi hiszünk nyelvünk ősi töretlen erejében, ösztönös védekezőképességében, az egészséges nyelvérzék felülkerekedésében. Azt is tudjuk, hogy a könnyen felvett idegen hatások kérészéletűek szoktak lenni, a dudvák néhányszor áttelelnek, de a sorsuk végül is az enyészet. Ám mindez nem nyugtathat meg bennünket, most mégis jó pedagógusnak kell lennünk, mert nagy szükség van az éberségünkre.

II. Időszerű feladatok, mai tendenciák

1. Helyesírásunk újabb szabályozása

A nyelv mint társadalmi képződmény rendkívül konzervatív természetű, azaz szerencsére lassan és nehezen változik, de mégis alakul, fejlődik, szókincsében gazdagodik, bizonyos hagyományos vonások elhalványulnak, mások felerősödnek, új jelenségek, nyelvhasználati szokások születnek. Így azt is csak természetesnek vehetjük, hogy a nyelvhasználattal összhangban kialakult helyesírás is változik, egyes szabályok fölött eljár az idő, másrészt az új jelenségeknek megfelelően újabb szabályok alkotása válik szükségessé. Ahogy a gyakorlati életben kialakult, mintegy 20—30 éves időközökben került sor ilyen szabályozásra, és csak tisztelettel és elismeréssel adózhatunk azoknak, akik 150 éven át — sok zajtól és csatározástól kísérve — lankadatlan buzgalommal újra meg újra végimentek a felmerülő és végeláthatatlan problémákon a magyar betűkészletől a legbonyolultabb helyesírási fogalmakig.

A mélyreható változásokat jelentő 1945-i történelmi sorsforduló után az 1950-es évek elején érlelődött meg az új helyesírási szabályozás szükségessége, minthogy az akadémiai helyesírás 1950-ben megjelent 9. kiadása lényegében nem változtatott a korábbi szabályokon, inkább csak felfrissítette és kibővítette a szótári példaanyagot. Miben jelentett előrelépést az 1954-ben megjelent, hivatalos megjelölésében 10. kiadásnak nevezett új szabályzat?

Ha csak azt tekintjük, hogy a kibővített új szabályzat 438 pontjából 168 az újonnan bevezetett, akkor még pusztán a mennyiségi változás tárul elénk. A lényeges azonban az, hogy az új szabályzatnak mind tudományos, mind gyakorlati szempontból a jobb, korszerűbb az előzőnél, sok olyan kérdéskört (egybeírás-különírás, elválasztás, földrajzi nevek, betűszók és szóösszevonások stb.) dolgozott ki pontosabban, körültekintőbben, amelyeket az előző szabályozás elnagyoltan tárgyalt vagy teljesen mellőzött. Például az egészen új „Egyéb tudnivalók” c. fejezet sok olyan problémát tisztáz (számok írása, keltezés stb.), amelyet a 8. kiadás teljességgel figyelmen kívül hagyott. A fő vívmány az egységesség megvalósítása, a hivatalos jelleg elismertetése.

Bennünket közelebből az idegen szavak helyzete érdekel. Ha most néhány számadatot ismertetek, akkor ismét csak a mennyiségi változás kelti

fel figyelmünket elsősorban, de a helyes kép kialakításához ez is elengedhetetlen. A 8. kiadás 16 pontban foglalkozik az idegen szavak helyesírásával (89—104.), az idegen tulajdonneveket elkülönítve tárgyalja 19 pontban (112—130.), vagyis összesen 35 pontban. Az elválasztás témakörével külön nem foglalkozik. Ezzel szemben a 10. kiadás összevontan, egy helyen tárgyalja az egész anyagot a tulajdonnevekkel együtt 25 pontban (265—289.), a nem latin betűs írású nyelvek szavait és tulajdonneveit külön tárgyalja „Az átírás” c. fejezetben 23 pontban (290—312.). Ugyancsak elkülönítve foglalkozik még az idegen szavak elválasztásával újabb 4 pontban (326—329.). Ez összesen 52 pont.

A fejlődést megint csak nem a 35 és 52 közötti különbség jelenti elsősorban, hanem azok az alapvető tartalmi vonások és vívmányok, melyek a számok mögött meghúzódhatnak. A felmerülő problémák tárgyalása összehasonlíthatatlanul színvonalasabb, korszerűbb a 8. kiadásnál. A 10. kiadás újabb jelentős lépést tett előre az ún. magyaros írás kiterjesztésében, az ejtés és írás közötti összhang jobb megvalósításában, az ingadozások lehető megszüntetésében, az új jelenségek felismerésében és rögzítésében. Gyakorlatilag is hasznosabb segítséget nyújt azáltal, hogy egyes kérdésköröket (ragozás, toldalékolás, hangzováltozások, néma hangok, elválasztás stb.) egységes szemlélettel és jó logikai megalapozottsággal szinte a teljesség igényével tárgyal. Új és nagyon egészséges gondolat a köznyelvi gyakorlat és a tudományos szaknyelvek közelítése. Ez utóbbi egyike azon feladatainknak, melyeken a jövőben hatékonyabban kell dolgoznunk.

Az idegen szavak helyesírásának gondjaival természetesen nemcsak az AkH. szabályai foglalkoznak, hanem a témakört tárgyaló jelentékeny szakirodalmon kívül a számos szerző, esetleg szerzői kollektíva munkájaként megjelenő különféle „idegen szavak szótárai” is. Nem lennék tárgyilagos, ha ezek közül legalább egyet meg nem említünk, a Bakos Ferenc által szerkesztett Idegen szavak és kifejezések szótárát (ISzKSz.). Ennek az első kiadása is, de különösen az újabb átdolgozott és bővített kiadás a legjelentősebb hozzájárulás az idegen szavak helyesírásának, használatának eredményessé tételéhez. A magyaros írásra való erőteljes törekvés jellemzi e nagyszabású egynyelvű szótár páratlan gonddal összegyűjtött hatalmas anyagát. Ami az első változathoz képest jelentős előrelépés: a címszóanyag gondosabb tipologizálása, az etimológiák pontosabb jelzése és tárgyyszerűbb megoldása, a fogalmak színvonalasabb és korszerűbb értelmezése egyben az újabb kiadás nagy erénye is azzal a fő-fő érdemével egyetemben, hogy megbízható és jóformán teljes képet ad a mai magyar szóhasználatunkban számba jöhető idegen szavak kiterjedtségi köréről, fontosságuk vagy mellőzhetőségük megsejtéséről. A szótár hitelességéhez a benne még mindig fellelhető néhány helyesírási és egyéb kisebb-nagyobb következetlenség, pontatlanság ellenére is kétség nem fér, és méltán foglal el előkelő helyet „hivatalos” jellegű helyesírási kézikönyveink sorában.

Tudjuk, mert számos esetben tapasztaltuk, hogy újabb helyesírási szabályzatunk egyes pontjai nemcsak heves vitákat váltottak ki, hanem egyenesen botránykővé váltak sokak szemében mind a mai napig. (Pl. a rövidülések: *terasz*—*terasz*, *soffőr*—*sofőr*, *pullóver*—*pulóver*, *parallelogramma*—*paralelogramma*, *autogramm*—*autogram* stb., továbbá az idegen szavak elválasztása.) Továbbmenve — különösen újabban — néha elhangzik a túlzott, bonyolult szabályozás vádja is. Bárczi Géza professzor sok bölcsességgel megírt kis könyvében (Nyelvművelésünk, 42) ezt mondja: „Helyesírásunk ugyan nem a legszerencsésebb, mert nagyon van szabályozva, s e számos szabály egyike-másika

akadályozza, hogy a helyesírás szinte ösztönös készséggé váljék.” Vargha Balázs az Élet és Irodalom 1974. ápr. 20-i számában egyenesen „rossz nyelvi közérzetről” beszél, a sok bonyolult szabály felesleges koloncokat rak a fogalmazás könnyedségére, folyamatosságára, kifejezési görcsöket okoz. Mi tagadás, van ebben valami igazság, és el szeretném kerülni, hogy „a növekedéssel járó nehézségek” elkoptatott frazeológiájában igyekezzek magyarázatot találni. Pedig ebben is van valami igazság. Gondoljunk csak fővárosunk forgalmának rohamos fejlődésére. Ám ez se mentes az ellentmondásoktól, a sok aluljáró és forgalmi lámpa megtöri a közlekedés ritmusát, a gyalogosok, különösen az öregebbek közlekedése egyre lassúbbá, nehezebbé válik. A fejlődés ilyenformán más vonatkozásban sokszor magában hordja az újabb nehézségek csíráit. A növekedés ugyanis nem mindig és nem mindenben fejlődés.

A fejlődés ellentmondásosságának gondolatmenetébe illik még a helyesírási szabályzat elsajátíthatóságának kérdése is, és ennek különösen az idegen szavak tekintetében van nagy jelentősége. A magam részéről teljesen irreálisnak és maximalistának tartom az olyanféle kívánságokat, mint pl. Kalmár Eleké volt, aki egyik cikkében (NyK 23: 282) éppen az idegen szavak egységes írásához olyan alapelvet követel, „melyet bővebb nyelvtani vagy idegen nyelvi ismeretek nélkül is minden írni tudó magyar ember egyszerűen alkalmazhasson”. Elég csak a földrajzi nevek helyesírására vagy a néma hangra végződő idegen szavak toldalékolására gondolni, máris nyilvánvalóvá válik az ilyen igények képtelensége.

2. A helyesírás szabályozása kollektív tevékenység

A fentiek alapján nagyon is érthető, hogy a helyesírási szabályok megalkotói nem hívei a szabályok gyakori változtatásának, mert azt tapasztalják, hogy az ilyesmi bizonytalanságot és bizalmatlanságot eredményez. Igen figyelemreméltó az a körülmény is, hogy a helyesírás, amely különben mindig közmegegyezés dolga, fejlődésében általában az egységesülés felé halad, jóllehet soha senki olyan rendszert nem fog tudni kimunkálni, amelynek minden pontjával mindenki az utolsó szálig egyetért.

Van itt azonban egy olyan gondolat, amelyet még a hivatottak közül is sokan és sokszor szem elől tévesztenek: a helyesírás közösségi gyakorlat, konszenzus eredménye. Igen tanulságos, amit Benkő Loránd erre vonatkozólag megállapít: „A helyesírás — hasonlatosan a nyelvhez, amelynek tükrözője — történeti produktum, s funkciója — miként a nyelv — a társadalom szolgálata. Nagymértékű megváltoztatására csak akkor lenne szükség, ha a funkcióját valamilyen okból nem tudná kellően betölteni . . .” (Helyesírásunk időszzerű kérdései, 11).

Ebből az is következik, hogy a helyesírás szabályozása nem elsősorban és nem kizárólag normatív, hanem döntően kodifikáló tevékenység. Hasonlatos a nemzeti alkotmány létrejöttéhez, hiszen itt sem arról van szó, hogy okoskodással előre megalkotunk egy törvénykönyvet, hanem a hosszú időn át kialakult gyakorlatot foglaljuk szabályokba, törvénycikkekké. Az alkotmányról azt szoktuk mondani, hogy alaptörvény, vagyis minden más törvényhozás (büntetőjog, polgári perjog stb.) ezen alapszik. Benkő Loránd azt is igen helyesen vette észre és hangsúlyozza, hogy helyesírási szabályzatunk is ilyen egyetemes alaptörvény, s a speciális

követelményeknek megfelelően ezen alapszanak a szakszótárak, az egyes szakágazati helyesírások.

Ami ebből az idegen szavak helyesírására különösen fontos: ne szaladjunk tehát előre, ne siessünk a szabályozással, ne szabályozunk előre anélkül, hogy megfelelő tapasztalati anyag birtokában lennénk. Lássunk néhány példát.

Újabb nyelvhasználatunkban, nagyobb gyakorisággal a 60-as évek elejétől a tudományos tanácskozás jelölésére elterjedt a *szimpozion*—*szimpóziium* görög eredetű kifejezés használata. A kétféle forma vegyesen használatos, a napisajtóban általában a *szimpozion* járatos, tudományos szakcikkekben inkább a *szimpóziium*, a Természet Világa c. TIT-folyóirat pl. kezdettől fogva máig is a *szimpóziium* formát használja. Egy adalék a *szimpóziium* régebbi előfordulására: a Matematikai Lapok 1965. 1—2. számában tudósít „... az 1964. július 6—10. között Angliában megtartott nemzetközi matematikai programozási *szimpóziium*”-ról. (Angol neve *Symposium on Mathematical Programing* volt.) Időközben az történt, hogy több kézikönyvbe szabályozott formaként bekerült a *szimpozion*, így a Bakos-szótár újabb kiadásába is. Ha a szó eredeti görög műfaji jelentését vesszük, a fogalom annyira speciális és csak a beavatott kisszámú szakember számára érdekes, hogy közkeletűvé válásáról szó sem lehet, tehát szótárilag értelmezése csak az eredeti átírt formában volna helyes: *szümposzion* (esetleg a végén -z-vel). A *szimpozion* tehát az üpszilon és a második szigma helyén már magyarosított forma, egyébként makacs ragaszkodással egy olyan változathoz, amelyhez jóformán egyetlen analógiát se lehet felhozni, a másikhoz annál többet. Az *-on*, *-ion*, *-ion* végződésű görög eredetű szavak ugyanis latin közvetítéssel magyarosodtak meg. Néhány példa hirtelenében:

közkeletű forma:	eredeti görög forma:
<i>baktérium</i>	<i>baktérion</i>
<i>gimnázium</i>	<i>gümnazion</i>
<i>horológium</i>	<i>horologion</i>
<i>kritérium</i>	<i>kritérion</i>
<i>magnézium</i>	<i>magnészion</i>
<i>mauzóleum</i>	<i>mausszóleon</i>
<i>múzeum</i>	<i>muszeion</i>
<i>orgánium</i>	<i>organon</i>
<i>panoptikum</i>	<i>panoptikon</i>
<i>szimbólum</i>	<i>szümbolon</i>

Szerintem teljesen mindegy, hogy a *szimpóziium* forma kialakulását latinos vagy németes hatásnak nevezzük (Ferenczy Géza helytelenül, ill. feleslegesen németnek tartotta), a lényeges az, hogy a nyelvhasználatnak ez felel meg jobban, a *szimpozion* változat végleges meghonosodása statisztikus valószínűséggel nehezen képzelhető el, mindenesetre a szabályozást elsieltetnek, még-hozzá rosszul elsieltetnek tartom. Én a magam részéről sehogy se szabályoztam volna, ugyanis használatát tudálékoskodónak, nagyképűnek, mindenkifelett feleslegesnek érzem, írásképe nyelvesztétikailag sem valami vonzó. Egyébként jólesően jegyezhetem meg, hogy megfigyeléseim szerint használata éppen a napisajtóban újabban észrevehetően kezd visszaszorulni a teljesen elégséges *tanácskozás*-sal szemben.

A nyelvhasználatban újabban felkapott idegen szavak közül még hármat említek meg, hogy velük kapcsolatban bizonyos tanulságokat levonjunk: *stressz*, *szindróma*, *komputer*. A *stressz* mint angol szó igen bonyolult, nehezen megfogalmazható jelentéstartalmat hordoz, ezért használata nem mellőzhető, s mivel Selye János nevével kapcsolatban ugyancsak divatba jött, ezért hamarosan elterjedt, mégpedig a magyaros *stressz* formában. Korai szabályozása is indokoltnak látszik, de nem úgy, ahogy a Magyar Értelmező Kéziszótár teszi. Ebben ugyanis utalás történik a *stressz*-ről a *szstressz*-re, ahol a magyarázat is található. A kéziszótár nyugodtan írhatta volna a *stressz* formát két okból: egyrészt mert akkor már szelvében és egyértelműen elterjedt, másrészt mert *szstressz* formában nem terjedhet el pontosan azért, amiért nem mondunk és írunk *sztatistikát*, *szstandardot*, *sztrúmat*, *szstratégiát* stb.

A Bakos-féle szótár ezt jól oldja meg, amikor egyszerűen csak a *stressz* írásmódot közli, még hozzá helyesen ejtésjelölés nélkül. Nem úgy a *komputer* esetében, ahol a megoldás már felemásra sikerült, ugyanis a *komputer* alakot helyesen adja, hiszen már egyöntetűen elterjedt, ellenben utána zárójelben ezt írja: „angolos ejtése kompjuter”. Márpedig a megmagyarosodott *komputer*-t csak *komputer*-nek írhatjuk és ejthetjük, hiába ejtik *kompjuter*-nek a rádióban és a televízióban bementők és nyilatkozók egyaránt lankadatlan buzgalommal. Tudniillik *kompjuter*-nek legfeljebb csak a *computer*-t ejthetjük.

Viszont ismét dicséret illeti az ISzKSz.-t a *szindróma* helyes megoldásáért. (A *tünetcsoport* v. *tünetegyüttes* kifejezés persze jócskán elégséges helyette!) A helyesírási és tipográfiai tanácsadóban még *szindróma* szerepel, holott világos, hogy a *szimptóma*, *glaukóma*, *idióma*, *mióma* mintájára itt is a hosszú -ó-s változat a helyes.

A szabályozásról szóló jelen fejezetünk berekesztéseként tegyünk még néhány ide kívánczót megjegyzést. A szabályozásban a *k ö v e t k e z e t e s s é g e t* és az *e g y s é g e s s é g e t* szeretném ugyanis hangsúlyozni. A fentebb mondottakból következik, hogy legalább a fontosabb kézikönyveinkben — tehát amelyek a szabályozás szempontjából számba jöhetnek — ne forduljon elő következetlenség, az olvasó a keresett fogalmat ne találja egyik helyen más-képp írva, mint másutt. Az egységet pedig azért emelném ki különösen, mert amikor az egyes szaknyelvek helyesírása napirendre kerül (egy-kettő már el is készült), könnyen előállhat az egység megbontásának veszélye. Csak egy kis dolgot említek: az új kémiai helyesírás szerint a *szén-dioxid*-ot kötőjelezve írjuk, pedig a köztudatban és használatban a *széndioxid* már régóta meggyökeresedett. (Nagyon sokan ragaszkoznak is hozzá.)

Helyesírásunk 10. kiadása sok ingadozást megszüntetett az idegen szavak írásában is. Ezen az úton tovább kell mennünk. Általában egyetlen nyelvben sem találunk olyan gyakorlatot, hogy valamit másképp kelljen írni a köznyelvben, mint a szaknyelvben. Tehát a mi esetünkben a köznyelvi *celofán* ne legyen a szaknyelvben se *cellofán*, a *higiénia* ne legyen *higiéné*, a *bacillus bacillus*, az *elektród* *elektróda*, a *rafinált* *raffinált*, a *terápia* *therápia* stb.

A jó helyesírási szabályozás csak *k o l l e k t í v b ö l c s e s s é g* eredménye lehet. Nemcsak a szaknyelvi idegen kifejezések helyesírását, de az anyanyelvi helyesírási kérdéseket is csak a *n y e l v h a s z n á l ó i n a k* a *b e v o n á s á v a l*, a rétegnyelvek legjobb ismerőivel való szoros együttműködésben lehet megnyugtató módon megoldani.

3. Tendenciák idegen szavaink mai használatában és írásában

Egy adott korszak nyelvhasználatának jellemző vonásait sokféle szempontból vizsgálhatjuk, így a szókincs, a helyesírás, a nyelvhelyesség, a stílus tekintetében és még sok más vonatkozásban. Elvontabban gondolkodva két alapvető kategóriát emelhetünk ki: az elmélet és a gyakorlat nézőpontját, más megfogalmazásban a nyelv tudományos kutatóinak és művelőinek, valamint használóinak sajátos, egymástól sokban eltérő érdeklődési körét. Nem szükséges különösebben bizonygatnunk, hogy jelenleg bennünket az idegen szavak területén belül is elsősorban az érdekel, milyen új jelenségek állapíthatók meg a nyelvhasználatban, amelyek tükrében eddigi szabályozásunk igazolását vagy esetleg éppen módosításának szükségességét szemlélhetjük.

Ebből az is következik, hogy e helyen kifejezetten nem helyesírási szabályaink, nyelvhelyességi elveink megfelelő voltának a vizsgálata fontos, hanem azon alapvető tendenciák — ha vannak ilyenek — felismerése és boncolgatása, amelyek tanulságul szolgálhatnak további szabályozó tevékenységünk sikere érdekében. A személyes vonatkozásokon sietek túljutni annak megjegyzésével, hogy hivatásszerű munkámban (az Akadémiai Kiadó nyelvi-lexikográfiai szerkesztőjeként, hasonló feladatkörben a Természet Világa folyóiratnál külső munkatársként) lehetőségem van a legkülönbözőbb szaktudományok és a népszerű ismeretterjesztés nyelvezetével foglalkozni a szellemi tudományoktól az élettani tudományokon át egészen az űrkutatásig. Megfigyeléseimet tömegméretű empirikus anyag ismeretére alapozhatom, ennek megfelelően a következő négy alapvető, jól felismerhető és definiálható tendenciát állapíthattam meg idegen szavaink gyakorlati használatában: *a)* az idegen szavak túlzott használata, visszaidegenítés; *b)* túlzott magyarosítás; *c)* a hosszú mássalhangzók rövidítése, hangértékátvetés; *d)* a rövid magánhangzók nyújtása.

Az első két tendencia paradox módon érvényesül, egymásnak látszólag ellene hat, mégsem helyezkedhetünk arra a hamis álláspontra, hogy a két ellentétes hatás úgyis megsemmisíti egymást, mint a matematikában vagy a fizikában, tehát nem érdemes vele foglalkoznunk. Csakhogy e hatások nem egy síkban érvényesülnek, vagyis a maga módján mindegyik külön-külön realizálódik a nemkívánatos mértékben. Vegyük sorra ezeket a tendenciákat.

a) Az idegen szavak túlzott használata, visszaidegenítés. Általános a panasz, hogy sok az idegen szó mindennapi nyelvhasználatunkban, és érdekes az a megfigyelés, hogy éppen azok használják tömegesen, akik az illető idegen nyelvet nem ismerik. A dolog lélektani háttere nagyon egyszerű, sokan ezzel akarják idegen nyelvi tudásuk látszatát keltetni. Különös módon éppen a legkevésbé indokolt latinos idegenség terjed futótűzként. Ma már a legeldugottabb termelőszövetkezetben is *lineárisan programoznak*, a munkát *optimális effektusokkal* végzik; ha nem jók a terméskilátások, azt így mondják: *agrárprodukciónk perspektívikusan negatív trendet mutat*. Ma már mindenki *hiperintelligensnek* akar látszódni, a mai fiatalnak már nem kedvese van, hanem *ivarpartnere*, akinek nem udvarol, hanem *szexuális kommunikációt* közöl vele. Az asszonyok nem pletykálnak, hanem *információt cserélnek*. Ha így haladunk, egy szép napon, mikor ismerősünkkel találkozunk, nem azt kérdezzük tőle: *hogyan vagy*, hanem ezt: *milyen a pszichés struktúrád?*

Am ne gondoljuk, hogy ez a „strukturális” szemlélet csak köznyelvi gyakorlatunkat jellemzi. Ha lehet itt még fokozásról beszélni, akkor még inkább

érvényes ez tudományos, irodalmi értekező stílusunkra. Gyakorta találkozunk különféle témakörű szaktanulmányokkal az ipari termelés, a természettudományok, néprajz, neveléstudomány stb. területéről, amelyekben az idegen szavak okozta ödémásság már-már elviselhetetlen. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy egyes tudományágak (atomfizika, számítástechnika, űrkutatás) valósággal szuggerálják az idegen szavak használatát, mert újdonságuknál fogva nem is tehetnek mást, akkor tudatunkban maradéktalanul összeáll a „nyelvi környezetszennyezés” aggasztó képe.

Az idegen szavak gyakori és indokolatlan használata szükségszerűen helytelenségek, téves használat kialakulására vezet, éppen az igazi nyelvi kultúra hiányában. Felületességből így jönnek létre az ilyen pongyolaságok, mint *pozitív tudom*; így lesz a *kooperál*-ból *koperál*, sőt *kóperál*, az *adaptál* összetévesztődik az *adoptál*-lal, a *potencia* a *potenciál*-lal. A kiejtésbeli és egyéb nyelvi helytelenségeknek (persze nemcsak élőszóban, hanem gyakran írásban is) egész kis csokrárt nyújthatjuk át:

<i>autozsíró</i>	(<i>autogíró</i>)
<i>éroszol, erozol</i>	(<i>aeroszol</i> : pl. a tv-ben gyakran hallani rosszul reklámszövegekben)
<i>eroplán</i>	(<i>aeroplán</i>)
<i>hidrajlika</i>	(<i>hidraulika</i>)
<i>illogikátlan</i>	(<i>illogikus</i> v. <i>logikátlan</i>)
<i>inekció</i>	(<i>injekció</i>)
<i>iatrogén</i>	(<i>iatrogén</i> , orvosi műszó)
<i>kiromancia</i>	(<i>kiromantia</i> , a <i>t</i> a görög thétából)
<i>konzseniális</i>	(<i>kongeniális</i> , nem a francia <i>genie</i> -ből, hanem a latin <i>genius</i> -ből)
<i>orcseszter, orcsesztra</i>	(<i>orkesztra</i>)
<i>plorongál</i>	(<i>prolongál</i>)
<i>poszthumusz</i>	(<i>posztumusz</i>)
<i>promécium</i>	(<i>prométium</i> , mert a <i>t</i> itt is thétából lett, Prométheusz nevéből)
<i>szeggeszció</i>	(<i>szuggesztió, szuggesztív</i>)

Az utóbbi időben (a 60-as évek közepe óta) egyre több jelét látjuk annak, hogy némelyek egyes, a közhasználatban már meghonosodott és bizonyos fokig megmagyarosodott idegen szavak ejtését és írását is a lehetőségig vissza szeretnék igazítani az átadó nyelv gyakorlatához (főként francia és angol szavakról van szó: a *reneszánsz* legyen *rőneszansz*, a *plasztik* *plesztik* stb.). Az ilyen visszaidegenítő törekvés követeléseit tehát nem korlátozódnak az ejtésre, hanem az írásképp megváltoztatását is szorgalmazzák. Akik ilyen követelésekkel előállnak, egy nem létező törvényszerűségekre hivatkoznak, mely szerint nyelvünk az idegen szavakat eredeti hangalakjuk hű megőrzésével veszi át. Sajnos, nemegyszer nyelvészek is hitelt adnak a nyelvi babonának, koholt elméletnek, és megnyilatkozásukkal csak erősítik az idegenítő vélt igazát. Pedig elég csak egy rövid szemle is a *klub*, *producer*, *rakett*, *tank*, *kabinet*, *hotel*, *kilincs* (a francia *clínche*-ből), *frank*, *notesz* stb. szavaink körében (közülük nem egy már nem is számít idegennek!) egészen a tulajdonnévi (!) *Temzéig*, amelyben az eredetire (*Thames*) jóformán rá se lehet ismerni, s máris megfogalmazhatjuk nyelvhasználatunk századokon át kialakult gyakorlatát:

nyelvünk az idegen szavak átvételekor nem követi szolgáian sem az írás képet, sem a kiejtést (esetleg hol az egyiket, hol a másikat, de általában a magyar helyesírás és fonetika követelményeinek megfelelően).

Lőrincze Lajos is felfigyelt a fenti jelenségre, egyik régebbi rádióelőadásában (Nyelvőréségen, 1968. 127) így nyilatkozik erről: „Nem tudom, megfigyelték-e már, sokan milyen kínosan törekszenek arra, hogy az angol eredetű szavakat igazi angol módjára, a franciákat meg ékes franciasággal ejtsék ki magyar beszédükben. Szinte jobban ügyelnek rájuk, mint a magyar szavak helyes kiejtésére, mert meg akarják mutatni műveltségüket, s nyilván szívükön viselik más nyelvek eredetiségét, tisztaságát. Pedig bizony a nyelv története azt mutatja, hogy az ilyen származású szavakat előbb-utóbb minden nyelv a maga sajátosságai, természete szerint alakítja, nem kell tehát szégyenkeznünk amiatt, ha egy-egy idegenből kölcsönvett szó kiejtése nyelvünkben megváltozott, nem egyezik meg a kölcsönadó nyelvben való kiejtésével.” Ehhez csak annyit tegyünk hozzá, hogy természetesen írása sem egyezik meg. A Magyar Nemzet 1974. jan. 13-i számában hosszabb cikk jelent meg Idegen szók ejtése és fonetikus írása címmel. A cikk nem kevesebbet állít, mint hogy egyes közkeletű idegen szavaink írásképét (amely jelen esetben az ejtéssel azonos, fonetikus írásról lévén szó) nem az egészséges és ösztönös nyelvhasználat alakította ki, hanem egyes „félművelt” nyelvészkedők „faragták ki”. A fő sérelem természetesen itt is a *reneszansz* írása *röneszansz* helyett, noha már „félművelt” elődünk, Balassa József 1929-i, úgynevezett nyomdai helyesírásában megtaláljuk ezt a formát, igaz, hogy *reneszansz* változatban. Többek között az alábbi ismertebb szavaink írása kifogásolható (zárójelbe teszem a követelt vélt helyes formát): *sanzon* (*sanszon*), *refrén* (*röfren*), *garzon* (*garszon*), *rekamié* (*rökamjé*), *poén* (*poen*), *parfüm* (*parfön*), *interjú* (*intervjú*).

Hogy van-e kiejtésbeli sznobizmus, ezek után ne én mondjam meg, hanem nálam illetékesebb, talán akkor jobban elihető is lesz. Aczél Györgynek a Magyar nyelv hete 1971 alkalmából a Kossuth Klubban rendezett vitán elhangzott hozzászólásából idézek: „Nyelvhasználatunk egyik groteszk torzulása például az, amit Vas István találóan kiejtési sznobizmusnak nevezett... Csak nevetni vagy bosszankodni lehet némelyek verejtékes igyekezetén, hogy az idegen tulajdonneveket igazi angolok vagy franciák módjára ejtsék... A műveltség mutogatásának ezeken az önleplező melléfogásain persze nevetni is kell, csak hogy ennél többről is szó van: olyan nagyképűségről, amely megrontja, megronthatja a bizalommal teli befogadó nyelvi önállóságtudatát és érzékét... Az ilyen jelenségek ellen való fellépés, bár közvetett, de korántsem elhanyagolható része annak az általánosabb törekvésünknek, hogy kiszorítsuk a kispolgári divatimádat, műveltségmájmolás, a mind nevetségesebbé váló arisztokratizmus valamennyi formáját. Ez a küzdelem egyszersmind a magyar nyelv érdekét is közvetlenül szolgálja.” (Élet és Irodalom 1971. május 1.)

b) A túlzott magyarosítás. A paradox nyelvi hatások másik megnyilatkozása az idegen szavak túlzott arányú, ill. túl korai magyarosítása. Ez a jelenség elsősorban a köznyelvi szóhasználatot jellemzi, de tévedés volna azt hinni, hogy a szaknyelvekben nem találkozni vele. Legszembetűnőbben és legellentmondásosabban annak idején az Új Magyar Lexikon szerkesztésekor találkoztam vele, különös módon éppen az orvosi szaknyelvben. Az orvosi helyesírást a konzervatív latinus helyesírás jellemzi, de akadnak olyan szerzők

és szakszerkesztők is, akik a „mindent magyarosan írni” jelszót hirdették és követték. Azaz persze csak követték volna, ha ezt a körülmények lehetővé teszik. Nem szükséges itt nevekre hivatkozni, mégis kivételesen egy nevet említek, néhai dr. Julesz Miklós szegedi orvosprofesszorét, aki magyaros túlzásai ellenére mintaképe volt a jó nyelvérzékű és a nyelvi-helyesírási kérdésekben messzemenően együttműködni kész szaktudósnak.

Maradjunk egyelőre a köznyelvnél, néhány példán vizsgáljuk meg a túlzott és elsietett magyarosítás eseteit. Újabban felkapott egyik divatos idegen szavunk a *team* ('csoport, együttes'). Helytelennek, elsietettnek, sőt feleslegesnek is tartom ennek a magyarosítását, pedig szórványosan már előfordul. Az ISzKSz. szerencsére megmaradt az idegen írásmódnál. A *csoportmunká-t* nem volna hasznos kiszorítani a *tímmunká*-val. Én a *sztori* esetében is megmaradtam volna (Bárcki professzorral egyetértésben) az első kiadás idegenes formájánál (*story*), a nyelvművelés szemszögéből a szónak erősen sznobos, művelteskedő mellékíze van több más társával egyetemben (*gag, disc-jockey, mini, song, szüzsé, know-how, message, snack bar* stb.). Eszünkbe ne jusson a *spray*-ből *szpréj*-t csinálni, mert a magyar *permet* nagyon is megfelel.

Már inkább szaknyelvi (pedagógiai) vonatkozása van az *aemulatio* ('versengés') szónak, amely szerintem meglehetősen elavult is, felesleges volt tehát *emuláció*-vá magyarosítani (lásd ISzKSz.). Ugyancsak szaknyelvi területről veszem a túl gyors magyarosításnak két iskolapéldáját: a csillagászati *quasar* és *pulsar* esetét. Mindkettő a rádiócsillagászat egy-két éves felfedezettje sok hipotetikus és bizonytalan vonással, ez következik a mozaikszó jellegéből is: „*quasi stellar*” = mintha égitest volna. Mindkét szó egyetlen szaktudomány nagyon friss fogalma, és bár szacikkekben magam is találkoztam a magyaros formával, magyarosítását (az ISzKSz.-ben *kvazár, pulzár*) túl korainak tartom, amellet az ékezetes forma még vitatható is. Egyébként e két utóbbi példának az a legfőbb tanulsága, hogy aki ezeknek a magyarosítását látja, joggal mondhatja: voltaképpen már mindent magyarosan írunk.

Szaknyelvi indítása van néhány szónak, de végső soron a mindennapi nyelvhasználatot is érinti túlzott magyarosításuk. A *daphnia* megmagyarosítása (*dafnia*), a *drosophila* (*drozofila*) fonetikus írása két megfelelő szavunk kiszorítását eredményezheti: *vízibolha, muslinca*. Mint tudományos rendszertani neveknek a magyaros írása egyébként is helytelen, különösen vonatkozik ez az alábbi példára. Ugyanis „Az ember egészsége a tudományos-technikai forradalomban” c. műben (116) a *Phaseolus Fazeolusz*-nak van írva, így lassanként kitűnő *bab* szavunk is veszélybe kerül.

A magyarosításra való túlzott törekvés néha furcsa kettősségeket, felemás megoldásokat, ún. hibrid formákat eredményez. Az idegen és a magyaros írásmód keveréke korlátozódhat csak egy-egy betű írására, néha azonban egész kifejezésre is kiterjedhet. Az előbbire néhány példa: *espressókávé*, Verpelóti *Bistró* (a Karinthy Frigyes úton!), évekig így láttuk a Kálvin téren: „*Cálvin téri Áruház*”. A Népszava 1975. május 14-i számában olvastam: „Kiküldött munkatársunk telefonjelentése *Báselből*...” Egy orvosi szacikkekben találkoztam ezzel a vegyes megoldással: *lapszus memoriae* ('emlékezetkiesés'). Az Élet és Irodalom 1975. febr. 22-i számában a 6. lapon olvashatjuk: „*Michelangelo* születésének 500. évfordulója alkalmából a British *Múzeumban* bemutatják a nagy művész 179 rajzát.” Alább természetesen ugyanúgy: *Ashmolean Múzeum, Metropolitan Múzeum*. Itt csak a *Museum* írásforma lett volna helyes. A Magyar Nemzet 1975. jan. 26-i számának egyik cikkében találtam ezt az

írásformát: „*hungarika*-lemezek”, „elsősorban a *hungarikát* gyűjti” (*hungarica* helyett).

Hatályos helyesírási szabályzatunk (281. pont) szerint is eredeti írásmóddal írjuk a latin írású nyelvekből átvett idézeteket, szólásokat. Ezért lepődtem meg az ISzKSz.-ben a *szaltó mortále* ('halálugrás') magyaros írásmódján, annál is inkább, mert a magam részéről sohase találkoztam ezzel az írásképpel, egyébként szerintem magát a kifejezést is nagyon ritkán használják. J. Soltész Katalin Magyar Nyelvőr-beli cikkében (1966. 4. szám) ugyancsak túlzásnak tartja a magyaros írásmódot, én persze határozottan hibának. Vannak ennél sokkal gyakrabban használatosak, közismertebbek, mégse magyarosodnak, tehát nem írunk ilyenfélét: *visz májor*, *arsz poétika*, *circulus viciózus*, *státusz kvó*, *tabula ráza*; stb. A két vagy több szóra kiterjedő, *i d e g e n n y e l - v i s z e r k e z e t b e n* keletkezett és használatos kifejezések, szólások nem magyarosodnak, csak nagyon kivételesen, de akkor meg összetapadnak: *páternoszter* (*pater noster*), *gumiarábikum* (*gummi arabicum*), *klasszika-filológia* (*classica philologia*). Az olyan alakzat, mint az orvosi nyelvben gyakran található *mániás depresszió* nem illik ide, mert ez már magyaros szerkezet -s melléknévképzővel. Végre van egy szabályunk (micsoda szerencse!), ahol nem kell kivételt tennünk, ezért már most javasolom, hogy az új helyesírási szabályozásba a szótári részbe vegyük fel a *salto mortale* eredeti formát a szabály megerősítésére.

c) **A hosszú mássalhangzók rövidítése, hangértékátvétel.** Tüzetes és hosszan tartó megfigyelések alapján arra a tapasztalatra jutunk, hogy közkeletű idegen szavaink közül többnek az írása eltér az ejtésétől, más szóval nem felel meg a szabályozásnak, ill. a szabályzatban megfogalmazott elveknek. Azok a példák, amelyeket alább felsorolok, nem egyforma sűrűségben és állandóságban valósítják meg ezt a helyzetet, így a belőlük levonható tanulságok határfoka is más és más. De lássuk először a példákat:

<i>afinitás</i>	<i>kollektív</i>
<i>agregát</i>	<i>komunista</i>
<i>aklimatizál</i>	<i>komunizmus</i>
<i>akord</i>	<i>konkurál</i>
<i>akvarel</i>	<i>konkurencia</i>
<i>aligátor</i>	<i>konkurens</i>
<i>aszisztál</i>	<i>kontrol</i>
<i>atrakció</i>	<i>korekt</i>
<i>desztílál</i>	<i>korupt</i>
<i>diferencia</i>	<i>mamut</i>
<i>dóping</i> (dopping)	<i>model</i>
<i>elipszis</i>	<i>parafin</i>
<i>futbal</i>	<i>rebelis</i>
<i>gramatika</i>	<i>teror</i>
<i>gramatizál</i>	<i>terorizál</i>
<i>inteligens</i>	<i>ventilátor</i>
<i>kariér</i> (sőt: <i>kariér</i>)	

Amikor az ejtés és írásképpel közötti eltérés dolgában ítélkezünk, rendkívül körültekintően, óvatosan, igen sok körülményre való tekintettel kell eljár-

nunk, hogy esetleges döntésünket meghozhassuk. Ez különben eredeti magyar szavainkra is érvényes. Ismeretesek azok a hangtani törvényszerűségek, melyek az ejtés és írás közötti összefüggések kapcsán kialakultak, és elég csak a részleges hasonulásra vagy az összeolvadásra gondolnunk, amiből könnyen belátható, hogy a különbség néha az írásképben is kifejezésre jut. A hagyományos és a szóelemző írásmód fluktuáló érvényesülése természetesen teljes joggal kiterjeszthető az idegen szavakra is.

Gondoljunk továbbá arra is, hogy egyes szavaink ejtésében olyan segítő vagy könnyítő ejtémódokhoz folyamodunk (új hang beiktatása, bizonyos hang elhallgatása stb.), amelyeknek érvényesülése az írásban eleve szükségtelen és káros lenne (*tea—teja, fiú—fijú, pléh—plé, népbolt—nébbolt, dopszó—dopszó, abszurd—apszurd, adjunktus—aggyunktus, szimfónia—szinfónia*; stb.). Egy-egy ejtémód (mondjuk pl. a *kollektív*) esetében azt is meg kell vizsgálnunk, hogy nem egyszerűen csak ejtésbeli lazaságról, modorosságról van-e szó, vagyis határozott-e a karaktere az új ejtémódnak vagy csak esetleges. — Ezek a jelenségek már Fábíán Pálnak is korán gondot okoztak, hiszen a Helyesírásunk időszéri kérdései c. kötetben (89—98. lap) helyet foglaló tanulmányában felveti az *elipszis, aligátor, komunista, aklimatizálódik, asszimmetrikus* stb. írásmódok esetleges rendezésének megfontolását. Mielőtt egyik-másik verziót a tanulság kedvéért közelebbről megvizsgálnánk, messzemenő egyetértésemet fejezem ki J. Soltész Katalin álláspontjával (Magyar Nyelvőr 1966. 4. 360), aki az ilyen kérdésekben elvszerűséget, bizonyos „szigort” tart kívánatosnak.

De vegyünk szemügyre egy-egy példát. Én az *asszimmetrikus—asszimmetrikus* változat esetében nem fejlődésszerű ejtémódot látok, hanem ejtésbeli (és esetleg írásbeli) fegyelmetlenséget, lazaságot, ezt jelölöm én a fejezet-címbe található *h a n g é r t é k á t v e t é s* szóval (a hangzójtés időtartamának értelmében). A jelenség némileg hasonló a hangzócsérés ejtészváltozatokhoz (*karalábé—kalarábé, kolera—korela, influenza—infuleza*), tiszta formájában azonban példán is szemlélhetjük. Ilyen pl. a *nesszeszer—nesszeszer* alakváltozat; a faldíszítés egyik technikájának a nevét: *sgraffito* képzőművészeti szövegekben többször találom helytelenül, mint jól: *sgrafitto*. Ide kívánkozik egy másik példa is: Michelangelo nevének második részét, a *Buonarroti*-t sokszor írják és ejtik rosszul így: *Buonarotti*. (Magánhangzós viszonylatban hasonló jelenség: *erósz—érosz*.) Végül az *asszimmetrikus* írásmód szentesítése esetén komoly csorba esnék a — jelen esetben lényeges — etimológián elven, ugyanis a fosztóképzős szószervezetből alkotnánk egy *ad + s*-ből hasonulással keletkező, pont ellenkező jelentésű és funkciójú szóelemet. Ez káros precedens lenne más hasonló párhuzamok kiterjesztésében, amire pedig könnyen „rájár a szánk”.

A *kommunista—komunista* alakpár kérdése nem kevésbé tanulságos, más hasonló formákkal egyetemben. Itt ugyanis nézetem szerint a *communis* alapszóból származó egész szócsalád helyzetét kell szem előtt tartanunk, beleértve a már franciának minősülő származékokat is: *kommün, kommünár, kommüniké*. Tegyük fel, hogy elfogadjuk a *kommünista* ejtémódot az írásban is. Mi lesz a többivel, amelyeket nem nagyon vagy egyáltalán nem ejtünk röviden: *kommüna, kommunális, kommunikál, kommunizál, kommunizmus*. Célszerű hát figyelemmel lenni a helyesírás néha nagyon feszes fegyelmére is. Helyesírásunk nem különféle írásformák véletlenszerű halmaza, hanem *l o g i k u s r e n d s z e r*, melynek alapelvei közül mindig azt alkalmazzuk az egyes írásképek eldöntésében, amelynek alapján az illető szóalak a legjobban beillesz-

kedik ebbe a rendszerbe. Ha bármelyik elv kizárólagos alkalmazására törekednénk, ezzel teljesen felborítanánk helyesírási alapelveink rugalmas egyensúlyát.

Vannak persze tisztább, egyszerűbb esetek, amikor másfelől a nyelvi jelenség kifejezettebb érvényesülése folytán is könnyebb a döntés. Ezek után én mindent egybevetve a fenti példák közül a következők elfogadását merném javasolni:

<i>akvarel</i>	<i>konkurál</i>	<i>kontrol, kontrolál</i>
<i>aligátor</i>	<i>konkurencia</i>	<i>mamut, mamutjövedelem</i>
<i>desztillál</i>	<i>konkurens</i>	<i>parafin</i>
<i>futbal, futbaloz</i>		

A nem javasoltak rövid ejtése nem elég határozott és meggyőző, vagy más megfontolásból nem jöhetnek számításba.

d) *A r ö v i d m a g á n h a n g z ó k n y ú j t á s a*. Magyarosan írt idegen szavaink ejtésében ugyancsak határozottan felismerhető tendencia a magánhangzók nyújtása is olyan esetekben, amikor a nyújtás ellentmond az AkH. vonatkozó szabályainak, elsősorban a 272. pont szellemében kialakult és eddig megszokott írásképek, illetőleg egyes egyedileg szabályozott formáknak. Az ilyenféle eltérések szóközépi és szóvégi helyzetben egyaránt előfordulnak, és érdekes módon olyanokkal is találkozunk, amelyek valamikor szabályozott formák voltak (pl. a *harmónikus* 1940 előtt már így volt írandó). Az alább felsorolandó példák gyűjteményétől természetesen nem várható a teljesség semmilyen mértéke sem, figyelmünk csak a leggyakoribb esetek rögzítésére szorítkozhatott, ami viszont bőven elégséges az irányzatot használat felismerésére. Ilyen idegen szavaink többek között a következők:

<i>analfabétizmus</i>	<i>melankólikus</i>
<i>anekdóta</i>	<i>mikróba</i>
<i>anoním</i>	<i>mikróbusz</i>
<i>atmoszférikus</i>	<i>mikroszkópikus</i>
<i>attribútum</i>	<i>naív</i>
<i>fajánsz</i>	<i>néptribún</i>
<i>filharmónikus</i>	<i>patológikus</i>
<i>harmónikus</i>	<i>perifériális</i>
<i>hellénisztikus</i>	<i>periférikus</i>
<i>hellénizmus</i>	<i>periódikus</i>
<i>homoním, homoníma</i>	<i>primér</i>
<i>immún</i>	<i>rádióaktív</i>
<i>írónikus</i> (1940 előtt így kellett írni)	<i>rapszódikus</i>
<i>katasztrófális</i>	<i>sanzón</i>
<i>kilóméter</i>	<i>szalón</i>
<i>kómiкус</i>	<i>szekundér</i>
<i>kommúna</i> (lásd <i>lagúna</i>)	<i>szénior</i>
<i>látens</i>	<i>szervíz</i>
<i>longitúdó</i>	<i>szezón</i>
<i>magnitúdó</i>	<i>szférikus</i>
	<i>szimbólikus</i>

<i>szimfónikus</i>	<i>sztereotíp</i>
<i>szinkrétikus</i>	<i>szuperszónikus</i>
<i>szinoním</i>	<i>szuverénítés</i>
<i>szinoníma</i>	<i>terciér</i>
<i>szintétikus</i>	<i>vulkánikus</i>
<i>szolid</i>	

Az itt bemutatott példák között vannak már régebben használatos kifejezésformák, a többségük ilyen, akadnak viszont újabban forgalomba került változatok, amelyek helyesírási szabályozása is új keletű feladat, és a tartósabb ejtési hagyomány hiányában éppen ezért kötetlenebbül is történhet (*kommuna*—*kommúna*, *mikroba*—*mikróba*, *szuperszónikus*—*szuperszónikus*). A fenti szavakról általánosságban még azt kell megjegyeznünk, hogy a bennük jelentkező hangzónyújtás nemcsak az ejtésben érvényesül, hanem szövegekben leírva is megtalálható több-kevesebb gyakorisággal. A *filharmónikus* és *szimfónikus* írásmód pl. a tv-ben is látható néha feliratokban, a *szuperszónikus* bemutatására csak kiragadva idézek két friss igazolást. A Magyar Nemzet 1975. márc. 27-i száma közölte a Concorde *szuperszónikus* repülőgép forgalomba állítását. A Népszava 1975. ápr. 27-i számában egyik cikk címe: *Szuperszónikus* utasszállító repülőgépek a menetrendszerű forgalomban. A Természet Világa a *mikróbá-t* egyöntetűen hosszú ó-val írja.

Az *immún* (*immun*) ('védett, ellenállóképes') ebben a rövidített formájában (*immunis*-ból) csak az orvosi nyelvben használatos és nem is régóta, főleg összetett formában: *immunreakció*, *immunsavó*, *immuntest*. Az ékezetes és a rövid forma vetélkedése még tart, várunk kell a szabályozással. A *mikróba* és a *mikróbusz* nem teljesen azonos. Míg az ISzKSz.-ben található *mikroba* változattal ellentétben az ékezetes forma jobban beleillik az *-óda* (*dióda*), *-óma* (*axióma*) végződésű szavak sorába, addig az egyetlen — és nem is túlzottan meggyőző — *mikróbusz* kedvéért nem volna célszerű megbontani a *mikrofilm*, *mikroflóra*, *mikroklíma* stb. igen gazdag sorozat példaszzerű egységét. Tanulmányként ide illik a *kórikus* írásforma esete. Ezt a változatot én kizárólag a fővárosi zsargon, az ún. pesties beszéd számlájára írom, mely gyakran nyújt ott, ahol nem kellene (pl. *kormány*, *fazon*, *lexikón*, *autómata*), és rövidít ott, ahol ugyancsak nem kellene (pl. *gotika*, *gotikus*). Egyébként az idegen szavak túlzottan modoros használatára éppen a nyújtás szempontjából legjobb példa Szabó Dezső írásgyakorlata.

Kiemelten érdemes még foglalkozni a *naiv*—*naív* írásváltozat esetével. Az AkH. VIII. kiadásában ezt a tájékoztatást találjuk: *naiv* v. *naív* (ejtsd: *naiv* v. *naív*), *naivság* v. *naívság*, de: *naiva*. Hogy az ejtésjelölés ebben az esetben felesleges, az most más kérdés, a lényeg az, hogy a szabályozás ingadozó, de már számol a hosszú ejtéssel és írással. Nehezen gondolható el, hogy a nyelvfejlődés annyira határozottan a röviden írt változat irányában tolódott volna el, ami a 10. kiadásban egyértelműen ez utóbbi forma kodifikálását tette indokolttá. Még izgalmasabb a helyzet, ha a ISzKSz. eljárását vizsgáljuk, ahol a *naiv* már egyenesen idegen szóvá vált, ugyanis itt már ejtésjelöléssel találjuk *naív* (e: *naív*) fr. I. 'gyermeteg, hiszékeny' stb. Valami tanulság azonban ebből is leszűrhető: az, hogy a szót *naív*-nak kell ejteni. Noha nem értek egyet J. Soltész Katalinnal abban, hogy az etimológiai szempont érvényesülését teljesen kizárja az idegen szavak helyesírásából, ebben az esetben helyeslem álláspontját: a *naiv* és az *aktív* eltérő írásmódját nem lehet azzal indokolni, hogy itt

a végződés nem a latin *-ivus*-ból rövidült *-iv*, hanem francia. Mert itt igenis az e j t é s a döntő. Már hivatkozott tanulmányában ezt írja: „Semmi okunk sincs hát, hogy a *naiv*-val kivételt tegyünk. (A *naiv* írásmóddal azonfelül könnyebb lenne kiküszöbölnünk az affektált-németes *náiv*, sőt *neiv* ejtémódot.)” Valóban nincs, szabályozzuk tehát így: *naiv*, *naivitás*, *naivság*.

A *harmónikus* írásmódjáról már megjegyeztük, hogy 1940 előtt ez volt a szabályozott forma az *irónikus*-sal egyetemben. Bármennyire hajlana is az ember a *harmónikus*—*filharmónikus* változat szentesítésére, mégis óvatosságra int az a tapasztalat, hogy a zenei és a fizikai nyelvhasználatban pl. a *felharmónikus* kizárólag rövid *-o*-val járatos, méghozzá főnevesedett jelentésben: a rezgés-tanban sűrűn esik szó valamely alaprezgés *alharmonikusairól* és *felharmónikusairól*. A kétféle írásmód párharca tehát még itt is tart, várakoznunk kell a döntéssel.

Ugyancsak sok ingadozást mutat egyes *-er* végződésű szavaink használata az ejtésben és az írásban egyaránt. Ilyenek: *amper*, *elasztómer*, *doktriner*, *izomer*, *karrier*, *monomer*, *polimer*, *premier*, *primer*, *stacioner*, *szekunder*, *tercier* stb. J. Soltész Katalin ugyancsak felfigyelt erre a jelenségre, ő pl. a *terciér* írásmódot szabályozottnak veszi, holott kézikönyveink tudomásom szerint csak a *doktrinér*-rel tettek kivételt (HTSz., ISzKSz.). Az *affér*-t én szándékosan nem soroltam ide azért, mert ennél régóta nem tapasztalható ingadozás, itt megállapodott formáról van szó. A pontosság kedvéért állapítsuk meg, hogy az *-er* végződés származása többféle. Egyes szavakban a francia *-ère*, *-aire* jelentkezik, másokban (pl. a kémiai elnevezésekben) a görög *merosz* (rész) utótag rövidüléséről van szó, vagyis az utóbbi esetben nem képzéssel, hanem összetétellel van dolgunk. Tehát pl. *monosz* ('egyetlen') + *merosz* ('rész') → *monomer* ('egyetlen szerkezeti elemből álló, kis molekulájú').

Tény az, hogy mind a kémiai, mind a köznyelvi szavak végződésénél ingadozik az időtartam, tapasztalatom szerint leggyakrabban a *primer*-nél és a *tercier*-nél (pl. *terciér flóra*), de ez utóbbi még a szakirodalomban is csak szórványos. Jelen esetben ugyancsak osztozom J. Soltész Katalin másutt vallott felfogásával, hogy a végződés írásában itt sem szükséges az etimológiai elv megkülönböztető szerepét elfogadnunk. A *doktrinér*-rel kapcsolatban azonban különvéleményem van. Nyelvérzésem azt diktálja, hogy a hosszú *-é*-s ejtés itt merőben modorosság, rossz értelemben vett „vidékiesség”. Egyébként is a kifejezés annyira csak a magasabb műveltségűek használatában él, hogy tőlük elvárható bizonyos ejtésbeli fegyelmesség (a kissé nyújtott *é* hang ejtése). Összefoglalva: helyesnek tartjuk helyesírási szótáraink és a kémiai helyesírási szótár (csak az *izoméria* hosszú!) egyöntetű szabályozását azzal, hogy én a *doktrinér*-rel sem tennék kivételt. (Hasonló a véleményem a *furnír*—*furnér* alakváltozatról is.)

A példaként felsorolt szavak közül óvatos megfontolással az alábbiak elfogadását javasolom:

<i>attribútum</i>	<i>naiv</i>
<i>irónikus</i>	<i>néptribún</i>
<i>kommúna</i> (a <i>lagúna</i> mintájára)	<i>szervíz</i>
<i>longitúdó</i> (Deme László hosszúnak veszi az <i>amplitúdó</i> mintájára)	<i>szólid</i>
<i>magnitúdó</i>	<i>szuperszónikus</i>
<i>mikróba</i>	

Az *anoním*, *szinoním*, *szinoníma* stb. változatokat szintén fontolóra lehet venni. Deme László pl. a *legitim*-et hosszúnak veszi (*legitim* MNY. 1973. 23). Ugyancsak a Magyar Nyelvben (1973. 70) található ez a forma: *anoníma*.

A nyelv fejlődik, a nyelvhasználat változik, s a változások folyamán számolnunk kell azzal, hogy helyesírási ortodoxiónk egy-egy régi bástyájának feladására kényszerülünk. A szabályosság és a kivételesség között állandó harc folyik, de kimenetele befolyásolható, és nem kell attól tartani, hogy a szabályt valaha is felváltja a kivételesség, a rendet az anarchia.

Süle Jenő

Országos kiejtési és szavalóversenyek*

1. Nyelvészek és magyartanárok körében ma már jól ismert tény, hogy kiejtésünk ápolásának intézményes szorgalmazását Kodály Zoltán kezdeményezte az Eötvös József Kollégium volt tagjainak 1937. évi közgyűlésén (A magyar kiejtés romlásáról), illetve a rádióban 1938-ban elhangzott előadásában (Vessünk gátat kiejtésünk romlásának!). 1937-ben mondott beszédében egyebek közt megállapította: „Vannak a nyelvhelyességnek. . . írásban nem rögzíthető, csak füllel felfogható elemei is. A nyelvnek nemcsak leírható része van kitéve a romlásnak, hanem talán még inkább ez a jelekkel nem rögzíthető, csak hallható része. Az élőbeszéd azon elemei, amelyekre nézve az írásjelek határozott utasítást nem adnak, sokkal inkább vannak a beszélő vagy felolvasó önkényére bízva, mint az írásban rögzíthető elemek. Egyrészt, mert szabályai eddig sehol összegyűjtve nincsenek, másrészt, mert zenei elemekről lévén szó, nem mindenki van elegendő hallásbeli fejlettség, hogy egyáltalán észrevegye, megfigyelje és kövesse törvényszerűségüket.” Keserűen jegyezte meg 1938-ban: „Egyes alföldi iskoláinkban gramofonlemezről tanítják a helyes német kiejtést. . . , egyetlen nyelv van itt, amelynek kiejtését nem gondolja senki: a magyar” (A jó magyar ejtés aktái. Bp., 1941. 5—25. és 26—33).

Kodály felhívása — jogosan állapította meg Deme László az egri kiejtési konferencián 1965-ben — új korszakot nyitott meg a magyar nyelv ápolásában (Helyes kiejtés, szép magyar beszéd. Tankönyvkiadó, 1967. 24); de jól emlékszünk még sokan, hogy a visszhang a harmincas-negyvenes években nem volt erős. Életrevaló kezdeményezések az ötvenes évek második felétől indultak az iskolában s a hatvanas évektől a közművelődés több területén. (Ezzel nem kívánom elvitatni a kiejtési versenyek megindításának elsőségét és a kezdeti szép sikereket a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karától.)

A magyartanárok mindig is törekedtek arra, hogy tantárgyuk lehetőségeit tanítási órán kívül szervezett tevékenységgel kibővítsék. E tevékenységi körbe tartoznak mintegy húsz éve a kiejtési és szavalóversenyek is. Az egri kiejtési konferencián mondtam: „[A helyes kiejtés ápolásában] a legszélesebb és legeredményesebb mozgást az ötvenes évek közepétől egyre nagyobb számban megrendezett szavalóversenyek, a keszthelyi, sárospataki, gyulai diák-

*A Magyar Tudományos Akadémia Anyanyelvi Bizottságának 1976. december 13-i ülésén elhangzott beszámoló és a róla folytatott vita alapján.

napok előadói versenyei jelentik. Igaz, ezek inkább az előadóművészetet ápolják, fejlesztik, de a bírálatokban fel-felbukkannak a helyes beszéd ápolására irányuló és a beszédhibákra utaló megjegyzések is” (i. m. 82—3). Amikor a Művelődésügyi Minisztérium képviselőjében bejelentettem, hogy P é c h y B l a n k a alapítványa révén a középiskolákban megindultak a Kazinczy-versenyek, amikor a szavalóversenyek mellett javasoltam kiejtési versenyek szervezését, üdvözöltem a Magyar Rádió és Televízió javaslatát, hogy vetélkedőinek sorozatát kiejtési versennyel készül kiegészíteni, annak a törekvésünknek kívántam hangot adni, hogy az anyanyelv hangzós oldalának ápolását minél szélesebb körben terjesszük, s a mindig szűkös tantervi kereteken túl, a tanítási órán kívüli területekre is kiterjesszük.

Az 1962 és 1969 között kiadott általános és középiskolai tantervek ma még érvényben vannak; a bennük meghatározott beszédművelési feladatokról, illetve lehetőségekről Egerben beszámoltam, hozzátéve, hogy ezek nem elégségesek a társadalomtól jogosan elvárt igények kielégítésére. Az új tantervekben, melyek fokozatos bevezetése 1978 őszen kezdődik, a beszédművelés súlya megnő, köre kitágul: minden témához hozzákapcsolódik a beszédművelés megfelelő része. (Az új tantervekről s a bennük megnyilvánuló törekvésekről bővebben l. Szende Aladár—Szépe György: Az anyanyelvi képzés társadalmi jelentősége. Társadalmi Szemle, 1975. 2. sz.; Bencédy József: Az iskolai anyanyelvi nevelés programja. MNy. 1976. 1. sz.). Ma már a tantervi tervezésnek alapelve, hogy együttesen vesz számba három területet: a tanítási órát, az órán kívüli és az iskolán kívüli foglalkozásokat, művelődési alkalmakat. Nem is lehetséges, hogy a társadalomtól elvárt minden igényt az iskola egymagában elégítsen ki, még kevésbé, hogy csupán a tanítási órákon, melyek száma véges, és amelyekben még messze vagyunk attól, hogy az aktivitást m i n d e n tanulóra kiterjesszük. Márpedig a helyes és szép beszéd ápolása aligha járhat mindenben kielégítő eredménnyel tanévenként néhány órában, akkor is jobbra frontális osztálymunka keretében végzett gyakorlatokkal.

Ami a közművelődés területét illeti, itt is új nyelvművelő, beszédművelő feladatok fogalmazódtak meg az utóbbi évek nagyjelentőségű határozatainak végiggondolásából. Nekünk is segítenünk kell azt az általános törekvést, hogy minél többen bekapcsolódjanak a közéletbe, a fiatalok és a felnőttek minél szélesebb körben élhessenek demokratikus jogaikkal. A Mai magyar nyelvünk c. könyv a Tanulságok, javaslatok c. fejezetben egyebek közt a következőket állapítja meg: „Az élőszó szerepe napjainkban sokkal nagyobb, mint valaha is volt. Nem szólva arról, hogy a technika vívmányai következtében az élőszó ereje hatósugarát tekintve ma már hihetetlenül nagy, szinte korlátlan, köztudomású, hogy soha annyi szónok — azaz előadó, felszólaló, kisebb-nagyobb nyilvánosság előtt beszélő ember — nem volt Magyarországon, mint a felszabadulásunk utáni évtizedekben s ma is. Ennek megfelelően a szónoklástannal, retorikával foglalkozást, a jelen és főleg a jövő előadóinak képzését — amelynek szerves része az egyik előző javaslatunkban már említett beszédtechnikai oktatás is — a jelenleginél sokkal szervezettebbé, sokkal rendszeresebbé kellene tenni” (Akadémiai Kiadó, 1976. 100).

Az említettek is magyarazzák a helyes és szép kiejtés iránti érdeklődés megerősödését, újabb formák kialakulását, új területek bekapcsolását, a beszédművelés témakörének kibontakozását.

A b e s z é d m ű v e l é s meghatározásában, területének megfogalmazásában nem mindig beszélünk egy nyelven. Néha az a benyomásunk, hogy a

nyelvművelés egész körét beleértik a beszédművelés fogalmába, bizonyára azon az alapon, hogy a beszéd, a beszédmű az elsődleges, a meghatározó a nyelv egészében, működésében. Csakhogy a nyelv művelés, nyelvápolás mibenléte kialakult lévén, magam úgy vélem, a beszédművelés tartalmának ez a kitérítése nem célszerű, hosszás és nehéz magyarázatot igényelne. Azt gondolom, beszédművelésen értsük azt, amit a szó maga is mond: a beszéd akusztikai részének ápolását (a helyes hangképzést, a szavak és szókapcsolatok helyes kiejtését, a hangdinamikai tényezők megfelelő alkalmazását), valamint a beszédmű létrehozásának, megszerkesztésének segítségét (ha már eleget tudunk róla: szabályozását).

2. Előadásomban nem vállalkozhattam a teljes témakör áttekintésére; jobbra csak a kiejtési és a szavalóversenyeket kívántam számba venni, közöttük is csak az országos szinten megrendezetteket. A nem tárgyalt területet illetően — a Bizottság elnökével egyetértésben — egy más alkalommal elhangzó más előadásra hagytam.

A Szép magyar beszéd versenyt, a Kazinczy-versenyt Péchy Blanka 1960. évi alapítványa indította el, 1965-ben. „Gátat kell vetnünk a rossz hangsúly, értelmetlen tagolás, helytelen kiejtés mételyező hatásának — olvassuk az alapítólevélben. — Az alapítvány célja: elsősorban, hogy a magyar nyelv műveltség ápolása érdekében a szép magyar beszédre serkentsen színművészeket és rádió-, televíziós szereplőket, akiknek szava nap nap után eljut a magyar emberek millióihoz, s ily módon az egész magyar nép beszédét alakítja; de nem kevésbé fontos célja, hogy ugyanerre serkentsen a magyar tanulóifjúságot is” (Péchy Blanka: Beszélni nehéz. Magvető Könyvkiadó, 1974. 55).

A verseny jelentőségét az bizonyítja, hogy három szintjén — az iskolai, a megyei (fővárosi) fordulón és az országos döntőben — évente kb. 8—9 ezer tanuló vesz részt, 1976-ig zömmel gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók. Az Oktatási Minisztérium 1976-ban úgy rendelkezett, hogy 1977-től — az alapítvány módosításával — a versenyt kiterjeszti az általános iskolákra, valamint a szakmunkásképző-iskolákra is, és ennek megfelelően három csoportban szervezi meg. A középfokú intézmények országos döntőjének színhelye 1965-től kezdődően és a jövőben is Győr városa. Győr—Sopron megye, a város és a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola vezetőinek, áldozatkészségüknek és vendégszeretetüknek sokat köszönhetünk a verseny megerősödésében, színvonalának szüntelen emelkedésében. Az országos döntőbe jutott 50—50 tanulóból a legjobban szereplő 20—15—15 általános iskolai, középiskolai és szakmunkástanuló nyeri el évente a Kazinczy-érmet és a vele járó 500—500 forint pénzdíjazatot. Az óvónőképző intézetek, a tanító-, a tanárképző főiskolák és a tudományegyetemek tanárképző karai 1972-ben kapcsolódtak be ebbe a versenybe, házi válogatóval és országos döntővel.

A résztvevőknek minden fordulón egy (egységesen) kötelező és egy szabadon választott prózai szöveget kell felolvasniuk, maximálisan három perc időtartamban. A szöveg lehet szépirodalmi, tudományos vagy publicisztikai, nem lehet vers, párbeszédes mű, s nem lehet régebbi, mint XIX. századi. Az elbírálás szempontjai: a szöveg megértése és adekvát tolmácsolása, hangképzés, a beszéddinamikai tényezők helyes alkalmazása. Kötelező szöveggé vált eddig Zlinszky Aladár, Illyés Gyula, Bárczi Géza, Marx György, Devecseri Gábor egy-egy írása; a szabadon választottak közt leggyakrabban Kosztolányi Dezső, Illyés Gyula, Bárczy Géza, Sánta Ferenc, Fekete István, Gábor Andor,

Karinthy Frigyes, Illés Endre, Kodály Zoltán, Lőrincze Lajos, Sötér István, Tamási Áron, Sütő András stb. műveiből hallottunk részleteket.

A bíráló bizottságok tagjai: Péchy Blanka, Lőrincze Lajos, Deme László, az Oktatási Minisztérium, a KISZ KB, az Országos Pedagógiai Intézet, a Nyelvtudományi Intézet képviselői, egyetemi-főiskolai tanárok, egy győri színész.

A versenyző tanulók jó színvonalat képviselnek. Hangképzésük, kiejtésük évről évre javul, de előfordul még az *s*, *sz*, *c*, *cs* hibás képzése, a *t* kakuminalis ejtése, a szóvégek elharapása, elhalkulása. A zárt *ë* sajnálatosan ritkán hangzik, azok beszédében is kopik, akik anyanyelvükből ismerik. Sok a baj a hangsúlyozással és a hanglejtéssel, nem ritka az éneklő hanglejtés a hangszakaszok és a mondatok végén. Néhány babona makacsul tartja hadállásait: jelző és jelzett szó viszonyában mindig csak a jelző hangsúlyos, a vessző előtt mindig szünetet tartunk. A tanulók szövegválasztása általában megfelelő, de a szöveg tolmácsolásában máig sem találtuk meg a jónak mondható alapállást. Sok versenyző valamilyen természetellenes, azt mondanám: pódiumpózt vesz fel; a szöveg stílusához alkalmazkodó alaphangot kevesen találják el, annak érzékeltetését, elhíttetését, mintha akkor és ott születne a szöveg.

Az elmúlt évek során kialakult, hogy a verseny befejeztével a bíráló-bizottság konzultáció formájában megbeszéli tapasztalatait, észrevételeit a kísérő tanárokkal; kölcsönösen állást foglalnak a következő évi teendők, felkészítés dolgában. (A Kazinczy-versenyről l. Deme László: A Kazinczy-érmek és a helyes magyar kiejtés kérdései. Nyr. 1965. 2. sz., illetve A Magyar Nyelvtud. Társ. Kiadványai, 112. sz.; Wacha Imre: Az 1967. évi Kazinczy kiejtési verseny tapasztalatai. Bp. 1967; Gráf Rezső: A Szép Magyar Beszéd Versenye a szakmunkásképző-iskolákban. Bp. 1976. Sokszorosított kiadvány.)

1976-ig a s z a k m u n k á s t a n u l ó - i s k o l á k i f j ú s á g a r é s z é r e évenként külön kiejtési versenyt szervezett a Szakoktatási Pedagógiai Intézet. A három fordulás (iskolai, területi, országos) versengésben évenként mintegy 8—9000 tanuló vett részt. A döntő 60 fős mezőnyéből kiemelt első tíz helyezett nyári üdülésre szóló beutalót és könyvjutalmat kapott. (Említettem, ennek az iskolatípusnak a kiejtési versenye 1977-től része a Kazinczy-versenynek.)

A tanító- és tanárképző főiskolákról küldött 3—3 hallgató részvételével 1971 óta az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola — helyi szervek közreműködésével — Gárdonyi Géza Versenyt szervez Egerben. Témája szövegmondás és helyesírás.

3. 1973-ban egy új típusú versenyt kezdeményezett a sátoraljaújhelyi városi pártbizottság és tanács, a Borsod—Abaúj—Zemplén megyei tanács támogatásával. Az *É d e s a n y a n y e l v ü n k v e r s e n y* a nyelvhasználat fejlesztését állította középpontba. 1974-ig még regionális volt, elsősorban a Tiszántúl, az Alföld és az északi megyék középiskoláinak tanulói vettek részt benne, 1975-től országos. A megyei előkészítés alapján a 3—3 legjobb helyezést elért diák jut a Sátoraljaújhelyen megrendezett döntőbe. Ott egy feladatlapon összeállított 15—20 kérdésre írásos választ fogalmaznak, helyesírási feladatot oldanak meg, majd (1976-ig a legjobbak, az Oktatási Minisztérium döntése alapján 1977-től mindnyájan) egy szóbeli feladatot oldanak meg, nyilvános versengésben. E feladat egy 3 perces előadás, 5—6 megadott témából. Pl. az 1976. évekből:

— Készítsen hozzászólást a megyei diákparlamenten való elmondásra a következő témák egyikéről: rendtartás, házirend, diákkormányzat!
Műfaj: felszólalás

Színhely: Megyei Parlament

Hallgatóság: a diákküldöttek

— Mutassa be megyéje, városa irodalmi, történelmi, művészeti emlékeit, nevezetességeit egy külföldi testvériskola tanulóinak!

Műfaj: tudósítás

Színhely: iskola

Hallgatóság: a vendégdiákok

— Tartson kiselőadást a következő témák egyikéről: a film, illetőleg a színház szerepe napjaink közművelődésében!

Műfaj: kiselőadás

Színhely: iskolai KISZ-klub

Hallgatóság: ifjúmunkások és diákok

— Számoljon be a következő témák egyikéről: osztálykirándulás, nyári tábor, külföldi út!

Műfaj: élménybeszámoló

Színhely: iskolai klub

Hallgatóság: az iskola tanulói

Az első tíz helyezett emléklakettet, oklevelet és könyvjutalmat kap. Ezeket a bizottság elnöke, illetve a helyi vezetők adják át Széphalmon, a Kazinczy-mauzóleum előtt megtartott ünnepély keretében.

A bíráló bizottság: Péchy Blanka, Deme László, az Oktatási Minisztérium, a KISZ KB, az Országos Pedagógiai Intézet, a megye képviselői, egyetemi, főiskolai tanárok. A bizottság itt is megbeszéli tapasztalatait a kísérő tanárokkal, tanácsokat ad a tanulók felkészítésére.

Az Édes anyanyelvünk verseny fontos új színtöltja az iskolai anyanyelvi képzésnek, de iskolai bázisát még erősíteni kell. Sok iskolában folyik előkészítő gyakorlás, válogatás, de ez még nem olyan általános, mint a Kazinczy-verseny esetében. (A sajtó, a rádió ugyanúgy hírt és beszámolót adott minden esetben, mint a győri versenyről.)

4. A József Attila nevét viselő középiskolák (9 gimnázium és szakközépiskola) 1963-tól József Attila napok keretében megemlékeznek a költő életéről, munkásságáról. Az évente más-más városban megrendezett ünnepségek része egy versmondó verseny. Az iskolákat képviselő 3—3 tanuló mindegyike egy kötelező és egy szabadon választott József Attila-verset mutat be. Az elbírálás szempontjai: a vers kiválasztása, megértése, helyes és szép kiejtéssel való tolmácsolása. A bíráló bizottság tagjai: József Etelka, az Oktatási Minisztérium képviselője, nyelvészek, egyetemi és főiskolai tanárok, alkalmanként felkért színészek, rádióbemondók. A versenyben részt vevő tanulók szövegmondása, kiejtése egyenletesen javul. Eredményhirdetésekor a bizottság elnöke részletesen értékeli a versmondás jó és rossz tapasztalatait.

Az Arany Jánosról elnevezett középiskolák hasonló ünnepséggel próbálkoztak a 60-as években, de két találkozó után a vállalkozás elakadt.

Évfordulós ünnepségek is gazdagítják az eddig megrajzolt képet. 1973-ban, Petőfi születésének 150. évfordulója alkalmával a nevét viselő középiskolák és kollégiumok diákjai Kiskőrösön szavalóversennyel emlékeztek

a költőre. Az Ady-centenárium keretében 1977. március 18—21-re Sarkadra hívták meg a középfokú iskolák tanulóit, versmondó versenyre. (Az előadás után megrendezett ünnepélyről a napi sajtó és a szakfolyóiratok is beszámoltak.)

5. A közművelődés területén: iskolai tanulók, egyetemi-főiskolai hallgatók körében vagy a fiatalok más rétegeinek bekapcsolásával szép számban folynak versmondó, illetve szavalóversenyek.*

Az Országos diáknapok keretében (Keszthelyen 1959 óta, néhány évvel később Gyulán, Sáropatakon, majd Egerben és Sopronban) kezdetben évenként, majd kétévenként versmondó verseny is folyik, valamennyi középfokú oktatási intézmény tanulóinak részvételével. A megyei elődöntőkből 50 diák juthat a döntőbe. Telesítményüket szintek szerint bírálják el; akik a legmagasabbakat elérik, számuktól függetlenül arany, ezüst vagy bronz plakettet kapnak.

Az ugyancsak kétévenként megszervezett Egyetemi-főiskolai diáknapok versmondói az előbbihez hasonló módon versenyeznek. Ezeket a diáknapokat minden alkalommal más városban rendezik meg, 1976-ban pl. Nyíregyházán voltak. A versmondók mezőnye nem olyan népes, mint a középfokú iskolák tanulóié; az irodalmi színpadok tagjai indulnak, továbbá olyan hallgatók, akik középpiskolás korukban már szerepeltek.

A Munkásfiatalok szavalóversenye Salgótarjában folyik kétévenként, 1976-tól csak fizikai munkás fiatalok részvételével. Bázisa sok ezer ifjúmunkás, akik üzemi válogatókon át, megyei középdöntőből juthatnak el Salgótarjába. Felkészítésükről színészek, beszédművelő szakemberek gondoskodnak. Az első tíz helyezettet külföldi úttal jutalmazták; egyes üzemek külön díjakat is adományoznak.

A SZÖVOSZ és az OKISZ kétévenként hirdet szavalóversenyt dolgozói és azok gyermekei részére. Ez a verseny is három forduló. A dolgozók gyermekei — érthető módon — sokféle kategóriát képviselnek.

A Váci Mihály szavalóversenyt az Alföld és a pesti kerületek versmondói részére szervezik 1975-től, Nyíregyházán. Az első hat helyezettet plakettet, pénz- és könyvjutalmat kap.

Szekszárdon 1971 óta él a Babits Mihály szavalóverseny, dunántúliak és a budai kerületekben lakók részvételével. Korábban középfokú iskolák tanulói versenyeztek itt, 1976-tól alkalmazottaknak szól a kiírás (pedagógusoknak, mérnököknek, gépállomások, téeszek nem fizikai dolgozóinak stb.). Szekszárdra és Nyíregyházára is 4—4 fő juthat el a megyei válogatókból, 2—2 fő a kerületekből.

A győri Radnóti Miklós szavalóversenyen (évente vagy kétévenként november végén) az előbbieken felsorolt versenyek győztesei szerepelnek. Az első három helyezettet Radnóti-emlékéremmel és ezer forinttal jutalmazták.

Balatonszárszón hosszú évek óta folyt a József Attila szavalóverseny, a költő halálára való emlékezésül. Most az a javaslat született, hogy ezentúl a József Attila szavalóverseny a legjobb diákszavalók találkozója legyen, kétévenként. Gyűjtse össze a diáknapok aranyérmeseit, függetlenül

* Az alábbiakban következő adatok közléséért köszönetet mondok Debreczeni Tibornak, a Népművelési Intézet osztályvezetőjének.

attól, hogy tanulnak vagy dolgoznak; adjon alkalmat képességeik, teljesítményük összemérésére.

A Televízió *K i m i t t u d ?* vetélkedőire mindig nagy számban jelentkeztek versmondók. 1976-ban háromszázan voltak, napokig tartott a meghallgatásuk.

1975-ben a Népművelési Intézet, valamint a Magyar Rádió és Televízió *J ó z s e f A t t i l a s z a v a l ó v e r s e n y t* hirdetett. A kiírás újdonsága az volt, hogy 20 József Attila-vers és 10 mai magyar vers megtanulásával lehetett jelentkezni, egyéni választás szerint. Háromezren indultak, a megyei selejtezőkből s a területi középöntőkből nyolcan juthattak el a kaposvári döntőbe. Száz versenyző versválasztásai alapján itt a következő kedvtelési sor alakult ki József Attila versei közül: Kései sirató (53), Mama (46), Tiszta szívvel (36), Levegőt (35), Gyermekké tettél (34), Karóval jöttél (34), Születésnapomra (31), Anyám (28), Altató (28), Ars poetica (28), Thomas Mann üdvözlése (26), Nagyon fáj (26), Kész a leltár (22), Hazám (22). Ugyanígy a mai magyar költők közt: Váci Mihály (99), Nagy László (79), Garai Gábor és Weöres Sándor (53), Benjámín László, Ladányi Mihály, Juhász Ferenc, Simon István, Pilinszky János, Csoóri Sándor, Baranyi Ferenc, Ratkó József.

Az *A d y - c e n t e n n á r i u m r a* is hirdettek szavalóversenyt, az előbbihez hasonló újszerű feltétellel: 10 Ady-verset és 10 egyéb verset kellett megtanulni.

A szavalóversenyek bíráló bizottságaiban színészek, rendezők, költők, beszédművelő szakemberek vesznek részt a főhatóságok képviselői mellett. Központi szempontokat nem adnak ki; a bizottságok a versválasztásra, a versek átélésére, hű közlésére vannak figyelemmel. Nagy pozitívum, hogy akinek beszédhibája van, nem juthat be a döntőbe.

6. Összegezés, javaslatok: 1. A z i s k o l á k t e r ü l e t é t jól átfogja a Kazinczy-verseny. Támogatnunk kell a két új csoportot, a szakmunkás — tanulókéét és különösen az általános iskolásokét. Mind a középöntőkben, mind a döntőkben további szerepeket kellene vállalnunk, s részt kellene vennünk a tapasztalatok elemzésében is.

Szélesíteni kell a sátoraljaújhelyi nyelvhasználati verseny iskolai bázisát; ebben elsősorban a megyékben és az iskolákban folyó szervezés oldaláról látunk teendőket.

2. A z i s k o l á n k í v ü l i t e r ü l e t e k e n a versmondó vagy szavalóversenyek nem fogják át témánk egészét. A Magyar Rádió és Televízió 1965-ben Egerben javasolta, hogy a nyilvános vetélkedők sorát kiegészítse egy kiejtési versennyel. Jó volna ezt a tervet megvalósítani!

A sátoraljaújhelyi Édes anyanyelvünk verseny mintájára vetélkedőt kellene szervezni a televízióban vagy a rádióban. Ezzel támogatnánk a pártbizottságok, tanácsok, a TIT szónokképző tanfolyamának törekvéseit is.

Bizottságunk továbbra is segítse elő Péchy Blanka és Deme László Beszélni nehéz c. rádiós sorozatának népszerűsítését.

A szavalóversenyek bizottságaiba beszédművelő nyelvész szakembert is meg kellene hívni.

3. A helyes és szép beszéd ápolásában bázisunk az iskola; ezért fokozottabban törődnünk kell a *l e e n d ő p e d a g ó g u s o k f e l k é s z í t é s é v e l* és a *t o v á b b k é p z é s s e l*. Az egyetemek tanárképző karain is be kell vezetni a beszédművelést mint tantárgyat, s a nem magyar szakosok részére is

kötelezővé kell tenni az anyanyelvi képzést (benne beszédművelő tematikával is). A továbbképzés számára szükség volna egy kiadványra; ennek összeállítását és kiadását az Országos Pedagógiai Intézet vállalja, de kéri a nyelvészek segítségét. Kívánatos, hogy Bizottságunk beszédművelő csoportja folytassa konferenciái szervezését, melyeken a kiejtéssel, szövegalkotással foglalkozó szakemberek, a versenyek bíráló bizottságának tagjai kicserélhetik tapasztalataikat.

4. A nyelv tudományak további feladatai vannak a beszédművelő tevékenység szakmai-tudományos megalapozásában (a helyesség tűrés határai, a regionális és a nyelvjárási kiejtés megítélése stb.).

5. Az Anyanyelvi Bizottság vállalja a kiejtési, nyelvhasználati, szavaló- és versmondó versenyek koordinálását, időről időre történő értékelését.

Bencédy József

Szakszavak használata a csehszlovákiai magyar sajtóban*

Ha a közlésnek, mai divatosabb szóval: kommunikációnak valamely megnyilvánulásáról nyelvi, nyelvhasználati tekintetben akarunk véleményt mondani — természetesen akkor is, ha a nyelvi-stiláris eszközöknek csak egy bizonyos hányada (mint például most a szakszavak, szakkifejezések, a terminológia használata) kerül szóba —, mindenekelőtt három szempontból kell megvizsgálunk a kérdéses szöveget vagy a választott jelenségeket: a nyelvi, a stilisztikai és a nyelvi rétegbeli helyesség szempontjából.

1. Nyelvi helyesség. — Egy-egy szó, kifejezés, szerkezet helyes vagy helytelen voltáról — különösen ha újonnan alakult jelenségről van szó — röviden, a mindennapi gyakorlatot tartva szem előtt, három kritérium alapján „ítélkezhetünk”:

a) Az illető nyelvi elem, szerkezet, jelenség megfelel-e nyelvünk törvényszerűségeinek? — b) Az illető nyelvi elem, szerkezet jelent-e valami újat, nyelvi-stilisztikai többletet a gondolatközlés — a kommunikáció — számára? — c) Az irodalmi és a művelt köznyelv (mint norma) befogadta-e?

Előjáróban csak néhány példát az elolvasott sajtótermékekből. Mindhárom kritériumnak megfelel a *kertmozgalom* (Zempléni Szó 1976. okt. 1. 2), a *televíziózunk* (Új Ifjúság 1976. 39. sz. 12) kifejezés. Viszont nem helyeselhetjük nyelvileg a következőket: *Ekonómiai Főiskola* (főlősleges idegen szó, helyesebben: *Közgazdasági Főiskola* — Hét 1976. márc. 23. 7); „... *be volt tartva* a gabona vetésterületének *terve*...” (helyes szerkesztéssel: *betartották* vagy *betartottuk* a gabona vetésterületének *tervét* — Pártélet 1976. 19. sz. 7; egyébként a *betart* is kifogásolható nyelvhelyességi tekintetben, 1. ÉrtSz. és ÉKSz.).

2. Stilisztikai helyesség. — A stílus — mint ismeretes — a fő közölnivalót kísérő többlet, járulék, másodlagos közlemény. Mennyi mindent kifejez például Petőfi a „csináljunk sok vasutat” mondanivalón kívül ebben a két rövid sorban:

*A CSEMADOK felkérése alapján, megküldött csehszlovákiai magyar nyelvű sajtótermékek felhasználásával és megadott szempontok szerint készítettem el a kassai VII. Kazinczy Nyelvművelő Napokra (1976. november 26.).

Száz vasutat, ezeret,
Csináljatok, csináljatok! (Vas-úton)

A nyelv egyébként történeti fejlődése eredményeként mind szókészletében és frazeológiájában, mind grammatikai eszközeit illetően, mind pedig hangoztatott formájában több — stílusértékben eltérő — lehetőséget kínál; más szóval: minden nyelvben vannak szinonímák, amelyek szinonimasorokba rendeződve rendszert alkotnak. Bár a következő szavakkal, kifejezésekkel például azt közöljük, hogy 'valaki megszegeyenülten elmegy, távozik', mégis többetként még mennyi mindent megéreztethetünk velük: valaki *elsurran*, *elsittyen*, *ellép*, *meglép*, *elszelel*, *elinal*, *meglóg*, *kámfort játszik*, *olajra lép*, *elhúzza a csíkot* stb. Vagy például kedvességet sugall a hosszabb alakú második személyű felszólítás: „*Aludj* már, mert későn van”: „*Aludjál* már, mert későn van”.

Természetesen nem mindegy, hogy mikor melyik nyelvi-stilisztikai variánst választjuk, vagyis a közlésnek, a kommunikációnak — éppen azért, hogy a mondanivaló tartalmának, céljának, körülményeinek stb. maradéktalanul megfeleljen, más szóval: hogy mindig a legodailóbb nyelvi magatartás alapján a kívánt hatást érje el — bizonyos törvényszerűségei vannak.

Stilisztikai helytelenségről, stilisztikai hibákról tehát akkor beszélünk, ha a kiválasztott nyelvi-stiláris eszközök nem odavalók (azaz „megsértik” a stílusrétegek, a stílusárnyalatok — benne a műfajok — megkövetelte szabályokat), továbbá ha nem fejezik ki árnyalatilag pontosan a mondanivalót, illetőleg nem fejtik ki a kívánt hatást.

Néhány példa, szintén csak előljáróban. Az ismétlés és a fokozás helyénvaló, hatásos stílusesezköz a következő, érettségizőkről szóló írásban: „Készülődés folyt. *Nagy-nagy készülődés, a holnapra, a jövőre, az életre*” (Hét 1976. márc. 23. 6). Viszont fölösleges, azaz stilisztikailag helytelen az ismétlés ebben a mondatban: „*Számottevő eredményekről számolhatunk be*” (változatosabban: *jelentős eredményekről . . . Új Szó* 1976. okt. 17. 12). Nem való az egyszerű, falusi embereknek szóló írásba a „valaminek a *reneszánsza*” kifejezés, ugyanis aligha értik meg: „A kertészkedésnek itt *reneszánsza* kezdődött” (a célnak megfelelőbben: a kertészkedés itt újjászületett; *Zempléni Szó* 1976. okt. 12).

Hadd utaljak még arra, hogyan függ össze a nyelvi és a stilisztikai helyesség, illetőleg helytelenség. A közlés, a kommunikáció szempontjából kétségtelenül a második a lényegesebb (úgyannyira, hogy egy-egy nyelvi helytelenség — főként a drámában vagy szépprózában — előfordulhat valamely szereplő jellemzése céljából, vagyis úgynevezett stilisztikumként, például az író valakit „suksük” nyelven beszéltet). Mindamellet — az irodalmi és köznyelv célszerű fejlesztésének a biztosítása érdekében — az elsöre is nagy hangsúlyt kell fektetnünk, éppen a jelentős nyelvi hatást kifejtő sajtótermékekben. Egyébként általában kimondhatjuk, hogy ami nyelvileg helytelen, stilisztikailag is az.

3. Nyelvi rétegbeli helyesség. — Végül az efféle vizsgálatban figyelemmel kell lenni arra, hogy a kérdéses jelenségek, szövegek a mai irodalmi és köznyelvet képviselik-e, illetőleg hogy a regionális köznyelvek és a nyelvjárások milyen mértékben és — főként — milyen céllal jelennek meg bennük. Ismeretes ugyanis, hogy a magyar irodalmi nyelv (és beszélt változata: a köznyelv) formai téren — azaz a helyesírási, a hangtani és az alaktani jelenségeket illetően — a múlt század közepére alakult ki és szilárdult meg alapjaiban. Azért természetesen nem maradt teljeseen változatlan. Tudniillik a múlt század

második felében és e század első évtizedeiben az irodalmi (írott) nyelvnek volt nagyobb hatása a köznyelvre, a beszélt nyelvre, mintegy az előbbi adta a normákat az utóbbinak. Századunk harmincas éveiben, különösen pedig az ötvenes évektől, napjainkban — éppen a társadalom nagyarányú átalakulása következtében — fordított a helyzet: a köznyelv, a beszélt nyelv hat igen erősen az irodalmi nyelvre (szakszavak tömeges köznyelvvé válása; zsargon és argó elemek beszüremkedése; lazább, pongyolább fordulatok, továbbá sablonok, közhelyek, az alantasabb, familiárisabb beszélt nyelvben előforduló jelenségek behatolása; stb.). Ugyanakkor azonban azt is hangsúlyoznunk kell, hogy napjainkban az úgynevezett tartalmi jellegű elemeknek (szavaknak, kifejezéseknek, a legkülönbélebb stilisztikai jelenségeknek) korábban szinte soha nem látott gazdagodását tapasztaljuk.

A nyelvi rétegek használatának nem magyarországi magyar nyelvű sajtótermékekben való figyelemmel kísérése az elmondottakon kívül azért is indokolt, mert kérdéses lehet, hogy az ország határain kívül milyen mértékben fogadják el és követik a magyar irodalmi és köznyelvet. Ilyen körülmények között ugyanis nagyobb szerepet kaphat egy, esetleg több nyelvjárás; és számolnunk kell a szlovák nyelvnek és a nem ritka kétnyelvűségnek az anyanyelvre és az ottani irodalmi, valamint köznyelvre gyakorolt hatásával (mindenekelőtt a szó- és kifejezőképességben, esetleg bizonyos vonzatok vagy nyelvtani jelenségek, eljárásmodok átvételében is).

Az e pontban tárgyalt jelenségre itt nem hozok példákat, de már most megjegyzem, hogy a nyelvi rétegek használatát illetően alig találtam kifogásolnivalót, sőt azt mondom, hogy ezekben az újságokban, hetilapokban sokkal több olyan népi, táji témájú írás elkelve, amelyik stílusában, nyelvi-stilisztikai eszközeinek a kiválasztásában is érzékeltetné valamely vidékhez, tájhoz való kötődését.

4. Mielőtt a csehszlovákiai magyar sajtó szakszavainak stb. a tárgyalására rátérnék, utaljunk röviden, tézisszerűen a szaknyelvek, a terminológia, a szakszavak és kifejezések fontosságára.

1. Fontosak ezek mindenekelőtt azért, mert napjainkban az élet minden területén jelentkező rendkívül sokrétű kutatásoknak, röviden: a tudományos-technikai forradalomnak az eredményeképpen — mintegy életünk gazdagodását dokumentálván — roppant nagy számban és hihetetlen gyorsasággal jönnek létre, egyszerűen annak következtében, hogy minden új szakmai fogalomnak, tárgynak, eljárásnak stb. valamilyen nevet kell kapnia.

Ez a nyelvi gazdagodás és — mondhatjuk, hogy egyúttal — finomodás nemcsak a szó- és kifejezőképességben mutatkozik meg, hanem a nyelv szerkezetében is. Hogy csak egy példát említsek, ezt jelzi az újonnan létrejött névutók igen nagy száma is (pl. *terén, során, következtében, szempontjából, részéről, kapcsolataiban, tekintetében, alapján, folyamán* stb.). Ez a tény arra mutat, hogy gondolkodásunk, hely-, mód-, állapot- stb. megjelölésünk összetettebbé, árnyaltabbá vált, és hogy szaporodott az elvont határozók száma. (Csak zárójelben utalok itt rá, hogy túlzott és a korábbi névutókat kiszorító használatuk — amely elsősorban az újságnyelvre jellemző — körülményeskedővé teszi a stílust.)

2. Fontosak e nyelvi elemek azért is, mert a művelődési lehetőségek kiterjesztése következtében a különböző szintű iskolázás és a tömegkommunikációs eszközök (a sajtó, a rádió, a televízió stb.) hatására szinte elárasztják a köznyelvet, mindennapi nyelvünket is. Jól mutatják ezt — más oldalról — a szak-

nyelvből átvett (és szakjellegüket veszített) szólások, képes kifejezések: *olajra lép, húzza a csíkot, kapcsol* 'bizonyos dolgok közötti összefüggést megállapít; megért valamit' (1. ÉrtSz.), *a hiba az ön készülékében van*.

3. Mivel a szakszavak és -kifejezések a legtöbbször mondatokban, szövegekben jelennek meg (legnagyobb számban természetesen a tudományos, szakmai jellegű és az úgynevezett ismeretterjesztő írásokban, de — mint utaltunk rá — elég tekintélyes mennyiségben a sajtóban, a mindennapi nyelvben és a más bemutató szépirodalomban is), egyrészt hatással vannak a teljes nyelvre, másrészt a vizsgált jelenségeket (kisebb-nagyobb mértékben) tartalmazó írásművekben megtalálhatók azok a nyelvi-stilis hibák, rendellenességek, amelyek a nyelvhasználat más területére is jellemzőek. Ebből viszont az következik, hogy a terminológia vizsgálatát nemigen szakíthatjuk el a szövegek teljes nyelvi-stilisztikai vizsgálatától.

5. Úgy gondolom, helyes, ha legalább röviden felsoroljuk a szakszavakkal és -kifejezésekkel, azaz a terminológiával szemben támasztott legfőbb követelményeket:

- a) nyelvi, stilisztikai és nyelvi rétegbeli helyesség (1. fentebb és később is),
- b) egyértelműség (ez minden terminus technicus alapkövetelménye!),
- c) lehetséges közérthetőség, motiváltság (ezért nem helyeselhető pl. a *kooperáció* vagy a *delegáció* idegen szó napilapokban; az egyszerű olvasónak többet mond, illetőleg mond legalább valamit az *együttműködés* vagy a *küldöttség*),
- d) egy alakban való jelentkezés (ha egy terminus technicus több alakban fordul elő, az föltétlen az összetévesztés veszélyét rejti magában),
- e) rövideg (ezért legcélszerűbb a képzés lehetőségének a felhasználása),
- f) lehetséges állandóság minden tekintetben.

Az itt elmondottak természetesen a terminológia körébe tartozó minden nyelvi jelenségre vonatkoznak, attól függetlenül, hogy azok milyen módon jöttek létre, azaz akár idegen eredetűek (pl. *televízió*), akár tükörszavak (pl. *lyukkártya*: ném. Lochkarte), akár szóképzés (pl. *traktoros, szalagosít*), szóösszetétel (pl. *szolgáltatóház; irányítószám*), elvonás (pl. *tupír, távirányít*), szóróvidítés (pl. *labor, troli*), mozaikszó-alkotás (pl. *trafó*), népetimológia (pl. *mankópénz*: az olasz *manco* 'áruhiány, súlyhiány, pénztári hiány' szóból „értelmesítve”; Idegen szavak kéziszótára. Bp., 1958. 440) stb. útján keletkeztek.

6. A terminológia — mint ismeretes — a stílusrétegek közül leggyakrabban a tudományos és szaknyelvben, a hivatali nyelvben és a sajtó nyelvben fordul elő. Az „egy irodalmi nyelv” tételéből kiindulva, továbbá, hogy az összehasonlítást is lehetővé tegyük, lássuk röviden, mi jellemzi napjainkban nálunk, Magyarországon a felsorolt stílusrétegeket.

Magam „Nyelvünk alakulása az utóbbi három évtizedben” című tanulmányomban (MNy. 71: 274—87) a következőket írtam róluk (i. h. 285—6):

1. Szaknyelv és tudományos nyelv. — Egyrészt ropant nagy számban és igen gyorsan születnek új műszavak, szakkifejezések; másrészt — bár számos szakszó általánosan elterjedtté válik — az egyes szakmák, tudományágak meglehetősen elkülönülő fogalmi és nyelvi rendszert építenek ki.

És hol mutatkoznak a hibák, negatívumok? Mindenekelőtt a fölösleges idegen szavak használatában, továbbá az ugyancsak fölösleges szakszógyártás-

ban (pl. ilyen a *kiszere*, *kiszere**lés*, tudniillik a *csomagolás*, *adagolás*, *palackozás*, *töltés* stb. helyébe lépett), valamint az agyonzsúfolt és többszörösen összetett mondatokat tartalmazó körülményes, nehezen vagy szinte egyáltalán nem érthető megfogalmazásban (erre csaknem minden szakfolyóiratban könnyen találni példákat), amely gyakran szakzsargonhoz vezet. Ha van is némi túlzás a következő megállapításban, sok mindenre figyelmeztet a teendőket illetően: „A specializáció egyre szűkebb szakaszokra bomlasztotta fel a tudást, a tudomány művelői között mind nehezebb a kommunikáció, és a Tudósok Köztársasága elszigetelt szubkultúrára hasadozott, amelyet csak vékony kommunikációs szálak fűznek össze. Ez a helyzet szellemi polgárháborúval fenyeget. A tudás egészének ezt a bomlását az okozta, hogy a specializáció folyamán maguk az információk befogadói is specializálódtak. Tehát fizikusok csak fizikusokkal beszélnek, közgazdászok csak közgazdászokkal, sőt ami rosszabb — magfizikusok csak magfizikusokkal . . . Néha eltűnődik az ember azon, nem válik-e végül a tudomány befalazott remeték gyülekezetének birtokává, akik sajátos különböző nyelveken mormolnak maguknak valamit, amit csak ők maguk értenek meg . . . A specializált sükettség terjedése azt jelenti, hogy valaki, akinek tudni kellene valamit, amit valaki más tud, nem képes azt felfogni általános érvényű hallóképesség hiánya miatt”. (Kenneth E. Boulding: Az általános rendszerelmélet a tudomány csontváza. *Management Science* 1956. áprilisi szám. Rendszerelmélet — Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1969. 96—7; idézi Czuni István: *Korunk és a szaknyelv* című érdekes tanulmányának bevezetéseképpen: *Nyr.* 97: 403, 1. még uo. 403—16.)

2. **H i v a t a l i n y e l v .** — Azt hiszem, teljes mértékben egyetérthetünk Bárczi Gézának a szélesebb értelemben vett mai hivatali nyelvre vonatkozó értékelésével: „A magyar hivatalos nyelv levetkőzte a régi, nehézkes, idegenszerű latinus mondatfűzést, a *-tatik*, *-tetik*-es szóhasználatot, de hozott helyette egy másfélét, amelyik a nagyképű, körmönfont, körülményeskedő kifejezéseket kedveli. Ez azért kedvezőtlen, mert sokan ebben látják az elérendő nyelvi eszményt, és valahányszor a nyilvánosság előtt kell szólniuk, igyekeznek a hivatalos nyelvhez igazodni — ezáltal a rádió és a televízió keresztül akaratlanul is terjesztik ezt a nemkívánatos nyelvhasználatot.” (Köznevelés 1975. 2. sz. 3.) És lássunk mindjárt egy példát is: „Az Egészségügyi Minisztériumhoz küldött levelével kapcsolatban tájékoztatom, hogy az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV-es törvény értelmében kivizsgálás elrendelésére teendő intézkedésre illetékes Fejér megyei Tanács V. B. Egészségügyi Osztály vezetőjének továbbítottam. A vizsgálat eredményéről, tett intézkedésről fenti szerv vezetője fogja tájékoztatni Önt.” (Idézi Grétsy László: *Magyar Nemzet* 1974. III. 16., Anyanyelvünk rovat.) A magyarázat talán fölösleges is.

3. **S a j t ó n y e l v , p u b l i c i s z t i k a i s t í l u s .** — Az ugyancsak szélesebb értelemben vett mai sajtónyelv (tehát ide értve a rádió, a televízió stb. nyelvhasználatát is) szintén közelebb áll a helyes, természetes beszédhez, mint például a század eleji. De még mindig sok benne a fölösleges idegen szó, a hatásvadászó kifejezés, a divatszó, a közhely, a sablon és a bőbeszédű (pl. terpeszkedő kifejezésekkel megtűzdelt) vagy éppen körmönfont megfogalmazású, homályos értelmű mondat. Itt is van bőven tennivalónk!

7. Mostani előadásomhoz nyolc szlovákiai napi- vagy hetilapnak illetőleg havi folyóiratfélének egy-egy számát vizsgáltam át nyelvi-stilisztikai tekintetben, természetesen a középpontba állítva a szakszavak és -kifejezések használ-

latát. E sajtótermékek között valódi szaklap vagy szakfolyóirat tulajdonképpen nincs, de a fentebb vázoltak következtében ezek is jelentősek témánk szempontjából.

Felsorolom őket, azzal a rövidítéssel együtt, amellyel a későbbiekben majd hivatkozom rájuk:

Új Szó: 1976. okt. 17. (Ú.)
 Új Ifjúság: 1976. 39. sz. (I.)
 Heti Hírlap: (Érsekújvár) 1976. szept. 28. (Hí.)
 Zempléni Szó: 1976. okt. 1. (Z.)
 Hét: 1976. márc. 23. (H.)
 Garamvölgye: 1976. szept. 30. (G.)
 Szakszervezeti Közlöny: 1976. aug. (Sz.)
 Pártélet: 1976. 19. sz. (P.)

Talán nem helyteleníthető, ha a terminológia tárgyalása előtt általános véleményt mondok e sajtótermékek nyelvéről és stílusáról.

a) Az eleve magyarul fogalmazottak — ezek jobbra központi lapok (Új Szó, Új Ifjúság, Hét, de ide vehető a Heti Hírlap is) — színvonal tekintetében nemigen különböznek magyarországi megfelelőjüktől.

b) Nagyon alacsony a színvonala azoknak, amelyek szlovákból fordított cikkeket tartalmaznak. Sajnos ez a megállapítás legjellemzőbb a Pártéletre, amely pedig éppen az egyszerű munkásoknak, parasztoknak is szól.

c) A két típus között állnak a „vidéki” kétnyelvű lapok (pl. a Garamvölgye, a Zempléni Szó), amelyekben a magyarul fogalmazott hírekbe szintén átkerülnek magyartalanságok, helyesírási hibák stb.

Végül még két megjegyzés. Én szlovákkul keveset tudok, ezért nem hasonlítottam össze a fordításokat, és nem foglalkoztam a tükörszókkal sem. Továbbá: jóllehet viszonylag gyakran megfordulok Szlovákiában, az itteni életet, körülményeket mégis kevésbé ismerem, ilyenformán könnyen tévedhetek az egyes szakszavak, kifejezések jelentését, denotátumát és használati értékét illetően. Ezért elnézést kérek.

Nyolc sajtótermék egy-egy számának az átvizsgálása mennyiségileg nem sok, mégis úgy gondolom, hogy bepillantást enged mind az egyes lapoknak, mind a szlovákiai magyar sajtónak a szakszó-használatába és egy kissé a nyelvi-stilisztikai világába is.

Ami a tárgyalás sorrendjét illeti, először a nyelvhelyességi, azután a stilisztikai, végül pedig a nyelvrétegbeli kérdésekkel foglalkozom.

8. Nyelvhelyességi kérdések.

1. Helyes szakszó-használat. — Természetesen e sajtótermékekben szintén megtaláljuk a nálunk is használatos — nyelvhelyességi szempontból kifogástalan — szakszavakat, kifejezéseket. A viszonylag újabbak közül néhány példa: *művelődési otthon* (Ú. 1; megjegyzem, hogy azért előfordul a Kodály Zoltán által joggal kifogásolt *kultúrház* is: H. 3), *irodalmi est* (Ú. 1), *bevásárlóközpont* (Ú. 12), *sportlétesítmény* (Ú. 12), a trnavai *gépkocsigyár* (Ú. 12; nálunk inkább az *autógyár* járja, de semmilyen tekintetben nem kifogásolható ez sem), *szakágazati iránajítás*, *géppark* (Ú. 13), *táblásítják* a határt (Ú. 13), *épitőtábor* (I. 2), *ifjúsági klub* (I. 2), *szaktanterem* (I. 3) stb.

Itt említek meg mintegy érdekességként egy-két olyan — expresszív — szót, amelynek a stílusértéke szaknyelvi eredetű: „A lakásépítés terén a járás

szintén *sikerrel vette az akadályokat*” (Ú. 12); — „*Közös nevezőre kell jutni*” (Z. 2, cím); — „*Minden egyes megmozdulást a vendégek számlájára írt*” (Z. 4); — „*Ebből a táptalajból nőttek ki olyan gondolatok . . .*” (H. 6); — „*nagyon jó a légkör az iskolában*” (uo.); — „*biztos talajon áll*” (uo.).

Most pedig lássunk olyan szakszóféléket, amelyek nálunk nem élnek, vagy nemigen ismeretesek, legalábbis én nem olvastam, nem hallottam őket: „*Eredményesen dolgoznak közművelőink*” (Ú. 1; az ÉrtSz. sem ismeri; kifejezőnek, helyesnek tartom); — *Tudományos dolgozók* (Ú. 2); — *pékipari termékekből* (Ú. 4; lehetne rövidebben: *pékárubból*, de ez sem kifogásolható); — a turisztika *tömegesítése* (Ú. 24); — „*14 700 brigádórával töltötte meg a falu*” (H. 3); — *locsolóhálózat* (Z. 2); — *szövetkezetes* ('szövetkezeti dolgozó' Z. 3); — *a dohányosok, gépesítők* (H. 4); — *szertartásterem* ('házasságkötő-terem, ahol a névadó ünnepek is folynak' G. 2); — a munka *normázása* (Sz. 19).

2. **V i t a t h a t ó s z a k s z ó - h a s z n á l a t.** — Vagy alaki, vagy jelensébeli, vagy egyéb (nyelvhasználati stb.) szempontból vitathatók a következők: „*városi közszolgáltatási vállalat*” (Ú. 5): helyesebben *közszolgáltató* (az *-ási, -ési* képző helytelen használatára l. Magyar nyelvhelyesség. Bp., 1957. 136—8), bár minden bizonnyal „*városi közszolgáltatásról*” beszélnek; — *alapiskola* (l. passim): nyelviileg helyes, de hogy a magyarországi *általános iskola* elnevezés legalábbis zavarja a használatát, azt világosan jelzi például a „*léceci általános iskola*” megjelölés (H. 5), sőt a kettőből létrejött vegyületes alak: „*az ekecsi általános alapiskola*” (H. 12), tehát „*rendezni*” kellene e fontos iskolafajta szlovákiai magyar megnevezését; — a *pártművelés háza* (Z. 1) és ugyanott egy másik cikkben a *politikai nevelés háza*: egyrészt egységesíteni kellene, másrészt valószínűleg egyszerűbben megszerkesztett nevet is lehetne találni; — a *tanítók napja* (H. 7): nyelviileg szinte jobb, mint a mi *pedagógusnap-unk*, de mivel ez utóbbinak a jelentése — helyesen — tágabb, és nálunk ez van általánosan elterjedve, érdemesebb lenne Szlovákiában is ennek a használatára áttérni (egyébként a Hét 12. lapján már ezt találtam); — „*levelezői tagozat*” (H. 12): megszokottabban, egyszerűbben: „*levelező tagozat*”; — *lakásbizottság* (H. 26): nálunk a *lakóbizottság* a szokásos; — „*a Jasová—Pribeta közötti állami úton*” (Hí. 2): Magyarországon lényegében minden út állami, ezt a kifejezést nem használjuk, az a kérdés tehát, kell-e az *állami* jelző; — „*A pártalapszervezet bizottsága nagyra értékeli . . .*” (G. 1): nem tudom, nem lehetne-e itt a nálunk kialakult *pártbizottság* szóval élni; — „*oros—német szakos tanítónő*” (Ú. 14): vajon helyes-e így, Magyarországon ilyen esetben csak *tanárnő*-ről beszélünk; — „*a méhésztársulat őszi tagsági gyűlése*” (Z. 2): vajon nem helyesebb volna az egyszerűbb *taggyűlés* kifejezés?

3. **Az idegen szavak és kifejezések mint terminus technicusok.** — Nyilvánvaló — különösen napjainkban, a tudományos-technikai forradalom, valamint az egyes népek sokoldalú és gyakori érintkezése idején —, hogy a létrehozott új tárgyakkal, jelenségekkel stb. együtt azok nevét is átvesszük, jóllehet sokkal kifejezőbb — szakembernek, nem szakembernek meg éppen — a magyar nyelvű (igazában motivált) elnevezés. De még az úgynevezett nélkülözhetetlen idegen szótól is (amely helyett nincs megfelelő magyar szavunk) feltétlen megkívánjuk, hogy hangzásában, felépítésében illeszkedjék bele a magyar nyelvbe. Ilyenformán bevált, hasznos idegen szónak tarthatjuk az újabbak közül a *televízió*-t (hús évvel ezelőtt a *képrádió*, *képszórá*, *távolbalató* stb. szavakat ajánlották helyette), ilyen továbbá a *norma*, a *dízel*, *dízelesít*, és még sorolhatnánk tovább. Mindebből

az következik, hogy éppen a kommunikáció céljának elérése érdekében kerülnünk kell a fölösleges idegen szavakat és kifejezéseket a szakmák területén is, különösen ha a szűk szakmai keretből kilépünk (tudományos ismeretterjesztés, napi sajtó stb.). Napjainkban nálunk — és nyilván szerte a világon szinte mindenütt — csaknem divattá vált a fölösleges idegen szavak használata. És ha most már a csehszlovákiai magyar sajtó nyelvére gondolunk, még egy tényezővel számolnunk kell. Azzal tudniillik, hogy az egyes nyelvek másként és másként viselkednek az idegen szavak átvételével és „beolvasztásával” kapcsolatban. A szláv nyelvek például — köztük az orosz és (a szlovákiai magyar újságok legalábbis erre utálnak) a cseh és a szlovák is — sokkal könnyebben gyarapítják szókészletüket idegenből vett lexikai elemekkel, mint a magyar. Az elmondottakból következik, hogy fokozott figyelmet kell szentelnünk a csehszlovákiai magyar sajtó nyelvének idegenszó-használatára.

Lássuk az egyes negatív példákat: „...nem sikerült elérni, hogy a műtrágya *granulometriai* összetétele egyenletes legyen” (Ú. 2): még akkor sem érthető az újságolvasó nem szakember számára, ha utána ezt találjuk: „A megfelelő *szemcsézettség* ugyanis . . .”; — „Az új típusú műtrágya csaknem valamennyi *paramétere* megfelel. . .” (Ú. 2): mennyivel érthetőbb volna, ha helyette „jellemző adat”-ot vagy „mutató”-t írt volna a szerző (vö. ÉKsz.); — „Nitra: *plasztika*, gépipar . . .” (Ú. 12): ennek a szónak a mi nyelvünkben nincs meg az e szövegbeli jelentése, helyesen: műanyag ipar; — „pályaválasztási *propagáció*, *propagációs* anyag” (Hí. 3): ha már az idegen szónál maradunk, csak a *propaganda* az ismert és elfogadott; — „A pártszervezet bizottsága nagyra értékeli politikai és társadalmi *angazsáltságát*” (G. 1): szinte érthetetlen, talán az *elkötelezettség* az érthető megfelelője (l. ÉKsz.); — „egy negyvenhárom tagú komplex *racionalizációs* brigádöt. . .” (Ú. 2): az *ésszerűsítő* mégis mondana valamit mindenkinek; — „*publicisztikai* műsor”, „*publicisztikai* film” (I. 11, rádióműsorban): egyikről sem tudom, hogy mit jelent, az első talán „sajtműsor”, érthetővé kellene tenni őket; — „. . . a kultúrház színpadának *kompletizálását*” (Hí. 3): ilyen szó az Értelmező Szótár szerint nincs, de még a *komplett* szó is a nyelvhelyességi tekintetben kifogásoltak közé tartozik. — Én egyébként a magyar illetőleg általában használt idegen eredetű megfelelőjével helyettesítettem volna a következő idegen szavakat, kifejezéseket is: „Íme, a *kollektív* művelődési igény . . .” (Ú. 1); — „*konstruktív* tényezők” (Ú. 3); — „*rekonstruáltak* és modernizáltak számos intézményt” (Ú. 6): — „Gyakran hívnak iskolába, *pionírok* közé” (Ú. 8); — „Létrehozunk egy *centrális* pártbizottságot. . .” (Ú. 13); — „Több feladatot a négy szövetkezet *kooperációban* teljesített” (Ú. 13); — „Nyitrai Pedagógiai *Fakultás*” (Ú. 13); — „Felkerestem Ivanics László *zootechnikust*” (Ú. 16, a Hazai Tükör rovat); — „a *regisztrált* képviselőjelöltek” (Hí. 3); — „. . . működnek már az *agítettség*ök” (Hí. 3); — „a pártkongresszus határozatainak *realizására*” (Z. 1); — „*panoramátikus* színes film (G. 2); — „A velük való *diszponálás* joga. . .” (Sz. 26); — „e kérdések *definitív* megválaszolására. . .” (P. 42); — „*Ékonómiai* Főiskola (H. 7).

4. Nyelvi leg helyteleníthető szakszavak, szakszófélék. — „. . . a 35 éves *kísérleti magfizikusról*. . .” (I. 4): csak „kísérleti magfizika” van, tehát inkább így mondanám: kísérleti magfizikával foglalkozó mérnök stb.; — „Rendszeresítettük a téli *iskolázásokat*” (H. 4); „. . . politikai *iskolázáson* vesz részt” (H. 5): fölösleges ez a képzett forma, az alapszó (*iskola*) maga is kifejezi a két mondatban előforduló jelentést (l. ÉrtSz.), az *iskolázás*, *iskolázás* viszont mást jelent (l. uo.); — „(A rózsza) szívesen veszi, ha *keze-*

lik, megápolják” (Hí. 2): a *kezel* igének nincs ilyen jelentése (l. ÉrtSz.), és talán nem is kívánatos, hogy kifejlődjék; — „... párttitkár tartott *kimerítő* beszámolót” (Z. 1, kép alatt szerepel, kétszer is): bár a *kimerítő* szónak van ’mindentre kiterjedő, alapos’ jelentése éppen a sajtónyelvben és beszámolófélékkel kapcsolatban, ha azonban a beszámolót tartó személy neve is ott van a mondatban, nem tanácsos használni, mert az olvasóban felbukkan a szó eredeti, konkrét jelentése (’kimerít valakit’); — „Az MNK Nyíregyházi és kisvárdai áruházakban...” (Z. 3): nagyon nehezen értettem meg, nálunk ugyanis nem rövidítjük a „Magyar Népköztársaság”-ot MNK-val; másrészt ha rövidítenénk, a betűszó csak birtokos jelző lehetne a mondatban, tehát így: „Az MNK nyíregyházi és kisvárdai áruházaiiban...”; — „*kutatási* intézet” (Ú. 2), „*testnevelési* egyesületek” (Ú. 24), „*zöldségtermesztési* csoport” (Z. 2) stb.: ha az *-ási*, *-ési* képzővel cselekvő viszonyt fejezünk ki, az aktivitást jelölő *-ó*, *-ő* igenévképzős forma a magyaros és helyes, tehát *kutatóintézet* stb.

5. H o m á l y b a n m a r a d t s z a k s z a v a k , s z a k s z ó f é l é k .
— „... a szalma, ... a *keverékek* vetésterületének kiszélesítése...” (Ú. 4. talán ’kétszeres?’); — „*védnökségi* üzemek” (Ú. 4); — „összesen 164 *lakásegység* építenek” (Ú. 5); — „Párttag lévén, *lektorként* is működik” (Ú. 13); — „*téritésmentes* műszak” (H. 4); — „*felépitményi* iskola” (H. 7); — „Tanévnyitás az *Ifjúsági Egyetemen*” (Z. 1); — „...filmszalagra vették több *érdeklődési* szakör tevékenységét” (Z. 1.).

6. E g y é b , a s z a k s z a v a k a t é s - k i f e j e z é s e k e t i s é r i n t ő n y e l v h e l y e s s é g i k é r d é s e k .

a) Szótvesztés, fölösleges szavak. — „Így is nyithat szélesebb utat egy *közönség* a társadalom és önmaga felé” (Ú. 1): talán inkább: közösség (sajtóhiba?); — „Ha figyelembe vesszük az ideit rendkívül kedvezőtlen *éghajlati* feltételeket...” (Ú. 4): helyesen *időjárás*; — „...nemcsak nálunk, hanem *további* szocialista országokban, főleg a Szovjetunióban...” (P. 4 és többször): helyesen: a *többi* vagy *más*; — „Az elért eredmények, az új választási időszakra szóló célkitűzések mozgósító ereje *felfigyeltető*” (Ú. 12): bár az ÉrtSz. a származékok között megemlíti a *felfigyeltet* igét, folyamatos melléknévi igenévi alakjának állítmányi használatát szokatlan, furcsa; inkább efféle írnek: „föltétlen felhívja magára a figyelmet;” — „... néhány falu két művelődési otthonnal, azonos *küldetésű* sportlétesítménnyel is rendelkezik” (Ú. 12): a kiemelt szó nem ide való, helyesen: *célú*; — „... a gépészeti és elektrotechnikai *irányzatú* osztályokban...” (Ú. 16): az *irányzatú* fölösleges.

b) Mozaikszók. — A mozaikszó, vagyis a szókapcsolat, szóösszetétel töredékeiből, gyakran kezdőbetűiből alkotott szó abban az esetben mondható helyesnek, ha egyrészt szükség van rá (azaz gyakran és széles körben ismeretes az illető intézmény, vállalat stb.), és a kapott forma megfelel a magyar nyelv hangtani arculatának; másrészt ha esetleges jelentésénél vagy más vonatkozásainál fogva nem válik neveltségessé. És még azt is hozzátehetjük, hogy nem minden nyelv „kedveli” egyformán az efféle szóalkotásokat. A mi nyelvünk például e tekintetben az erősen mérsékeltek közé tartozik.

Az a körülmény, hogy én az elolvasott újságokban stb. talált mozaikszókat nem értettem, önmagában csak ennyit jelent: nem ismerem a szlovákiai életet, benne a mozaikszóval meglelt intézményeket, vállalatokat stb. Mégis az az érzésem, hogy a kellelénél jóval gyakrabban fordulnak elő az ilyen szavak (*hmb.*: Ú. 13, *Efsz.*: Ú. 16, *SzNF* és *NOSZF*: Ú. 24, *jnb.*: I. 3, n. v.: Hí. 1, *knb.*: G. 1 stb.), kérdéses tehát: szükség van-e árjuk minden esetben? És

bizony a hangzással is nemegyszer baj van. Az Új Szóban (24) például ezt olvashatjuk: „Minden testnevelési egyesület keretein belül turisztikai vagy alapfokú és üdülési jellegű szakosztályt kell létrehozni. (Az utóbbit szlovákul Zákkladná a rekreačná telesná víchova néven ismerik, és rövidítése a ZRTV, magyar rövidítéséül az *AŰIT* használható.)” Hogy ez utóbbi kell-e, az is vitatható, az azonban bizonyos, hogy az *A* után az *Ű* és az *I* a magyar fület sérti, a keletkezett alakulat egyáltalán nem hat magyarosnak.

c) Helyesírás. — A sok problémát okozó egybe-, külön- és kötőjeles írást — amely leginkább összefügg a terminológiával — általában (mindenekelőtt a központi lapok) jól oldják meg (pl. *motorkerékpár-alkatrész*: Ű. 5, a szovjet *báb- és rajzfilmszakma*: Ű. 8, *atomfegyver-kísérlet*: I. 2, *takarmánykeverék-készlet*: Hí. 2). Azért persze akad javítanivaló is: „Az iskolának modern a *segéd-eszköz felszerelése*” (I. 3, helyesen: *segédeszköz-felszerelése*); *ács csoport* (Hí. 1, helyesen: *áccsoport*), *gyümölcs, zöltség és virág kiállítás* (Hí. 2, helyesen: *gyümölcs-, zöltség- és virágkiállítás*); *vadneveléssel, ápolással* (Hí. 2, helyesen: *vadneveléssel, -ápolással*); *SZISZ elnök* (Hí. 3, helyesen: *SZISZ-elnök*); „*nemvárt különbség*” (!Hí. 4, helyesen: *nem várt különbség*). Viszonylag gyakori az is, hogy a mondatot és a mondatrészeket elválasztó vessző nincs kitéve, a mondatrészeket összekötő és, s előtt viszont vessző van; pedig az efféle írásjelnek értelemmódosító szerepe lehet, pl. „...Szeni Pramodz volt miniszterelnök... beleegyezését adta...” (Ű. 2, a *volt* elé nyilván vessző kell föltétlen); „...hogy javuljon a jövő munkásainak politikai általános műveltsége és hivatásbeli felkészítése...” (P. 3, a *politikai* szó utáni vessző más értelmet ad a mondatnak). Végül vigyázni kell az úgynevezett mozgósabályra. Igaz ugyanis, hogy „komoly zené”-ről beszélünk (tehát a két szót különírjuk), de az *-i* képző már mintegy összerántja a két szót, tehát nem: „komoly zenei műsor” (ahogy itt olvashatjuk: I. 11), hanem: „*komolyzenei* műsor”!

d) A szakszó-használattól független, gyakoribb nyelvhelyességi hibák. — Ezeket most már csak felsorolom, egy-két példával illusztrálva őket: a határozott és a határozatlan névelő elhagyása illetve fölösleges kitétele (pl. „Képvénkön: straznicei művelődési otthon”: Ű. 1, helyesen: *a straznicei* . . .; — „Járás a választások előtt”: P. 20, címként, helyesebben: *Egy* járás . . .; — „Külön egy zöltségtermesztési csoportot alakítunk”: Z. 2, helyesen: Külön zöltségtermesztő . . .); — a megértést világosabbá tevő birtokos jelzői *-nak, -nek* rag elhagyása (pl. „... egyre többen kezdenek ráérezni a *művészetek* pótolhatatlan ízeire”: Ű. 1, világosabban: a *művészeteknek a*); — az *azt, azokat, őt, őket* stb. fölösleges kitétele (pl. „... Milan Cucor is. A jnb képviselőjévé a Szövetkezeti Földművesek Szövetsége jelölte *őt*”: G. 1, az *őt* fölösleges); — a vonatkozó návmások helytelen használata (pl. „... a kocsí . . . az árokba futott, *ahol* felborult”: Hí. 2, helyesen: és ott; „... 18 belső hőmérsékletet tart, *ami* biztosítja az élelmiszerek tartósságát”: H. 26, helyesen: *ez*); — névutóknak ragok helyetti és az újabban keletkezett névutóknak a kelleténél gyakoribb használata (pl. „B. J. irányítása *mellett*”: H. 21, helyesebben: *irányításával*; „... vegyenek részt az illető helység politikai vagy kulturális jelentőségű ünnepein során”: Ű. 24, a *során* fölösleges; — „A lakásépítés *terén* a járás sikerrel vette az akadályokat”: Ű. 12, a *terén* nem helytelen, bár az egyszerű *-ben* is megállná a helyét).

9. Stilisztikai helytelenségek. — Mint említettem, a nyelvhelyességi szempontból egyébként kifogástalan nyelvi jelenségek, szerkezetek, megoldások stilisztikailag lehetnek helytelenek.

1. A szaknyelvvvel is összefüggő efféle helytelenségek. — „A tüzet a falu *polgárai* időben észrevették” (Hí. 2): ez a szó itt nekem szokatlan, hivatalos ízü, én inkább ezt írtam volna: a falu *lakói*, *lakosai*, *a falusiak*; — „A CSKP KB folyóirata, a Munkaérdemrend *viselője* (P. 1, a folyóirat alcíme): ez is furcsa így, mi inkább így íránk: „. . . a Munkaérdemrend *tulajdonosa*”, vagy még inkább így: „A CSKP KB Munkaérdemrenddel kitüntetett folyóirata”.

Mint hogy az idegen szavak esetében gyakran összemosódik a nyelvi és stilisztikai helytelenség, már az előző pontban is idéztem olyan idegen szavakat (pl. granulometria, paraméter), amelyek igazi szakszövegben nem kifogásolhatók, csupán például a nem szakembereknek szóló sajtóban. Most ezeket toldom meg néhányal. — „Vannak aztán közös *»timek«* is, amelyekben hazai és külföldi magfizikusok együtt dolgoznak” (I. 4): nem olyan elterjedt még ez a szó — amit egyébként a cikk szerzője is érzékeltetett az idézőjellel —, hogy magyarázat nélkül éljünk vele egy, az egész ifjúságnak szóló lapban; — „. . . munkájukban felhasználják a szovjet újító *metódusát*. . .” (Hí. 1): miért nem használta a szerző a mindenki számára egyaránt azonnal érthető *módszerét* szót?; — „A tüzet *lokalizálták*. . .” (Hí. 2): inkább: A tűz továbbterjedését megakadályozták (l. ÉrtSz.); — „. . . a mezőgazdaságban végbemenő *kemizáció*” (Hí. 2): ha már ennél a szónál maradunk, inkább a *kemizálás* változat a helyénvaló, bár aligha van még elterjedve; — vitatható, hogy a következő szavak is odailenek-e: „növényi *vegetáció*” (Z. 2); „. . . betartjuk-e az *agrotechnikai* határidőt?” (H. 4); „. . . a szocializmus építése és fejlesztése *periodizálásának* számos problémájával kapcsolatban . . .” (P. 42).

Ismeretes, hogy a képek, szóképek — a szakmák életéből származók is —, ha stilisztikailag helyesen alkalmazzuk őket, milyen változatossá, színessé és így hatásossá teszik a stílust. Lássunk néhányat: „Ismét egy évet *öregedtünk*, és sajnos a problémáink is” (I. 3); — „. . . alvás közben is *ostromolják* a látottak ingerhatásai” (I. 12); „. . . az idegrendszert *felborzoló* műsorok” (I. 12); *villáminterjú*” (Hí. 4). — De azt is tudjuk, hogy hasonló átvitelek esetén már képzavart érzünk, ha az átvitelekben a kapcsolatok megszakadnak a valósággal, illetve ha a kép erőltetett, zavaros, vagy éppen össze nem illő elemekből áll. Sajnos ilyen képzavarral is találkoztam: „. . . a nagyapa a múltban *kószál, ingázik*” (Ű. 1); — „*Őt is elkapta a történelem fogaskereke*” (H. 12); — „. . . állandóan mélyíti (a szocialista állam) a társadalmi, a csoport- és az egyéni érdekek közti *összharcot*” (Ű. 3); — „. . . milyen sok energiát, *kezdeményezést és leleményességet tudtak kifejteni*” (Ű. 4).

2. A szaknyelvvvel nem vagy csak msszebből összefüggő stilisztikai helytelenségek.

a) Mint nálunk, itt is találkozunk az agyonhasznált, éppen ezért szinte semmitmondó szavakkal. Csak néhány példát: „A Népi Ellenőrző Bizottság által végzett ellenőrzés során *komoly* folytatékoságokra mutattak rá. . .” (Ű. 4); — „. . . *komoly* dialektikus gondolatokat vet fel” (Z. 3); — „A jutalmak *konkrét* kialakítása . . .” (Sz. 19).

b) A mi nyelvünk az aktív, személyhez kötött nyelvi formákat kedveli, szemben az elvont megfogalmazással. Az „elszemélytelenedés” mégis terjedőben van, s ez a csehszlovákiai magyar sajtóban szintén érezteti hatását.

Igék helyett sok az *-ás*, *-és* képzős főnév, pl. „. . . indokolatlanok voltak azok a különböző feltevések és fölösleges *vásárlások*, amelyek . . . esetenként előfordultak . . .” (Ű. 4); — „A gazdaság vállalati felajánlásában a legfontosabb

feladatok között szerepel a tudomány és a technika eredményeinek *értékesítése*, valamint a dolgozók *kezdemenyezésének továbbfejlesztése* a tervfeladatok *teljesítése* és *túlszárnyalása* érdekében” (Sz. 2); — „Polgáraink segítségével kifejezően nyilvánul meg a széna *betakarításában* az eddig nem használt területekről. . . , valamint onnan, ahol ezt a munkát nem lehetséges *gépesítéssel* elvégezni.” (P. 7; a „gépesítéssel” helyett: *gépekkel*).

Viszonylag gyakori a szintén „elszemélytelenítő” „-va, -ve + létige” szerkezet. Néhány példa: „Gondoskodni kell arról, hogy ez a juttatás mindig a céloknak megfelelően *legyen felhasználva*” (Ű. 24); — „. . . *be volt tartva* a gabona vetésterületének terve. . .” (P. 7); — „Az átlagos hektárhozamok terve *nem lesz teljesítve* . . .” (P. 7); — A főnévi igenév helyett is gyakran kifejezőbb, magyarosabb a ragozott ige, pl. „Folyamatosan *áttérni* az őszi munkákra” (P. 7, címként, inkább: *térjünk át!*).

Hasonló jellegűek az úgynevezett terpeszkező kifejezések is. (A terpeszkező kifejezés egy rendszerint igéből képzett ragos főnévből és egy olyan igéből álló szókapcsolat, amelynek valójában nem érvényesül az önálló jelentése, csupán mintegy „igésíti” az igéből — fölöslegesen — képzett főnevet.) Például: „Szeptember 13-ra virradóra *betörést hajtottak végre*. . .” (Z. 4, vagyis: *betörték*); — „Szeptember 24-én *vette kezdetét*. . .” (Z. 1, azaz: *kezdődött*); — „Az 1971—75-ös években. . . 11 kultúrház *került felújításra*. . .” (H. 15, helyesebben: kultúrházat *újítottak fel*); — „*Gondoskodás történik* a kulturális hagyományok ápolásáról. . .” (H. 15, magyarosabban: *gondoskodnak* vagy *gondoskodunk*); — „. . . *megteszik az intézkedéseket*” (Z. 7, magyarul: *intézkednek*); — „*A megvalósulásra kerülő* strukturális változtatások célja. . .” (Sz. 7, rövidebben: *a megvalósuló*). (Az elszemélytelenedést fokozhatják az új névutók és az *-ási, -ési* képzős szavak is; ezeket l. fentebb.)

c) Szaporodnak sajnálatos módon a homályos, a nehézkesen, körmönfontan megfogalmazott, sőt a csaknem érthetetlen mondatok. Erre bizony a csehszlovákiai magyar sajtó is szolgáltatott példákat. „. . . nagyobb igényt támasztanak a testnevelés fejlesztésének *küldetése, tevékenysége és irányítása iránt*” (Ű. 24); — „A plénum megtárgyalta . . . a párttagság *javitására vonatkozó irányvonala javításáról szóló jelentést*” (G. 1); — „. . . megkíséreljük tisztázni a szovjet irodalomban való tudományos feldolgozás néhány eredményének *tekintetbe vételét*” (P. 42); — „Az eddigi helyzethez mérten magasabb szinten demokratizálja a nevelést és az oktatást s megteremti az oktatásügyi rendszerünk sokoldalú tökéletesítésének olyan feltételeit, hogy ez a rendszer biztosítsa a fejlett szocialista társadalom fokozott feladatait és szükségleteit” (P. 4).

3. A s z a k s z a v a k t ó l f ü g g e t l e n j e l e n s é g e k . — Mindenfajta stílussal, sőt szöveggel kapcsolatban van az ismétlésnek és az úgynevezett extralingvisztikus eszközöknek (pl. nyomdatechnikai, helyesírási stb. megoldásoknak) a célszerű felhasználása.

a) Ismeretes, hogy a szó-, a szerkezet- vagy a mondatismétlés csak akkor hatásos és helyes, ha tartalmi vagy érzelmi szempontból, azaz stilisztikailag indokolt. Az ezzel ellentétes, úgynevezett fölösleges ismétlés (beleértve még a toldalék-, sőt hang- vagy hangcsoport-ismétlést is) stilisztikailag helytelen, ennél fogva negatív hatást ér el. Hozzáteszem, hogy egyes nyelvek az efféle ismétlést különbözőképpen „viselik el.” A mi nyelvünk azok közé tartozik, amelyek szinte egyáltalán nem tűrik. Persze azért találkozunk velük a most megvizsgált sajtótermékekben is. Néhány példa: „. . . a terv feladatainak *teljesítésével teljes* mértékben fedezzük. . .” (Ű. 4, gördülékenyebben: a terv

feladatainak *megvalósításával*); — „... kiolvasható az a vélekedés is, *hogy* Bonnban elképzelhetőnek tartják, *hogy* ...” (I. 2, főlöszleges ismétlés nélkül: kiolvasható a következő vélekedés is: Bonnban. . .); — „Az így *számító* és eljáró szervezetek rosszul *számítanak*. . .” (Sz. 26, célszerűbben: az így *gondolkodó*. . .); — „Ezeket fokozatosan sikeresen megvalósították. . .” (P. 3, gördülékenyebben: *sikerrel*).

b) Ami az extralingvisztikus eszközöket illeti, úgy találtam, hogy az átnézett újságok, folyóiratok nem élnek velük a lehetséges és a kívánt mértékben. A képek, a formában és színben változatosabb betűk alkalmazása tudniillik — mintegy külsőleg is — színessé, hangulatossá teszi a mondanivalót.

Különösen két helyesírási eszközt hiányolok: a gondolatjelet és az idézőjelet. Az előbbi alkalmas a kiemelésre, a közbevetés elkülönítésére stb., az utóbbi pedig azt éreztetheti meg, hogy az illető szót, kifejezést, mondatot nem eredeti, szokványos jelentésében használjuk. Ilyenformán mindkettő figyelemfelkeltő, és világosabbá teszi mondanivalónkat.

Néhány példa: „... mert a lakosok önségélyező akció keretében társadalmi munkával építik fel” (Ú. 16, világosabban: mert a lakosok — önségélyező akció keretében — társadalmi. . .); — „Erre a kérdésre N. Zolotov. . . adhat méghozzá nem is akármilyen választ” (Ú. 24, érthetőbben: adhat — méghozzá nem is akármilyen — választ); — „Elkezdődött a tanár és diák párbeszéde. . .” (I. 1, kép alatt; helyesen: Elkezdődött „tanár és diák párbeszéde”, ti. feleletéről és nem valódi párbeszédéről van szó!); — „A sokolcei (lakszakállasi) egyesített csehszlovák — magyar barátság szövetkezet tagjai megkezdték a tavasziak vetését” (H. 3, kép alatti írás; helyesen: a szövetkezet neve nagy kezdőbetűkkel).

10. Nyelvi rétegbeli helytelenségek. — Amint az első pontban, dolgozatom elején jeleztem, az irodalmi nyelvet sértő helytelenségeket szinte egyáltalán nem találtam. Egy negatív példát említhetek, de ez is az irodalmi nyelv „erejéről” tanúskodik: „Néhány nap múlva a választási urnák elé járulunk, hogy új képviselőket *választjunk*” (G. 1, itt valójában ellen-„süksük”-ről van szó, helyesen: *válasszunk*).

Egyébként — mint már utaltam rá — stilisztikai célból (helyesen) felhasznált (enyhén) nyelvjárási jelenségekkel is alig találkoztam. Néhány ilyen példa: „A *szemesek* termelése. . .” (Ú. 4); — „A Malomvölgyben, a *kicsi* hegy tetején. . .” (I. 4); — „... *megápolták* (a rózsát). . .” (Hí. 2); — „... *kevéske* földjét. . .” (Hí. 3); — *künn* (H. 12); — „*Felmérgedt*, esküdözött égre-földre. . .” (H. 22); — „... a modern, kis méretű lakásokban vagy egyáltalán nincs *kamra*. . .” (H. 26; jelentése: 'éléskamra'). — A *fölött*, *fölösleges* stb. *ö-ző* formák inkább a hangalaki változatosságot akarják — helyesen — biztosítani.

Nem mondhatok mást az argó jellegű nyelvi jelenségekről sem. Ritkán — akkor egyébként mindig helyesen — találkoztam velük: a *gimiben* (I. 3), *krimi* (I. 12), *nagyi* (H. 12), *mini magazin* (H. 23).

Még egyszer hangsúlyozom: mind a nyelvjárási, táji, mind pedig az argó jellegű elemékből — természetesen megfelelő stilisztikai szerepben — elkelne több is.

11. Dolgozatomat ezzel zárom: törődjünk többet szakszavainkkal, kerüljük a szaknyelvben és a szakszavakat is felhasználó más stílusrétegekben a nyelvi, a stilisztikai és a nyelvi rétegbeli helytelenségeket, hogy közlésünk minél célszerűbb és minél hatásosabb legyen!

Szathmári István

Valóban mellérendelés az értelmező?

Nemrég cikk jelent meg az értelmező és az értelmezett szószerkezeti viszonyáról (Nyr. 101 : 9—19). A cikk szerzője, Jakab István, az általánosabb felfogással ellentétben az értelmezős szerkezetet mellérendelőnek tartja, így szembekerül a MMNyR. és a magam szemléletmódjával (Az értelmező és az értelmezői mondat a magyarban. 1958). De a cikk elolvasása után is úgy látom, semmit sem kell változtatnunk eddigi álláspontunkon, hiszen a szerző nem tud olyan szempontot felvetni, amely új volna ahhoz a vitaanyaghoz képest, amely az akadémiai nyelvtan megfelelő fejezetei és az ezeket előkészítő könyvecském készülése idején rendelkezésünkre állt. A szerző érvelése ugyanis részleges megismétlése annak, amit az előző szakirodalom már bőségesen felmutatott. Így, ha válaszolnék, ismétlésekbe kellene bocsátkoznom, s a válasz nagyon hosszúra nyúlna. Nem válaszolok szánom tehát ez írásomat, csak néhány megjegyzést fűznék J. I. dolgozatához. E megjegyzésekkel azt akarom illusztrálni, hogy míg bizonyos kérdéseket a szerző figyelmen kívül hagy, addig csak a szót szaporítanak egy részletesebb hozzászólással.

I. Talán azzal kezdeném, hogy J. I. elsősorban Szabó Dénes és Deme László álláspontjával támasztja alá saját nézetét. Szabó Dénes emlegetése valóban jogos, s erre még visszatérek, a Demére való hivatkozás azonban egy alapvető elméleti és filológiai félreértésre hívja fel figyelmünket. Deme azt írja a minőség- és mennyiségjelzőről, hogy helye kötött, mindig a jelzett szó előtt áll. Majd később így folytatja: „Ha hátravetve értelmező jelzővé válik, akkor szórendi szempontból nem jelző többé, hanem a jelzett szóval azonos minőségű megismételt mondatrész” (MMNyR. 2 : 483). Jakab azt fűzi e sorokhoz, hogy ezek ellentmondásban vannak az akadémiai nyelvtannak az értelmezőről szóló részével, „noha ezt az ellentmondást egy megszorító kifejezés: a »szórendi szempontból« tompítani igyekszik (i. h. 9)”. Ártatlannak látszó kis megjegyzés, de sok mindent elárul. J. I. szerint tehát a „szempontból” csak tompítja az állítás általános érvényét, jelen esetben azt, hogy az értelmező nem jelző. Aki azonban pusztán jó magyar nyelvérzékekével — és nem belemagyarázással — olvassa Deme sorait, annak a számára világos, hogy éppen azért emeli ki Deme azt, hogy „szórendi szempontból”, mert általában, lényegében, igazándiból jelzőnek tartja a minőség- és mennyiségjelzői értelmezőt, úgy is nevezve, hogy értelmező jelző. Hangsúlyozom: jó magyar nyelvérzékekkel kell így interpretálni Deme sorait, a magyar nyelv hangsúlyviszonyai és a szempontból szó jelentésviszonya alapján, s nem azon az alapon, hogy Deme mit gondol. Mivel azonban Demét úgy ismerjük, mint aki a magyar nyelv szellemének megfelelően tud és akar (!) hangsúlyozni, és ismeri a magyar szavak jelentését, így joggal feltehetjük, hogy a tőle idézett sorok adekvátak gondolataival. Ezért aztán teljesen önkényes J. I. részéről, amikor cikkében később így értelmezi át Deme fenti sorait: „tehát az értelmezői helyzetű jelzőnek vélt tagok nem jelzők [a kiemelés tőlem, K. S.], hanem az értelmezettel azonos szerepű, velük mellérendelést alkotó tagok — állapította meg Deme László is akadémiai nyelvtanunkban (MMNyR. 2 : 483).” (I. h. 17.) E soroknak a fenti, a szerző által is közölt idézettel való egyszerű egybevetése világosan mutatja, mi a különbség a között, amit Deme állít és a között, amit szeretne a szerző, hogy Deme állítson.

De térjünk vissza a *szempontból* szóra. Nem oly lényegtelen, csupán árnyaló, „tompító” szócska ez, ahogy szerzőnk véli. Szótári szerepe grammatikai jelentőségűvé magasodik (Vö.: A *szempontból*-viszony: Ált. Nyelv. Tan. 6 : 195). Használatára éppen nem jellemző, hogy ami ebből vagy abból a szempontból ilyen vagy olyan, ez vagy az, az általában ilyen vagy olyan, ez vagy az volna. Ami *a te szempontodból helyes*, nem biztos, hogy *általában, lényegében, igazándiból helyes*. Ha a Horthy-korszak parasztságáról valaki megállapítja, hogy *jogi szempontból szabad volt*, ez nem azt jelenti, hogy *általában, lényegében, igazándiból szabad volt*. És így tovább. Azért időzők el a *szempontból* szónál, mert a szerző nemcsak hogy félreérti jelentését és jelentőségét, de arról sem vesz tudomást, hogy fő témája: mellérendelés-e valamilyen viszony vagy alárendelés, maga is szempont kérdése. Ismét a nyelvészet mezejére terelve és konkretizálva a problémát: az ilyen mondatok: X mellérendeltje Y-nak; X alárendeltje Y-nak és X fölérendeltje Y-nak végeredményben, tartalmukat illetően hiányosak, egy ilyen kiegészítést igényelnek: milyen szempontból. Ennek a fölvetése nélkül meg sem vitathatók, ilyen kiegészítés nélkül válaszra sem tarthatnak igényt. Még a mindennapi életben sem. Hát még a tudományban!

Van-e valaki erősebben, kilátástalanabbul alárendelt viszonyban, mint egy közkatona a háborúban? S van-e mélyebb és szebb részlet a világirodalomban, mint amikor a Háború és békében Bezuhov lelkét az a gondolat szárnyaltatja elesettségében, hogy a lelke nincs alávetve az erőszaknak, az szabad? *Íme, az alárendeltség relativitása.* De így van ez a grammatikában is. Mellérendelés és alárendelés nem olyan kategóriafogalmak, mint a szófajjak, nem is olyan funkciófogalmak, mint a mondatrészfogalmak, amelyek között legfeljebb átmeneti típusok vannak, de tartalmuk egyértelműen és egy síkon determinálható és definiálható. A mondat kategória- és funkciófogalmai mellé- és alárendeltségi viszonyukat illetően nem definiálhatók egyetlen síkon, egyetlen összefüggésrendszerben. Ez a gondolat volt kiindulópontom az értelmezőről írt könyvecskémbe is, amelyben az alárendeltségi viszonyt három különböző aspektusból háromféleképpen értelmeztem: a szókapcsolatok valóságbrázoló-szemantikai, mondat szerkezeti-függőségi, és a mondat beszédfunkciós-kommunikációs szerepének a „szempontjából” (!); e három síkon elemeztem az alany—állítmány viszonyt is. S hogy nem jártam helytelen úton, megerősített ebben Saumján és Szoboljeva 1963-ban megjelent munkája, amelyben a szerzők azt fejtegetik, hogy a tagolatlan domináció fogalmával nem lehet eredményesen dolgozni, ezért ezt széttagolták, s az alany—állítmány viszony három lehetséges értelmezése közül kettőt tettek meg modelljük tengelyévé, amelyek szerint ugyanabban a szerkezetben az egyik alárendeltségi síkon az alany és a főnév, a másikon az ige és az állítmány a fölérendelt, domináns tag. (Vö. NyK. 67 : 276—7.)

Jakab István talán ezzel kapcsolatban is azt mondaná, hogy „nem tudok ezzel a kettős felfogással mit kezdeni”, hogy ez ellentmondás és rendszertani zavar. Nem az. Sőt. Az alá- és mellérendelés viszonylagos voltának a nyelvtanban való bemutatása szerintem nemcsak a nyelv viszonylatainak a megismertetése, hanem általában a tudományos gondolkodásba való bevezetés címén is lehet tananyag, sőt — mint egy példán láttuk is — analogikusan a természet és a társadalom bonyolult összefüggéseinek a felismerését is szolgálhatja, nemcsak a főiskolákon, hanem már — igen, hangsúlyozva és meggondolva mondom — az általános iskolában is. Egyébként az értelmezőről szóló nyelvtani fejezet, mintegy prizma által összpontosítja a nyelvtan kulcskérdéseit, s ezért is, meg

tárgyának, az értelmezőnek kommunikációs-stilisztikai szerepénél fogva is, igen nagy nevelőértékű.

2. J. I. úgy érzi, biztosabban és elfogadhatóbban bizonyíthatja igazát, ha gondolatainak alátámasztására egy elméletet, illetőleg egy törvényt hívhat segítségül. Ez volna a *redukció törvénye*, illetőleg *elmélete*. Igaz, hogy egy helyen már-már olyan fogalmazásban beszél erről az elméletéről, mint amelyik az övé, („ez a változat is magyarázható elméletünkkel”, i. h. 13., a kiemelés tőlem, K. S.), de ez nem lényeges. A lényeg az, hogy ez a törvény és elmélet már igen-igen régi, és különböző elnevezések alatt lépett fel a nyelvtudomány története folyamán: *nyelvi takarékoság*, *ellipszis*, *rövidülés*, *ráértés*, esetleg stb. Különösen divatozott e magyarázat az újgrammatikusok lélektani (szemlélete idején). Mindez nem negatívum. Mint egy magyarázati lehetőséget én is említettem (utal is rá a szerző, i. h. 11), de csak mint egy olyan folyamatot, amely lejátszódhatott a múltban, tehát nem mint egy mindenható magyarázó elvet. És ami nagyon fontos: a szerző idézi, amit hozzáfűztem, de elsíklík fölötte, észrevétel nélkül, pedig a nyelvtani kategóriák kialakulásának lényegéhez tartozik: „itt a ráértésnek szabályszerű, egy bizonyos szerkezet-típushoz kötött módja alakult ki”. Azaz: egy nyelvtani szerkesztésmód kialakulásának nyelvi és lélektani körülményeit sohasem szabad azonos módon megítélni a későbbi állapottal, amikor a szerkesztésmód már a nyelvi rendszernek részévé szilárdult. Nagyon tanulságos ilyen szempontból azt elolvasni, amit H. Paul a szófajok kategóriaváltozásairól ír (Prinzipien, 6. kiad. 359). Mi az tehát, amit a szerzőnél hiányolok saját „elmélete” szempontjából? Hogy nem mondja meg, nem tartja szükségesnek megmondani: a redukció mint folyamat (mert az!) a régmúltban zajlott-e le, amikor az értelmezős szerkezet kialakult, vagy ma is minden ilyen szerkezet használatakor a beszélő és hallgató lelkében végbemegy. Ennek a kérdésnek a felvetése nélkül a redukciós elméletnek a jelen kérdéskörben való szerepéről nem lehet vitatkozni.

3. A szerző szemmel láthatólag nem objektív módon viszonyul ahhoz az állásponthoz, amelyet kialakított. Ennek egyik jele, hogy munkáimból csak olyan részeket idéz (természetesen ezekért is köszönetet mondok), amelyek látszólag őt támogatnák. De a h o g y idéz és interpretál, az hasonló ahhoz az eljáráshoz, amelyet már Demével kapcsolatban megfigyelhattünk. Amikor Jakab idézi tőlem (i. h. 15): „az értelmezős szerkezet kapcsolt tagja is ugyanolyan viszonyba lép egy harmadik taggal, mint az értelmezős szerkezet kapcsolt tagja”, akkor feleslegesnek ítéli közölni azt, amit hozzáfűzök, s ami így kezdődik: „Csakhogy . . .” Vagy ahogy a *szempont* szóval bánt, úgy bánik el a *bizonyos tekintetben* kifejezéssel is (ezt nem is közli). Ezt írom ugyanis: „Az azonosító szerkezetek tehát bizonyos tekintetben mégiscsak halmozott mondatrészek, de ez nincs ellentétben azzal, hogy ugyanakkor közvetlen viszonyt kifejező szó-szerkezetek is, hogy ugyanakkor jelzősők is lehetnek.” Az interpretáció: „[K. S.] elismeri, hogy az azonosító szerkezetek halmozott mondatrészek, tehát mellérendelő szerkezettagok . . .” (i. h. 15). Azt hiszem, felesleges, hogy a *bizonyos tekintetben* kifejezéshez is jelentésmagyarázatot fűzzek. Szövegbeli értelme, a pontosítás azonban nem hiányozhat, s ez meg is található munkámban, mégpedig mind leíró, mind történeti részében, még tüzetesebben, mint a szerző dolgozatában, úgyhogy saját maga tőlem is átvehetett volna egy sor „bizonyító anyagot”. (Ilyenek például az értelmezőnek két mondatból való

kialakulását ismertető részek, a Sebestyén Iréntől és Papp Istvántól idézettek stb.)

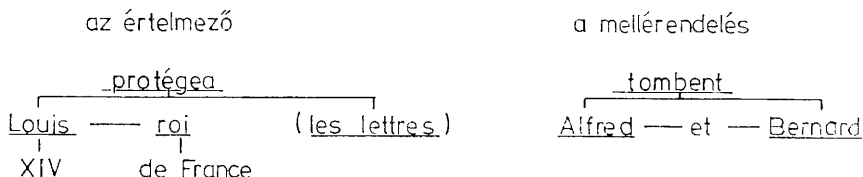
De J. I. cikkéből nem látszik az ellenvélemény komoly megfontolásának a szándéka. Munkám ilyen részeire nem utal. Így azokra sem, amelyekben mintegy vezérfonalként húzódik végig az a gondolat, hogy az értelmezős szerkezet nyelvtani szinonimikus kapcsolatban van az alany—állítmány viszonyal, s az ilyen szinonimikus viszony elképzelhetetlen a kapcsolatos, ellentétes, választó vagy oki viszonyt kifejező szerkezetek esetében. Pedig itt érvényesül igazán a funkcionális szempont, mert hiszen az értelmezős szinonimikus konkurrensa a jelzős szerkezetnek és általában azon sor tagjainak, amelyet így jellemezhetek: *János asztalos.*; *János, aki asztalos*; *János, az asztalos* és *az asztalos János* (→ *Asztalos János*). E sor tagjai ma is konkurrálnak egymással, s a beszéd kommunikációs síkján, stilisztikai árnyalati különbségeik révén dől el, melyiket használjuk közülük. Így e dolgozat második mondatának a megfogalmazása előtt töprengennem kellett azon, hogy a mondatot értelmezős szerkezettel kezdjem-e, vagy egy rövid mondattal (*A cikk szerzője Jakab István.*). Bizonyos kommunikációs okokból az első lehetőséget választottam. Lehetséges ilyen funkcionális megfeleltetés a halmozott mondatrészek tagjai között? Mit szólnak tehát ahhoz, ha a szerző a maga eredményét, amelyről azt állítja, hogy „bebizonyított” (i. h. 16), éppen funkcionális szempontból tartja pozitívnak? Így beletartozik ez a dolgozat azoknak a kísérleteknek a sorába, amelyek újabban a „funkcionális” jelszóval éppen nem funkcionális szemléletet tükröznek.

Az akadémiai nyelvtan értelmezős fejezetének az előkészítéséhez hozzátartozott Szabó Dénes lektori véleményének a megvitatása. Tudtam, hogy Szabó Dénes az értelmezőt mellérendelő szerkezet tagjának tartja, nyelvtanát mint lektor én ajánlottam annakelőtte kiadásra. 1955-ből való kézírásos véleményét máig megőriztem, így idézhetek belőle két fontos részletet. 1. „A magam mondattani rendszerezésében, mint ismeretes, a szerkezetből indulok ki (vö. A mai magyar nyelv 260), tehát a nyelv alaki sajátágaiból: ezek adják meg a szilárd fogódzót, ezek mutatják meg, hogy az adott nyelvtani jelentés, az adott nyelvtani szerep tényleg létezik, azaz, hogy az létezik a nyelv számára.” 2. „Az értelmezőt mellérendelésnek kell tartanunk, ha a nyelvtani rendszerben a fő osztályozási szempontnak a formát választjuk.” Az értelmezőt mindig is azok és annyiban tartották mellérendelésnek, akik és amennyiben elsősorban a formát nézték. Szabó Dénes is megfeledezett ez esetben a nyelvtani homonima fogalmáról egyébként igen tanulságos írásában. A nyelvtani homonima esetében ugyanis a formai egybeesés funkcionális különbözőséget takar. J. I. szemléletét tehát a f u n k c i ó szempontjából csak akkor tudom értelmezni, ha előbb tisztázza, mit ért funkción, funkcionális szemléleten.

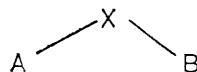
Az előző szakirodalom figyelembe nem vételének a számlájára tartozik, hogy J. I. nem mondja meg, mi a véleménye azzal kapcsolatban, hogy az értelmező magyarázatában Tesnièrerel közös eredményre jutottunk, egymástól függetlenül. Tesnière könyve 1959-ben jelent meg, egy évvel később az én munkámnál. Könyvének ismertetésében írom: „Nagyon érdekes, ahogy Tesnière az appozíciót fejtegeti (163—8). A főnévi appozíció. . .közvetlen szemantikai kapcsolatban van azzal a főnévvel, amelyre vonatkozik. Ami a szintaktikai kapcsolatot illeti, az appozíció ugyanazon a strukturális síkon helyezkedik el, mint a vele kapcsolatos főnév. N i n e s k ö z v e t l e n

kapcsolatban az igével, hanem csak egy főnévvel, s ez a főnév van közvetlen kapcsolatban az igével (164).” (Ált.Nyelv.Tan. 1: 172.)

Tesnière ábrázolása

Saját ábrázolásom

Tehát: mind a ketten egyformán tévedtünk egy ilyen komplex-kérdésben?

Jakab Istvánt szemmel láthatólag a mondatok közti és szerkezettagok közti viszony azonos értelmezésének a hiánya zavarja. Ha az *azaz* mondatot kapcsolva mellérendelés, miért alárendelés szerkezettagokat kapcsolva? A kérdés összefügg az alá- és mellérendelés problematikájával. De itt is elgondolkodtató talán, amit könyvem utolsó lapján írtam: „a mellérendelt mondatforma megfelelhet alárendelt viszonyú szószervezetnek. Pl. *Tanulok, utána sétálok egyet* ~ *Tanulás után sétálok egyet*.”

4. E hozzászólásomban nem bizonyítottam semmit. Nem is akartam. De szerettem volna megteremteni egy igazi hozzászólás lehetőségeit. Mert vallom, hogy a tudományban minden továbblépés csak az előzmények s főleg az ellenvélemény komoly és objektív számbavétele után lehetséges. Sajnos, ez — a szakirodalom rendkívüli felduzzadása miatt — egyre nehezebben valósítható meg. De törekednünk kell rá, különben kezdhetünk mindent mindig előlről.

Károly Sándor

A nyelvi-nyelvészeti ismeretterjesztés helyzete, feladatai és lehetőségei

(A Magyar Tudományos Akadémia Anyanyelvi és Alkalmazott Nyelvészeti Bizottságának együttes ülése, 1977. május 17-én.)

Lőrincze Lajos megnyitó szavai:

Mostani ülésünk, amelyet az Anyanyelvi Bizottság és az Alkalmazott Nyelvészeti Bizottság közösen tervezett és szervezett meg, egy ülésorozat része, folytatása. Ennek az ülésorozatnak az a feladata, hogy felmérje a nyelv-művelés, nyelvi ismeretterjesztés mai helyzetét, állapotát: mi történik ezen a téren hazánkban, milyen intézményekben, milyen módon és eredménnyel folyik ez a munka — attól függetlenül, hogy a szóban forgó intézmény kapcsolatban van-e bizottságainkkal vagy a Nyelvtudományi Intézettel —, hol vannak hiányok, fehér foltok. Ennek a felmérésnek a célja nyilvánvaló, s bizottságunk alapvető feladatából következik: a szűkebb területen ismert eredményeket szélesebb körben publikálni, hogy a jó kezdeményezésekből mások is tanulhassanak; a több helyen is folyó azonos jellegű munkákat összehangolni; további munkánkat, terveinket a számbavétel szerint igazítani. Mondanom sem kell, hogy mindezt csak a lehetőségeinkhez képest, némely esetben tanáccsal, másutt a szervezésben, a megvalósításban való együttműködéssel.

A mi kezdeményezésünktől függetlenül az MTA I. osztálya is megindított a tavasszal egy felmérő munkát ezen a területen, s az egyes bizottságok elnökei, titkárai részvételével meg is kezdte a kérdés megvitatását, majd megbízta a Nyelvtudományi Bizottságot, hogy — más illetékes bizottságok részletes javaslata, véleménye után — tegyen jelentést a helyzetről, javaslatot a közeli és távoli jövő feladatairól. Amikor tehát most a tervünk szerinti feladatot elvégezzük, egyben eleget teszünk a Nyelvtudományi Bizottság felkérésének is.

Az előzetes viták során felmerült az a kérdés, nem kellene-e a nyelv-művelés és a nyelvi ismeretterjesztés kérdését különválasztani, külön kezelni. Nem akarok elébe vágni a vitának, de úgy gondolom, hogy ilyen elkülönítés eddigi tapasztalataink, jól bevált gyakorlatunk szerint nem szükséges, de nem is lehetséges.

A helyes és helytelen dolgában csak az tud eligazodni, az tud szükség esetén önállóan is dönteni, aki a nyelvet, annak rendszerét, változásának törvényeit mélyebben is ismeri. Tehát közvetlenül vagy közvetve a nyelv-művelés feladatát végezzük, ha minél szélesebb körben terjesztjük ezeket az ismereteket, hiszen a nyelv-művelés a mi felfogásunk és gyakorlatunk szerint legalább annyira vonatkozik a nyelvre, mint a nyelvet beszélő emberre, a nyelvi műveltség emelésére.

Amikor a felszabadulás után újra szerveződött, útjait kereső nyelv-művelő munka már kezdett a saját lábán járni, rádióelőadásaink egyik kötetének bevezető részében azt írtam, hogy a mi nyelv-művelésünk legalább annyira ember-

művelés, mint nyelvművelés. Hogy jó úton jártam, igazolta munkánk egyik kiváló kritikusa is, Németh G. Béla. Így összegezte véleményét:

„A mai nyelvművelés nem is nyelvművelés a szó hagyományos értelmében, hanem nyelvi népművelés. A régi nyelvművelő munkája rendszerint két tevékenységre korlátozódott: ostorozta a hibásat, s javaslattal (új szóval, fordulatformával) állt elő a hibás kiküszöbölésére. A mai viszont emellett, sőt ez előtt, igyekszik bevezetni, jártassá tenni a hallgatót, az olvasót a nyelv sajátos logikájában, sajátos szellemében, hogy azután a maga lábára állítsa a nyelvi eszmélkedés és ítélet területén.”

Felmerült még az a kérdés is a viták során, nem kellene-e a nyelvművelés, a nyelvi ismeretterjesztés hatékonyabbá tételére, legfelső irányítására, összehangolására egy akadémiai csúcshatóság létrehozni. Kérem a felszólalókat, nyilatkozzanak ebben a kérdésben is.

Grétsy László:

Nyelvi ismeretterjesztés a tömegtájékoztató eszközök révén

1. Rövid beszámolómat két előzetes megjegyzéssel kezdem. Az egyik: bár tájékoztatóm címe „Nyelvi ismeretterjesztés a tömegtájékoztató eszközök révén”, mondanivalóm kifejtése során nem hagyhatom figyelmen kívül a szorosabb értelemben vett nyelvművelő tevékenységet sem, mivel a nyelvművelés és a nyelvi ismeretterjesztés egymástól elválaszthatatlanok. Ez a kettő voltaképpen ugyanannak a nyelvészeti feladatnak — ti. a nyelvi népművelésnek — kétféle, de gyakran teljesen összefonódó megnyilvánulási formája (vö. MNy. 1971. 396 — 404, főleg 401 — 2).

A második előzetes megjegyzés: ha a nyelvi közműveltség színvonalának emelésében további eredményeket akarunk elérni — a további szóval azt igyekeztem jelezni, hogy az eddig megtett utat sem érzem eredménytelennek —, akkor főképpen az országos hatósugarú, nagy tömegtájékoztató fórumokon kell munkánkat fokozni. Elsősorban a rádióban és a televízióban — e kettőről Borbély Sándor éppen a közelmúltban írta, hogy „a lakosság gondolkodásmódjának alakulásában és fejlesztésében »nagyhatalommá vált» (vö. Rádió- és Televízióúság 1977. 20:6) —, másodsorban a sajtóban, ezenkívül pedig a TIT-munkában és a tudománynépszerűsítő irodalomban, vagyis az utóbbi fórumokon folyó élőszóbeli és írásos ismeretterjesztésben. Áttekintésemben magam is ezekkel foglalkozom.

2. A nagy tömeghatású fórumokon, illetőleg azok segítségével, közvetítésével végzett nyelvi ismeretterjesztő munka alapján véve kétségtelenül eredményes. A legnagyobb eredmény az, hogy „nyelvművelésünk... az elmúlt évtizedekben valóságos népmozgalommá dagadt” (Reményi József: Új Tükör 1976. 50:28), s hogy a nyelvművelők jóvoltából a tömegesedés ellenére is sikerült elkerülnie a megmerevedés, a dogmahirdetés buktatóit. Örömnkre — s egyúttal ugyancsak a nyelvművelés dicséretére — szolgálhat, hogy ezt a tényt mind többen észreveszik. Nyerges András pl. a rádió állandó nyelvészeti műsorairól azt írja, hogy ezek a műsorok „nem öregedtek, nem porosodtak az idő múlásával. Az pedig, hogy a nyelvet örökké változó, kalodába nem csukható, eleven jelenségként kezelik (szemben a botcsinálta, önjelölt nyelvészkedők kérlelhetetlenül purista, minden újra átkot szóró »ördögűzők« dühével), tábort teremt a jó ügynek, kedvet csinál, s példát szab abból, hogyan lehet és szabad minden irányú csorbítás ellenében védelmezni a ránk bízott kincset: nyelvünket.” (Magyar Nemzet 1977. 74:4) A közönséggel — vagyis a rádióhallgatókkal, a tévénezőkkel, a nyelvművelő könyvek, rovatok, cikkek olvasóival

— való gyakori találkozásaink is azt mutatják, hogy a felszabadulás előtti évtizedekből öröklött, ellenszenves, kioktató hang, valamint az ezzel együttjáró konzervatív nyelvsejtelmet viaszszorulóban van.

3. Mindez azonban korántsem jelenti azt, hogy minden rendben van. A nyelvi ismeretterjesztés jelentősége egyre növekszik, különösen azóta, hogy az MSZMP közművelődési határozatai nyomán még jobban ráirányult a figyelem az anyanyelvi műveltségnek és kifejező képességnek a kultúra befogadását és a közéleti aktivitás kibontakozását elősegítő szerepére. A nyelvi ismeretterjesztő munkát tehát mindenképpen gazdagítani, fokozni kell. Az Anyanyelvi Bizottság az Alkalmazott Nyelvészeti Bizottsággal karöltve ezért is tűzte napirendre ezt a rendkívül nagy fontosságú kérdést.

Hogy értékelt megjegyzéseimet, javaslataimat megtehessem, a következőkben témakörök szerint haladok.

a) *Nyelvművelés — nyelvhelyesség.* Ide sorolom a mai magyar nyelv helyes használatának elősegítésére hivatott sorozatokat, rovatokat, könyveket. Helyesírás, szóhasználat, mondat szerkesztés, fogalmazás és stílus, a nyelvi rétegek sajátos kérdéseinek vizsgálata — mindez beletartozik e rendkívül gazdag témacsoportba. A helyzet egészében véve megnyugtató. Két népszerű rádióműsor (Édes anyanyelvünk, Magyarán szólva), néhány országosan ismert nyelvművelő rovat (Mondhatta volna szebben, Anyanyelvünk, Nyelvünk világa), több szakmai célú és indítékú nyelvi rovat („Hivatalos nyelvünk” a Közalkalmazott című lapban, „Nyelv és technika” a Kőolaj és Földgáz címűben; „Nyelvművelés” a Bányászatban, „Édes anyanyelvünk” az „ATI” Tájékoztatóban stb.), számos új könyv és cikk (felsorolásuk fölösleges volna), évente mintegy kétezer — bár nem csupán ebben a témacsoportba tartozó — TIT-előadás jelzi, hogy ezen az arcvonalon aránylag kedvező a helyzet. Ráadásul az itt felsorolt nyelvművelő tevékenységnek a visszhangja is igen jó. A két rádiós sorozatnak pl. — a Tömegkommunikációs Kutatóközpont műsorfigyelő szolgálatának felmérései szerint — rendszeresen 6—700 000 hallgatója van, s e műsorok ún. tetszési indexe 80 körül mozog (az Édes anyanyelvünké az 1976—77. évi panelvizsgálatokban 85, 80, 79, 82, 82, 77, a Magyarán szólvaé pedig 81, 84, 81, 76, 80, 80). Ez utóbbi értékekhez magyarázatul idézem a felmérések készítőinek tájékoztató megjegyzését: „Ez a tetszés-index elvileg 0-tól 100-ig terjedhet, tapasztalati értéke viszont 50 és 90 között mozog. Több év panelvizsgálatainak tapasztalatai alapján azt mondhatjuk, hogy ha ez az érték 65 pont vagy ennél kevesebb, a műsort a hallgatók elutasítóan fogadták, 66—80 pont között jó fogadtatásról beszélhetünk, 81 ponttól felfelé pedig azt mondhatjuk, hogy a műsor általános sikert aratott.” Természetesen itt is szükséges a további fejlesztés, fejlődés, különösképp aggodalomra azonban nincs ok.

b) *Beszédművelés.* Bár az így jelzett témakör, vagyis az élőbeszéd jelenségeinek és törvényszerűségeinek elemzése szintén a legszorosabb értelemben vett nyelvművelő feladat, mégis különválasztom, nem utolsósorban azért, mert maga a szakirodalom is hajlamos erre a különválasztásra. Szemléltetésül íme egy idézet Hernádi Sándor 1976-ban megjelent, Beszédművelés c. tankönyvből: „Tantárgyunk, amely a nyelvművelésnek egyik ága, elsősorban a beszéd jelenségeivel és törvényszerűségeivel foglalkozik, mégpedig:

— az íráson alapuló beszéddel, vagyis az írásművek fölolvásával és előadásával

— az írástól független beszéddel, pontosabban: az ilyen beszéd szövegével (szerkesztésével és megfogalmazásával), valamint hangzásával, hangalakjával” (i.m. 5). E téren hosszú évekig tartó előcsatározások után az elmúlt egy-két évben végre frontáttörés következett be. Felmérésünk szempontjából a két legfontosabb eredmény: megindult a rádió Beszélni nehéz című, kéthetenkénti műsora, s Szépen, jól, magyarul címmel egy hetenként jelentkező műsor indult útjára a televízióban. Mindkét műsorfajta igen hasz-

nos, s mindkettő jó úton van ahhoz, hogy megnyerje a rádióhallgatók és tévénezők tetszését. (A rádiós sorozatnak a két legutóbbi olyan panelvizsgálat szerint, amelyben ez az adás is szerepel, 200—250 000 hallgatója s 72-es, ill. 78-as tetszési indexe van, a tévé-sorozatot már most 600—650 000-en hallgatják, s 1977. első negyedévi tetszésmutatói a következők: 69 (jan. 12.), 69 (jan. 19.), 72 (febr. 16.), 70 (febr. 23.), 76 (márc. 23.), 78 (márc. 31.).

c) *Általános ismeretek a nyelvről és a nyelvtudományról.* Úgy érzem, ismertterjesztésünknek Achilles-sarka ez, annak ellenére, hogy a könyvtérkép igen gazdag. Csupán ízelítőül utalok egy-két ide vagy ide is tartozó, újabb tudományos ismeretterjesztő munkára: Pap Mária és Szépe György szerk.: Társadalom és nyelv (Gondolat, 1975.), Terts István: A nyelvész szóra bírja a nyelvet (Magvető, 1976.), Tompa József: Anyanyelvi olvasókönyv (Gondolat, 1976.), Deme László: A beszéd és a nyelv (Tankönyvkiadó, 1976.), Antal László: A tartalomlemez alapjai (Magvető, 1976.), Komoróczy Géza: Sumér és magyar? (Magvető, 1976.), Antal László: Egy új magyar nyelvtan felé (Magvető 1977.), Voigt Vilmos: Bevezetés a szemiotikába (Gondolat, 1977.), Dr. Szerdahelyi István: Bábelről a világnyelvig (Gondolat, 1977.), Kelemen János: A nyelvfilozófia kérdései (Kossuth — Akadémiai 1977.) stb. Idestova két éve a televízió is van egy nyelvészeti havi műsora (A nyelv világa), amelynek az általános nyelvészeti ismeretterjesztés a fő célja. Az eddigi kb. húsz adásban egy sereg fontos kérdéstről szó esett: a nyelv természetéről, a világ nyelveiről, nyelvrokonainkról, az ún. hátrányos nyelvi helyzetről, az idegen nyelvek tanításáról, a fordítás és műfordítás kérdéseiről, a számítógépes nyelvészetről stb., mégis úgy érezzük, hogy mindez kevés. (A műsort egyébként 500—800 000 ember nézi — a szórás, részben az állandó időpont hiánya miatt, igen nagy —, s a tetszési index 63 és 76 között mozog.) Kevés, noha még egy-két más műsor (Édes anyanyelvünk), ill. rovat (Nyelv és élet, Nyelvünk világa) is nemegyszer „besegít”. Itt feltétlenül további erősítésre van szükség. Tudatosan kell törekedni pl. arra, hogy a TIT hallgatóközönségével mind jobban elfogadtassuk az elméleti jellegű, általános nyelvészeti témákat is. (Hogy ez az elfogadtatás, ez a közönségnevelés milyen nehéz, azt csak az tudja, aki már próbálkozott vele.) Nagyon jó volna az is, ha a televízióban indulna egy olyan szabadegyetemi sorozat, amelyben a nyelvről szóló általános ismeretek is helyet kapnak, de még jobb volna, ha az általános nyelvészet művelői közül legalább néhányan tudatosan és rendszeresen vállalnák az ismeretterjesztés nehéz, de fontos munkáját. Persze ehhez nem elég az elszánás, hanem adottság is kell, de amíg az előbbi hiányzik, az utóbbiról nem is lehet beszélni. (Arról, hogy kiből lehet jó ismeretterjesztő, később még szólok.)

d) *Nyelvünk története, rokonsága.* Bármily szomorú, egyetlen olyan műsor vagy rovat sincs, amelynek ez a kérdéskör állna a középpontjában. Bár időnként megjelenik egy-egy szép ismeretterjesztő tanulmány nyelvünk múltjáról — ilyen pl. Benkő Lorándnak A magyar nyelv három évezrede című, az Élet és Tudományban éppen e beszámoló írása idején napvilágot látó cikksorozata —, s bár nyelvünk művelőink munkáját egészében áthatja a történeti szemlélet, úgy vélem, hogy a nyelvtörténeti ismeretterjesztés terén további előrehaladásra volna szükség. Igaz, kitérő kézikönyvek, szótárak segítik az eligazodást, s látnak el jelentős közművelődési feladatot (A magyar nyelv életrajza, A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára), teljes felmentést azonban még ezek sem adnak nekünk.

e) *Az idegen nyelvek elsajátításának kérdései.* A helyzetet alapjában véve megnyugtatónak látom. Nemcsak azért, mert hazánkban a nyelvtanulási kedv egyre növekszik — pusztán a TIT által szervezett nyelvtanfolyamok keretében évente ötvenezeren tanulnak idegen nyelvet —, hanem azért is, mert a nyelvtanulással s az idegen nyelvek tanulmányozásával összefüggő módszertani és elméleti kérdések is elég

nagy nyilvánosságot kapnak. Hadd utaljak itt most csupán egyre: Fülei-Szántó Endrének és Szilágyi Jánosnak Idegen nyelv — anyanyelv című, 1973–74-beli rádiósorozatára. Ennek anyaga A nyelvtanulásról címen könyvalakban is megjelent (RTV—Minerva, 1975.). Arra persze vigyázni kell, hogy e fontos témakör a jövőben se szoruljon háttérbe, sőt tovább erősödjének hadállásai.

f) **A z a n y a n y e l v é s a z i s k o l a.** Imponáló az a gazdagság, amellyel mind a rádió, mind a televízió szinte elkényeztet bennünket. Iskolarádió, Iskolatévé, Mindenki iskolája, A Magyar Televízió szabadegyeteme — mindezek a tanulságos, hasznos műsorok garmadáját viszik el nézőhöz, hallgatóhoz egyaránt. Persze ezek jó része nem nyelvi, nyelvészeti vonatkozású, de az Iskolarádió és az Iskolatévé műsorai között ilyen is jócskán akad. (Értékelésükre nem érzem magam hivatottnak.) Az anyanyelvi nevelés módszertani irodalma is öröndetesen gazdag. Szemléltetésül csupán egy-két újabb munkára utalok: Hoffmann Ottó: Anyanyelvi nevelés az általános iskola felső tagozatában (Tankönyvkiadó, 1976.), Szépe György szerk.: Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért (Tankönyvkiadó, 1976.), Szende Aladár: Anyanyelvi kalauz a család számára (Táncsics, 1976.), Hernádi Sándor: Stílusiskola (Tankönyvkiadó, 1977.) stb. Más, most nem ide tartozó kérdés, hogy az iskolai anyanyelvi oktatás még messze van az ideálistól.

4. Rövid áttekintésemnek ezzel végére is értem. Igaz, sok mindenről nem szóltam, olyan dolgokról sem, amelyeknek a tömegtájékoztató eszközökhöz közvetlenül is igen sok közük van — pl. a TIT és az Anyanyelvi Bizottság évenkénti közös rendezvénye, a magyar nyelv hete jelentőségében megsokszorozódik azáltal, hogy a rádió és a sajtó is részt vállal belőle —, de úgysem törekedhettem még megközelítő teljességre sem. Beszámolómat két előzetes megjegyzéssel kezdtem, most pedig ugyancsak két gondolattal fejezem be. Pontosabban két kérdéssel s az arra adott válasszal.

Milyen szerv, testület vagy intézmény próbálja szervezni és összefogni a tömegtájékoztató eszközök révén folyó nyelvművelő, ismeretterjesztő munkát? Valamilyen akadémiai csúcsszerv, valamilyen e feladat ellátására létrehozott közművelődési tanácskozó testület? Úgy vélem, nem szükséges külön bizottság, külön testület. A szóban forgó tevékenység összehangolására azok a már meglevő akadémiai tudományos bizottságok a legalkalmasabbak, amelyeknek ez már eleve, jellegükből következőleg feladatuk. Mindképpen ilyen a Beszédművelő Munkabizottságára és Szaknyelvi Munkabizottságára is támaszkodó Anyanyelvi Bizottság, amelynek fő feladata „a z a n y a n y e l v i k ö z m ű v e l t s é g m a g a s a b b s z i n t r e v a l ó e m e l é s é n e k t u d o m á n y o s m e g a l a p o z á s a é s g y a k o r l a t i e l ő s e g í t é s e. Természetesen nem rendeletekkel, nem hivatalos intézkedésekkel — elvégre nem törvényhozó testület, nincs rendelkezési joga —, hanem tudományos testülethez illő tárgyilagos elemzéssel, meggyőző érveléssel, józan ajánlásokkal, tanácsokkal.” (Magyar Tudomány 1973, 7—8:470.) Ennek a bizottságnak azonban ahhoz, hogy megnyugtató módon össze tudja fogni s irányítani tudja a nyelvi közművelődést elősegítő tevékenységet, más olyan bizottságok segítségére, támogatására, együttműködési készségére is szüksége van, amelyeknek szintén feladatuk az anyanyelvi közműveltség elősegítése (Nyelvtudományi Bizottság, Alkalmazott Nyelvészeti Bizottság stb.).

A másik kérdés, amelyet befejezésül fölvetek: Ki a jó ismeretterjesztő? Talán a jó előadó? Vagy a jó tudós? A jó pedagógus? Sem ez, sem az, sem amaz. Ahhoz, hogy valaki jó ismeretterjesztő legyen, pontosabban azzá váljon, szörintem három dolog kell. Egyrészt a d o t t s á g: az érdeklődés felkeltésének és megtartásának képessége, a hallgató, néző vagy olvasó hullámhosszára való ráhangolódásnak adottsága. Másrészt e l s z á n á s, e l k ö t e l e z e t t s é g az ismeretterjesztő munka iránt: annak felismerése, hogy az

ismeretterjesztés a társadalom számára ugyanolyan fontos, mint a tudománynak közvetlen művelése. Harmadrészt: tudományos alkotói készség. Jó ismeretterjesztő csak az lehet, aki témáját nem ismeretterjesztői, hanem tudományos szinten ismeri, s nem is csak ismeri, hanem műveli is, legalábbis képes rá. Ismeri tehát szakirodalmát, s tágan értelmezett szakterülete minden lényeges kérdésében önálló ítélete, tudományos látásmódja van.

Az én szememben ilyen a jó ismeretterjesztő. Ezekre, sőt a tömegtájékoztató eszközök révén akár százazrekre is hatni tudó és hatni akaró alkotó ember. Ha az anyanyelvi és általában a nyelvi közműveltség színvonalának emelésében további eredményeket akarunk elérni, fel kell kutatnunk, buzdítanunk kell, és el kell indítanunk pályájukon a jövő ismeretterjesztőit.

Pusztai Ferenc:

Nyelvtörténet és ismeretterjesztés

A magyar nyelvtörténeti kutatások eredményei kétségtelenül többféle úton-módon hatnak közműveltségünkre, a nyelvi köztudatra. Éppen ez a sajátos többféleség szolgálhat tanulságul a nyelvtudomány és a nyelvi, nyelvészeti ismeretterjesztés viszonyának vizsgálata során. Minden tudomány, minden tudományág társadalmi hatásának meghatározóan fontos körülménye, hogy mekkora igényre kell és mekkora érdeklődésre lehet számítani. Másként megfogalmazva: inkább az érdeklődést kell-e felkeltenie, vagy a már meglevő érdeklődésnek kell megfelelnie? Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a nyelv eredete és története, a keletkezés és alakulás olykor káprázatosan színes szövevénye a nyelvi tudatosság alacsonyabb fokán álló beszélőt is érdekli, sőt nemritkán tájékozódásra ösztönzi. „Értelmes ember . . . nem elégszik meg azzal, hogy ez van, hanem okvetlen fölveti a hogyan lett? miért van? kérdést” (Bárczi: MNy. 68:132).

A nyelvtörténeti ismeretterjesztésnek e tekintetben tehát kedvezőek a feltételei. Miként élünk ezekkel a lehetőségekkel? Erre a kérdésre kettős választ kell adnunk. Felelnünk kell az eddigi nyelvművelő tevékenység, s felelnünk kell a történeti nyelvtudomány oldaláról is.

A nyelvhelyességi tudnivalóknak szentelt kötetekben se szeri, se száma a nyelvi változásokkal közvetlenül foglalkozó cikkeknek, felvilágosításoknak. Közszói és tulajdonnévi etimológiák, jelentésváltozások, hang-, helyesírás-, toldaléktörténeti kérdések követik, illetőleg egészítik ki egymást. A következőket nyelvtörténettel foglalkozó kiadványok címe egyoldalúságot, szókészletre korlátozottságot sejtet. Például: Fajcsék Magda — Szende Aladár: Miről vallanak a magyar szavak? (Bp. 1966.); Szilágyi Ferenc: A magyar szó regénye (Bp. 1972.). A magyarázat ezúttal is kettős gyökerű. Egyrészt az általános nyelvtörténeti érdeklődést is éppen efféle „egyoldalúság” jellemzi. Papp László egy évtizeddel ezelőtt ezt így igazolta: „a Nyelvtudományi Intézethez beérkező levelek tömegével perrendszerűen is bizonyítani lehet, hogy a nagyközönség valamennyi nyelvtudományi probléma közül kettő iránt nyilvánít érdeklődést elsősorban: a helyes nyelvhasználat és az etimológia iránt. Ezek közül is az etimológia áll az első helyen” (NyttudÉrt. 58. sz. 165). Másrészt a szótörténeti, etimológiai fejtegetésekbe óhatatlanul beleszövődik számos nyelvtörténeti részlet és összefüggés — a hangtörténettől a szóhangulat változásáig.

A nyelvtörténet általános probléma- és szemléletvilágát nyelvművelésünk első sorban elvi alapjai világos megfogalmazásával közvetíti. Nyelvművelő felfogásunk, módszereink érvelő kifejtésével egyszersmind a szakadatlan nyelvi változás tényére, sőt ok-

rendszerére is rávilágítottunk. Konkrét állásfoglalásaink pedig többek között a nyelvi változások ütemét, a változatok küzdelmét, ill. analógiás kiegyenlítődsését példázzák. E kérdéskört legutóbb Kovalovszky Miklós foglalta össze elméleti igénnyel és eredménnyel „Nyelvfejlődés — nyelvhelyesség” című könyvében (Bp. 1977. 9—55).

A nyelvtörténeti ismeretek azonban nemcsak a nyelvi ismeretterjesztés csatornáin át áramlanak szét; a történeti nyelvészet számos alkotása közvetlenül hat nyelvi kultúránkra, a köznapi nyelvtudatra. Főként szaporodó szótáraink töltenek be effajta kettős szerepet: tudományos és közművelődési természetűek és erejük egyszerre, szétválaszthatatlanul. A közelesen megjelenők közül ilyen Kiss Lajos munkája, a Földrajzi nevek etimológiai szótára, s a csak áttételesen történeti vonatkozású Magyar szinonimaszótár. Büszke örömmel vallom meg zavaromat is: nem tudom egyértelműen eldönteni, hogy Bárzi Géza pompás könyve, A magyar nyelv életrajza a tudományos szintézis vagy a nyelvi ismeretterjesztés mesterműve-e. A mondott példákat Tompa József legutóbbi könyve (Anyanyelvi olvasókönyv. Rendszer és mozgás mai nyelvünkben. Bp. 1976.) új típusként gyarapítja. Ez a mű Szabó T. Attila hármaskönyvének (Anyanyelvünk életéből. Bukarest, 1970.; A szó és az ember. 1971.; Nyelv és múlt. 1972.) rokona, de nem iker-mása. Tompa József válogatása a szaknyelvészeti igazításokon túl a szó szoros és teljes értelmében vett nyelvművelő kommentárokkal, kiegészítésekkel is gazdagodott. Hasonló kötetek összeállítására minél több nyelvészünket kell bátorítanunk, sőt — a közhaszon érdekében — készítenünk.

A nyelvtörténeti tények és kutatási eredmények széles körű megismertetésének kialakult módjai nemcsak előzménynek, próbálkozásnak tekintendők. Fenntartásuk, további alkalmazásuk szükségszerű. Ahogy nyelvművelés, nyelvi ismeretterjesztés elképzelhetetlen nyelvtörténeti szemlélet és megalapozottság nélkül, úgy a történeti nyelvtudomány sem mondhat le arról, hogy minden lehető alkalommal közvetlenül is magára vállaljon nyelvi közműveltségünk emelését szolgáló feladatokat. Ekként töltődik meg a tudományos ismeretterjesztés kettős tartalommal: nemcsak az ismeretterjesztés tudományosságát fejezi ki, hanem a tudomány közvetlen és általános ismeretterjesztő törekvéseit is.

Sorra vehető és sorra veendő nyelvészeti s egyszersmind ismeretterjesztő feladataink közül ezúttal a régi magyar irodalomhoz kapcsolódókat emelem ki. Nemcsak azért, mert saját eszközeinkkel így tudunk mindenekelött hozzájárulni jó, értő olvasók fölnvelődéséhez, hanem azért is, mert a stílustörténetnek és az irodalmi nyelv alakulásának, folyamatának megvilágítására régi irodalmunk természetes lehetőséget kínál. Az is fontos körülmény, hogy a nyelvművelő törekvések keletkezésüktől fogva szorosan kötődtek nyelvi normánk formálódásához. Bárzi szavait idézem: „A nyelvművelésnek első céltudatos, de még akkor sem szervezett formája a XVI. század harmadik harmadában jelentkezik, amikor íródeákjaink írásaikban kerülni igyekeznek bizonyos nyelvjárási formákat, s ezzel megindítják az egységes magyar irodalmi nyelv kialakulását” (Nyelvművelésünk. Bp. 1974. 26). Még friss olvasmányunk Horváth János posztumusz kötete, A magyar irodalom fejlődéstörténete (Bp. 1976.). Nyilvánvaló, hogy e mű anyagát Paisnak az irodalmi nyelvi kutatásokat megalapozó előadásával (I. OK. IV. 425—66, 485—6) kell szembeifűtenünk. A két gondolatcsor egybevetése tudománytörténeti tanulságok mellett bizonyára olyan eredményeket is hoz, amelyek nyelvi közműveltségünket közvetlenül is szolgálják.

Közismert, hogy az archaizmusok értelmezése és tudatosítása példaszzerű alkalmat teremt nyelvtörténeti és stilisztikai, ill. irodalmi nyelvi ismeretek egybekapcsolására. Nyelvtudományunk — elsősorban Tompa József érdeméből (vö. A művészi archaizálás és a régi magyar nyelv. Bp. 1972.) — kellő figyelmet szentelt ennek a kategóriának. Egyre nyilvánvalóbbá válik azonban az is, hogy az archaizálás ellentétes műveletére, a nyelvi

felújításra, régi irodalmi alkotások átírására hasonló gonddal kell tekintenünk. A Zrínyi-ász népies változatának kidolgozásához már Arany János hozzákezdett, Mészöly Gedeon pedig ezt a „belső műfordítást” — hogy úgy mondjam — véghez is vitte. A közelmúltban Illyés Gyula a Bánk bán átigazítására vállalkozott, korábban meg Majtényi Zoltán újított fel két Jósika-regényt, az Abafi (Bp. 1971.) mellett A csehek Magyarországon címmel ismertet már címében is A csehek Magyarországon (Bp. 1972.) formára alakítva.

Más természetű módszertani lehetőségeket, de ugyancsak értékes tanulságokat rejtenek magukban műfordításaink. Sok-sok idegen nyelvi műnek számos kisebb-nagyobb időbeli rétegződést mutató magyar fordítása készült el. Ezek összehasonlító vizsgálata során nemcsak stílustörténeti szempontokat és tényeket rögzíthetünk, hanem a nyelvi rendszer szinte valamennyi összefüggését felismerhetjük, sőt éppen változási folyamatában ragadhatjuk meg. Effajta elemzésekben a kronológia, a pontosabb időbeli meghatározás fontossága, nyelvi szerepe is természetesen és érvelő erővel mutatkozhat meg.

A nyelvi felújítás és a műfordítástörténet jellegzetességei és tanulságai összefonódottan mutatkoznak meg bibliafordításainkban. Napjainkban éppen az új bibliafordítások keltenek közfigyelmet, nyelvtörténeti kérdéseket is felszínre sodorva. (Vö. B. Lőrinczy Éva: *Élet és Irodalom* 1977. febr. 7. 4; Páskándi Géza: *Új Tükör* 1977. márc. 27. 16–7, máj. 15. 45; *Reformátusok Lapja* 1977. ápr. 24. 2).

A példák száma bőséggel szaporítható. A kiválasztottak a továbbhaladás útját igyekeztek bevilágítani. Előre tekintve is közösnek látszanak a feladatok. Minthogy egyszer minden múlttá válik, közös a felelősség is. Felelősek vagyunk azért, hogy milyen múltat, milyen útszakaszt hagyunk magunk mögött — nyelvtörténeti és tudománytörténeti szempontból egyaránt.

Szende Aladár:

Anyanyelvi nevelés és ismeretterjesztés az iskolában és a családban

A címben foglalt problematika legfőbb jellemzője az, hogy együttesen vet fel szakjellegű és pedagógiai jellegű kérdéseket. A kettős arculatú tevékenység tehát azt a célt kívánja szolgálni, hogy a nyelvről átadandó ismeretek haladják meg a felvilágosítás szintjét, és váljanak a személyiségformálás hatékony eszközeivé. Témánknak ilyen felfogása időszerű, sőt korszerű. Egyfelől ugyanis belesimul közművelődési terveinkbe, másfelől közoktatási-köznevelési reformmunkálatainkba; egymást kiegészítő, irányultságukban pedig mint komplex törekvés nagyobb eredményekkel is kecsegtet.

A témában jelzett kettős vonal sajátos alakulást mutat egymáshoz való viszonyában. Tekintettel van ugyanis a nyelvi műveltség megszerzésének, fejlesztésének sajátos folyamatára. A gyermek nyelvi kultúrája a család általános műveltségi alapjaiból sarjad ki, az óvoda, az iskola az ifjúsági mozgalom révén tervszerű és rendszeres társadalmi hatások nyomán formálódik, végül az életpálya, az állampolgári-közéleti és egyéni élet szerteágazó hatásrendjében az önműveléssel teljessé válhat.

Az ismeretterjesztés a beszéd kialakulásának spontán családi folyamatát van hivatva fejlesztőleg befolyásolni a kezdő életkorban, később a családot tájékoztatni az iskolai követelményekről és az otthoni segítség módjáról. Pedagógiai feladata pedig elfogadtatni a magasabb normákat, amelyeket az iskola van hivatva kiművelni.

A családi és az iskolai beszédnorma nyilvánvalóan szétart: a családi nyelvhasználat mindvégig megőrzi familiáris változatát, az iskolában kimunkálendő változat a köznyelv és irodalmi nyelv, de ez árnyalódik a sajátos, diákéletben gyökerező változatokkal, s az életkor előrehaladtával arányosan egyre erőteljesebben a szaknyelvi változattal.

Miben és hogyan avatkozzék bele a nevelő ismeretterjesztés a nyelvi műveltség megszerzésének folyamatába? Másképpen: 1. Melyek legyenek a beavatkozás témái, tehát a ráhatás tartalma? 2. Milyen sajátos formákban történjék ez, tehát milyen tevékenységi formák és módszerek a legígéretesebbek?

1. A tematika megállapításában a pedagógiai helyzet kétoldalúságát kell szem előtt tartani. Egyfelől tudomásul kell ugyanis vennünk a családi élet zártságát és érzelmi egységét, másfelől az iskola- és pályairányultság követelményeit. Ezért más jellegű témák kívánatosak a család számára, mások a pedagógusok számára.

a) A szülőket tartva szem előtt — többek között — a következő problémák kerülhetnek bele a programba:

Öröklés és beszédképesség. (Örökölhető-e a nyelv?)

A beszédelsajátítás folyamata. (Mikor kezd a gyermek beszélni. A szülői türelmetlenség káros volta esetleges késés esetén. Egyenetlen fejlődés, azaz szakaszosság a beszédfejlődésben. A hangképzés fejlődésének normális és nem normális jelenségei. Stb.)

A „gyermeknyelv” sajátosságai. (A szókészlet gyarapodásának feltételei. A nyelvtani rendszer, a mondatalkotás alakulása. A tapasztalati-gondolati anyag felgyülemelése a gyermekben, és ennek szemantikai és mondatalkotási következményei. A helyzetismeret, pontosabban a helyzetekben való eligazodás képességének fejlődése és a nyelvhasználat szintje közti kapcsolat.)

Hogyan irányítsa a szülő a gyermek beszédének fejlődését? (Egyfelől a köznyelvi norma korai erőszakolásának, másfelől, a gügyögés fenntartásának veszélyei, hátrányai. A gyermek „művészi” — generatív vagy éppen kreatív — hajlamainak jelentkezése, erősítésük fontossága és módjai a személyiség kibontakozása érdekében. A képzelet játékaának beszédjelenségei és ezeknek értéke. Stb.)

Iskolaérettség és beszédfejllettség. (A nyelvi készségek szintjének jelei.)

Mikor kezdődjék az idegen nyelv tanítása? („Nyelvi érettség”. Anyanyelv és idegen nyelv környezeti kapcsolata-viszonya. A kétnyelvűség formái, előnyei. Stb.)

A felnövő gyermek (a kamasz, a serdülő) sajátos nyelvi problémái. (A spontán társulások beszéd-sajátosságai. A beszéd illemszabályai. Hogyan beszélnek a fiatalok, a diákok, a hulangánok? A családi nevelés feladatai ebben az életkorban: tapintat és jó példa.)

A beszédhibák felismerése és javításuk családi lehetőségei és módjai. Beszédjavító intézményeink szerepe, feladatai. (Mikor folyamodják a szülő hallás- és beszédjavító intézményeinkhez?)

b) Igen fontos a tanítók-tanárok körében végzendő „továbbképző ismeretterjesztés”, mivel — a reformtantervek bevezetésének időszakában — a megnövekedett feladatokra a továbbképzés intézményes lehetőségei túlságosan korlátozottak, feltételei pedig szegényesek ahhoz, hogy a munka elég hatékony legyen. Sok olyan téma kínálkozik, amelyek újszerűségüknél fogva joggal számíthatnak közérdeklődésre a nevelők körében. Ilyenek a következők is:

A nyelvi funkciók a gyermekkorban. (Az értelmi és érzelmi funkció egyensúlya. A képzeleti tevékenység tükröződése a beszédben. Akarati megnyilvánulások és a beszéd. A szituatív beszéd. Az iskola feladatai a beszédfunkciók együttes gondozásában. Stb.)

A beszédtevékenység serkentésének jelentősége a személyiségfejlesztésben. (A közösség előtti — tehát a „nyilvános” — beszéd, megszólalás problémái. Gátlások és leküzdésük. Személyiségzavarok tükröződése a beszédbeli magatartásban, leküzdésük módja.)

Hallási és beszédbeli hibák okai. (A halló- és beszélőszervek működésének zavarai, ezek következményei a gyermek fejlődésében.)

A nyelvi eszményre nevelés problémái. (A norma értelmezése. A szociolingvisztika eredményeinek ismertetése. A dialektus és a szociolektus tényeinek mérlegelése a nyelvi

nevelés szempontjából. A nyelvi hátrány jelentősége az értelmi előrehaladásban, a hátrány felszámolásának módjai. Tévedések, balvélekedések a nyelvjárásiasság dolgában. Stb.)

Anyanyelv és idegen nyelv. (Az anyanyelv mint bázis az idegen nyelv-nyelvek tanulásában. Mi az összevető — kontrasztív — nyelvészet, milyen eredményei vannak a iskolai alkalmazhatóság szempontjából? Hogyan tágulhat az anyanyelvi műveltség „általános nyelvi” műveltségé? Stb.)

A pszichológiai lingvisztika eredményeinek ismertetése és alkalmazása a tanításban. (Az anyanyelv és a személyiség bensőséges kapcsolatából fakadó nevelési feladatok. A gyermek „rejtett” nyelvtana. Az idegen nyelv tanításának lélektani feltételei. A motiváció szerepe a nyelvtanulásban. A nyelvi-stilisztikai élmény értéke a tanításban. Stb.)

A nyelvművelés eredményei, jelentősége a közművelődésben. (A tervmunkálatok és az iskolai igények kielégítése. A nyelvművelő irodalom felhasználása a tanításban. A nyelvművelő programok — pl. a magyar nyelv hete — és az iskola kapcsolata. A beszédművelés feladatai. Stb.)

Az általános nyelvészet pedagógiailag hasznosítható eredményei. (A nyelv mibenlétének, létezési formáinak problémái. Újabb nyelvészeti iskolák, pl. a generatív nyelv-elmélet eredményei. A nyelvi univerzálék kutatásának eredményei. A nyelvtipológia. A nyelv keletkezésére vonatkozó elméletek. Az állatok kommunikációs rendszerei; az állatok „beszéde” és az ember „nyeive”. Stb.)

A grammatikai kutatások hasznosítható eredményei. (Pl. a transzformáció alkalmazása az elemzésben.)

Az *a)* és *b)* pontban felsorolt témák egyikének-másikának (sőt talán többségének) egyezése vagy rokon volta természetesen nem véletlen, hiszen ugyanazt a témát egyfelől a család szemszögéből, másfelől az iskolai gyakorlat szemszögéből lehet megvilágítani. Az alább ismertetendő nevelő-ismeretterjesztő formák szerint hol az egyik, hogy a másik oldalról lehet megközelíteni ugyanazt a kérdést.

2. A „nevelő ismeretterjesztés” formái és módszerei. Az eredményes munka „tevékenységi formái” jórészt készen vannak adva az ismeretterjesztés mai gyakorlatában és az iskolai rendtartások biztosította alkalmakban. Így például a tanfolyami forma — esetleg „Szülők iskolája” néven — kínálkozik is arra, hogy a javasolt tartalommal töltsék meg. A nagyobb, mozgalmoszerű akciók (mint amilyen a magyar nyelv hete) fokozottabban telíthetők nyelvi nevelési témákkal. A TIT budapesti szervezetében — elsősorban a tanári továbbképzés segítése végett — javasoltuk a klubszerű formát, ami szintén ismeretes, most azonban sajátos tartalommal és módszerrel indulhat meg a munka ebben a keretben, esetleg tanárok és szülők együttes részvételével.

Az iskolai rendtartás is adhat alkalmakat mind a tanárok, mind a szülők tájékoztatására, sőt nevelésére. Főképpen két intézményes lehetőségünk van: a t a n á r i s z a k m a i m u n k a k ö z ö s s é g e k és a s z ü l ő i m u n k a k ö z ö s s é g e k. Nem tudom, hogy a TIT milyen mértékben aknázza ki eddig a megteremthető kapcsolatokat ezekkel a keretekkel, számomra nyilvánvalónak tetszik, hogy az iskolák és szülői munkaközösségek szívesen vennék a közeledés kezdeményezését, ha megfelelő programot kínálnának nekik, és illetékes szakembereket tudnának megnyerni a nyelvészek, logopédusok, szociológusok, pszicholingvisták vagy akár orvosok köréből is.

Az iskolai munkaközösségek vezetői kerületi, illetőleg járási és megyei szintű szervezethez tartozó formákban kapják a központi tájékoztatást, vállalják továbbképző alkalmak szervezését. Széles körben érvényesülhetnek az ismeretterjesztés szándékai, ha ezeknek a munkaközösségeknek a foglalkozásait sikerülne korszerű tartalommal támogatni.

A szülői munkaközösségek ugyancsak munkaterveik szerint működnek. Szabályos időközökben üléseket tartanak, rendezvényeket szerveznek. Ezek az alkalmak kiváló lehetőséget adnak arra, hogy tanárok és szülők együttes részvétele adjon keretet közös problémáik megvilágítására és megvitatására.

Bizonyára szívesen látnák az illetékesek a képzés nélküli nevelők bevonását a programba.

Az előadói gárda mindezekre az alkalmakra és formákra azok közül a követszerzők és szakírók közül kerülhetne ki, akik közleményeikkel már bizonyosságát is adták mind szakmai kompetenciájuknak, mind pedagógiai érzéküknek.

A „nevelő ismeretterjesztés” sikere nagymértékben függ a módszertől. Ebben a tekintetben mind az iskolának, mind a tömegkommunikációs eszközöknek van tanulni valójuk.

Fő követelményünk a személyre irányultság. Ha ugyanis a nyelvet mint az emberi kommunikáció — az „emberi párbeszéd” — legfőbb lehetőségének tartjuk, akkor minden, a nyelvre vonatkozó ismeret a beszélők emberi mivoltáról mond valamit. Azáltal válik fontossá a „nevelő ismeretterjesztés” a közönség számára, hogy végső soron az emberről, tehát saját magáról kap új információkat. A módszernek ezért legfőbb feladata az, hogy a nyelv és beszéd jelenségeit élménnyé tegyék a hallgatóban és a tanulóban.

Ezért célt téveszt az a tálalásmód, amely a nyelvről csupán mint embertől és konkrét társas kapcsolataitól független jelenségekről tájékoztat, és nincs tekintettel arra a szubjektumra, akit éppen azáltal akarunk formálni, hogy tudatvilágát gazdagítjuk saját magatartásának — ezúttal beszédmagatartásának — elemzésével. Erkölcsi ráhatás nélkül éppúgy hiányos marad az ismeretterjesztés, mint értelmi vagy éppen esztétikai gazdagító szándék nélkül.

Nincs terünk a módszerbeli követelményekről részletesen és kellő indokoltsággal szólni, néhány követelményt azonban meg kell említenünk.

Kellő szemléleti — azaz konkrét nyelvi — anyag nélkül a hallgató számára a következtetések nem eléggé megalapozottak. De a szemléleti anyag is csak akkor válik beszédessé, ha célravezető, közérthető elemzéssel (magyarázattal) kísérjük bemutatását. Az előadónak olyan mértékben kell egyben tanárnak is lennie, hogy belekalkulálja a folyamatba a hallgató (a tanuló) visszajelzéseit is — ha ez a visszajelzés nem emelkedik is a hallható szóbeliség szintjére. Legyen ideje a befogadónak arra, hogy belső beszédtapasztalatai alapján ellenőrizze és ezáltal elfogadja az előadó állításait, irányítását, tanácsait. Ebből a szempontból mintegy „programoznia” kell közölnivalóját, a programozás pedagógiai értelmében.

A személyes aktivitást leginkább azzal lehet serkenteni, hogy problémákat tárunk a hallgató vagy tanuló elé, s ezeknek megoldásában öntevékeny közreműködésére számítunk. A nyelvi probléma ilyen esetekben olyan feladat formájában jelenik meg, amelynek a megoldását a hallgató velünk együtt vállalja, és erre képes is kommunikációs tapasztalatai és nyelvismerete alapján.

A probléma „felvetése” természetesen különféle formát ölthet. Klubszerű foglalkozáson például egy kézbe adott vázlat, egy bemutató foglalkozás adhat alapot az elemzésre és eszmecesterre. Így műhelymunka jellege lehet a foglalkozásnak. Nem nélkülözhetjük eközben a szükséges segédleteket (szótárakat, szabályzatokat, tanszereket, technikai eszközöket stb.).

Nem közömbös a nevelés hatékonysága szempontjából, hogy meg tudjuk-e teremteni az intenzív tanulásra serkentő környezetet. Például a szaktanterem az iskolában technikai felszereltségével, leginkább azonban egy célravezetően összeállított kis-

könyvtárral (egy-egy órát akár az iskolai vagy közkönyvtárban is meg lehet, sőt kívánatos tartani!) rendkívül mozgósító hatású a feltárt problémák megoldására.

Nagy hangsúlyt kapnak a b e m u t a t ó k. Egy logopédiai előadás például nem lehet elég hatékony, ha a hallgató nem látja: mit csinál a beszédjavító tanár, hogy az r hangot a növendék helyesen ejtse ki. — Iskolában a „nyílt órák” legtöbbször élményszerű hatással vannak a megjelent szülőkre, akik itt válnak a nyelvi nevelés közvetlen megfigyelőivé. Tapasztalatunk van arról, hogy ilyen alkalmak nyomán a szülők egészen másképpen látják a grammatika vagy a helyesírás tanításának értelemfejlesztő jelentőségét, nem szólva arról, hogy maguk is valóságosan „tanulnak” ezeken az órákon. A pedagógusok továbbképzésében pedig szinte elemi követelmény a gyakorlat elemző megfigyelése, mert a szemlélő önmagára vonatkoztathatja a tapasztalatot, vitába szállhat velük, megújulhat szemléletében vagy megerősödhet saját gyakorlatának helyességében (ami nem kevésbé nagy továbbfejlesztő hatással erősítheti meg a saját munkájának eredményességében való meggyőződését).

Az iskolai élet szabadabb oktatási formái a jövőben bizonyára még több lehetőséget adnak a vázolt szemléltetés ismeretterjesztés számára. Ilyenek elsősorban a s z a k k ö r i f o g l a l k o z á s o k, amelyek túlmutatnak a tantárgyi órák keretein, és tágabb teret nyújtanak a spontán érdeklődés, a kedvtelés kielégítéséhez.

A v e t é l k e d ő k ö n a találékonytságot, nyelvi ötletességet tehetjük próbára, és sok j á t é k o s f e l a d a t o t oldathatunk meg. A s z a k t á r g y i v e r s e n y e k e n — minden iskolafokon — elsősorban a szaktárgyi felkészültséget tekintjük mérvadónak. (Bíztató kezdetek után ma már intézményesedtek a szépkiejtési és nyelvhasználati versenyek. A középiskolai tanulmányi versenyek témái alkalmat adnak a szakmai tanácsadásra, tájékoztatásra, bibliográfiák összeállítására, amelyek hasznosan mutatnak túl azokon a tájékoztatókon, amelyeket a pályaművek elkészítésére közreadunk.)

A speciális feladatokat vállaló honismereti és nyelvi s z a k k ö r ö k önálló terv alapján működnek, ezek közül sok belekapcsolódott a t u d o m á n y o s k u t a t á s b a is (pl. a földrajzi nevek gyűjtésével). Sok lehetőség van helyi hagyományok feltárására és ápolására egy-egy rátermett tanár vezetésével. (Celldömölkön egy általános iskolai szakkör felkutatta Kresznerics sírját, s ez alkalmat adott arra, hogy a nevezetes szótáríró nyelvjárási szógyűjtését összevevessék az élő nyelvjárási szó- és szólásanyaggal. (Lásd: Nyr. 91: 53—9. Zongor Ferenc: Kresznericsnek „Sághon hallott” szavairól.)

Nem lehet kétséges, hogy a f a k u l t a t í v o k t a t á s terveinek valóra válásával további „szabad” területek nyílnak meg az ismeretterjesztés számára is.

A fakultatív oktatás rendszere ugyanis időt szabadít fel olyan témák feldolgozására, amelyeket a tanulók választanak életpályájukra készülöben, vagy éppen kedvtelésük jegyében.

Összefoglalva: Ha a TIT és a tömegtájékoztató intézmények vállalják a vázolt, szemléltetésben némileg újszerű „nevelő ismeretterjesztés” koncepcióját, és terveik sorába iktatják a javasolt tematikát, akkor nagyjából készen találják azokat az intézményes vagy félintézményes kereteket, amelyek alkalmas terepet szolgáltatnak az anyanyelvi műveltség hatékony fejlesztése számára. Javaslatom: a művelődési programban gondolkodva keressük a kere-tek tartalmas megtöltésének útjait-módjait.

Fülei-Szántó Endre:

Az idegennyelv tanulásának ismeretterjesztési problémái

Hozzászólásomban a következő pontokat tárgyalom: 1. Az ismeretterjesztés megújodása. 2. Az idegen nyelv használatának valóságos változatai. 3. A nyelvelsajátítás legfontosabb elméleti kérdései. 4. Az idegen nyelvek oktatásának egyes kérdései.

1. Lőrincze Lajos professzor úr közös fogalomnak tekintette a nyelvművelést és a nyelvről történő ismeretterjesztést. Ez valóban felfogható így, de lényegében úgy állanak egymással szemben, mint az azonos fogalmi tartalommal rendelkező ismeretek és a készségek. Ha ismereteket szerzünk magáról a nyelvről, a nyelv működéséről, jobban is tudjuk „működtetni”, használni, művelni. A nyelvről való ismeretek terjesztésének meg kell újodnia, mint ahogy az egész ismeretterjesztésre is ez a feladat vár. A *Revue de Sociologie Française* egyik számában írtak „az ismeretterjesztés két nyelvről”, vagyis arról, hogy az előadó és a hallgató kooperációja aktívabb, dinamikusabb fogalom, mint az egyszerű előadás és annak meghallgatása. Lényegében az ismeretek sokszor tévesen, sokszor helyesen, elszórva, ösztönösen élnek a hallgatóság tudatában, tehát maga az ismeretterjesztés sokszor „ismeretrendezés”, ismeretek integrálása, a tudás körvonalainak kiépítése és megszilárdítása. Az ismeretek egyesítése, a téves ismeretek megszüntetése és az új ismeretek integrálása a közönség tudatában különösen fontos olyan tárgykörben, mint amilyen a nyelv, az idegen nyelv, mert ezen a téren igen sok a hiedelem, a megalapozatlan vélekedés.

2. Az idegen nyelv használatának valóságos változatairól szoltam. Ahhoz, hogy maga a nyelvelsajátítás biztos alapokra tegyen szert, olyan alap kutatásokra van szükség, amelyek a valóságos nyelvhasználat, a nemzetközi kommunikáció valóban létező fajtáinak a működését írja le, osztályozza és magyarázza. Minthogy a művelődés szoros kapcsolatban van a nyelvelsajátítással, szükséges az idegen nyelv által megtestesített művelődési javak megismertetése is. Ebben a vonatkozásban két alcsoportot említek meg:

a) A célnyelv történetének ismertetése. — Ez nem elvont feladat, és nem fölösleges. Kapcsolódik anyanyelvünk történetének ismertetéséhez is. Az idegen nyelv tanulásával karöltve megszerzett nyelvtörténeti ismeretek, ha azok terjesztése népszerűen és szelektív módon történik, megerősítheti a tanuló érzelmi státusát is, bővítheti műveltségét is, és olykor magyarázó szempontokat is szolgáltat.

b) A nyelv rendszerének ismertetése egyaránt vonatkozik a szókincs részrendszeire, a nyelvtan rendszerének ismertetésére, az anyanyelvi grammatikával való egybevetésére, valamint az egyes nyelvhasználati rétegek bemutatására. Maga az ismertetés aktív és dinamikus legyen, s ennek nem megvetendő módja a nyelvi játékok rendszere. Ez a fajta „ismeretterjesztés” az ismeretbővítés művészi megközelítésének módja.

3. A nyelvelsajátítás elméleti kérdései olyan nagy terjedelmű problémákra vonatkoznak, amelyek egyaránt felmerülnek a nyelvtanulás és a nyelvtanítás folyamatában. Ilyenek: a természetes és a mesterséges kétnyelvűség problémái, a célnyelv gyermeknyelvészeti eredményeinek vizsgálata, az idegen nyelv tanulásának életkori időszaka, az életkorok és a nyelvi teljesítmény viszonylagos állandósága, az anyanyelv művelésének és az idegen nyelv tanulásának viszonya a tanuló személyiségén belül, a k e t t ő s k ö d elmélete stb.

Idegen nyelvet iskolában tanulnak és iskolán kívül. Ez utóbbi a lényegesebb és hatékonyabb. Két szociológiai interdiszciplina művelése elkerülhetetlen az idegennyelv

társadalmi mozgásának elemzésében és irányításában: a tanfolyamszervezés (course design) és a célelemzés (goal analysis). Ez utóbbi alapján például sokkal differenciáltabban tudunk a nyelvelsajátítás reális céljairól beszélni, mint ahogyan hagyományos metodika célelméletei tették.

Bizonyos hiedelmek megszüntetése immár nagyon indokolt. Valóságos, az anyanyelvhez közel álló nyelvtudás csak egy idegen nyelv vonatkozásában képzelhető el. Nem főlegesen azonban, sőt társadalmilag-népgazdaságilag igen hasznos szoknak a fontos részes tudásfajtáknak a rendszerezése, ismertetése, amelyek mindennap kenyere a szakembernek, a fordítónak, a tolmácsnak, az „olvasó embernek”. Ebből viszont az következik, hogy a teljesítménymérés rendszere, a fokok és szintek vázoló kutatási terület.

A nyelvelsajátítás a munka függvénye is, de tartalma lehet a szabad idő eltöltésének is. A tanuló vagy a tanulást elhatározó személynek a következő alapkérdésekre kell tudományosan megalapozott választ kapnia:

- a) Meddig juthat el a nyelvi teljesítmény, a nyelvtudás szintje adott életkeretben?
- b) Melyik nyelv tanulása az indokolt az adott esetben?
- c) Lehet-e egyszerre több idegen nyelvet tanulni, s milyen nyelvtípusok hogyan „férnek meg egymással” az interferencia és a transzfer vonatkozásában?
- d) Milyen lesz a nyelvtanulás folyamata, mennyi ideig tart?
(Bizonyos predikciós lehetőségeknek már birtokában vagyunk.)
- e) A „ki kit tanít?” kérdése magában foglalja a nyelvtanár-tipológiát (analitikus kommentáló, aktivizáló) s a tanulóit, személyiséglélektani vonatkozásokat. Alapvető, segítséget nyújt ezen a téren a szociálpszichológia rohamosan fejlődő tudománya.
- f) A tanulás módszere is olyan tárgykör, amelynek megismerése iránt mind elméletileg, mind gyakorlatilag nagyon is érdeklődik a felnőtt nyelvet tanulók sokasága. (Intenzív, félintenzív, hagyományos formák, az ásatag iskolai keretek felfrissítése, Illic Iván kritikai észrevételeinek figyelembe vétele stb.)

4. A nyelvtanítás folyamata ismét felosztható a szervezeti formák, a folyamat fázisainak, minőségének ismertetésére és a szorosabb értelemben vett módszertani tudnivalókra. Itt is igen sok hiedelmet kell eloszlatni, többek között olyanokat, amelyek sajnos intézményesedtek (pl. a középiskolai szókinccstervezés). Valójában a nyelv valóságos mozgásának utánzása, a természetes szituáció átültetése a pedagógia mesterséges szituációiba adja meg a módszerkeret alapját. Kiadatlan konferenciaanyagok, cikkek szólnak ezekről a problémákról, de elterjedtségüknek adminisztratív akadályai vannak.

Mindez, amit igyekeztem összefoglalni, szorosán követi az anyanyelvi ismeretterjesztés, a nyelvművelés problematikáját. Az egységes nyelvi műveltségbe beletartozik az anyanyelv és a tudott idegen nyelv művelése egyaránt. Szükséges egy olyan információs központ megszervezése, ahol a fentiekben vázolt problémákra tudományosan képzett szakemberek válaszolni tudnak, s amely mintegy a nyelvelsajátítási tájékoztatás feladatát tudja ellátni. A helyes tájékoztatás alapján épülhet fel az elméletibb jellegű ismeretterjesztés, az idegen nyelv művelése.

Szépe György:

A nyelvi és nyelvészeti ismeretterjesztés elvi alapjairól

1. A vitaülés helye a Magyar Tudományos Akadémia elnökségi tanácssterme. Az előző referátumokat hallgatva körülnéztem a teremben. A falakon túlnyomó többségükben a magyarországi tudomány XIX. századi nagyjainak arcképe függ: általában komor tónusú, szigorú arcú, idős tudósok és művészek vesznek bennünket körül. (Nincs köztük Szarvas Gábor; azonban közvetlenül az Akadémia székháza előtt látható a szobra. Talán az első nyelvűvel és alkalmazott nyelvész, akit szoborral tiszteltek meg.) A teremben ugyanakkor jobbra a XIX. századra jellemző technikai állapotok is vannak (a mi esetünkben ez a levegőcserében és a világításban tűnik legjobban föl.) Meleg van.

Mindenképpen ki kell nyitni az ablakot, hogy ebbe a XIX. századi jellegű terembe bejöjjön a friss levegő.

Ha meg kinyitjuk az ablakokat — akár csak a terem végében, ahogy ez az ülésen történt —, akkor bejön a friss levegő mellett a délutáni csúcsforgalom zaja is. Olyan nagy zaj, hogy a terem másik végén alig halljuk egymás szavát. Hiába, ezt az épületet annak idején még nem egy két milliós metropolisz közepébe tervezték. S bármennyire hozzájárult is a maga módján az Akadémia ahhoz, hogy elérjük a magyarországi szocialista társadalmat jelenlegi fejlettségi szintjét, nyilvánvaló, hogy lépten-nyomon található ilyen jellegű ellentmondások, kinőttük a XIX. században ránk szabott kereteket. Nem megyünk sokra az alkalmoszerű ablaknyitással sem.

2. Megérett az idő, hogy újból átgondoljuk munkánkat a nyelvi és nyelvészeti ismeretterjesztés területén, valamint az ezzel szorosan összefüggő egyéb tevékenységi területeken. Ezt magunk is éreztük. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Alkalmazott Nyelvészeti Bizottsága az országos érvényű irányelvek és törvények elemzése alapján saját elhatározásából iktatta 1976-ban hároméves tervébe vitaülésünk megtartását; a tervezést és a szervezést az Anyanyelvi Bizottsággal teljes egyetértésben végeztük. Természetesen örülünk annak is, hogy ha egyéb akadémiai és nem akadémiai szervek szintén fontosnak tekintik ezt a feladatot. Mivel azonban mi úgy értelmezzük a központi irányelvek megvalósítását, hogy azokat mindenkinek saját magának kell a saját illetékességi területén végrehajtani, mégpedig a saját konkrét helyi ismeretei és felelőssége alapján, ezért azt hiszem, hogy egy bizonyos ponton túl minimalizálni kell a „felső” segítséget és koordinálást. Tehát, ismétlem, helyeseljük, hogy hirtelen mindenki foglalkozik ezzel a kérdéssel, de mi még akkor is szeretnénk vele rendszeresen foglalkozni, amikor már nem lesz kampányfeladat.

3. Nem volt véletlen a felszólalásomat indító történeti célzás. Egész tevékenységünk kereteit történetileg szükséges elemezni. Nyilvánvaló, hogy ma már nem érvényes a nyelvnek és a nyelvészetnek az a szemlélete, amely Szarvas Gábor vagy Arany János idejében előremutató volt, s az idő hatályon kívül helyezte a két világháború közötti polgári-nacionalista nyelvűvelést és kései újgrammatikus nyelvészetet is. S az is nyilvánvaló, hogy annak a pozitív jellegű folyamatnak a továbbfejlesztésére volna szükség, amely a magyarországi nyelvészetben az ötvenes évektől kezdve alakult ki (minden ellentmondásával együtt). A szeresztszásban nekem általában az jut, hogy a változás, a meghaladás igényét hangsúlyozzam, a változtatás igényét képviseljem. Szeretném azonban itt is, most is kiemelni, hogy minden valódi érték megőrzésével kell a meghaladást érteni.

Miért van szükség továbbfejlődésre? Azért, mert a szocializmus építésének s az azon belül kialakuló társadalmi, illetőleg kulturális és tudományos-technikai forradalomnak a korszakában megváltozott a nyelv társadalmi funkciója. Megváltozott a tudomány társadalmi funkciója is: a megismerés mellett nagyobb súlyt kap a világ átalakításának feladata. Kialakult a szocialista közművelődésnek és köznevelésnek egy olyan kerete, amely meghatározza a nyelvvel kapcsolatos különböző feladatok komplex ellátásának feladatait és formáit is.

Nyilvánvaló, hogy szükséges a nyelvészet megváltozása is; ez a folyamat részben már el is kezdődött. A változásnak ki kell terjednie nemcsak a nyelvészet társadalmi funkciójára, hanem a nyelvészetnek — mint elméleti diszciplínának és alkalmazási területnek — a tartalmára és terjedelmére is. Magától értetődik, hogy a társadalmi igényeket elősegítő nyelvészetben más fejezetek, feladatok kerülnek előtérbe, illetőleg más fejezetek iránt támad föl az érdeklődés, mint mondjuk negyven évvel vagy akár húsz évvel ezelőtt.

Mindennek a végig gondolása, tudományos szintű kidolgozása nem lesz könnyű munka, s nem végezhető el rövid idő alatt. Sok nyelvésznek és más szakembernek a közreműködésére van szükség. Feladataink újraértékelése a folyamatos fejlesztés állandó része: talán soha le nem záródó feladat.

4. Egy-két elméleti tétel körvonalai azonban máris kezdenek kibontakozni. Ezek közül a legfontosabb a nyelvről való tudományos ismeretek és a nyelvi magatartás egysége. Ez abban a föltevésben áll, hogy a nyelv tudományos (a tudományelmélet keretében és egyéb tudományokkal összhangban történő) megismerése egyre inkább áthatja azt a gyakorlati orientációjú tevékenységet, melynek keretében egy adott társadalom érvényesíteni igyekszik bizonyos normákat a nyelvhasználatra vonatkozóan. Természetesen ehhez a nyelvészetnek sokkal többet kell fölállalni azokból a kérdésekből, amelyek tényleges társadalmi-nyelvi problémát jelentenek. S ez a dolog másik oldala: nyilvánvaló, hogy a nyelvi magatartás az emberi cselekvésnek nemcsak „formája”, kifejezése, hanem annak egyik megnyilvánulása. Magyarán mondva: a nyelvi kommunikáció, a „nyelvhasználat” szintén cselekvés, mégpedig társas interakció. Szükséges tehát, hogy a nyelvészet s általában a tudomány a kor színvonalán álló fedezettel lássa el mindazokat a tevékenységeket, amelyeket a nyelvvel kapcsolatban végzünk, így a nyelv normatív szabályozását is.

5. De elvégzi-e ezt már ma is a nyelvészet? Van-e már olyan nyelvészet a kezünk között, amely alkalmas erre a feladatra?

A nyelvészet — létrejöttének körülményei folytán — önmagában nem alkalmas ennek az elvégzésére. Legkorszerűbb formájában sem fogja át, legföljebb összegezi a nyelvvel kapcsolatos valamennyi problémát. A nyelv kutatásában részt vesz egész sor egyéb tudomány, illetőleg különböző együttműködések keretében egész sor elméleti és gyakorlati szakember. Természetesen az együttműködés következtében és az elvégzett szintetizálás eredményeként maga a nyelvészet is fejlődik, szélesedik.

A nyelvre irányuló kutatások két kiemelkedő fejezete az elmúlt emberöltőben a grammatika és a kommunikációkutatás volt. A grammatika megtette — ismét megtette, nem először — az utat az egyes nyelv leírásától az egyetemes nyelvreírásig; ez azt jelenti, hogy a magyar nyelvtanítás elméleti fölrendelt fejezete a grammatikaelmélet, amely az általános nyelvészet (nyelvelmélet) egyik központi fejezete. — A kommunikációkutatás nem a nyelvészetben belül alakult ki, bár sok nyelvész és fonetikus közreműködött kialakításában. A kommunikációkutatás voltaképpen a szociálpszichológia egyik fejezete, alkalmazott része.

Egyik megközelítésnek sem sikerült a másikat bekebelezni, vagyis olyan módon kiterjeszteni elméletét, hogy az tartalmazza a másik által fölvetett kérdések megválaszolását, mégpedig az eddiginél jobb megválaszolását. A grammatika kiterjesztési kísérletei között figyelemre méltó kísérlet a nyelvhasználat-elmélet (vagy a generatív nyelvészet műszavával performancia-elmélet). Ismeretes olyan kísérlet is, amely a nyelvhasználatot behelyezi az emberi társas interakció teljes elméletébe. — A kommunikációelmélet és általában az emberi közlés alapján még nem sikerült tudományosan méltányolható grammatikát készíteni. Ugyanez vonatkozik az általános jelelmélet (szemiotika) közvetlen grammatikai alkalmazására.

Észrevehető azonban egy olyan általános tendencia, amelynek keretében közeledik egymáshoz ez a két vezető fejezet, természetesen számos más, újabb, tudományok közti megközelítés közbenjöttével (elsősorban a pszicholingvisztika és a szociolingvisztika bizonyos részei tartoznak ide). A közeledésnek a jele, hogy ezen a köztes területen, vagyis a nyelvi szerkezetek leírásával, magyarázatával foglalkozó grammatika és a nyelvi folyamatok elemzésével foglalkozó kommunikációkutatás (beleértve a fonetika bizonyos fejezeteit is) között új elméletek alakulnak ki. Ezek közül hármat említék meg. Az első a *p r a g m a t i k a*, természetesen a nyelvészeti pragmatika (nem pedig az általános jelelmélet pragmatika fejezete, s még kevésbé a pragmatikus filozófiai irányzat). Ez — röviden szólva — nem más, mint a formális nyelvészet kiterjesztési kísérlete a nyelvhasználat leírására. (De ne feledjük, hogy a hagyományos nyelvészet a maga módján ezt a feladatot mindig is igyekezett számon tartani.) Hasonlóképpen inkább felújítás, mint újdonság az *ú j r e t o r i k a*, amely szintén hasznosítja a tudományos nyelvészet eredményeit s mellette a modern irodalomtudomány számos eredményét is. Igazán újnak, s mind a grammatikaelmélet, mind a kommunikáció igényeivel összhangban állónak talán csak a *b e s z é d a k t u s - e l m é l e t e t* lehet tekinteni: ez az első olyan kibontakozó elmélet, amelyik a formális grammatika, a nyelvfilozófia figyelembevételével a nyelvet mint a cselekvés formáját elemzi (igaz, hogy egyelőre csupán egy vékony szeletében). Annak természetesen nincs semmi akadálya, hogy valaki a beszédaktus-elméletet a nyelvi pragmatika részének tekintse.

6. A fentiek alapján talán kiderült, hogy épp az a köztes terület nincs még lefedve a kor színvonalán álló tudományos eredményekkel, amelynek alapján a nyelvről való tudományos ismeretek és a nyelvi magatartás egysége mindenki számára elfogadható volna. Így hát ez jelen formájában inkább program, elméletileg belátható, szükségesnek ítéltető, mintsem megvalósult kutatási eredmény.

Ez a helyzet természetesen nem könnyíti meg a nyelvi és nyelvészeti ismeretterjesztés és a nyelvművelés kívánatos egységének kialakítását. Éppen ezért indokolt a türelem azok iránt, akik egyelőre nem látják, nem tudják látni, hogy a valóságban ugyanazon dolognak két oldaláról van szó.

7. S ebben a tudománytörténeti helyzetben még nagyobb a jelentősége magának a nyelvi és nyelvészeti ismeretterjesztésnek és főleg a nyelvművelésnek mint eredményes praxisnak. Valljuk meg, a jelenlegi anyanyelvi művelődési koncepció kifejtetlenül is sikeresebb gyakorlat, mint amit elméletileg le tudnánk írni jelenlegi eszközeinkkel. S ez nemcsak stílusára vonatkozik, amely összhangban áll a szocialista közművelődés és publicisztika alapállásával: partnerként tekintik a nyelvhasználót, nem kioktatandó műveletlen vagy félművelt tömegként. Vonatkozik ez az anyanyelvi művelődés egész irányára, a vállalt feladatok jellegére, a kialakított műfajaira is.

A jelenlegi körülmények között tehát a meglevő, egyre inkább elméletileg is megerősödő anyanyelvi művelődési irányzat támogatása látszik célszerűnek. Úgy lá-

tom a fentiek alapján, hogy ez volna a nyelvi-nyelvészeti ismeretterjesztésnek és a nyelv-művelésnek megfelelő közös keret. **N i n c s t e h á t s z ű k s é g ű j k e r e t e k l é t r e h o z á s á r a .** A meglevő kereteket természetesen a fejlődés során fölmerülő szükségleteknek megfelelően bővíteni kell; aránylag sok olyan nyelvi tevékenység folyik az országban, amely nem érintkezik egyéb hasonló tevékenységgel. S magát az anyanyelvi művelődés koncepcióját is gazdagítani lehet; nemcsak azáltal, hogy több és egyértelmű segítséget kaphatna az elméletileg fölrendelt nyelvészettől, szociálpszichológiától és egyéb tudományoktól, hanem azáltal is, hogy erősödik ennek a területnek sajátlagos elméleti vonala: az anyanyelvi művelődési (nyelv-művelő) tevékenység gyakorlati oldala egyre inkább kiegészül kutatásokkal. Ez elsősorban a nyelv-művelés alapkérdéseinek fokozott kutatását igényli.

8. Az eddigieknél intenzívebben és összetettebb módon lehetne kutatni olyan kérdéseket, mint a nyelvi norma, a nyelvi helyesség, a kommunikációs helyénvalóság, a közlés társadalmi hatékonysága, valamint a nyelvi tervezés elmélete és kivitelezése Magyarországon. Ezzel együtt jár az a kérdéskör, amelyik a nyelvészet külön felelőssége az ismeretterjesztésben: az élőszóban és írásban — közvetítő eszközökkel vagy azok nélkül — történő ismeretközlés, tudatformálás módszertanában való részvétel. Ez sem lehet a nyelvészet monopóliuma, de nyelvészet nélkül, alkalmazott nyelvészet és nyelv-művelés nélkül nem fejleszthető maga az ismeretterjesztés. A fejlesztéshez pedig megfelelő **a l a p k u t a t á s o k k e l l e n e k : a k ö z m ű v e l ő d é s é s a k ö z n e v e l é s m ű f a j a i t b e k e l l e n e v o n n i a n y e l v é s z e t i v i z s g á l ó d á s o k k ö r é b e .**

A kutatásnak azonban természetesen nem szabad a nyelv-művelés és ismeretterjesztés körében maradván önmagára irányulnia; még akkor sem, ha ez a mozzanat jelenleg erősítendőnek látszik. Közös munkával kellene végiggondolni a nyelvi nevelés és művelődés feladatait és funkcióit.

9. Ilyen feladat- és funkciórendszer áttekintése — tudomásom szerint — csak a **k ö z n e v e l é s i r e n d s z e r** távlati fejlesztésével kapcsolatban fogalmazódott meg, ezért ehhez folyamodok a következő fejtegetésben. Hadd jegyezzem meg, hogy a köznevelést rendszerelméleti szempontból a közművelődési rendszer részének tekintem. A nyelvi-kommunikációs iskolai nevelés viszont egyenlő nagyságrendű feladat az iskolán kívüli nyelvi-kommunikációs művelődés feladatával. A következő gondolatok azonban többé-kevésbé mindkét részre vonatkoznak.

Három fő funkciót emelhetünk ki a köznevelési rendszer — amely szélesebb, mint az iskolarendszer — funkciói közül: a kultúráközvetítő, a munkamegosztásra való felkészítő és a társadalmi befolyásoló funkciót. Ezeknek szempontjából nyilvánvaló, hogy a nyelvi művelődés tevékenysége elsősorban a kultúráközvetítő funkcióra irányult. Szükség volna tehát a másik kettőnek az erősítésére.

10. A **g a z d a s á g i f u n k c i ó**: a társadalmi munkamegosztásra való felkészítés, a pályaorientáció, a szakmai előképzés és szakképzés nyelvi vonatkozásai a szaknyelvek művelésén kívül igényli a szakmai és szakmaközi kommunikáció, továbbá a terminológiai és nomenklatúra-rendszerek vizsgálatát különös tekintettel a tudományos-technikai forradalom egységesülési tendenciáira. Ezt a feladatot nem lehet csak a magyar nyelv keretében maradván elvégezni, szükséges a nemzetközi nyelvi irányzatoknak, elsősorban pedig a szocialista integráció nyelvi vonatkozásainak figyelembevétele. A szakmai nyelvhasználat hatékonysági, nem pedig esztétikai vagy erkölcsi kérdés.

11. A **t á r s a d a l m i f u n k c i ó**, pontosabban a társadalmi folyamatok segítésének funkciója szintén új kutatási és nevelési feladatokat helyez előtérbe. A társadalmi

esélyegyenlőtlenségek csökkentése igen összetett politikai feladat. Ezen belül világszerte — így Magyarországon is — összefüggéseket állapítottak meg a társadalmi hátrányos helyzet és a nyelvi kifejezési készség között; így vált a hatékony nyelvi fejlesztő programok kidolgozása a társadalmi hátrányos helyzet csökkentésének egyik eszközévé. Ez már élesen szemben áll azzal a régi nyelvművelő hozzáállással, amelyik kizárólagos értéket rendelt a középosztálybeli nyelvhasználathoz, és pálcát tört a dolgozó tömegek „hibás” nyelvhasználata fölött. Nyilvánvaló, hogy a szocialista közművelődéssel összeférhetetlen az, hogy túl magas nyelvi szintet állapítsunk meg egyszer s mindenkorra, aztán pedig azt sorompóként használjuk. Ennek a funkciónak a szempontjából a másik kritikus kérdés: a közéleti tevékenység segítése, a demokratizmus érvényesítéséhez szükséges kommunikációs formák kidolgozásában való részvétel, és a kommunikációs technikák megtanítása, elterjesztése.

12. Nem mintha nem volna mit tenni a klasszikus jellegű feladatnak, a k u l t ú r a k ö z v e t í t ő f u n k c i ó n a k a területén. Ez a funkció természetesen nem csupán a kultúra értékeinek megőrzésében, az utánunk következő nemzedékek számára való továbbadásában nyilvánul meg, hanem a kultúra értékeinek létrehozásában, illetőleg ennek elősegítésében is. A magyarországi magyar nyelv művelődésben hosszú időn át amúgy is aránytalanul nagy hely jutott a megőrzésnek. — Ennek ellenére azt szeretném először hangsúlyozni, hogy sokkal többet lehetne még tenni a magyar nyelv történetében, elsősorban a régi magyar nyelvben rejlő értékek népszerűsítése érdekében. Ez természetesen az irodalom és a művelődés történetével együttesen elvégezhető feladat.

A következő feladat a g ö r ö g - l a t i n a l a p ú n e m z e t k ö z i s z ó k i n c s és frazeológia megismertetése azzal a nemzedékkel, amely az iskolában már nem tanult latinul. Nem kívánatos, hogy nyelvi repedés keletkezzék azok között, akik az iskolában még latinosok voltak és azok között, akik már nem tanultak latint. Két különböző, de egymással összefonódó kérdésről van szó. Először arról, hogy az európai művelődési zónában kitermelődött értékek folytonosságát nem szabad megtörni, — főleg egy olyan országban nem, amelynek hivatalos nyelve évszázadokon át a latin volt. Mivel azonban a jelenlegi iskolarendszerben egyszerűen nincs hely tízezrek és százazrek latintanítására — főként azért, mert ennél fontosabb igényeket kell kielégíteni —, meg kell találni annak a módját, hogy a különböző tantárgyak csatornáin hogyan adható át a klasszikus görög-latin kultúra értékeinek rendszere a szükséges mértékben. Nyelvi szempontból természetesen ez leginkább az anyanyelvi nevelésre hárul; ehhez kellene illeszkednie a nyelvi ismeretterjesztésnek és a nyelvművelésnek is.

A másik kérdés a n e m z e t k ö z i s z a v a k kérdése, amelyet megengedhetetlen nagyvonalúsággal szoktak összekeverni az idegen szavakkal, s néha egyszerűen a főlölleges idegen szavakkal. Teljesen egyértelmű az a nyelvi fejlődési tendencia Európában és a világ túlnyomó részén, amelynek során görög-latin bázisú nemzetközi technikai, tudományos, módszertani, közlekedési, távközlési szakkifejezések részévé válnak az egyes országok nyelvi készletének a „nem magán” élet szférájában. Ehhez képest másodlagos, hogy a tőkés országok egymás közti versenyében ismét jelképpessé vált, hogy melyiknek termékét, technikai újítását (annak nevét is) veszi át a másik; például a francia az angolt vagy az angol a franciát. Minden történeti időszerűséget nélkülözne egymindenre kiterjedő, differenciálni nem tudó idegenszó-ellenes kampány a nemzetköziséget erősíteni kívánó szocialista országokban. A megoldást nyilván az hozhatja meg, ha minél többen megtanulják helyesen használni ezeket az idegen szavakat is, s azt is megtudják, hogyan és mikor helyénvaló a használatuk. Ez tehát nyelvi nevelési és stilisztikai kérdés, nem pedig esztétikai vagy morális (különösen nem hazafias) kérdés.

13. A kultúráközvetítő funkció (nyelvi ismeretterjesztő és nyelvművelési) kérdései közül valószínűleg a jövőben célszerű volna nagyobb gondot fordítani a kifejezés formájára: arra, amit a beszéd zenei elemeinek, illetőleg a „látható nyelv”-nek nevezünk. Ez azt jelenti, hogy a nyelvről kialakított felfogás nem nélkülözheti a modern fonológia és fonetika segítségét, nem épülhet kizárólag intuitív nyelvérzékre. Ezért a fonológiáról és a fonetikáról is szükséges volna ismeretek közlése, de szükséges az alkalmazott hangtani ágaknak; a logopédiának és a foniátriának a bekapcsolása is. (Ezen a ponton a nyelvművelés és a nyelvi ismeretterjesztés az egészségügyi felvilágosításhoz is kapcsolódik.)

Nem oldható meg a feladat a zenének, főként az éneknek a figyelembevétele nélkül. Még egy évtizede Kodály Zoltán irányította mind a magyarországi zenetudományt, mind a magyarországi magyar nyelvművelésnek a munkáját. Sajnos, az ő életében csak megkezdődött ennek a két vonalnak az egymáshoz való közelítése; nem szabad hagyni, hogy ezek egymástól eltávolodjanak.

Megjegyzendő, hogy a nyelv hallható részének művelése sajátosan új feladatok megoldását igényli a technikai eszközök egyre növekvő térhódítása következtében: a magnetofon ma már mindennapos eszközzé vált, a rádió és a televízió nyelvi hatása is egyre növekszik. Az „általános”, de azért mégis elsősorban írott szövegekre irányuló nyelvművelés helyét jogosan veszik át differenciáltabb formák — elsősorban az élőszóra irányuló beszédművelés. Szükséges azonban ezzel párhuzamos nevelő és ismeretterjesztő tevékenység is.

A differenciáltabb formák lehetővé teszik, hogy nagyobb gondot fordítsunk a nyelv írott formájára is. Föltehetően a jövőben csökken a helyesírás szempontjainak félelmetes eluralkodása: a helyesírásra nem a műveltség fokmérőjének a szerepe vár, hanem az írásbeli kifejezés grammatikai, pszichológiai és technikai segítőszövegének a szerepe. — Helyette jobban odafigyelhetnénk magára az írás formájára: az egyre romló kézírásra, a géppel és más formában leírt, továbbított szöveg formájára, a nyomtatott szöveg esztétikumára is. (Néhány évvel ezelőtt az volt a benyomásom, hogy a magyarországi írógépelés formai színvonala évtizedes lemaradásban van a nemzetközi színvonaltól; ez mostanában mintha javulna.)

14. A továbbiakban egy-két további elméleti problémáról beszélünk.

Az első az „általános ismeretek a nyelvről” kifejezés (vagy általános nyelvi ismeretterjesztés). — Ebben az esetben az „általános” kétértelmű: részben utal az általános nyelvészetre, amely az nyelvelméletnek nálunk is elterjedt szinonimája. Másrészt viszont összeeseng azzal a köznyelvi fordulattal, hogy „ez nem konkrét, hanem (csak üres) általános”. — Éppen ezért ha már nem kívánjuk valamilyen okból az általános nyelvészeti (vagy nyelvelméleti) ismeretek terjesztését emlegetni, akkor azt javaslom, hogy a nyelvről való tudományos ismeretek terjesztése legyen ennek a témakörnek a neve. Mert hiszen erről van szó: kiindulás kérdése, hogy az egyetemes emberi nyelvből az egyes emberi nyelv felé, a mi esetünkben leggyakrabban a magyar nyelv felé haladunk, vagy pedig valamely nyelv felől közelítjük meg az egyetemes emberi nyelvet. A két sarkalatos elem ugyanis mindig jelen van: úgy beszélünk egy nyelvet (anyanyelvünket, a magyart is), hogy az emberi nyelven beszélünk; s az egyetemes emberi nyelv nem valósulhat meg csak egyes nyelveken keresztül. — A többi tudománnyal való összehangolás alig képzelhető el ennek az összefüggésnek elhanyagolásával.

15. A tudományos ismeretek hangoztatásamaga után vonja az általános ismeretek elleni föllépés kényszerét. Ebben folytatnunk kell Zsirai Miklós, Pais Dezső és Nagy J. Béla tevékenységét, akik bizony kérelmelhetetlenül fölléptek a nyelv-

rokonság, a helyesírás és a nyelvhelyesség babonái, áltudományos nézetei ellen. Csupán a sumér rokonítás ellen emelték föl szavukat az utóbbi években a magyarországi nyelvészek és orientalisták. Ehhez szükség volna a nyelvi és nyelvészeti ismeretterjesztés és a nyelvművelés publikációinak rendszeres — több folyóiratban történő — recenziálására.

16. Szembe kellene néznünk az „idegen” nyelv kérdéskörével is. Ennek valószínűleg Kelet-Európában több mellékértelme alakult ki, mint a világ egyéb részén. A szükségesnél több érzelmi kísérőelem veszi körül: vagy túl kevés, vagy túl sok értéket rendel hozzá a közép-európai. Úgy látszik, hogy a nemzeti önállósodás még nagyon friss ezekben az országokban. A különösen kedves mellékértelmeket hordozó *anyanyelv* mellett az *idegennyelv* bizony negatív pólus ebben a metaforikus világban; gondoljunk csak az *anya: idegen* jelentésellentétre. Pedig csak arról van szó, hogy az idegennyelvet tanuló a korai szocializációs nyelve (az anya nyelve) után egy második vagy harmadik nyelvet is tanul; *v a l a m e n n y i u g y a n a n n a k a z e m b e r i n y e l v n e k a v á l t o z a t a*. S természetes, hogy személyiségünk formáit elsősorban az anyanyelv révén szerezjük meg, tartjuk fenn és fejlesztjük tovább. Nem zárható ki azonban ebből a második vagy a harmadik nyelv sem; ezeket sem kesztyűként vesszük fel és vetjük le, hanem ezek is beépülnek személyiségünkbe. S mindez vonatkozik a világméretben elterjedt nyelvek mellett a kisebb nyelvekre, akár a Magyar Népköztársaság határain belül beszélt nemzetiségi nyelvekről, akár a szomszédos országok vagy távoblatbi európai vagy Európán kívüli nyelvekről van szó. (Főleg az Európán kívüli nyelvek beépülése hiányzik az országos jellegű nyelvi színpépből.)

Nyilvánvaló, hogy az elsődleges szocializáció nyelvének és minden további nyelvi változatnak együttes leírására a fő eszköz az „általános” nyelvészet vagy röviden nyelvészet.

17. Utolsóként a magyar nyelv mibenlétének kérdést említem meg. Ha már a Magyar Népköztársaság lakosainak túlnyomó többsége magyarul beszél, ha erre a nyelvre irányul a tudományos megismerés, a nyelvi nevelés, nyelvművelés, nyelvi ismeretterjesztés fő figyelme, akkor szükség van arra is, hogy a tudomány megújuló eszközeivel vegyük számba, hogy mi tartozik bele a magyar nyelvbe mint a társas érintkezés alapjául szolgáló nyelvi struktúrába. A válasz szinte triviálisan egyszerűnek látszik; a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy nem is olyan egyszerű.

A magyar nyelv ugyanis nemcsak a kiművelt változatokat tartalmazza; vagyis azt, amit irodalmi nyelvnek (írott nyelvnek) és köznyelvnek neveznek, hanem a nyelvjáráásokat, a régi magyar nyelvet (amikor még nem volt sem irodalmi nyelv, sem köznyelv), a magyar kisgyermek nyelvi változatait, a „beszédhibások” magyar kommunikációját, a magyarul folyó mindenféle szakmai kommunikáció alapjául szolgáló nyelvet, s az országban és más országokban két- vagy többnyelvűség keretein belül használt magyar (vagy magyarszerű) nyelvi változatokat, s azt is, amikor egy nem magyar anyanyelvű használja ezt az idiómát.

A nyelvhasználat változatosága természetesen eddig is ismert volt, hiszen épp a nyelvjáráskutatás volt a magyarországi és szomszédos országokbeli magyar nyelvészet egyik vezető ága. A nyelvi rétegződés vizsgálatában azonban meglehetősen hátramaradtunk, a kezdődő szocialinguisztikai kutatások ellenére is. S alig-alig vizsgálják a magyar gyermekeknek és ifjaknak a nyelvét.

A közvélemény nyelvi értékelésében egyáltalában nincs meg a szükséges türelem azok iránt, akik valamilyen ok miatt nem beszélnek vagy írják kifogástalanul a magyar köznyelvet vagy irodalmi nyelvet. Nyilván szükség van ideálokra, célkitűzésekre, követelményekre és normákra is; nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy a magyar

anyanyelvűek nyelvi nevelése, nyelvének művelése, fejlesztése a magyar nyelven belül folyik; s mint minden társadalmi folyamat, ez is kölcsönhatás jellegű. Ez pedig azt jelenti, hogy a mai köznyelvi normától való eltérést nem egyszerűen „hibá”-nak kell tekinteni, hanem olyan összetett jelenségnek, aminek meg lehet a maga mélyebb társadalmi, kulturális, kommunikációs, pszichikai oka, s amely igen gyakran nem más, mint a jövő nyelvi fejlődés előlegezése.

Az anyanyelvi művelődés természetesen számol is a nyelvi változással, sokkal türelmesebb és körültekintőbb az értékelésben; de még mindig az értékelés a fő szempont, nem pedig a tudományos leírás és a magyarázat. Ez ugyan nem elsősorban nyelvművelő feladat, hanem a dinamikus nyelvleírás dolga. De valahogy mégis csak össze kellene hangolni azokat az erőfeszítéseket, amelyek a magyar nyelvre irányulnak a kutatásban, a nevelésben, a művelésben és az ismeretterjesztésben. Nem volna szabad hagyni, hogy az iskolában továbbra is a nyelvjárási színektől való „lenevelés” legyen az egyik célkitűzés; s azt sem, hogy magyar állampolgárok esélyei — nem nyelvi, hanem emberi, társadalmi, politikai és gazdasági esélyei — kedvezőtlenek legyenek rétegenyelvi helyzetük miatt. Ha valamiben, akkor ebben bizony száznyolcvan fokkal szemben áll a mai szocializmust építő társadalom nyelvi igénye a harmincas évek nyelvművelésével.

18. Nem volt feladatomban a kérdés szervezeti szempontú tárgyalása. Mindössze a teljesség kedvéért szeretném megemlíteni azoknak a szervezeteknek a nevét, amelyekről nem szoktak együttesen beszélni, mintha azok között nem volna összefüggés. Azt kívánom hangsúlyozni, hogy a következő területek — mindegyike a maga módján, differenciáltan, együttműködve, sőt néha versengve — a nyelvi művelődés jelentékeny területe, illetőleg eszköze. A köznevelési rendszeren belül az anyanyelvi nevelés, a nemzetiségi nyelvi nevelés és az idegennyelv-oktatás, valamint a logopédia; mellettük a nyelvi szakköri munka, a vetélkedők és az országos tanulmányi versenyek; a Tudományos Ismeretterjesztő Társulaton belül mind a magyar nyelvi és az idegennyelv-oktatási szakosztályok munkája; a nemzetközi nyelvek elterjesztésének mozgalma, elsősorban az eszperantó mozgalom; a nyelvjárási és névtani gyűjtőmozgalom; a húsz pedagógus-továbbképző intézet nyelvi tevékenysége; a sok idegennyelvi tanfolyam, idegennyelvi társalgó kör; a nyelvi játékok művelői; a hobby-nyelvészkedés is; s természetesen a tömegkommunikációs eszközök és a kiadók nyelvi ismeretterjesztő tevékenysége; s ne feledkezzünk meg olyan mozgalmakról sem, mint a szavalóköri és az anyanyelvi (beszélő, szónoki vagy művészi előadó) versenyek sem. Nyilván kimaradt ebből a felsorolásból is még néhány tétel.

19. Aligha lehetne ezt a gazdag területet valamilyen csúcs-szervezettel dirigálni. Tudomásul kell venni, hogy a nyelvi és kommunikációs tevékenység iránt növekszik az igény; ma már ez olyan méretű társadalmi tevékenység, amelyben meglehetősen széles szerepelosztás alakult ki. A nyelvésznek — elméleti és alkalmazott nyelvésznek — ezen belül az lehet a saját feladata, hogy a tevékenység tudományos tartalmán segítsen, meg azon, hogy a nyelvről szóló ismeretek és a magatartás egységének kialakulása felé fejlődjön ez a sokoldalú tevékenység (ne pedig egymással szembekerülő csoportérdekek és szubkulturák megnyilatkozási formái erősítése felé). S még többet lehetne tenni a kölcsönös tájékoztatás fejlesztésében is; van olyan megye Magyarországon, ahol nincs nyelvészet, de külön-külön van kétféle ismeretterjesztő, kétféle továbbképzési és kétféle nyelvi gyűjtőtevékenység.

20. A fentiek talán túl soknak látszanak. Véleményem szerint mindössze arról van szó, hogy maga a szakterület aránylag egyszerű és áttekinthető, ha nem egy-egy

ágazat belső szempontjait kérjük számon a többitől. A fejlődésben keverednek az irányított és a spontán elemek. Nincs azonban rosszabb állapotban ez a terület sem, mint a legtöbb magyarországi társadalomtudomány. S ne feledjük, hogy nincs tíz éve, hogy kitapintható tudománypolitika van Magyarországon; nincs két éve, hogy kialakult a szocialista egységes közművelődés koncepciója; s még most formálódnak azok az elképzelések, amelyek a szocialista köznevelési rendszer távlati fejlesztésére irányulnak.

Nagy türelemre van tehát szükség ahhoz, hogy ezt a viszonylag egyszerű területet — a Magyar Népköztársaság nyelvi és kommunikációs tevékenységét — sokoldalúan és differenciáltan segítsük, ne pedig keresztbeszervezzük vagy a beszélőket megrémítsük és magukra hagyjuk. Az alap kutatások fenntartása és folyamatos fejlesztése; a nyelvészetnek és egyéb tudományoknak felelősségteljes alkalmazási tevékenysége; valamint a közművelődési és köznevelési tevékenység egysége együttesen szükséges a szocialista társadalom számára a feladat elvégzésére.

Mostanában gyakran idézik egy népszerű rádió-sorozat címét, amely szerint beszélni nehéz. Nekem épp ellenkező véleményem van: beszélni könnyű, a beszélés segítése nehéz.

Hajdú Péter:

Köszönöm a meghívást a két bizottság együttes ülésére. A nyelvészeti közművelődés állapotát a közelmúltban — 1977. februárjában — egy feljegyzés is taglalta, melyet az Osztály az MTA közművelődési feladattervében kijelölt munkálatok végrehajtásáról az elnökség elé terjesztett.

E feljegyzés nyelvészeti anyaga — a mai vitán elhangzottakhoz képest — mondhatni szegényes volt (kivételt képezett az Urálistikai Bizottság tartalmas és sokrétű jelentése), s valóban azt a benyomást keltette, hogy a rutinszerű nyelvművelő feladatok mellett a nyelvészeti közművelődés terén még sok a tennivaló. Az alaposabb körülmények mégis azt mutatja, hogy az utóbbi téren is több történt, mint ahogy az első számvetésből kitűnt. Több, de nem elég, s valamennyiünk számára nyilvánvaló, hogy a nyelvészeti közműveltség nagyon alapos fejlesztésre szorul. Ebben mindnyájunk közreműködésére szükség van, és ezzel kapcsolatban külön említem, hogy az idősebb és a középkorú generáció mellett a legfiatalabbakra is számítanunk kell (tapasztalat szerint ugyanis e korosztály néha húzódozik efféle feladatoktól).

A közművelődésről szóló 1976. évi V. törvény ezt minden tudományos intézménynek, testületnek egyébként is feladatává teszi. Ebből következőleg az Osztályhoz tartozó valamennyi bizottság és munkabizottság feladatai közé tartozik az illetékességi körébe eső szakágazat közművelődési helyzetét szemmel tartani s azt minden eszközzel előmozdítani. Nagyon formális megoldásnak tartanám, ha a jelenlegi bizottsági hálózatban — a meglévő bizottságokon kívül — egy újat javasolnánk felállítani a nyelvi és nyelvészeti közművelődés irányítására vagy „adminisztrálására”. Véleményem szerint a reánk háruló feladatokat a jelenlegi nyelvészeti bizottsági hálózat jól össze tudja fogni, csak nagyobb figyelmet kell szentelnünk a nyelvészeti közművelődés dolgának, és jobban ki kell használnunk a rendelkezésünkre álló lehetőségeket (nem szólva arról, hogy új közművelődési formák megvalósításán is törhetjük a fejünket).

Benkő Loránd:

Mostanában több olyan eszmecserén volt és még lesz is alkalman részt venni, ahol a nyelv, illetőleg a nyelvtudomány közművelődési szerepe volt a téma. Örvedetes dolog,

hogy a figyelem fokozódó mértékben fordul e kérdéskör felé, s az eddig elért becses eredmények mellett tennivaló is van még éppen elég; legfőjebb az kérdőjelezhető meg, hogy szükséges-e annyi fórumon körülbelül ugyanazoknak és körülbelül ugyanazt elmondanunk, nem értenénk-e szót kevesebb beszédből is. Ez a mai tanácskozás mindenesetre körültekintő előkészítésénél és komplex jellegénél fogva alkalmasnak látszik az érdemleges tárgyalásra. Ezért, bár a tárgyban elmondandó véleményemet nem most formálom meg először, néhány dolgot rövidere összefogva fölemlítenék.

Mindenekelőtt azt a meggyőződésemet szeretném kifejezni, hogy nyelv- és nyelvi ismeretterjesztés szervezeti egységet képeznek, egymástól elszakítva nem lehet őket tárgyalni, még kevésbé a gyakorlatban művelni. Milyen nyelv- és nyelvi ismeretterjesztés lenne ugyanis az, amely nem a nyelvről szóló általános és konkrét ismeretek közlésére építené föl a maga ténykedését; és milyen fontosabb célja lehetne a nyelvi ismeretterjesztésnek, mint a helyes, szabatos nyelvhasználat fejlesztése? Ezen az alapvető tényen nem változtat az, hogy a nyelv- és nyelvi ismeretterjesztésnek megvannak a mindennapi, gyakorlati feladatai, s hogy a nyelvi ismeretterjesztésnek vannak olyan részlegei, amelyek csak közvetve, áttételesen, az értelmi és érzelmi hatások felkeltésével szolgálják a tényleges nyelvhasználat ügyét. Más kérdés, hogy ennek az egységnek a két oldala tekintetében mik a további tennivalók, mire kell még több figyelmet szentelnünk. A korábbi megbeszélésekből és az eddig itt elhangzottakból is az derül ki, hogy a nyelvről és benne megkülönböztetett súllyal az anyanyelvről szóló ismeretek tematikájának tágítása, átgondolása fontos feladatunk. Az e téren elérhető további eredményekkel — éppen az előbb érintett egybetartozás jegyében — a szorosabb értelemben vett nyelv- és nyelvi ismeretterjesztés gyakorlatát is nagy mértékben segíthetjük.

Ismeretterjesztésünk tematikáját úgy kell meghatározunk, hogy az minél hatékonyabban szolgálja a nyelvi tudat fejlesztésének, tágításának ügyét. A mai magyar nyelvhasználat problémáinak legnagyobb része a nyelvi tudatnak viszonylag alacsony fokára, a nyelvről, annak mibenlétéről, társadalmi szerepéről, rétegződéséről, változásáról, esztétikai vonásairól stb. szóló ismeretek hézagos voltára megy vissza. Sokszor szinte megdöbbenő, milyen erősen élnek társadalmunkban maradi nyelv- és nyelvi ismeretterjesztési babonák, előítéletek, mennyire nincs felvértezve a nyelv- és nyelvi ügyekben való helyes és önálló ítéletalkotásra, mennyire könnyen esik áldozatul a nyelvi sznobizmus, ízléstelenség jelenségeinek. Az ismert példák tömege áll itt előttünk, hadd utaljak mégis egyre-kettőre. Szinte állandóan tanúi lehetünk egyfelől a nyelv- és nyelvi ismeretterjesztés szemben való értetlenségnek, türelmetlenségnek, sőt gúnynak, amelyet, sajnos, a pedagógusok jelentékeny részének magatartása még erősít is; másfelől a gondolatilag, ízlésbelileg alacsonyabbrendű nyelviséget, a sablont, argó-jelenségeket, trágárságot stb. könnyen befogadó készségnek. De tanúi lehetünk — mondjuk — a névadásban is sok nemkívánatos mozzanatnak: a hivatalos földrajz- és intézménynév-adásban egyfelől a sablonnak, másfelől a nyakatekert ségnek, a személynévadásban a sznobizmus, a majmolás legkülönbözőbb jelenségeinek. Nem kétséges, hogy az ilyen és hasonló tüneteknek az iskolai nyelvi nevelés hibáiban vannak a gyökerei, s a felnőtt korban is hatni kívánó nyelv- és nyelvi ismeretterjesztés számára már e hibák helyrehozásának, mintegy a tűzoltásnak a szerepe jut. Ez a tény azonban feladatait és felelősségét csak fokozza.

Mint az előbb utaltam rá, a nyelvhasználatban jelentkező, társadalmi méretű s egyúttal kötöttségű tüneteket a nyelvi tudat fejlesztésével, felvérteztetésével lehet és kell eloszlatni vagy legalábbis oszlatni. E tekintetben a nyelvi ismeretterjesztés tematikáját főként három vonatkozásban tartom alaposan átgondolandónak és továbbfejlesztendőnek. Az első a nyelvről szóló általános tudnivalók köre; az itt felmerülő bonyolult kérdések miatt elvontságtól, nehézségtől mentes, egyszerű, közérthető magyarázatokra különösen nagy szükség van. A második a nyelv- és nyelvi esztétikai

szerepének, lehetőségeinek, eszközeinek megismertetése; itt a szóban és írásban való kifejezés igényességére, ízlésességére nevelésnek kell a legfőbb célnak lennie, melynek elérésére a pedagógiai és a pszichológiai közelítés eszközeit, módszereit is fel kell használni. A harmadik a nyelv történetiségének: hagyományozódásának és mégis változékonyságának témája; erről külön is szeretnék egypár szót ejteni.

Bár nyelvművelésünk különösen az utóbbi időben igyekezett gondot fordítani a nyelvtörténeti vonatkozású kérdések előtérbe állítására is, nyelvi ismeretterjesztésünknek ez a területe fontosságához mérten még mindig szűk, következőképpen jelentékeny továbbfejlesztést kíván. Egyik lényeges feladata a történeti gondolkodásmód erősítése, legalábbis alapelemeinek megláttatása, a nyelvi változások okának, jellegének, következményeinek feltárása. Ezzel nemcsak a nyelv dolgaiban való eligazodást, önálló ítéletalkotást segítheti nagy mértékben elő, hanem hozzájárulhat annak a veszélynek a csökkentéséhez is, amely az utóbbi időkben a történetiség visszaszorulásával a humán tudományokat és általában a humanitást fenyegeti. Másik feladata az anyanyelv múltjának, sorsának, sokrétű — belső változatokat is létrehozó — fejlődésének bemutatása, amely a nemzeti tudat ébren tartásának, a nemzeti önismeret fejlesztésének az eszköze és ezáltal a nemzeti nyelv iránti becslés, buzgalom, szeretet, gondosság érzéseinek a felkeltője is, ami nélkül nincs fejlett, igényes anyanyelviség, és nincs megfelelő talaja természetesen a nyelvművelő munkának sem.

Örömmel hallottam Pusztai Ferenc korreferátumát arról, milyen jelentőséget tulajdonít ő is a nemzeti irodalom és annak múltja nyelvi szerepének. E kérdésfölvetésnek különleges fontossága van akkor, amidőn a beszélt nyelv túlzott előtérbe állításának és az írott nyelv jelentősége lebecsülésének tüneteit még a nyelvészetben belül is tapasztalhatjuk, s amidőn a hangos és képes tömegtájékoztató eszközök az olvasástól nagy teret, időt vesznek el. E körben nyilván nem kell tüzetesebben magyarázni, hogy az igényes nyelvhasználat, a fejlett stílus és szépség minden időben és ma is elsősorban az írott nyelvből s azon belül is a szépirodalom nyelvéből áramlik a beszélt nyelv felé, és így az írott nyelvnek, közelebről a nemzeti irodalom múltjának és jelenének fel nem becsülhető értékű a nyelvformáló, stílust fejlesztő, gazdagító ereje. Honnan tapasztalhatna, tanulhatna a ma embere emelkedettebb, gazdagabb nyelviséget, kifejezési igényességet, stílusszépséget, mint legnagyobb íróinktól, klasszikusainktól?

E hozzászólás nem alkalmas arra, hogy részletesebb javaslatokat, ötleteket adjon a nyelv múltjának, közelebről a nemzeti irodalom nyelviségre vonatkozó múltjának fokozottabb előtérbe állítására. Azt mégis megemlíteném, milyen nagy szerepe és remélhetőleg hatása lehetne egy olyan előadás- vagy kiadvány-sorozatnak, amely nagy íróink nyelviségét, annak szépségeit, hagyomány-ápoló és újító jellegét, különlegességeinek magyarázatait stb. fogná csokorba. S azt a véleményemet is kifejezem, milyen szép, művészi értékében és hatásfokában egyaránt jelentős színes filmet lehetne készíteni a magyar nyelvemlékekről, természetesen nem csupán magukról az írásművekről, hanem mindarról, ami körülöttük a magyar irodalom múltjában és a magyar művelődéstörténetben fölmerül.

Eddigi utalásaimból már kitűnhetett, hogy a nyelvi nevelés ügyét nem tekintem zárt, egzakt nyelvészeti kérdésnek. A nyelvi tudatot és a nyelvi magatartást ugyanis igen nagy mértékben társadalmi meghatározottságúnak és egyúttal a társadalmi tudatra és magatartásra visszahatónak tartom, következőképpen a vele való foglalkozásban a társadalom tudományok szélesebb körének érdekeltségét és közreműködésének szükségességét vallom. Ez egy jöttányit sem vesz el ugyan a nyelvtudomány közművelődési felelősségéből, de azt látni kell, hogy a

nyelvi nevelésben a nyelvtudomány ismeretanyaga, módszerei, eszközei egymagukban nem lehetnek eléggé hatékonyak; párosulniuk, komplexen érintkezniük kell a pedagógia, pszichológia, szociológia, esztétika, logika, irodalomtudomány, művelődéstörténet stb. számos elemével. E vonatkozásban hasonló a véleményem ahhoz, amit Szépe György is érintett korreferátumában. A gyakorlatban persze fölmerül a kérdés, hogy a nyelvi nevelésnek ez a komplexitása a nyelvtudomány közvetítésével, annak kereteibe ágyazódva jelenjék-e meg, s ha igen, van-e erre szakmailag eléggé felvértezett és a gyakorlati munkában cselekvőképés káderállományunk, vagy pedig a társtudományok művelőinek konkrét segítségére, közreműködésére is rászorulunk, Én úgy gondolom, hogy mind a kettőre szükség van, de azt is tudom, hogy a kérdés megoldása nem megy máról holnapra.

Ismereteket csak olyanokat lehet, sőt szabad terjeszteni, amelyek vannak, pontosabban amelyeket a tudományos kutatás kimunkált, éretté, időtállóvá formált. A nyelvi ismeretterjesztésben is komoly veszéllyé válhat nem kiforrott, ötletszerű, divatjelenségként, egyéni eszmefuttatásokként megjelenő „eredményekre” alapozni. E körülmény két dologra is figyelmeztet. Egyrészt arra, hogy a nyelvtudomány közművelődési feladatainak ellátásához alapkutatásokra, sőt bizonyos esetekben speciálisan e körbe vágó alapkutatásokra is múlhatatlanul szükség van. Másrészt arra, hogy a nyelvi ismereteket terjesztőknek egyszerre két tulajdonsággal is rendelkezniük kell: szakmailag felvértezetteknek, alapkutatási átéléssel is rendelkezőknek kell lenniük, s az ismeretterjesztés, a közérthetően, érdekesen, gyakorlatiasan szólás éppen nem könnyű munkájában is jártassággal kell rendelkezniük. A tapasztalatok azt mutatják, hogy e kettősség nem egykönnyen valósul meg, s a tudatos, tervszerű káderfejlesztésnek ezen a téren még sok a feladata.

Végezetül a felmerült szervezeti kérdésekhez csak annyit, hogy nézetem szerint új, különös szervezeti formák, bizottságok létrehozására nincs szükség, van az Akadémiának ebbe az illetékességi körbe tartozó bizottsága épp elég — talán még sok is —, rájuk lehet és kell a továbbiakban is támaszkodni, jellejük, illetékességük szerint elosztva, meghatározva a nyelvi nevelésben rájuk hárítható vagy legalábbis segítségüket, részvételüket igénylő feladatokat. E megosztás természetesen nem jelentheti azt, hogy a téma egészének átfogása, szervezése, irányítása, felelőssége fölparcellálható, hiszen — ahogy mondani szokták — a sok baba közt alighanem elveszne a gyerek; az Akadémia nyilvánvalóan azért hozta létre Anyanyelvi Bizottságát, hogy ennek az ügynek első számú gazdája legyen. Más kérdés, hogy e bizottságnak fokozottabban igényelnie kell a többiek támogatását, hiszen itt a nyelvtudomány közös ügyéről van szó, s hogy időről időre számot kell adnia tevékenységéről.

Rácz Endre:

1. Mindenekelőtt bizonyos szervezeti kérdésekhez kívánok hozzászólni. Magam másodszer veszek részt olyan tanácskozáson, amely azt vizsgálja, mi módon járulhat hozzá a nyelvtudomány a közművelődési program sikeréhez. Nemrégiben a Magyar Nyelvészeti Bizottság vitatta meg ezt a kérdést. S bár ott is igen értékes elgondolások vetődtek fel, úgy látom, hogy azok a tervek, amelyek a mostani együttes ülésen már eddig is szóba kerültek, sokoldalúbbak és realisabbak. Ez természetesen nem véletlen dolog. Hiszen a közművelődést közvetlenül szolgáló nyelvtudományi tevékenységnek, a nyelvi ismeretterjesztésnek és nyelvművelésnek a legilletékesebb fóruma mégiscsak az Anyanyelvi Bizottság és az Alkalmazott Nyelvészeti Bizottság. A szóban forgó kétoldalú, lényegében mégis egységes feladatot a Magyar Nyelvészeti Bizottság nem is vállalhatja magára, hiszen más célok szolgálatában áll, s összetétele is eszerint alakult. Jellemző,

hogy az említett ülésen olyan „hivatásos” nyelvművelők, mint az Anyanyelvi Bizottság elnöke és titkára, csupán meghívottként lehettek jelen. Természetesen a Magyar Nyelvészeti Bizottságnak — s tegyük hozzá, az Általános Nyelvészeti Bizottságnak is — megvan a maga sajátos feladata a közművelődési programmal kapcsolatban, mégpedig a nyelvi ismeretterjesztést és a nyelvművelést szolgáló alap kutatásoknak a szorgalmazása és irányítása.

Mind Grétsy László, mind Szépe György bevezető referátuma kitért arra a kérdésre, szükség van-e a nyelvi ismeretterjesztő és a nyelvművelő munka irányításához valamiféle külön csúcsszerve. Azt hiszem, az elmondottakból már kiderült az álláspontom: ilyen csúc sszerv megalakítása fölösleges dolog volna. A mindennapi gyakorlati munka szervezésére és irányítására az Anyanyelvi Bizottság hivatott, oldalán az Alkalmazott Nyelvészeti Bizottsággal. Az alap kutatásokat végző és a gyakorlati munkával foglalkozó bizottságok tevékenységének az összehangolására ugyancsak megvannak a megfelelő szerveink: a Nyelvtudományi Bizottság és az MTA I. Osztályának a vezetősége.

2. A továbbiakban Grétsy László referátumának egyik részletéhez fűzök néhány megjegyzést. A referátum helyesen emelte ki, hogy a nyelvművelés és a nyelvi ismeretterjesztés leghatásosabb közvetítője a tömegtájékoztató eszközök sorában a két nagyhatalom: a rádió és a televízió. Hozzátenném: a kettő közül a televízió a nagyobb hatalom, a nyelvművelés ügye viszont éppen itt áll rosszabbul. Grétsy László a „Szépen, jól magyarul” sorozatot akként jellemezte, hogy ez egy szűkebb területtel, a beszédműveléssel foglalkozik. Magam úgy vélem, hogy az említett állapot csupán a sorozat jelenlegi szakaszára jellemző, s — legalábbis az eredeti elképzelés szerint — később sor kerül itt a nyelvművelés többi fontos kérdéskörére is. Mindamellet valóban igen hasznos volna egy új — szabadegyetemszerű — nyelvészeti sorozat indítása, valamint egy régi, jól bevált műsor felélesztése. A „Tessék kérdezni — a nyelvész válaszol” című sorozatra gondolok, amelynek keretében a nyelvészek a nézőknek levélben és telefonon beérkező kérdéseire válaszoltak. Nem tudom, abban az időben kimutatták-e a „tetszés-index”-ét. Ez az index bizonyára igen kedvező lett volna, hiszen köztudomású, hogy e műsor adásidejében a telefonálók valósággal ostrom alatt tartották a Televíziót. Nem is értem, miért kellett megszüntetni a sorozatot. Egyébként a műfaja, az úgynevezett fórum-műfaj azóta is él a televízión belül, de nem nyelvművelő tartalommal, s megvan a nyelvművelés frontján is, de nem televíziós formában. Remélhető, hogy a Televízió vezetősége nem zárkóznék el ennek a nagysikerű vállalkozásnak a felújítása elől.

Bakos Ferenc:

Bár az egyik terület sem teljesen idegen a számomra, sem a nyelvművelésnek, sem az alkalmazott nyelvészetnek nem vagyok a szakembere. Amióta azonban a fejlett szocializmusnak az építésével párhuzamosan a közművelődésnek a kérdései egyre inkább előtérbe kerülnek, magam is egyre inkább érzem, hogy ez minden nyelvésznek, az elméleti kérdések kutatójának is az ügye kell hogy legyen.

Egyetértek azokkal, akik úgy vélik, hogy nyelvművelés és nyelvi ismeretterjesztés nem választhatók szét, de hadd tegyem hozzá, hogy ez a kettő mégsem azonos. Különösen nem a mai hazai körülmények között, ahol ennek a két ágazatnak a művelése és fejlettsége között mélyreható eltolódás van. Magánbeszélgetések során több ízben nem rej-

tettem véka alá a véleményemet, szeretném ez alkalommal is megmondani, hogy az utóbbi évtizedeknek a Lőrincze Lajos nevével fémjelzett irányzatát nagyon sokra becsülöm, történeti érdemei vannak. Ha egyáltalán beszélhetünk a nyelvi ismeretterjesztés lehetőségéről, ez azért lehetséges, mert nyelvművelőink a közönség széles rétegeinek keltették fel az érdeklődését a nyelvi kérdések iránt; van alap, amire a továbbiakban építeni lehet. Mindez azonban nem homályosítja el azt a tényt, hogy a nyelvi ismeretterjesztésben meglehetősen nagy az elmaradás. Történtek ugyan e téren is kezdemények, de ezek nem mindig voltak összehangoltak, és nem mindig bizonyultak célravezetőnek.

Úgy gondolom, hogy a nyelvi ismeretterjesztés területén mintegy a nullpontról kellene kiindulni. Az ismeretterjesztés szakembereinek (Népművelési Intézet, Tömegkommunikációs Kutatóközpont stb.) a bevonásával fel kellene mérni, hogy melyek az igények, illetve milyen mértékű a befogadóképesség. (Elnézést kérek, ha tájékozatlanságból már megtörtént felméréseket sürgetek.) Ennek alapján lehetségesé válna egy hosszabb időre szóló és jól átgondolt tematika kidolgozása, amely kezdetben csak egész szerény célkitűzésű, de fokozatosan elmélyíthető lenne. Megvallom, magam is nagyon türelmetlen vagyok, de reálisan gondolkozva csak az adottságoknak megfelelően dolgozhatunk. Ha ajtóstul rontunk a házba, mindent elrontunk; az a célravezető, ha a puskaporunkat szárazon tartjuk, nem pedig ellőjük.

A nyelvi ismeretterjesztés területén is lehet, sőt kell differenciálni. A jelenlevők közül többen is tartottunk előadást a TIT Szabadegyetemen általános nyelvészeti kérdésekről indított sorozaton. Személyes benyomásaim kedvezőek. Igaz, hogy a hallgatóság eléggé kis létszámú, de nagyon érdeklődő volt; az elméleti kérdések bonyolultsága nem riasztotta el őket. Alacsonyabb fokon ez természetesen nem várható el, de a megfelelő fogalmazásban, szemléletes példák segítségével nagyon sokat lehetne elmondani a nyelv lényegéről. A kezdet kezdetén maguknak a tapasztalt nyelvművelőknek kellene a fokozatos átvezetést elindítani. Nem szeretnék belekontárkodni a dolgukba, de talán a meglevő kereteken belül is meg lehetne kísérelni ilyesmit. Lehetséges, hogy az elején alacsonyabb fokon sem lesz népesebb hallgatóság, ez azonban nem szabad, hogy elkedvetlenítsen. Meg kellene fontolni azt is, hogy a központi rendezvényeken kívül nem nyílna-e mód arra, hogy művelődési otthonokban, nagyobb üzemek klubjaiban ilyesfajta előadásokat, beszélgetéseket kezdeményezzünk. Ötletem megvalósíthatóságáról a szakembereknek nyilván megvan a tapasztalatokból leszűrt véleménye.

Végezetül még egy gondolat: nem haszontalan dolog az ismeretterjesztő munka még az elméleti nyelvész számára sem. Ahhoz, hogy tudománya alapkérdéseiről, vitatott elméleti problémákról a nem beavatottak számára is érdekesen és érthetően beszéljen, ezeket a maga számára ki kell kristályosítania. Ez távolról sem jelent leegyszerűsítést, csak a lényeg tisztázását. Mondanom sem kell, hogy ez a „csak” meglehetősen erőfeszítést követel, viszont az elméleti eredmény nyomban jelentkezik: az, aki a tárgyalt problémát így gondolja végig, maga is tisztábban lát, elméletileg is előbbre jutott.

Bencédy József:

Évek óta tervezzük egy kis nyelvművelő folyóirat kiadását, melynek a Magyarországon utódaként igen széles körű közönség igényeit kellene kielégítenie. Szólhatna mindennapi életünk nyelvhasználati témáiról, tájékoztathatná közönségét, hogy a nyelvművelés és stilsztika területén felmerülő új, időszerű részletekben (pl. a beszédművelést, a nyelvjárási beszédet, a regionális köznyelvet illetően) mi legyen a magatartása; hol, milyen könyvekben, folyóiratokban szerezhet részletesebb tájékoztatást. Véleményt nyilváníthatna nyelvi-nyelvművelői vitakérdésekben, illetve ilyen vitákat maga is indít-

hatna. Hírt adhatna újabb könyvekről, kiadványokról, a nem szakmai közönséget is érdeklő előadásokról, rendezvényekről. Mindenekelőtt azonban arra kell törekednie, hogy megmozgassa, saját tevékenységre ösztönözze olvasóit, hogy a csupán passzív befogadást az együttműködés, együttes gondolkodás és cselekvés váltsa fel. Ezt a törekvést érzékeljük most a közművelődés egész területén, s ennek eredményeit látjuk szépen kibontakozni. A lapnak tehát sok pályázatot, feladatot, választ váró kérdést, megfigyelésre késztető felhívást kell majd tartalmaznia, s igényelnie kell közönségének közreműködését a szerkesztésben is.

Ha igaz az, hogy egy ilyen kis nyelveművelő folyóirat megindításának egyik fő akadálya, hogy még nincs a szerkesztésre vállalkozó szakember, akkor e részről előbbre vihetjük a szervezést azzal, hogy a csepeli tanárképző főiskolai tagozat magyar nyelvi tanszéki csoportja vállalkozik a szerkesztés munkájának ellátására. Tanszéki kollégáim egyetértenek e javaslattal. Oktatói tevékenységünk gazdagodnék e feldattal, s azzal is számolunk, hogy tanítványaink közül többen vállalkoznak közreműködésre. A Kincskereső című irodalmi gyermeklap hasonló módon indult, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskoláról, s szerény kezdeményezésből vált az egész országban keresett folyóirattá.

A közművelődés szolgálatába beleértjük, hogy a lap a nevelők továbbképzését is segítse, és sokoldalúan egészítse ki az iskolában folyó anyanyelvi nevelést.

Kérjük az Anyanyelvi Bizottságot, vizsgálja meg javaslatunkat, s ha reálisnak tartja, legyen segítségünkre a meginduláshoz szükséges anyagiak előteremtésében is. Reméljük, ha sikerül a lapot népszerűvé tenni, rövid időn belül a maga erejéből vagy csak csekély támogatással is fenn tudja tartani magát.

Hernádi Sándor:

Az anyanyelvi ismeretek terjesztése akkor eredményes, ha az alap- és a módszertani kutatások szüntelenül gyarapítják tudásunkat mind a továbbítandó szakanyag, mind átadásuk mikéntjének tekintetében. Ha bármelyik téren megtorpanunk, előbb-utóbb óhatatlanul önismétlésbe, érdektelenségbe torkollik nyelvi ismeretterjesztő tevékenységünk. Minthogy az alapkutatások fontosságát többen is bizonyították, jómagam inkább a módszerekről, tanulmányozásuk és továbbfejlesztésük jelentőségéről szólok.

Nyelveművelésünk, nyelvi ismeretterjesztésünk eredményeit vizsgálva, észre kell vennünk, hogy ismeretterjesztő vállalkozásaink sorsát az új vagy a megújított módszerek is meghatározzák. Hiába a legfrissebb nyelvtudományi fölismerés vagy elképzelés; hatása, kisugárzása csak akkor lehet igazán számottevő, ha hozzáillő módon próbáljuk sokak számára elérhetővé tenni.

Hogy nyelveművelésünk eredményei között mindig fölfedezhetjük az átszarmaztatás valamilyen újdonságát, néhány példával inkább csak érzékeltetem, mintsem bizonyítom.

A rádiós nyelveművelést 1945 előttről is számon tartjuk: akkoriban Halász Gyula tartott előadásokat „Édes anyanyelvünk” címen, Lőrincze Lajos ezt a rádiós műfajt alapvetően megújította: nyilvános anyanyelvi tanácskozássá fejlesztette. Szándékosan nem használtam beszélgetést vagy csevegést, mert ezek inkább stílusjegyek csak, s a lényegen, a már említett tanácskozáson mit sem változtatnak. Az előadó — mint bennfentesebb — irányítja a tanácskozókat, a hozzá fordul, tőle valamit kérdező levélírókat, és mindazokat, akik ezeket az országosnál is nagyobb nyilvánosság előtt lezajló tanácskozásokat igent bólintva vagy fejüket csóválva tevékenyen végighallgatják. Miért csodálkoznánk, hogy a megújított rádiós műfaj új szót is teremtett: a *Lőrinczés-t*? Ezt a Napjaink szállóigéi című Békés-kötet „anyakönyvezte”.

Új rádiós műfajt teremtett Grétsy László is, mégpedig a „Magyarán szólva” című műsor Nyelvörkődés rovatában. A népszerű új műfaj titka-nyitja: a közművelődés szellemében, a nyelv természetéhez igazodva, a „laikus” sincs csak befogadásra kárhozthatva; megkapja ő is a lehetőséget a nyelvhasználat alakítására, arra, hogy részt vállaljon a nyelvi környezetvédelemből. A hallgatók maguk pécézik ki, gyűjtik össze és kommentálják a sajtónyelv hibáit, és példáikkal, magyarázataikkal, értékelő megjegyzéseikkel közvetlenül szerepelhetnek a rádió többmilliós nyilvánossága előtt.

Nem folytatom a példák sorolását. Így is csak érzékeltethetem, mennyire nem lehetünk el a nyelvi ismeretterjesztés módszereinek beható vizsgálata nélkül. Sajnos, az ilyen jellegű próbálkozások száma elenyésző, nyilvánossága szűk. A tervszerűség, a megfelelő támogatás és nyilvánosság nemcsak az efféle kutatásoknak használna; közvetve hasznát látná maga az alapkutató, a nyelvtudomány egésze is.

Vaskó Tibor:

A nyelvi ismeretterjesztés — mely a társadalmi érintkezés kiemelt eszközéről, a nyelvről szóló ismeretek tudatosításával közvetve szolgálja a nyelvnek mint eszköznek árnyalt és kifejező használatát — fontos társadalmi feladat akkor is, ha az azonos anyanyelvűek egymás közti érintkezésének gazdagítására törekszik, és akkor is, ha a különböző nyelvi beszélők közötti érintkezés nyelvi-társadalmi problémáira hívja fel a figyelmet, és közreműködik a megoldás társadalmi feltételeinek a kialakításában.

A Magyar Eszperantó Szövetség Világ és Nyelv című folyóiratával elsősorban az idegen nyelvekről és különösen azok használatáról szerzett megállapítások, ismeretek közlésére kíván lehetőséget és fórumot biztosítani. E csatorna nyitva áll mind az ismeretigénylők, mind az ismeretterjesztők előtt.

Kovalovszky Miklós:

Bár nyelvművelésünk elméleti irodalma elmarad a gyakorlati tevékenység és eredményei mögött, úgy vélem, munkánk tudományos és korszerű elvi alapokra épül: a nyelv életműködésének reális szemléletére s az egyén és a társadalom kommunikációs igényének minél fejlettebb, tökéletesebb szolgálatára. A súlypont tehát kétségtelenül a gyakorlati oldalon van. Ennek néhány időszzerű, sürgető vagy elhanyagolt kérdését sorolom fel címszavakban: az anyanyelvi kétnyelvűség visszaszorítása (magánember — üzemi, hivatali, szakmai nyelv mint „státus-szimbólum”); az idegen szavak értelmes használatára a görög és latin eredetű elemek szerkezeti-etimológiai megvilágítása; rádióban tévében, cikksorozatban, könyvben olyan népszerűsítő általános nyelvészeti ismeretek nyújtása, amely a nyelv rendszerének (általános nyelvtan) megvilágításával segítene az életszerű nyelvismeret megalapozásában és a nyelvtani tájékozatlanság eloszlátásában; ezt szolgálnák a rendhagyó nyelvi órák is; az irodalom nyelvi nevelő hatását pedig növelné a kritika elhanyagolt nyelvi-stiláris szempontjainak érvényesítése.

Vargha Dénes:

Színes és gazdag beszámolókat hallottunk ezen az értekezleten arról, ami jelenleg van a nyelvművelésben. De nem lenne a kép teljes, ha elsiklanánk a fölött, ami még nincs, pedig lehetne, és kellene is, hogy legyen, ha teljes mértékben ki akarjuk elégíteni a nyelvi kérdések iránti felfokozott érdeklődést.

Paradox módon az iskolán kívüli — tehát társadalmilag szervezettelebb — nyelv-művelés gyakran eredményesebb, mint az iskolákon belüli, akár az anyanyelv művelését, akár az idegennyelv oktatását nézzük. Mi ennek a magyarázata?

Elsősorban talán az, hogy más, járulékos célkitűzések miatt a szókinestervszerű fejlesztése rendszerint háttérbe szorul. Nem lehetne-e nálunk is meghonosítani a szovjet iskoláknak a gyakorlatát, ahol a lexika önálló szerepet tölt be az anyanyelv oktatásában is?

Másodsor: meg kellene vizsgálnunk, nem lenne-e eredményesebb iskolai oroszoktatásunk, ha a ráfordítható óraszámot — igényesebb tananyaggal — a középiskolára koncentrálnánk? Tervszerű kísérletekkel kellene megállapítani, mi a legjobb megoldás, de a jelenlegi alacsony hatásfokú nyelvtanításba nem szabad belenyugodnunk.

Terestyéni Tamás:

A tömegkommunikációs eszközök, mindenekelőtt a rádió és a televízió a nyelv-művelés és a nyelvészeti ismeretterjesztés hatékony segítőivé válhatnak. Nemcsak egyszerűen arra kell gondolnunk, hogy a rádió és a televízió nyelvművelő és ismeretterjesztő műsorai egyre szélesebb közönség figyelmét irányíthatják a nyelv és a nyelvhasználat problémáira, hanem arra is, hogy az elektronikus tömegművelés napról napra, óráról órára az élő beszédnek valamiféle mintáit közvetítik. Az újabb tömegkommunikációs elméletek szerint az elektronikus tömegközlés legfontosabb társadalmi funkciója az, hogy kiválassza, megerősítse vagy éppen megújítsa a társadalom szociális-kulturális téren kontextusában érvényes interakciók legáltalánosabb feltételeit, normáit, szabályait. E funkcióját oly módon tölti be, hogy a műsorfolyam „üzeneteinek” sokaságában egy szimbolikus társadalomképet épít fel, amelynek elemei normák, értékek, ideológiák szerint szerveződnek egybe, és így azt tükrözik, hogy az adott társadalom szociális-kulturális összefüggéseiben mi a fontos, mi a lényeges, mi a jó, mi a rossz, mi az érvényes, elfogadott, célravezető, és mi az érvénytelen, elutasított, haszontalan stb. Mindez természetesen a verbális interakcióra is érvényes: a rádió és a televízió szüntelenül ontja a nyelvi viselkedésnek olyan szimbolikus mintáit, amelyek a nyelvközösség nyelvi kultúrájának adott szintjén az érvényes, a jó, az elfogadott verbális interakció normáit, szabályait közvetítik. A tömegközlés szakadatlan műsorfolyamában a társadalmilag elfogadott, érvényesnek tartott interakciók szimbolikus mintái a tömeges műsorszórás következtében kulturális környezetünk elválaszthatatlan és a társadalom számos rétege számára döntő összetevőivé váltak, ezért a társadalomba „belenövő”, a kultúrába „beletanuló” generációk szocializációjában is nagyon fontos szerephez jutnak. Nyilvánvaló, hogy a nyelvi kultúra alakulásának szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy a rádió és a televízió a verbális viselkedésnek milyen szimbolikus mintáit sugározza, milyen feltételeket, normákat rendel az érvényesnek elfogadott verbális interakciókhoz. A nyelvi kultúra emelésének, fejlesztésének igazán nagy lehetősége talán nem is annyira a nyelvművelő vagy nyelvészeti ismeretterjesztő műsorokban, hanem magában a műsorfolyam egészében van.

Grétsy László már érintette referátumában A nyelv világa című nyelvészeti ismeretterjesztő tévéorozatot, melynek Szépe Györggyel együtt állandó külső munkatársai, szakértői vagyunk. A sorozat azt a célt tűzte maga elé, hogy a legfrissebb nyelvészeti ismeretek színes bemutatásával terjessze a nyelvről való tudományos gondolkodásmódot, és ezáltal a közönséget tudatosabb és felkészültebb nyelvi viselkedésre ösztönözze. A sorozat eddigi adásainak témái: Európai népek és nyelvek, Finnugor rokonságunk, Sumérmagyar nyelvrokonság?, Az orosz nyelv, Az anyanyelv elsajátítása, A magyar nyelv az iskolában, Szociális nyelvi rétegződés, A hátrányos nyelvi helyzet, Műfordítás, tolmá-

csolás, Szinkronizálás, Nyelv és műveltség, A számítógépes nyelvészet, Fonetika, Nyelv és cselekvés stb. Grétsy László említette a sorozat közönségfogadtatásának (nézettségének és tetszésének) a Tömegkommunikációs Kutatóközpont vizsgálataiból nyert adatait. Ezekhez az adatokhoz feltétlenül hozzá kell tenni, hogy megközelítőleg ugyanolyan, nem egy esetben pedig még kedvezőbb közönségfogadtatást mutatnak, mint az ugyanilyen műsoridőben sugárzott más ismeretterjesztő vagy közművelődési műsorok közönségfogadtatási adatai. Valószínűleg még kedvezőbb lenne a fogadtatás, ha a műsor végre kiléphetne a stúdióból, és olyan, valóban televíziós formát találna, amely nem egy „a műsorvezető kérdez — a szakértő válaszol” sémára korlátozódna, hanem felhasználná a modern képi technika minden eszközét a filmfelvételektől az animációig. A műsornak egy ilyesféle továbbfejlesztése azonban nagyobb ráfordítást és energiát igényelne a Magyar Televíziótól és munkatársaitól, viszont nem kétséges, hogy ez bőségesen megtérülne.

Visszatérve A nyelv világa közönségfogadtatásához, a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban rendelkezésre álló előzetes (véglegesen még nem feldolgozott) adatok szerint a műsor közönsége meglehetősen egyenletlenül oszlik meg a potenciális tévénézők között: a műsor nézőinek majdnem a felét nyugdíjasok és 10–16 év közötti iskolások teszik ki; ha pedig a műsor rendszeres nézőit tekintjük, akkor a szóbanforgó rétegek alkotják a túlnyomó többséget, ami nyilvánvalóan arra utal, hogy a sorozat a célba vett közönségének csak egy töredékét találja el.

Ezek az adatok felvetnek egy olyan kérdést, amely nemcsak egy-egy nyelvművelő vagy nyelvészeti ismeretterjesztő műsört érint, hanem a nyelvművelés és a nyelvészeti ismeretterjesztés egészét. Nevezetesen: kiket, milyen szociális-kulturális csoportokat, milyen nyelvi rétegeket vesz célba a nyelvművelés; kik, milyen rétegek, csoportok a nyelvművelés partnerei, kliensei. Az ilyen és az ezekhez hasonló kérdések felvetését az a jól ismert tény teszi jogosulttá, hogy a nyelvközösség szociális-kulturális szempontból nem egységes, homogén rendszer, és a szociális-kulturális különbségek következtében nyelvi-kommunikációs szempontból sem az. Gyakorlatilag alig van adatunk a magyar nyelvközösség szociális-kulturális meghatározottságú nyelvi-kommunikációs rétegződéséről, megfontolandó azonban, hogy még mindig nagyon alacsony a középiskolát végzettek aránya (17,7%), nagyon magas a nyolc általánost sem végzett felnőttek aránya, (44,4%), növekszik a másodlagos analfabétizmus, és még tovább lehetne sorolni azokat a tényezőket, amelyek arra utalnak, hogy nagyon terjedelmesek azok a rétegek, amelyek alacsony iskolai végzettségük következtében feltehetően igen alacsony nyelvi kultúrával rendelkeznek. Ez pedig szükségképpen gátolja társadalmi mobilitásukat, állampolgári jogaik gyakorlását, személyiségük kiteljesedését (az adatok az 1975. évi Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1973-ra vonatkozó statisztikáiból származnak). Tulajdonképpen bizonyosra vehető, hogy társadalmunknak csak meglehetősen szűk rétegei (feltehetően elsősorban a középiskolai vagy annál magasabb végzettségűek) rendelkeznek olyan nyelvi-kommunikációs kultúrával, amely az információrobbanás, a tudományos-technikai forradalom korában kívánatos lenne. Kézenfekvő a következtetés, hogy a nyelvművelésnek, ha teljesíteni akarja a feladatát, elsősorban azokat a rétegeket kell célba vennie, amelyeknek nyelvi kultúrája elmarad a kívánatostól.

De milyen feladatra is hivatott a nyelvművelés? Véleményünk szerint a nyelvművelésnek —, mint a nyelvi-kommunikációs nevelés minden egyéb intézményes formájának is —, az a legfontosabb feladata, hogy fejlett nyelvi-kommunikációs kultúrával rendelkező nyelvközösséget alakítson ki. A nyelvművelés valódi tárgya tehát nem is annyira a nyelv, hanem a nyelvközösség. A nyelvművelő munkája nem merülhet ki abban, hogy a nyelvi kultúrát afféle virágos kiskertnek tekintve, leltározza és ápolgassa a növényeket azok számára, akik bejáratosak, különösen akkor nem, amikor sokan, talán a többség — nem önhibájából, hanem a társadalmi körülmények következtében — kívül rekedt. Saj-

nos az a gyanúnk, hogy a nyelvművelésnek olyan formái, mint a nyelvi játékok, nyelvi vetélkedők, szép magyar beszéd versenyek, és az ezekhez hasonlók, máig sem léptek túl ezen. Annak az elvnek az elfogadása, hogy a nyelvművelés tulajdonképpeni tárgya a nyelvközösség, arra helyezi át a hangsúlyt, hogyan tudatosíthatók a társadalmilag érvényes és kívánatos verbális interakciók normái, szabályai azok számára, akik szociális-kulturális helyzetük, alacsony iskolázottságuk, vagy éppen az iskolai anyanyelvi oktatás jelenlegi színvonala következtében nem juthattak el arra a szintre, hogy a nyelvet tudatosan használják.

Természetesen a nyelvművelésnek a legtökéletesebb formái sem képesek megvalósítani egy ilyen feladatot, ha a nyelvi-kommunikációs nevelés egyéb intézményei nem tartanak lépést a követelményekkel. Az iskolai képzés, különösen az iskolázottság korábban említett arányai mellett, jelenleg túlságosan is sok tennivalót hagy a nyelvi-kommunikációs nevelés iskolán kívüli intézményeire. Ezen túlmenően azonban még egy további szociológiai probléma is felmerül, nevezetesen a nyelvi-kommunikációs kultúra fejlődését kiváltó és ösztönző társadalmi motiváltság esetleges hiánya. Szociológiai és szociolingvisztikai vizsgálatok egyértelműen bizonyították, hogy a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely jelentős hatást gyakorol az életvitelhez igényelt és felhasznált információk minőségére és a kommunikáció formáira. Léteznek olyan szociálisan és kulturálisan elmaradt rétegek, amelyeknek információigénye — legalábbis minőségében — elmarad a kedvezőbb helyzetű rétegeké mögött, aminek következtében az információcsere eszköze, a nyelv sem válik értékke számukra, vagyis hiányzik egy olyan társadalmi motiváció, amely a kommunikáció gazdagabb eszköztárának elsajátítására ösztönözne. Akinek az életében fel sem merül, hogy a köz ügyeiben véleményt nyilvánítson, állást foglaljon, az aligha érez erős késztetést arra, hogy pl. retorikai elemekkel gazdagítsa verbális készletét. Mindez arra utal, hogy a nyelvi kommunikációs kultúra fejlődése jelentős mértékben az általános szociális-kulturális fejlődés függvénye, amit a nyelvművelésnek feltétlenül figyelembe kell vennie. Feladata ezen a téren nyilvánvalóan az, hogy a nyelvnek — mint az információcsere és a cselekvés eszközének — társadalmi jelentőségét, szerepét tudatosítsa.

Lőrincze Lajos válasza:

Mind a két bizottság nevében köszönöm az alapos, minden részletre kiterjedő referátumokat, s a bizottság tagjainak s meghívott vendégeinknek hozzászólását. Azt hiszem, ez a felmérés, helyzetjelentés és az azt követő vita sokat segít majd további munkánk jó végzésében, de jó alapot ad arra is, hogy a Nyelvtudományi Bizottságnak jelentést, javaslatot tegyünk. Kérem bizottságaink tagjait, járuljanak hozzá, hogy az elhangzottak alapján a két bizottság titkára megfogalmazza ennek a javaslatnak a szövegét. Ehhez néhány gondolat — részletezés és rendszeresség igénye nélkül:

Úgy gondolom, kiderült a referátumokból és a vitából, hogy hasznos, szükséges az ilyen felmérés, jó tudatosítani, mi történt, milyen alapokra építhetünk. Azt is mondhatjuk talán — itt a szóbanforgó jelentésre gondolok —, hogy aligha van szükség „fordulatra” a mi munkánk területén; jó elvi alapokon állunk, s nem kevés az, amit végeztünk. De az is bizonyos, hogy nem elég: még hatékonyabbá kell válnia munkánknak, még szélesebb körben kell hatnia, s ki kell terjesztenünk nyelvi ismeretterjesztő munkánkat sok olyan területre is, amelyet eddig elhanyagoltunk vagy nem vettünk eléggé tekintetbe.

A nyelvművelő munka elvi kérdései nem tisztázatlanok, de szélesebb körben való elterjesztésük még hátra van. Országszerte nagy az érdeklődés a nyelv, a nyelvhasználat kérdései iránt, de igen sok zavaros, idejétmúlt elmélettel, szemlélettel is találkozunk,

ezekkel szembe kell szállnunk, határozottabban, tervszerűbben, mint eddig. Erősítenünk kell a nyelv általános kérdéseiről szóló ismeretek terjesztését. Rendszeresebbé, hatékonyabbá kell tennünk a nyelvünk történetének, kialakulásának, változásának kérdéseivel foglalkozó előadásokat, megkülönböztetett figyelmet szentelve a nyelvrokonság kérdésére, amely országszerte (sőt: világszerte) foglalkoztatja a magyarul beszélőket. Ki kell dolgozni — a megfelelő akadémiai bizottságok segítségével — a más nyelvek, nyelvcsaládok ismertetésére irányuló ismeretterjesztő munka tervét, módszerét. Mindezt szoros együttműködésben a Rádió, Televízió és a TIT megfelelő részlegével.

Külön nagy, igen nagy gond lesz, hogyan tudjuk majd a felszaporodott munkát, az új feladatokat inkább gyérülő, mint szaporodó munkatársi gárdánkkal ellátni.

Mindezt — és a többi nem említett részletet — összefoglalják bizottságaink titkárai, s a többi bizottság javaslatával együtt kidolgozzuk a következő évek feladatait, munkatervét.

A referátumokban és az egyes felszólalásokban elhangzott észrevételekre most nem is válaszolok, csak Bencédy József kérdését említem meg: igen jónak tartom ötletét, s kérem, tegye meg részletes javaslatát a kis folyóíratra nézve. Eddigi próbálkozásaink nem sikerültek, hátha ez sikerrel jár.

Telegdi Zsigmond zárszava:

Engedjék meg, hogy befejezésül néhány szóval magam is szaporítsam az elhangzottakat.

Mindenekelőtt: most, értekezletünk végére érve, azt hiszem, a résztvevők általános véleményét fejezem ki, amikor az értekezletet eredményesnek minősítem. A hozzászólások — ami természetes kíváncsi, de gyakran nem teljesül — szem előtt tartották az értekezlet tárgyát, és — ahogy egymásra következtek — mindegyik újat, tanulságosat, hasznosat tett hozzá az előzőkhöz. Az értekezlet sikerében nagy szerepe volt az öt vita-indító referátumnak.

A két bizottság együttes ülése főleg a nyelvtudomány közérdekű feladatainak és megoldásuk eszközeinek közelebbi meghatározásával foglalkozott; eleve egyetértett, ha jól látom, bizonyos alapvető kérdésekben.

Így senki sem szállt vitába azzal, amit Lőrincze Lajos értekezletünk kezdetén leszögezett: *h o g y n y e l v m ű v e l é s é s n y e l v i i s m e r e t t e r j e s z t é s ö s s z e t a r t o z i k*, egymástól elválaszthatatlan. Valóban a kettő egységét, ennek az egységnek hatékonyságát bizonyítja a gyakorlat a jelenlegi, döntően a felszabafulás óta kialakult formájában. Nyelvművelésünk évtizedek óta következetesen és nyilvánvaló sikerrel arra tanítja a széles közönséget, hogy a nyelvi gyakorlat egyes kérdéseiben hogyan kell a nyelvi jelenségek tudományos szemléletének alapján eligazodni, tetteleg erre a szemléletre tanít.

Nem vitás, hogy ezt az eredményes munkát, amely a nyelvi kommunikáció színvonalának emelésére, az anyanyelv kiművelt használatának elősegítésére irányul, folytatni kell, tovább haladni a bevált úton. De ma, amikor napirenden a közműveltség erőteljes fejlesztése, a nyelvművelésnek új feladatokat is kell vállalnia.

Ha meggondoljuk a nyelv páratlan jelentőségét egyén és társadalom életében, enyhén szólva meglepő, hogy a közönség, akár a „művelt” is, milyen keveset, jóformán semmit sem tud a nyelv természetéről és működéséről, a nyelvek szakadatlan változásáról a történelem folyamán, és egymáshoz való viszonyukról. Hogy csak egy pontot említsék: a nyelvtudomány egyik fő kérdése — ha nem a fő kérdése — abban áll, hogy a hang hogyan válik a gondolat kifejezésének és közlésének eszközévé. A saussure-i fordulat óta a nyelv-

vészet erőfeszítése közvetve vagy közvetlenül elsősorban ennek a kérdésnek tisztázására irányult; nagy jelentőségű eredményeket is ért el, de ezekből semmi sem vált közkinccsé, az általános műveltség alkotórészévé.

Értekezletünk más, megelőzőkhöz hasonlóan egyetértett abban, hogy a közműveltség szintjének számottevő emeléséhez hozzátartozik ennek az állapotnak a megváltoztatása, a nyelvre vonatkozó korszerű ismereteknek széles körben való elterjesztése. Ez pedig azt jelenti, hogy a nyelvművelésnek nagyszabásúan ki kell tágítania tevékenységének körét; elért eredményeit megőrizve, továbbfejlesztve, új, magasabb alakot kell felvennie.

Nemcsak mi tanulunk magyarul

Ne ütközzön meg a címen a Nyelvőr olvasója, hiszen tudja, hogy nyelv-művelésünk lényege éppen ez: magyarul tanulunk. Tanuljuk a helyes és pontos kifejezéseket, javítjuk a kiejtés gyöngéit, s jó közlésformákat keresünk az egyre gazdagodó és bonyolultabbá váló mondanivaló számára.

Anyanyelvünkön kívül meg-megpróbálkozunk egy-egy idegen nyelv megtanulásával is. Belefogunk, abbahagyjuk, folytatjuk, sokszor használjuk is. Anyanyelvi és idegen nyelvi műveltségünk lassan megvalósuló óhaj, valósággá kerekedő álom.

Vannak azonban mások is, akik magyarul tanulnak, s ők nem a nyelv-művelés fokán teszik ezt, hanem éppen az alapoknál kezdik meg, belefognak, abbahagyják, folytatják, sokszor sikeresen használják is. Így született meg a magyar idegen nyelvként való tanulásának ma már nemzetközileg szépen terjedő folyamata. Az emberek általában angolul, oroszul, németül tanulnak. A finnek tudnak svédül, az ausztráliaiak indonézül. A földrajzi közelség, az országon belüli nyelvi kisebbség műveltségének ápolása, nemzetközi kapcsolatok teremtik meg különböző nyelvű országok „interlingvális érintkezését”. Mindig akadnak és akadnak azonban olyanok is, akik kis nyelvek elsajátítására vállalkoznak. Talán csodabogarak ezek az emberek? Vagy valamely, a kisebbségnek kedveskedő lelki hobby az, amit gyakorolnak? Vizsgáljuk meg ezt a kérdést egy kicsit pontosabban!

1. A magyar nyelv tanulásának színhelyei. Országunkon kívül még nagyon sok helyen tanulnak magyarul. Ápolják anyanyelvüket a környező államok magyarjai, távolabbi országokba szakadt hajdani honfitársaink is, azok gyermekei, unokái is. Tanulják a Vajdaság szerb-horvát tisztviselői, hogy szót értsenek az ottani magyarokkal, tanulják Kijevben a szovjet egyetemi hallgatók közül egy páran; tanulják Berlinben, Párizsban és még sok más helyen. Nem nagy ezeknek a nyelvpedagógiai központoknak a száma, de szépek az eredmények és az egész emberiségből akad egy maroknyi nem magyar anyanyelvű, aki tud magyarul.

A legfontosabb szerepet ebben a folyamatban a Magyarok Világszövetsége játssza. Ő fogja össze a kintieket és bekapcsolja őket művelődésünk vérkeringésébe. Ő viseli gondját a távoli földrészek későbbi nemzedékeinek, könyvet ad a kezükbe, megismerteti őket a szocialista Magyarország életével és műveltségével.

A színhely tehát Párizs, Bologna, Moszkva, Berlin. New Brunswick és Augsburg, s Isten tudja, még hány kis város, kis falu. Vannak azonban, akik eljönnek az igazi forráshoz, meglátogatják hazánkat. Sokan szakmát tanulnak

itt, egyetemre járnak, s a Nemzetközi Előkészítő Intézetben megszerzik a felső-fokú műveltség megszerzéséhez nélkülözhetetlen „munkaeszközt”, a magyar nyelvet.

Van a színhelyek között egy történelmi emlékü város, Debrecen, ahová úgy járnak — s ez az esztendő az ötvenedik éve már annak — mint a hívő mozlímok Mekkába. 1927 óta szinte minden nyáron megszervezték a nyári egyetemet, a magyar nyelv és a magyar kultúra terjesztésének helyét, keretét, módszereit.

Ebben a kis megemlékezésben erről a nyári egyetemről szeretnék szót ejteni, s főleg annak azokról a szervezeti formáiról, amelyek a magyar nyelv elsajátítását szolgálják.

Rövid kis statisztika azért szükséges hozzá, hogy az „ügy” jelentőségéről benyomásokat nyerjünk, hogy a mennyiségi szempontokba beleláthassunk.

2. Egy kis statisztikai ízelítő. Ebben a beszámolóban csak egy csipetnyit mutatok be a különféle „jellemző számokból”. Az utolsó három esztendő tanulóit, azok adatait fogom vallatóra, s legelőször is azokat emelem ki a sorokból, akik többször visszatértek Debrecenbe. Ez a tanulói emberanyag a komolyabb nekünk, ez is a fontosabb. Ők jutnak magasabb fokra, s tőlük remélhetjük kultúránk terjedését is.

Franciaországból két nőhallgató vett részt az utolsó három esztendő nyári egyetemén, tizenhárman a három év közül kétszer tanultak Debrecenben. Hollandiából egy, Finnországból kettő, Dániából és Svédországból egy-egy hallgató két ízben vett részt a tanulásban a három esztendő során. Olaszországból hárman voltak minden nyáron nálunk, s hatan vettek részt kétszer a tanfolyamokon. Az Egyesült Államok, Csehszlovákia és az NDK két-két, illetőleg hat fővel képviseltette magát a magyartanulásban. Az NSZK-ból hat hallgató, Angliából és a Szovjetunióból egy-egy hallgató tette meg az utat Debrecenbe három alkalom közül kétszer. Törökország és Bulgária egy-egy küldöttje vett részt két nyári egyetemen.

1974-től 1976-ig tehát 5 hallgató jelent meg minden évben, huszonhat hallgató látogatta kurzusainkat 1974-ben és 1975-ben, húszan voltak Debrecenben 1975-ben és 1976-ban, s akad hét oly tanuló személy is, aki egy év kihagyásával látogatta a tanfolyamot kétszer.

A fenti statisztika csak az utolsó három esztendőről tanúskodik. Sokan, akik ez alatt az évek alatt egyszer jártak Debrecenben, régebben már látogatták. Van olyan, aki négy-öt év után tér vissza, viszont igen sok „újonc” is akad, nagyszámúak kezdő csoportjaink is.

A vissza-visszatérés motívumai közül nem utolsó sorban az anyagi szempontok is döntők. Vannak ösztöndíjas és önköltséges vedégeink. 1974-ben például 50 francia ösztöndíjas érkezett a Nagyerdő diákszállására, és 19 szovjet tanuló. 1975-ben húszan érkeztek Finnországból ösztöndíjjal, s ugyanonnan csak hárman vállalták az önköltséges részvételt. Az Egyesült Államokból viszont egy ösztöndíjasunk volt, s tizenöt önköltséges „diák”. 1976-ban már volt spanyol ösztöndíjas is, igaz csak kettő, akadt azonban dán, norvég és svéd is.

Nem folytatom a tallózást a szűkös adatok között, hiszen a mennyiség csak egészen általános tájékoztatást szolgáltat, de valamit mégis elárul. A kiugró országok a Szovjetunió, Olaszország, Franciaország, az NDK és az NSZK. Érdekesebb azonban az, hogy húsz-huszonöt országból toborzódik a magyart

tanulók tábora. Körülbelül 250—300 ember vesz részt minden nyáron a szabadegyetemen, s az életkorok megoszlása is változatos, szerteágazó. Tizenhatéves angol diáklány is tanult már nálunk magyarul, s ötvenév körüli burgenlandi tisztviselő is. Járnak az órákra fegyelmezett összeszokott tanulói csoportok, s magányos turisták, távolból érdeklődők, vagy éppen költők, fordítójelöltek, tolmácsok.

3. A foglalkozások és a célok. A nyári egyetem szervezési irányát, kereteinek tartalmát végső soron az dönti el, lehet-e olyan programot biztosítani, amely a legtöbb szándéknak megfelel, amelynek keretében a legkülönbélebb célok megvalósulhatnak.

A szociológia és a pedagógia határtudománya a tanfolyamok célelemzése. (Goal analysis.)

Ha vigyázó szemünket Debrecenre vetjük, azt vesszük észre, hogy az érkezők közül a nagyobb résznek nincs pontosan megfogalmazható célja, csak amúgy általában érdeklődik a magyar kultúra, a magyar nyelv iránt. Ezek közé tartozik a pusztán turistáskodó látogatók elenyészően kis része is. Körülbelül negyven százaléka tudja, mit akar. Az ő céljaik a következők:

1. Meg akarnak tanulni magyarul beszélni, a gyakorlati kommunikáció lehetőségéért.

2. Meg akarnak tanulni magyarul beszélni és helyesen írni, mert a szüleik anyanyelve magyar, az övék már nem az.

3. Meg akarnak tanulni magyarul beszélni és írni, mert bár anyanyelvük magyar, de „munkanyelvük”, életük nyelve, tehát az igazi, a valódi anyanyelvük más. A magyar csak amolyan bölcső és a távoli gyermekkor kicsinyke nyelve, amelyet helyes kiejtéssel beszélnek, de a kifejezésnek csak igen szűk körére tudják alkalmazni. Ezeknél merül fel az anyanyelv, az élet nyelve, a munka nyelve, s esetleg a környezet nyelve, mint egy jó sor új fogalom.

4. Meg akarnak tanulni magyarul olvasni, magyar könyveket kívánnak megismerni, legyen az szakmai tudományos könyvanyag, vagy — ami gyakoribb — szépirodalom.

5. Gyakorolni akarják a magyar nyelvet, mert külföldön valamelyik egyetemen finnugor szakosok, vagy éppen csak magyar szakosok, tudásuk erősen elméleti jellegű, s hiányzik nekik az élő gyakorlat.

6. Meg akarják ismerni a magyar művelődési javakat, azoknak egy részét, de nem kívánják különösebben a nyelv megtanulását.

7. Elrontott, vagy romló magyar nyelvhasználatukat akarják javítani.

8. Magyar anyanyelvűek, s a magyart művelni akarják, stilisztikai szemináriumokat látogatnak, az előadásokat hallgatják.

A felsorolt nyolc célegység nem merev és változatlan. Sokszor egyik másik egybefolyik, s van változás is a célkitűzésben, gyakran éppen a tanulás során.

A 4. pontban vázolt elméleti igényű tanulói típus például igen gyakran műfordítójelölt, vagy már műfordító is, vonzza a magyar líra gazdagsága. Sokan azonban általános nyelvészek, anyanyelvük indoeurópai nyelv, s egy nem indoeurópai nyelvet kell megismerniük, hogy tudományuk jelenségeit nagy általánossággal közelíthessék meg.

A külföldi énektartárnak a magyar nyelvismeret „karriert” is jelenthet, sokszor könnyebben kap állást, ha ismeri a Kodály-módszert. Filológusok, antropológusok, zenepedagógusok, ám ugyanúgy külkereskedők, tolmácsok,

külföldi magániskolákat vezető tanárok adják meg azt a színgazdagságot, amelyet a foglalkozások és a célkitűzések dolgában felismerhetünk.

6. A környezet pedagógiai megszervezése. Ne ijedjünk meg a szótól! Igaz, Montessori használta az óvodások világában a játékok kiválogatására és működtetésére. Valójában egy általános pedagógiai elv valósul meg benne. Nem elég az úszni vágyó embert bedobni a mély vízbe, jobb ha előtte, vagy akár közben tanulja is a megfelelő mozdulatokat.

A debreceni nyári egyetem résztvevője „többcsatornás tanítási rendszer”-ben él. Naponta három magyar órát tanul végig külön csoportokban, hallgathatja a délelőtti előadásokat a magyar kultúra legkülönbözőbb területeiről, s a legkülönbözőbb szakemberek szájából. Eljárhat a filmekre és a hangversenyekre, részt vehet a kirándulásokon, maga is látogathatja a környező falvakat, a téziseket, a műemlékeket, s hetente kétszer még klubestén is részt vehet akár mint aktív táncoló ember, akár mint csendesen iszogató szemlélő.

Az általánosan megadott napi három órán kívül egy sereg fakultatív órát is szervezünk. Helyesírást, fonetikát tanulhatnak, nyelvtani automatizációt lehet ott végezni.

Az órák tananyagait, s a fakultatív órák speciális tevékenységeit kiegészíti, megerősíti a versenyek rendszere: a fordítási, a szépkiejtési és a szavalóverseny, népi táncórákon és énekórákon is hetente kétszer lehet részt venni. Aki pedig még kezdő, s nemigen tud „magyarul eligazodni”, annak segítségére siet a „társalgó diák”, mert ő éppen olyan szakot tanul az egyetemen, amely a külföldi vendég anyanyelve.

Mint hogy a művészi alkotások taglalása során egymást követik a feszültség és az ernyedés állapotai, úgy lehet egy napot „tartalmasan és magyarul végigélni” Debrecenben. A reggeli három nyelvi óra után akad egy-egy idegen nyelvű előadás (orosz, német, angol stb.), majd magyar nyelvű beszámolók, előadások következnek. A választék rendszerint gazdag. Egyszerre több helyre is el lehet menni. Az ebéd előtt és utána fakultatív nyelvi órák várják a diákokat, vagy éppen a nyelvi stúdióban gyakorlatozhatnak. Magánéletük is van, miért ne lenne, s ez sok esetben „menthetetlenül magyar”, hiszen ha egymás anyanyelvét nem ismerik, s nem kezdők a mi iskolánkban, akkor a magyar a közvetítő nyelv közöttük.

Nem igen lehet megmérni, hány kimondott és újságba írt, vagy plakáton élő mondat hatol be agyukba napról napra. Az éttermi párbeszéd megerősíti a begyakorlott nyelvtani mondatformákat. Az igazgatóval való beszélgetések során információéhségüket csillapítják, könyvtárba járhatnak, megismerkedhetnek akár idegenekkel is az uszodában, hiszen júliusban és augusztusban egész Debrecen mosolyogva öleli magához magyarul beszélő idegen barátait. A környezetet tehát úgy kell megszervezni, hogy aki valóban teljesítményre törekszik, mindent megkaphasson.

Akik valóban szorgalmasak, s céljuk világos és határozott, meg is ragadnak minden alkalmat, magukkal viszik a magasabb fokozat tankönyveit, megvásárolják a magnószalagokat, sőt sok esetben részt vesznek a nemzetközi arányú levelező nyelvtanításban is.

7. Szintek és fokozatok. A nyelvelsajátítási folyamatot meg kell különböztetnünk az oktatási stratégiától, maguktól a módszerektől. A négy héten át tartó napi három óra megfelel egy félintenzív bentlakásos nyelvtanfo-

lyamnak. Szerveznek ilyesmit olykor Magyarországon is, németet orosz vagy angol tanuló magyaroknak is. E sorok írója vezetett már ilyen tanfolyamot is.

A legnagyobb létszámot a kezdők teszik ki. Az ő oktatásuk olyan tanárok révén megy végbe, akik nemcsak magyar szakosok, hanem a „csoportanyanyelv” a másik, vagy esetleg az első szakjuk. Ha valakinek nem világnyelv az anyanyelve, akkor közvetítő nyelven csatlakozik egy franciákból, vagy oroszokból álló csoporthoz.

Az erős kezdők, s a középhaladók csoportjaiban még mindig a fent megjelölt szervezési elv érvényes. Sokan akadnak azonban a középhaladók között, akik már be-bekukkantanak a haladóbb csoportokba is. Az alsó és felső szintű haladó csoportok tagjai már vegyes anyanyelvűek. A nyelvművelésben résztvevők a stilisztikai szemináriumba járnak.

A négy szinten belül több fokozat is figyelhető meg. Ha van rá mód, sort kerítünk a még finomabb csoportbontásra is. Évek óta használjuk ugyanazokat a bevált írásbeli és szóbeli teszteket, amelyeknek a segítségével a csoportbeosztást elvégezzük. Ezekben nyelvtani kérdések, transzformációs feladatok, szófelismerési problémák, apró fogalmazások, párbeszéd hiányzó ágának megalkotása, fonetikai feladat, hibás szöveg kijavítása egyaránt szerepel.

A felmérések alkalmából már mindig világosan kirajzolódik annak a nyárnak a szellemi profilja: passzív hallgató, művelődő vagy nyelvet tanuló és művelődő csoportszerkezet fog-e működni. Az utolsó hat-nyolc évben a nyelvpedagógia erősebben került a többség érdeklődésének a központjába

8. A z o k t a t á s i s t r a t é g i a. Sok szó esik hazánkban is, külföldön is a k o n t r a s z t í v nyelvészetről, a k o n f r o n t a t í v nyelvtanítási módszerekről. A közvetlen, célnyelven irányított, akár audiovizuális, akár hagyományos oktatást szembe szokták állítani a tudatosan elemző, új módon „grammatizáló” konfrontatív módszerrel. Ez valójában álprobléma. Bármilyen metodikával közelítjük is meg a hallgatókat, anyanyelvük mindig jelen van az órán. Legfeljebb mélyebbre süllyed, vagy magasabbra szökik, hogy i n t e r f e r e n c i á v a l zavarja a célnyelvi teljesítményt. A konfrontatív módszer tehát a mi esetünkben csak azt jelenti, hogy a tanár ismeri a célnyelv, jelen esetben a magyar és a csoport anyanyelve közti kontrasztok legfontosabbjait. Ugyanígy ismeri a viszonylagos azonosságokat és a hasonló jelenségeket is. Az akadozva beszélő tanuló mindig anyanyelve szellemében tölti ki beszédteljesítményének meg-megvillanó hézagait (*He said, he would come* = „Azt mondta, eljönne.” Helyesen: *Azt mondta, el fog jönni.*)

A tananyag egységeinek egymásutánja úgy alakított ki, hogy egyrészt kezdetben az azonosság és a hasonlóság dominál, másrészt sokkal több gyakorlás esik a „konfliktusos pontokra”. A *jön és megy* összecserélése, az igekötők elhagyása vagy helytelen használata, az alanyi és a tárgyi ragozás keverése, a személyes névmások „kegyetlen kimondása” a személyragos igék előtt, az indoeurópai szórendtípusok érvényesítése a legnagyobb hibasereg a kezdő tanfolyamokon. A haladóbb fokon már a szó megválasztása a legnehezebb. Az írásbeli fogalmazások során sokszor íratunk párbeszédet, mintegy a beszédaktus elméletétől ihlettetve, amelyeknek sokszor ilyen címük van: Részvétnyilvánítás. — Hogyan dicsértem meg a barátomat. — Írjuk meg a tanácsadás és a tanácskérés dialógusát stb. Minden idegen nyelvi tananyagból hiányzanak az attitűdökre vonatkozó szavak és kifejezések. Ezt igyekeztünk pótolni.

Az igebőségű szókinccstervezés inkább az élő beszéd segítője, míg a fogalmakat verbalizáló összetett főnevek, főnévi szintagmák a tudományos szöveg jellemzői. Ezeken a területeken csak úgy árad a kontrasztok sora, amelyeket a hallgató anyanyelvét beszélő tanár ügyesen elháríthat, megszüntethet.

Van tanuló írásmű és tanuló beszéd mű. Az utóbbit rögzítjük magnetofónra is. Az elkövetett hibák egy részét önmaguk is kijavítják, ha szembesítjük őket beszélő önmagukkal. A legkiáltóbb kontrasztok azonban a kiejtés, a fonetika viszonylatában észlelhetők. S ebben egyformán „sérült” az erős kezdő és a haladó is. Legalábbis sokszor így tapasztaljuk. Azért van szerte a világon olyan sok „korrektív fonetikai óra” (remedial), mert a kezdetek mindig rosszak. Debrecenben mondatfonetikával kezdjük az oktatást. Olyan népdalokkal, amelyek szövegeiben a logikai és a zenei hangsúly lehetőleg ugyanazokra a szótagokra esik. E dalokban a magánhangzók láncá éppén a legtipikusabb nehézségeket jelenti a legtöbb indoeurópai anyanyelvű tanulóknak.

Az énekelt mondat motiváló ereje sokkal nagyobb, mint a száraz drillek sorozata. Az éneklő beszéd során kialakult helyes hangsúlyviszonyok, a jól bevésített hangláncok később már a nem énekelt, hanem csak elmondott beszéd során is helyesek lesznek. A fonetika tanítása, akár az intonációé, igen munkaigényes, számtalan ismétlést követel meg. Ennek kellemes formája a dal, a beszédkották olvasása, a „kántáló gyakorlatok”, a szimulációs párbeszéddek stb.

Tanáraink felkészítik a hallgatókat mindarra az egyéb „magyar nyelvű törtémesre”, amely az adott napon még bekövetkezik. Filmelőadások után megbeszéljük a film történetét, beszámolnak a népi táncról, elmesélik a kirándulásokat. A laboratóriumban a hallás utáni megértést gyakoroltatjuk, s a fonetikai tornán a mondatdallamot, a vokális harmóniát, s a ragozások gyakorlatait kérjük számon, s megfelelő testmozdulatokkal kísértetjük.

A haladó csoportok között mindig akad olyan is, amelyik nemcsak a szépirodalmi szemelvényeket ízlelgeti, értelmezi, hanem a művelt beszéd fogásait sajátíttatja el. Itt szerepelnek a tanári Gouin-sorok, a mimika jelentésének leolvastatása az arcáról, a szándékosan hibás szöveg kijavíttatása, a jellemző fonostilisztikai formák, legáltalánosabb mozdulatok és paralingvisztikai jelenségek bemutatása. (Pl. Semleges érzelmi állapotban adott utasítás. Kérlelő vagy parancsszerű utasítás.)

Csak a módszerkeret általános. A tanárok egyénenként sok saját elgondolást próbálnak ki és valósítanak meg. Van aki tolmácsoltat, van aki sok házi feladatot írat, van azonban olyan is, aki „provokatív tárgykörök” alapján beszélget. (Van-e a család formájának jövője? Mi a boldogság? Melyik században élne, ha ebben nem élhetne? stb.)

A mondatközpontúság elve úgy érvényesül, hogy kezdetben a szótári egységekhez csatoljuk a morfológiai adatokat, s csak amikor kellő szintű beszédkézség már kialakult, akkor térünk rá például a főnév- és igeosztályokra, a bonyolultabb toldalérendszer ismertetésére és gyakoroltatására.

Oktatásunkban központi helyet foglal el a vers és a népdal. Egy amerikai lány azt mondta egyszer: „Napok óta nem tanultam verset, meg is érzik a beszédemen.” Itt ismét egy álmodern hiedelmet kell eloszlatni, azt ugyanis, hogy a szépirodalom nyelvét azért ne tanítsuk, mert a beszélt nyelv más. A szépirodalom nyelve memoriális alap, motivációs légkör megteremtője, s mindig kiszakítható belőle az egyenértékű mondanivaló köznyelvi változata.

A társalgási órákon azt kell meglesni, mi az, amiről valóban szeretnek a hallgatók társalogni. Az éppén szükséges szavakat menet közben megadjuk,

hogy mondanivalójukat kikerekíthessék, s nem kérjük szigorúan számon, mint „megtanulandó szavakat”. Az erdei sétákon mintegy a „Wörter und Sachen” átalakított módszerét követhetjük, mert a világ jobban szemléltet, mint a táblázatok.

Kevés az olyan hallgató, aki mindezt megteszi, de akad ilyen is. A csoportok belső dinamikája attól függ, a tanár meg tudja-e szerettetni azt a világ-részletet, amely az osztálytermen kívül valóságosan megvan, vagy amelyet a könyvekből ki lehet olvasni.

9. A különféle versenyek értéke. Valószínűleg az igazság, hogy akármilyen idegen nyelv elsajátításánál lényeges és döntő a tanulás és tanítás folyamatát körülölelő életkeret. Ennek egy része a „készülés az órára”, de egyéb tevékenységek is, az ábrándozás, a pihenés, az asszociációk sora a pszichikumban valamilyen módon „vonatkozni kezd” a nyelvelsajátítási feladathoz. A megtanult szavak továbbgyűrűznek a gondolatokban, a tanuló személyiség az elmondott anyanyelvi mondatokat megpróbálja magában „idegenül” is megfogalmazni. Sajátos próba-szerencse játékot folytat önmagában a megtanult, vagy megsejtett célnyelvi szerkezetekkel, kifejezésekkel.

Maga a nyelvelsajátítás lehet száraz és logikus, kötelességszerű és beosztott. Lehet azonban szabálytalan munkájú, érzelmekkel telített, „rendhagyó”. Tanárok és tanulók egyaránt megoszlanak a klasszikus és romantikus fajtájúak között. Debrecenben nem mondunk le a művészi nevelés fogásairól sem, mert a felfogásunk az, hogy a subkortikális, az érzelmeket is csatasorba állító oktatás a legeredményesebb.

Amikor közeledik a szavalóverseny ideje, hallgatóink már kiválasztották a verseket, vagy tanácsot kértek, mit válasszanak. A kezdők is részt vesznek a versenyen, s amíg az előadandó művecskét tanulják, szélesedik nyelvi látókörük, elmélyül kiejtésük pontossága, növekszik szókincsük. Az elmúlt években Petőfi, József, Wöeres, Balassi, Csokonai, Ady, Nagy László, Bella stb. szerepelt a műsoron.

A kiejtési versenyen egy kötelező és egy szabadon választott szövegrésszel küzdenek meg, a fordítási versenyen pedig az államvizsgák nehézségi fokát érintő szövegeket kezelnek. Ha jó a szöveg, amit feldolgoznak, jobb az eredmény. Ilyenképpen a környezet megszervezéséhez hozzájárul a személyiség alakítása is mindazzal, amit az előzőkben elmondtam.

Még egy nagy előnyük van a nyári tanfolyamoknak, akár ha csak a nyelv tanulásának szemszögéből vizsgáljuk is. Nemigen akadt még olyan hallgató, aki azt mondta volna, hogy nem volt értelme.

Fülei-Szántó Endre

Szülők és gyermekek

(Könyvek a gyermeknevelés nyelvi vonatkozásairól)

Az egész világon sokmillió példányszámban elterjedt Spock-könyv (Dr. Benjamin Spock: Csecsemőgondozás, gyermeknevelés. Bp., 1970. Medicina), már a legelején (11) „egy kis önbizalomra” int, mivel „A szülő sokkal többet

tud, mint gondolná”, „... amit a jó anya és apa ösztönösen helyesnek érez, rendszerint az a legjobb a gyerek számára”. Egy másik, ugyancsak nagyon reklámozott könyv (Mary and Richard Gordon: Practical Parenthood = Szülők iskolája. London, 1969.) az utolsó lapon (126) a „szülők végső elvét” közli, ami így szól: „Egyetlen szülő se vegye figyelembe, amit a gyermeknevelésről szóló könyvek mondanak, mivel természetesen ők, a szülők tudják jobban.”

A tudományelmélet azt tanítja (l. pl. Fehér Márta — Hársing László: A tudományos problémától az elméletig. Bp., 1977. Kossuth), hogy a tudomány ott kérdez tovább, ahol a köznapi élet szempontjából már nincs mit kérdezni. Ott fedez föl problémákat, ahol a köznapi gondolkodás szerint semmi probléma nincsen, és ezért eredményei a köznapi világgépet kérdőjelezik meg. A tudományos lélektan legfőbb 100—120 éves, és akik ezt furcsállották és lehetséges okán kezdtek gondolkodni (például Buda Béla a Valóság 1966. júniusi számában), arra az eredményre jutottak, hogy a hagyományos, köznapi lélektani szemlélet ekkorra vált reménytelenül alkalmatlanná az életben való eligazításra. Ezt látszik igazolni a pszichológia divatja, nagy népszerűsége is (amiben persze a tudomány tisztelete és felületes ismerete a csodavárás motívumaival keveredik).

Az utóbbi években Magyarországon is egy sor nagy példányszámú könyv jelent meg a pszichológiáról: Dr Buda Béla: A szexualitás modern elmélete. Bp., 1972., 1974. Tankönyvkiadó; Buda Béla — Szilágyi Vilmos: Párválasztás. A partnerkapcsolatok pszichológiája. Bp., 1974. Gondolat; Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió. Bp., 1973. Tankönyvkiadó és mások). Ezek mind azt igyekeznek tudatosítani a közvéleményben, hogy viselkedésünk sokkal nagyobb mértékben tanult (tehát nem biológiailag meghatározott, velünk született), mint laikus ésszel hinnénk, továbbá azt, hogy e viselkedés alapja a kommunikáció, a megértés és a megértetés. Ennek megfelelően a pszichikus jellegű gondok-bajok mélyén is legtöbbször az rejlik, hogy nem tanultunk meg „viselkedni”, nem sajátítottuk el teljes mértékben azokat a kommunikációs eszközöket, amelyek csak akkor tűnnek fel, ha hiányoznak vagy rosszul használjuk őket. Az iskolai nyelvtan vagy a nyelvművelési mozgalom is hagyományosan csak a szóbeli, verbális közlésre figyelmeztet, míg ezt állandóan kíséri, sőt az élet sok helyzetében (és a legtöbb gondot jelentő helyzetek, a párkeresés, a partnerkapcsolat, eleve ilyenek) teljesen helyettesíti a metakommunikáció. Ennek a „nyelvnek” legfontosabb összetevői a mondat- és szövegfonetikai eszközök (hangsúly, hangjelzés, beszédtempó) mellett a mimika, a gesztikuláció és a távolságtartás (e szakterület klasszikusának, Edward T. Hallnak magyarul is megjelent az erről szóló könyve: Rejtett dimenziók. Bp., 1975. Gondolat). Természetes körülmények között megtanuljuk ezt a nyelvet, anélkül hogy erre tudatosan oda kellene figyelnünk (de például színészeknek tanulniuk kell, tanároknak — ki tudja, miért — nem). Általában tehát nagy meglepetéssel hallunk ezekről a dolgokról. Természetesen az említett gondok esetén — ha van, aki segítséget nyújt — ugyanúgy kell tanulnunk a metakommunikációt, mint egy idegen nyelvet vagy egy hangszeren való játékot.

A nyelvészet legtöbb területe távol áll a köznapi érdeklődéstől, és csak olyan külső képzőre foglalkoztat bennünket, mint az iskolai nyelvtan, az idegennyelv-tanulás stb. Hiszen a nyelv éppen azért tud ilyen gazdag és árnyalt közlés eszközeül szolgálni, mert részletei a mélyben maradnak, nem tudatosulnak. A nyelv társadalmi, nem pedig technikai vonatkozásai tűnnek szembe: a hatékonyság, szépség, kifejezőkészség. De a nyelvészet (elsősorban a szocioló-

giával közösen) még ezen a területen is egyre újabb rétegeket tár fel, e két tudomány legabsztraktabb elméleteinek és módszereinek felhasználásával. A társadalom nyelvi újratermelődéséről, az osztatlannak vélt nyelvközösségek rétegződésének egészen meglepő, új tényezőiről azután olyan nagyhatású könyvekben szól, mint amilyen Denis Lawtoné (Társadalmi osztály, nyelv és oktatás. Bp., 1974. Gondolat). Felmérések tucatjai igazolják, hogy például a nyugatnémet televízió híradóját a nézők tíz- (ha nem száz)ezrei nyelvileg sem értik, de az iskolai tankönyvek elemzése nálunk is utalt ilyen gondokra. És a gyermeki nyelvhasználat kreativitását is más fényben kell látnunk, mihelyt tudomásul vesszük, hogy még a mi nem osztálytársadalmunkban is mély szakadékok szabdalták már a gyermeki társadalmat is.

Mind a nyelvészet, mind a pszichológia tudatosította tehát azt, hogy központi szerepe van a nevelésben, az emberré válásban a nyelvnek és a teljes kommunikációnak. És azt is, hogy csupán a józan ész és tapasztalat e folyamat megértéséhez és sikeres végrehajtásához nem elég, hogy gondolkodni és tanulni kell ahhoz, hogy az ember a gyermekeket megérteni és nevelni tudja. Nem akarjuk persze egymással szembeállítani Spock doktort és a pszichológusokat-nyelvészeket. Azt is tudjuk, hogy rengeteg felvilágosult és modern könyv és műsor is van. Hadd említsük az anyanyelvi oktatás országosan legmegnyugtatóbb megoldását, az óvodás- és kisiskoláskorúak ügyét: a televízió Fabula műsorát, a rádió Nyelv—zene—matematika sorozatát (várjuk meghirdetett könyvváltozatát!), Vekerdy Tamás Fiatal szülők könyve c. művét (Bp. 1975. Minerva, azóta új kiadásban is), vagy a Művészetre nevelés a családban c. tanulmánygyűjtemény immár két kötetét (kiadta a Kossuth Könyvkiadó 1976-ban a Magyar Nők Országos Tanácsával és a Hazafias Népfronttal együttműködve).

Egy 12 éves könyv most megjelent magyar fordítása (Dr. Haim Ginott: Szülők és gyermekek. Bp., 1977. Medicina) kapcsán csupán azt szeretnénk néhány példával illusztrálni, hogy a nyelvet vizsgálva néha milyen mélyre, milyen rejtett rétegekbe kell lehatolni. Természetesen nem állítjuk, hogy a tapasztalat, a beleérzőképesség (empátia) segítségével ezekre a dolgokra soha nem lehetne rájönni. De az biztos, hogy a sokkoló hatású bemutatás, a megfelelő fogalmi keret (esetleg új műszavak) igenis kellene ahhoz, hogy megfigyeléseinket, tapasztalatainkat helyesen értelmezzük, vagy hogy egyáltalán tudatosuljanak bennünk és a továbbiakban tudatosan figyeljünk rájuk.

„Amikor az ötéves Bálint először ment óvodába, meglátta a falon levő »festményeket« és hangosan megkérdezte: »Ki csinálta ezeket a szörnyű képeket?« Anyja zavarba jött. Megrovoán nézett a fiára és gyorsan rászólt: »Nem szép dolog szörnyűnek nevezni a képeket, amikor azok ilyen szépek!« Az óvá néni azonban, aki megértette a kérdés valódi jelentését, mosolygott, és azt mondta: »Itt az óvodában nem kell szép képeket festeni. Csúnya képeket is festhetsz, ha éppen ahhoz van kedved.« Széles mosolyra húzódtott erre Bálint szája, mert a hangosan kimondott kérdése mögötti valódi kérdésére kapott választ: »Mi történik az óvodában azzal a fiúval, aki nem tud szép képet festeni?« (20). „Egy négyéves kislány. . . , amikor azt mondták neki, hogy a nagypapája örök álmra hajtotta a fejét, megkérdezte, hogy elvitte-e magával a pizsamáját. Amiatt aggódott, hogy vajon nem mérges-e, mert mielőtt aludni ment volna, nem köszönt el tőle a szokásos »jó éjszakát«-tal. Egy ötéves fiú, amikor azt mondták neki, hogy »a nagymama az égbe szállt és angyal lett

belőle«, azért imádkozott, hogy a család többi tagja is meghaljon, hogy azokból is angyal lehessen” (148).

„*Ha* ezentúl nem pisilsz be az ágyba, *akkor* karácsonyra kapsz egy biciklit»; *»Ha megtanulod a verset, akkor eljöhetsz a kirándulásra«* . . . Szavaink sugallják a gyermeknek: mi magunk sem hisszük, hogy képes megváltozni. A *»ha megtanulod a verset«* azt jelenti, hogy *»nem vagyunk biztosak abban, hogy meg tudod tanulni«*. A *»ha ezentúl nem pisilsz be«* azt jelenti, hogy *»nem hiszem, hogy meg tudod tenni«*” (57).

Ezek a példák igen vegyesek. Némelyikük egyszerűen elintézhető azzal, hogy a gyermek „nyilvánvalóan” szó szerint ért mindent, nem ismeri a metaforák átvitt értelmét (NB ugyanezért nem tud igazából hazudni sem!). Más példák igazi megértéséhez azonban már a modern nyelvészet és nyelvfilozófia fogalmaira és felismeréseire van szükség, például a beszédaktus-elméletre, a jelentés pragmatikus elméletére. Egyetlen mondatban: itt arról van szó, hogy a nyelv ábrázoló funkciója mellett a beszédaktusok cselekvés jellege is megfelelő hangsúlyt kap, és azt vizsgálják, hogyan van belekódolva a nyelvbe a vele való cselekvés lehetősége és szabálya. Fölsorolunk néhány cikket és könyvet, amelyekből az olvasó tájékozódhat erről a témáról. Mindenekelőtt Horányi Özséb: Jel, jelentés, információ. Bp., 1975. Magvető (Gyorsuló idő), Kelemen János: A nyelvfilozófia kérdései. Bp., 1977. Kossuth—Akadémiai Kiadó. Továbbá: Kiefer Ferenc: Irányzatok és problémák a mai jelentéstudományban. Nyelvtudományi Közlemények 77 (1975) 2. 359—82 (az MTA Nyelvtudományi Intézete megalapításának 25. évfordulóján rendezett tudományos ülészek egyik előadása, melyet Balázs János, Papp Ferenc, Bakos Ferenc, Kelemen János és Altrichter Ferenc hozzászólása követett, ezek szövege a 384—401. lapon). Ugyanebben a folyóiratszámomban (445—79) Radics Katalin: Újabb irányzatok a generatív grammatikában.

Ginott könyvének pszichológiai alapja, szemlélete az olvasók többsége számára új, sajátos pszichológiai gyakorlaton alapul (ennek elemzése a pszichológia tudományának művelőire tartozik), a nyelvészeti érdeklődésű átlagolvasó a módszerre és a következtetésekre kíváncsi. Nyelvészet és nyelvfilozófia emlegetése nélkül (alighanem nem is innen merített közvetlenül) arra figyelmeztet, illetve tanít meg, hogy tudatosan törekedni kell a másik ember megértésére. Ez a gyermekekkel való kommunikáció esetében egy külön nyelv megtanulását jelenti. A másik fő mondanivalója (amit ugyancsak bőségesen idézett példák elemzésével fejt ki) az, hogy minden embernek meg kell tanulnia, hogyan viselje el saját rossz kedvét, bánatát is. Általánosságban arról van itt szó, hogy meg kell tanulnunk nyelvileg elemezni, feldolgozni emberi kapcsolatainkat, és saját magunkat. Ez aktív tevékenység, nem passzív szótanulás, és így a „kimondás” már maga is gyógyít: „. . .ki szépen kimondja/ a rettenetet, azzal föl is oldja” (Illyés Gyula: Bartók).

További idézetés és elemzés helyett az olvasónak elolvasásra ajánljuk a 200 lapos kis könyvet, még egyszer kiemelve a nyelvész számára legfontosabb tanulságot: legfőljebb a probléma felismeréséhez elegendő a naív tapasztalat, a megoldáshoz a tudomány igazolt ismeretrendszerére és gondolkodására van szükség (adott esetben a modern nyelvfilozófia és nyelvészeti pragmatika elméletére, valamint a még csak most kibontakozó szövegkutatásra, a dialógusok, kérdés-felelet szerkezetű szövegek vizsgálatának várható eredményei-re).

Terts István

Tájszavak a bodrogi Karcsa községből

Karcsa Borsod-Abaúj-Zemplén megye sátoraljaújhelyi járásának 2394 lélekszámú községe. A Bodrogi közepén, Sátoraljaújhelytől délkeletre, 18 km távolságra fekszik. A Bodrogi legrégebbi településeinek egyike, s mint ilyen a legjobb hagyományörző községek közé tartozik.

A lakosság 80%-a ma is mezőgazdasággal foglalkozik, bár a fiatalok többsége az iparban keresett magának megélhetést, s egyrészt Miskolcon, másrészt Sátoraljaújhelyen dolgozik.

A legutóbbi másfél évtizedben Karcsa sem maradt ki az ország községeire jellemző elvándorlásból. Egyre több családi ház marad lakó nélkül, egyre több család költözik a városba.

A megváltozott körülmények, a művelődési lehetőségek következményeként, a tájszavak jelentős része ma már csak az idősebbeknél él, a fiatalabb nemzedék ezeknek a jelentését nem ismeri.

A tájszavak gyűjtését évek óta, pontosabban 1957 óta végeztem szülőfalumban szövegben való előfordulás alapján. Rendszeresen foglalkozom ugyanis falum néphagyományainak összegyűjtésével, s ez igen jó alkalom a tájszavak gyűjtésére is.

Szükségesnek tartom, hogy a tájszavak közlése előtt néhány itteni nyelvi, nyelvtani sajátosságra felhívjam a figyelmet. Karcsa az északkeleti nyelvjárás-területhez tartozik. Az itt beszélt nyelv közel áll a köznyelvhez, vannak azonban bizonyos eltérések is. Ezek közül a lényegesebbek a következők:

1. A beszédben a hosszú *ó, ő* magánhangzók helyén mindig kettőshangzókat ejtenek. Pl. *mióta, nőü*. 2. Néhány szótóban a köznyelvi *ó, ő* helyén sokszor zártabb magánhangzó van. Pl. *úkot, agyonlú, kocsilú, rulla*. 3. Van olyan szó is, amely megőrizte hosszabb, eredeti alakját. Pl. *talú* 'toll'. 4. A birtokos személyragozásban a többes szám harmadik személyű *-uk, -ük* rag helyett gyakran az *-ek* ragot használják. Pl. *velek*. 5. A birtokos személyragozás egyes szám harmadik személyében a köznyelvi *-e* rag helyett gyakran a *-je* és az *-i* rag található. Pl. *tükörje, szekerje, pézi, tüzi*. 6. A *-hoz, -hez, -höz* határozórag helyett általános a *-nál, -nél* rag használata. Pl. *Apám-nál megyek*. 7. Az alanyi igeragozás egyes szám második személyében az *-l* személyrag használata az általános még akkor is, amikor a köznyelv az *-sz* ragot használja. Pl. *szeretel, számítol*. 8. A tárgyias igeragozás egyes szám harmadik személyében a mély hangrendű szavaknál a *-ja* rag helyett gyakori az *-i* rag. Pl. *látí, vari* 'varrja'. 9. A beszédben az alany és az állítmány egyeztetése nem mindig történik meg. Sokszor használnak többes számú alany mellett egyes számú állítmányt. Pl.: *Hát össze-beszélt az emberek*.

A szavakat és a példamondatokat fonetikusán közlöm. Elhagytam a kettőshangzók jelölését, de használom a példamondatokban. Nem jelölöm a köznyelvvél megegyező hasonulást, összeolvadást, a hosszú mássalhangzók rövidülését.

A címszavak után feltüntettem szófajukat. A főneveknél zárójelben közlöm a tárgyragos, a többesjeles és az egyes szám harmadik személyű birtokosragos alakot.

Az igéknél a jelentő mód jelen idő egyes szám 2. személyű; jelentő mód múlt idő egyes szám 2. személyű alanyi ragozású alakot; jelentő mód jelen idő tárgyias ragozás egyes szám 3. személyű alakját; felszólító mód egyes szám 2. személyű, alanyi ragozású rövidebb alakját közlöm ugyancsak zárójelben.

A toldalékolás esetében az alapszót csak akkor írom ki újra a zárójelben, ha az a toldalék hozzákapsolásával megváltozik, de ha változás nincs, akkor csak a toldalékokat írom ki.

abrikotl i. (-sz, -tál, -i, -j) tanít, nevel, szoktat' „A katonaságnál két hónapig csak abrikoltak minket.”

ágyazás fn. (-t, -ok, -sa) Fonás előtt a szösz hengeralakú formára hajtogatják, illetve csavarták, majd így kötötték fel a guzsalyra. — „Novemberbe a fonás előtt már csak az ágyazás vout hátra.”

ajda fn. (-át, -ák, -ája) 'háti teher'. Az asszonyok úgy hordták a terhet, hogy a ponyva közepére helyezték, a ponyva két ellentétes sarkát behajtották, a másik két sarokkal a vállukon átvetve vitték a hátukon. — „Az asszonyok a piacra mindég ajdába vitték az eladnivalót.”

ajjaz i. (-ol, -tál, -i, -z) 'a szarvasmarha alá ágyat készít.' — „Mán csak ajjazok a jószág alá, oszt megyek.”

aló hett! 'hirtelen'. „Csak felkapta magát, oszt aló hett, elment.”

anuvál i. (-sz, -tál, —, *anuváj*) 'engedelmeskedik'. — „Hijába vout a szép szó, csak nem anuvált.”

anyaszéna fn. (-át, -ák, -ája) 'a rét első kaszálású szénája'. — „Igen jóul sikerült az anyaszéna kaszálása.”

annyok fn. (-ot, -ok, -a) 'anyós'. — „Az annyokom nem szerette, ha beleszóultak a dögába.”

apjok fn. (-ot, -ok, -a) 'após'. — „Az apjokom igen csendes ember vout.”

aranyosvíz fn. (-et, ek, -ze) 'karácsony vagy újév elsőnap reggelén a kútból, tóból, folyóból elsőnek kimert víz'. — „Karácsony reggelén igyekeztünk úgy itatni, hogy a mi jószágunk igya meg az aranyosvizet.”

árvaganaj fn. (-t, -ok, -a) 'a legelőn elhullatott tehéntrágya'. — „Régen összeszedték a legelőn az árvaganajt, oszt aval tüzeltünk.”

bakacsér fn. 'fekete festékfajta'. — „Ojan fekete, mint a bakacsér.”

baléta fn. (-át, -ák, -ája) 'cédula.' Ha valaki régen a nagybirtokon fizetés nélkül dolgozott, este kapott egy cédulát. E cédulának a neve. Aki négy darab ilyen cédulát összegyűjtött, az kapott az uradalomban feles művelésre egy

hold földet. — „Ha az uradalomba főüdet akartunk vállalni, akkor balétáér kellett dóugozni.”

balszemel i. (-sz, -tél, -i, -j) 'les, titkon néz, úgy tesz, mintha nem figyelne oda.' — „Csakúgy balszemelt arrafelé.”

bánya fn. (-át, -ák, -ája) 'gödör, mélyedés'. A sertések által kifürdött mélyedés. — „A disznók a legelőn igen nagy bányát fürödtek.”

begazol i. (-sz, -tál, —, -j) 'megijed.' — „Begazoltunk, mikor a kerülőü elkezdett kiabálni.”

behomjul i. (-sz, -tál, —, -j) 'behorpad.' — „Leejtettem a bádogot, hát behomjult.”

berbenci szilva fn. 'besztercei szilva.' — „Két fán igen jóul termett az idén a berbenci szilva.”

beszipókál i. (-sz, -tál, —, -j) 'berüg, beiszik.' — „A multkor egy kicsinyt beszipókáltam.”

bevalósul i. (-sz, -tál, —, -j) 'bekövetkezik, megvalósul, igazzá válik.' — „Ha bevalósul ez a vetés, jóul járjunk vele.”

biciklileves fn. (-t, -ek, -se) 'üresleves, rántottleves.' — „Biciklilevesrül nem lehet kaszálni.”

bindergat i. (-el, -tél, -i, -ss) 'mozgat, rázogtat (pl. kutya a farkát)'

bobájka fn. (-át, -ák, -ája) 'mákkal, mézzel ízesített tészta'. Az ujjnyi vastagra nyújtott henger alakú tésztát kemencében megsütik, majd 1–2 cm-nyi darabokra vagdalják. Ezután leforrázzák, majd megszírozva mákkal leszórják és mézzel leöntik. A katolikus családok karácsonykor ezt ették vacsorára. — „Nem mulhatott el karácsony viliája mézes bobájka nélkül.”

branka fn. (-át, -ák, -ja) 1. 'bárhon felállítható juhkarám' 2. 'fésűszerű eszköz, amellyel a fonalat rakták fel a szövőszékre.' — „Tavasztul őuszig a juhok mindég az ugaron felállított brankába éccakáztak.”; „Az eszvatára mindég a némém húzta fel a brankával a fonalat.”

brige fn. (-ét, -ék, -je) '15–20 cm hosszú, 2–3 cm vastag, a két végén hegyes faragott játékszer.' — „Mikor már

- kitavasodott, mindég brigét farag-tunk.”
- brigézik* i. (-el, -tél, —, -z) 'brigével ját-szik.' — „Tavaszkor ha ketten össze-kerültünk, mindég brigéztünk.”
- buduja* fn. (-át, -ák, -ája) 'csobolyó, fából készült víztároló edény.' — „A határba mindég budujába vittük a vizet.”
- bújnyik* fn. (-ot, -ok, -ja) 'sötét nézésű, gonosz, betyár, rossz ember.' — „Ügy néz, mint egy bújnyik.”
- cenduláz* i. (-ol, -tál, —, -z) 'vizsgálják.' — „Alig várták apámék hogy cendu-lázzunk, mán vittek is dógozni.”
- céпка* fn. (-át, -ák, -ája) 1. 'két vékony fa, melyet a szövőszékre felhúzott fonal közé tettek, hogy az nyíljon.' 2. 'vé-kony lábú, vékony karú sovány em-ber.' — 1. „A fonal közt a céпка sza-bájozta a fonal nyíllását.” 2. „Nincs rajta mit fogni, a lába is mint két céпка.”
- cerkó* fn. (-t, -k, -ja) 'a görögkeleti vallá-súak temploma.' — „Az oroszoknak Dámoucon vóut a cercóuja.”
- cikrázik* i. (-ol, -tál, —, -z) 'szikrázik.' — „Ojat kapott, hogy a szeme is cik-rázott.”
- cimbarkózdik* i. (-ol, -tál, —, -dz) 'függesz-kezik, kapaszkodik.' — „Pujakorunk-ba sokat cimbarkóduztunk a szénás-szeker rudján.”
- cirkó* fn. (-t, -k, -ja) 'égett, megszenesedett fadarab.' — „Rontás ellen a kisgyermek szenesvizzébe mindég három cirkóut tettünk.”
- compojodik* i. (-ol, -tál, —, -j) 'szomorkodik, fél vmitől.' — „Mán láttam, hogy baj van, mer igen compojodott.”
- culáp* fn. (-ot, ok, -ja) 'oszlop.' — „A kerítés igen jó ákácfaclápból vóut.”
- cundra* fn. (-át, -ák, -ája) 'rossz, rongyos ruha.' — „Ehhez a munkához csak ezt a cundrát érdemes felvenni.”
- csábrándi* mn. (-t, -k, —) 'bolondos.' — „Ez a fiju mindég ojan csábrándi vóut.”
- csá ne!* 'jobbra terelő szó befogott ökörnek, tehénnek.' — „Csá hőük! Szarvas, Gombos!”
- csapó* fn. (-t, -k, -ja) 'az ostor alsó része, amelyhez a szöszből font részt erősítik.' — „Az ostoromon a csapóu igen jóu búrbül vóut.”
- csatapatál* i. (-sz, -tál, —, -j) 'veszekedik.' — „Ha egy kicsinyt ittam, a feleségem mindég csatapatált.”
- csatka* fn. (-át, -ák, -ja) 'a kukoricaszárnak a szarvasmarha által lerágott része.' — „Étetés után mindég kiszedtük a jászolból a csatkát.”
- csavarkodik* i. (-ol, -tál, —, -j) 'csal, a kártyában hamisan játszik.' — „Ha kártyáztunk, a komám mindig csavarkodott.”
- csibrál* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'csipeget.' — „Ne csibráld mán azt a kenyeret!”
- csikító* fn. (-t, -k, -ja) 'a tézsla (eke vonó-rúdja) hátsó vasalása.' — „A kováccsal megcsinálttám a tézslám csikóútóu-ját.”
- csinált* fn. (-ot, -ok, csinálttya) 'csalán'.
- „A kiskacsáknak mindég csináltot kellett szedni.”
- csivaj* fn. (-t, -ok, -ja) 'zaj, lárma.' — „Ojan csivajt csinál ez a puja, hogy nem lehet semmit hallani.”
- csobak* fn. (-ot, -ok, -ja) 'a fa töve, tuskó.' — „Téli tüzelőtünek mán nincsen csak három csobak.”
- csúrka* fn. (-át, -ák, -ája) 'hajfonat.' — „A jányok régen két csúrkába fonták a hajokot.”
- csúszó* fn. (-t, -k, -ja) 'kigyó.' — „Eccer a nádbul kigyütt egy nagy csúszóu.”
- dandározik* i. (-ol, -tál, —, -z) 'nagy zajjal játszik.' — „Pujakorunkba mindég a templomdombon dandároztunk.”
- drugár* fn. (-t, -ok, -ja) 'oszlop (4—5 mé-teres).’ — „Negyvenötbe még a tele-fondrugárt is mind kivágták a faluba.”
- dudrog* i. (-ol, -tál, —, -j) 'haragszik, duz-zog.' — „A menyemnek igen rossz természete van, mindég csak dudrog.”
- dücskő* (-t, -k, -je) 'tuskó, fának a gör-csös töve.' — „Ezt az ákácfadücskőüt alig tudtam szétverni.”
- dzsobál* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'csipked, csip-kegve ütöget.' — „Mán kikél a csirke, mer dzsobáli belőürül a tojást.”
- dzsobbant* i. (-ol, -ottál, -i, -s) 'csíp, vág.' — „Igen nagyot dzsobbantott a kezem-féjébe ez a gunár.”
- éhnyal* fn. (-at, -ak, -a) 'alvó ember össze-gyült nyála.' — „Egész nap csak az éhnyalat nyelte.”
- elsóház* fn. (-at, -ak, -a) 'a lakásnak az a szobája, melynek ablaka az utcára néz.' — „Régen az elsőházba csak akkor mentünk be, ha vendég vóut a háznál.”
- elsullan* i. (-sz, -tál, —, -j) 'eltűnik, el-szalad.' — „Ugy elsullant, hogy senki se vette észre.”
- elvel* i. (-sz, -tél, -i, —) 'hisz, gondol'.
- „Elvélttem, hogy sose jutok haza.”
- emeléső* fn. (-t, -k, -je) 'sertésöl vályú fe-letti felfelé nyíló ajtaja.' — „A disznóu-ól emelésőüje mán nem igen jóul záróudik.”
- épség* fn. (-et, -ek, -e) 'olyan épület, amely-ben a gazdasági épületek a lakóházzal egy fedél alatt vannak.' — „Szép ép-séget épített magának.”
- eszvátá* fn. (-át, -ák, -ja) 'szövőszék.' — „Tegnap az eszvátán megkezdtük a szüvést.”

- elbandzsaldók** i. (-ol, -tál, —, -j) 'elgondolkozik, eltévelyedik, nem figyel.' — „Ügy elbandzsaldott, hogy nem is tudta mit beszélnek.”
- farengő** fn. (-t, -k, -je) 'mezei sóska (Rumex acetosa) húsos szára.' — „A kaszállón mindég tanáltunk farengőt.”
- fartol** i. (-sz, -tál, —, -j) 'farával jobbra vagy balra meg.' — „A tehén egészen a falig fartolt.”
- fatuzsar** fn. (-t, -ok, -ja) 'bokros terület'. Az erdőnek apró, sűrű fákkal benőtt része. — „A fatuzsarba tudtunk csak elbújni a kerülőtül.”
- felülhajaz** i. (-ol, -tál, -i, -z) 'túltesz a másikon, többre viszi a másikonál.' — „Ez a fiú felülhajaz mindenkin.”
- ferhéc** fn. (-cét, -ek, -ce) 'hágcsó, amelyen a szekerre fellépnek.' — „A ferhécen lépj fel a szekerre, mer a kerek alá esel.”
- ficfa** fn. (-át, -ák, -ája) 'fűzfa.' — „Nyári tüzelőnk mindég ficfagajj vóut.”
- filke** fn. (-ét, -ék, -éje) 'falba épített szekerényke.' — „A kenyeret mindég a filkébe tartottuk.”
- finesz** mn. 'csavaras eszű, ravasz.' — „Pistta bátyám igen fineszes ember vóut.”
- fityog** i. (-ol, -tál, —, -j) 'nyügösködik (gyerek).’ — „Ez a fiú kiskorába mindég fityogott.”
- fogyaszt** i. (-ol, -ottál, -i, fogyassz) '(a szántás) a befejezésénél tart.' — „Jóul haladtam a szántással, mer estére már fogyasztottam.”
- fojós** fn. (-t, -k, -ja) 'gennyes daganat, mely több lyukkal fakad ki.' — „Kis-koromba fojosó vóut a nyakamon.”
- fonálkul** mn. 'fordítva, balkézrel.' — „A boszorkányhoz mindég fonálkul kellett ütni.”
- forgat** i. (-ol, -tál, -i, -ss) 'szánt.' — „Édes-apám a Somoson forgat.”
- forgó** fn. (-t, -k, -ja) 'fordulásra, forgásra meghagyott terület a szántásnál, melyet csak a szántás befejeztével szántottak meg.' — „Ez a fiú nem jóul szánt, mer igen nagy forgót hagy.”
- fotoszim** fn. (-t, -ok, -ja) 'petróleum.' — „A fonóházba régen még fotoszint is kellett vinni.”
- frissellős** mn. 'borjas tehén.' — „A tehenem akkor rontották meg, mikor frissellős vóut.”
- futika** mn. 'mindig szaladó, siető ember.' — „Ez ojan futika ember vóut, mig bírta magát.”
- fütülvaló**(ja) mn. ref. vallású halott fejfája.' — „A fütülvaló fáról nem vóut szabad hazahozni semmit.”
- gágó** fn. (-t, -k, -ja) 'a kamrában felszerelt horgas fa.' — „A kamorába a szalonát mindég a gágúun tartottuk.”
- galárizs** fn. (-t, -ok, -za) 'gyöngyosor.' — „Jánykorunkba két sor galárizst is tettünk a nyakunkba.”
- garboncás** fn. (-t, -ok, -sa) 'garabonciás diák, természetfölötti hatalommal rendelkező ember, tudós, javas.' — „Az Ördögösbül a sárkányt egy garboncás hajtotta ki.”
- gebeszkeedik** i. (-el, -tél, —, -j) 'törleszkedik, hizeleg.' — „Ez a macska csak gebeszkeedik az emberhez.”
- gerind** fn. (-et, -ek, -je) 'homokdomb, szántó föld magasabb része.' — „A Somos geringyét szőlővel vóut érdeemes beültetni.”
- gibirc** mn. 'sovány.' — „Igen gibirc ez a malac, nem hízik sehova.”
- gledicsia** fn. (-át, -ák, -ája) 'koronaakác (krisztustóvis).’ — „A pap kertje gledicsiával vóut bekerítve.”
- gója** fn. (-át, -ák, -ája) 'emelő szerkezet, amellyel a szénát a kazal tetejére fel emelték az uradalomban.' — „A nagy kazlakra a szénát gójával hordattuk fel.”
- gombóda** fn. (-át, -ák, -ája) 'tarhonyatészta.' — „Tegnap igen jóu gombódalevest főztem.”
- gubánka** fn. (-át, -ák, -ája) 'gyermekeknek való hosszú télikabát.' — „Vedd fel kisfijam a gubánkadót is!”
- gucsmol** i. (-sz, -tál, -i, -j) 'szidalmaz, rosszat mond valakiről, kicsúfol valakit.' — „Ne gucsmol mindég azt a szegény asszonyt!”
- gurics** fn. (-ot, -ok, -csa) 'a tölgyfa beteg makktermése.' — „Az erdőürül mindég guricsot hoztam a pujának jáccani.”
- gurnyaszt** i. (-ol, -ottál, —, gurnyassz) 'betegeskedik, kedvetlenkedik, lustálkodik.' — „Nem csinál ez semmit egész nap, csak gurnyaszt a ládán.”
- gurnyik** fn. (-ot, -ok, -ja) 'vesszőből font, sárral bevert tyúkól.' — „Fontam már az apróuléknak vesszőből egy gurnyikot.”
- gyoszom** fn. (gyoszmot, gyoszomok, -ja) 'hínárszerű zöld vízinvény.' — „Addig nem tudtunk halászni, mig a gyoszmot a vizből ki nem szedtük.”
- hadarász** i. (-ol, -tál, —, -sz) 'gesztikulál, kezével a más orra alatt mutogat.' — „Ne hadarász elöttem, mer mingyán odavágok.”
- hadrá** i. (-sz, -tál, -i, -j) 'gyorsan beszél, hadar.' — „Ne hadrájj már, hisz nem értek belőülle semmit.”
- hajadonfint** mn. 'hajadonfövel.' — „Azér kopaszodott meg, mer mindég hajadonfint járt.”
- hajcsákolás** fn. (-t, -ok, -sa) 'körvadászat.' — „Télen nem igen vóut más munka az uradalomba, mint a hajcsákolás.”

- hajdermenkü* fn. (-t, -k, -je) 'gyors, sebes haladás.' — „Ügy megy, mint a hajdermenkü.”
- hajhász* i. (-ol, -tál, -i, -sz) 'hajt, kerget, üz.' — „Ez is csak a maga hasznát hajhászi.”
- halálbíró* fn. (-t, -k, -ja) 'halottkém.' — „A halottat nem lehetett addig eltemetni, míg a halálbíró meg nem nézte.”
- hátraszorító* fn. (-t, -k, -ja) 'háromszögletű, kisebb méretű fejkendő.' Régen az asszonyok, lányok ezzel szorították le a hajukat, és úgy kötötték fölé a fejkendőt. — „Mikor fijatalasszony vóutam, a hátraszorítómon elől két bojt vóut.”
- háttya* fn. (-át, —, —) 'a szántóföld magasabb része.' — „A Hamurétbe csak a főüdem háttya van ki a vizből.”
- hejő* fn. (-t, -k, -je) 'héja.' — „Vigyázz, mer elvisz a hejő!”
- helynézés* fn. (-t, -ek, -se). Ha valaki idegenből nősült, a házasságkötés előtt elmentek a családból megnézni, hogy milyen a gazdasági helyzete a lány családjának. — „Vósárnap hejnézőbe vóutunk Lukára.”
- henderkődzik* i. (-öl, -tél, -i, -dz) 'a földön előre-hátra gurul.' — „Ez a puja még a ruhát is lehenderkődzi magáru.”
- hiccel* i. (-sz, -tél, -i, -j) 'fehéren izzik (a vas).' — „Mikor mán hiccelt a vas, a kovács akkor forrasztotta össze.”
- hondzések* fn. (-ot, -ok, -ja) 'zsombék, füves földdarab.' — „A mérésnél nekem olyan hondzések kaszállóu jutott, hogy két kaszát is eltörtem, míg lekaszáltam.”
- hócal* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'előre-hátra lenget.' — „De sokat meg kellett hóucálni a régi vasalóut, hogy nagy tűz legyen benne!”
- hócén* fn. (-t, -ek, -je) 'vízbe dobott parázs.' — „A szemmelverést úgy gyógyítottuk, hogy a vízbe löktünk három hócént, oszt evel a szesvizzel mostuk meg a gyermek képit.”
- hórinka* fn. (-át, -ák, -ája) 'hinta.' — „Az eperfa kötöttük fel a hórinkát.”
- hömbörödik* i. (-öl, -tél, —, -j) 'gurul.' — „A hordóu meg csak elhömbörödött a faltul.”
- hőrészes* fn. (-t, -ek, -se) '(lakodalomban) a menyasszony rokonai.' — „Éjfél felé a vőülegényes háznál megjelentek a hőürészesek.”
- hújékol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'a kezét melengeti, a kezére meleg levegőt fúj.' — „Add csak ide, hagy hújékoljam meg a kezed!”
- húrol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 1. 'a sertés beléről a zsírt késsel levakarja' 2. 'valakit elátzat, rosszat mond valakiról.' — 1. „Disznóüleskor magam húroltam meg a hurkát.” 2. „Rossza szomszédom, mer mindég éngem húrol.”
- iktat, eliktat* i. (-ol, -tál, -i, -ss) 'eltüntet, eldug.' — „Hova iktattátok a baltát? Mán megint eliktatták a fűrész!”
- indzellér* fn. (-t, -ek, -je) 'olyan mérnök, aki a néphit szerint rosszul mérte a földet, ezért halála után újra kellett neki mérni.' — „A falunk határába éccakánkint mindég látni indzellért.”
- irgontalan* mn. 'nagyon nagy, hatalmas.' — „Ojan szeker szénát hoztunk, hogy az igazán irgontalan vóut.”
- isztike* fn. (-ét, -ék, -éje) 'ekéhez tartozó szerszám, mellyel a sarat kaparták le szántás közben az ekevasról.' — „Szántáskor mindég ütöttem egy nyulat az isztikével.”
- járás* fn. (-t, -ok, -sa) 'az a terület kapálásakor, melyet egy ember egy fordulással meg tud kapálni.' — „Estére mán csak egy járás maradt kapálni a tengerebül.”
- jujulgat* i. (-ol, -tál, -i, -ss) 'a juj szót mondogatja, csodálkozásának, álmélkodásának így ad hangot.' — „Sikerült vóuna kifogni ezt a halat, ha ez a bamba el nem jujulgati.”
- kabát* fn. (-ot, -ok, -ja) 'szoknya (ránchos).' — „Nekem mindég négy szélbül varrták a kabátot, de vóut akinek nyóucbül.”
- kabola* fn. (-át, -ák, -ja) 'kemencefajta (búboskemence).' Ma már nincs ilyen. — „Télen a házba mindég a kabola körül tanyáztunk.”
- kabóna* fn. (-át, -ák, -ja) 'kétágú fa, amelyre az ekét tették, ha szekér nélküli mentek szántani.' — „Ha száraz üdőü vóut, csak kabónával vittük az ekét a határba.”
- kádicska* fn. (-át, -ák, -ája) 'kisméretű, fából készült kád.' — „Ojan tehenem vóut, mig meg nem rontották, hogy egy kádicska tejet is adott.”
- kanda* fn. (-át, -ák, -ája) 'savanykás ízű tejes étel.' — „Édesanyám kaszáláskor mindég igen jóu kandat főüzött.”
- kandli* fn. (-t, -k, -ja) 'ételhordó kanna.' — „Nyáron a levest kandliba vittük a határba.”
- kankurjádzik* i. (-ol, -tál, —, -dz) 'felbukik, tengelye körül megfordulva esik el.' — „Ojat kankurjádzott, hogy a lába az égnek állt.”
- kapcálódik* i. (-ol, -tál, —, -j) 'készülődik.' — „No, kapcálóuggyatok, oszt menyenyünk.”
- kapogat* i. (-ol, -tál, —, -ss) 'járogat (lányos házhoz), udvarolni kezd.' — „Ojan üdőüs vóutam, hogy mán a jányokhoz kapogattam.”

- karductök** fn. (-öt, -ök, -ja) 'csíktök, dísz-tök.' — „Igen szép karductök termett a kiskerbe.”
- karéjóz** i. (-ol, -tál, -i, -z) 'szemes termény rostálásakor a kézirostát körbe forgatja, hogy a gaz a mag tetejére kerüljön.' — „De sokat karéjóztam, míg ezt a kis vetőmagot kitisztítottam.”
- kárpálódzik** i. (-ol, -tál, —, -dz) 'veszeke-dik, aggatolódik.' — „Veszedelemes asszony ez, mindég kárpálódzik.”
- katétra** fn. (-át, -ák, -ája) 'szószék (temp-lomban), emelvény.' — „Ojan aláza-tosan beszél, mint a pap a katétrába.”
- kavacs** fn. (-ot, -ok, -csa) 'kavics, apró kő.' — „Nem jóu ez az ut, pedig minden évbe leteritik kavaccsal.”
- kec** fn. (-t, -ek, -ce) 'szénatartó hely az istállóajtónál az ersz alatt.' — „Ta-vasztul őszig a kebbe aludtunk a szénán.”
- kehel** i. (-sz, -tél, -i, -j) 'köhög.' — „Nem áll be a szája egy percig se, mindég kehel.”
- kékkü** fn. (-t, -k, -je) 'rézgalic.' — „A szótlóút mindég csak kékküvel per-metettük.”
- keleb** fn. (-jét, ek, -je) 'kebel.' — „Mán a fán megrakta körtével a kelebjét.”
- kenceficél** i. (-sz, -tél, -i, -j) 'kenetet, csino-sítja magát.' — „Nem tesz ez egész nap egyebet, csak magát kenceficéli.”
- kenőtal** fn. (-t, -k, -ja) 'libatollból készí-tett tollcsomó, melyet az asszonyok a tepsí kenésére, illetve zsírozására hasz-náltak.' — „A kenőtalualval zsírozd csak meg a tepsüt!”
- kepe** fn. (-ét, -ék, -éje) 'részesaratás.' — „Péter-Pálkor mán kiálltunk a kepe-re.”
- kepegszazda** fn. (-át, -ák, -ája) 'az az ember, aki az uradalommal szerződést kötött az aratásra, és felfogadta az aratókat.' — „16 esztendő vóutam kepegszazda a Felénkerten.”
- kétágu** fn. (-t, -k, -ja) 'gazdasági eszköz, szerszám.' A trágyát a szekérről ezzel húzták le a szántóföldön. — „A sze-kerre tedd fel majd a kétágu is!”
- kétköz** fn. (-t, -ök, -ze) 'orvhalászok halász-eszköze, háló két oldalfával.' A két oldalfát ketten fogták és úgy haladtak a vízben. Egy idő után felemelték, és a belészorult halat kivették. — „Majd estefelé megpróbáljuk a halászást kétköz-zel.”
- kéztűs** mn. 'a szekérrúd baloldalára fogott tehén vagy ökör.' — „A kéztűsű tinódm egy kicsinyt szeles vóut.”
- kézviz** fn. (-ét, -ek, -ze) 'forróvíz, melyet télen a szabadban mosó asszonyok kezének melegítésére vittek a Kar-csára.' — „Osztán majd felejtkezettek meg a kézvizrül!”
- kiskorog** ih. 'kis ideig.' — „Csak egy kis-korog vóutam nálla.”
- kindruc** fn. (-t, —, —) 'fekete festék.' — „Bekentük az egészt kindruccal.”
- kintháló** mn. (-t, -k, —) 'olyan jászág, mely az éjszakát is kint tölti a legelőn tavasztól őszig.' — „Vosárnap mán megnézem a Kökényesbe a kintháló-kot.”
- kita** fn. (-át, -ák, -ája) '21 fej szósz csomóba kötve.' — „Az éven nem vóut csak három kita szószóm.”
- kocik** fn. (-ot, -ok, -ja) 'a falimasina mel-lett levő vályogból rakott ülőke.' — „Mendikás koromba, üttem a kocik-ba...”
- kocikos** mn. (-t, -ok, —) 'nyálas, pállott (szájvég).’ — „Ennek a fíjunak a szája kiskorába mindég kocikos vóut.”
- kóduscipa** fn. (-át, -ák, -ája) 'a cseresznye-fa törzséből kifolyó mézga.' — „De sok a kóduscipa ezen a fán!”
- komakendő** fn. (-t, -k, -je) 'négyzet alakú, körül rojtos kivarrott kendő, melyet akkor használtak, ha gyermekágyas asszonynak vittek ebédet.' Ezzel takarták le az ételt. — „A legszebb komakendőmet vettem előü, mikor a komámasszonynak vittem enni.”
- komót** fn. (-ot, -ok, -ja) 'fiókos, alacsony szekrényféle.' — „Öt van a pohár a komóton.”
- kopka** fn. (-át, -ák, -ája) 'rakás, csomó.' — „Az úton nekihajtottunk egy kopka kúnék.”
- koporcol** i. (-sz, -tál, -i, -j) 'kaparász.' — „Nézd mán mi koporcol abba a lá-dába!”
- kopótya** fn. (-át, -ák, -ája) 'kopolytű.' — „Nagy kopótyája vóut annak a hal-nak, amit fogtam.”
- korba** fn. (-át, -ák, -ája) 'hajtókar.' — „Ennek a rostának ojan rossz a kor-bája, hogy alig lehet vele forgatni.”
- korcol** i. (-sz, -tál, -i, -j) 1. 'kapar, kapar-gat, kívántat' 2. 'szeg, beszeg.' — 1. „Mán igen korcoli a hasadot ez a kis pájinka.” 2. „A nádtetőün a korcolást megbontotta a szél, újra kell korcol-tatni.”
- kosároz** i. (-ol, -tál, -i, -z) 'juhokkal trá-gyáztat.' (A juhokat a szántóföldön egy ideig egy helyen hálatták, majd odább mentek vele.) — „Az urada-lomba a főüdet mindég kosároztták.”
- koszpitol** i. (-sz, -tál, -i, -j) 'tesz-vesz, tevé-kenykedik.' — „Nincs semmi látattya a munkájának, pedig egész nap min-dég koszpitol.”
- kotorca** fn. (-át, -ák, -ája) 'egy gyékénysás-fajta lisztes gyökere, melyet régen az itteniek táplálkozásra használtak.' — „Karesi kotorcások.”

- kotoz* i. (-ol, -tál, -i, -z) 'piszkál, keres.' — 'A tyuknak nem ad enni, de vilijakor mindég kotozi, hogy sokat tojjon.'
- kotyfol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'keverget, kavargat, valamit készít.' — 'Igen szeret főözni, egész nap csak kotyfolna, ha rajta állna.'
- kotyor* fn. (-t, -ok, -ja) 'az úton levő gödör, benne a sáros kabarral.' — 'A kerek meg beledöccent egy nagy kotyorba.'
- kotyoszló* fn. (-t, -k, -ja) 'fejkötő.' — 'Igen szép kotyoszlót varrattam a keresztjányomnak.'
- ködöl* i. (csak kij. mód jelen és múlt idő egyes szám harmadik személyben használatos) 'sűrű, permetszerűen esik.' — 'Mán megint csak ködöl ez az eső'
- kötővék* fn. (-et, -ek, -je) 'az a lék, amelyen keresztül a halat és a hálót kiveszik a jég alól.' — 'Ojan jóul sikerült a gyal-mászás, hogy a kőtűvükén alig birtuk kihúzni a gyalmot.'
- krajszony* fn. (-t, -ok, krajszonnya) 'lábás.' — 'Ott van az ennivalód a krajszonyba.'
- krékok* i. (-ol, -tál, —, -j) 'fuldokló hangot ad.' — 'Nem sok kellett vóuna, hogy elpusztuljon, mer mán csak krékogott.'
- krompélángos* fn. (-t, -ok, -sa) 'főtt krump-liból és lisztből gyúrt, a tűzhely lapján megsütött lángosféle.' — 'Jóu lessz a leveshez a krompélángos is!'
- kruncog* i. (-ol, -tál, —, -j) 'sír.' — 'Légy mán csendbe, ne kruncogj, mindég!'
- kuricinka* fn. (-át, -ák, -ája) 'megsütött, kiflivastagságú keltésztából készült étel.' Kb. 2 cm hosszú darabokra vágják, leforrázzák, és túrót vagy mákot tesznek rá, és megszírozzák. — 'Mámma nem érkeztem főözni, hár csak kuricinkát öntöttem.'
- kutyapecér* fn. (-t, -ek, -je) 'dologkerülő, semmittevő ember.' — 'Ez világéletébe csak ojan kutyapecér vóut.'
- lángelött* fn. (-öt, -ök, -je) 'lisztből készült, a tűzhely lapján ropogásra sült lángos.' Ezt apró darabokra tördelve forró vízzel leöntve megszírozták, és túrót tettek rá. — 'Igen jóu lángelöttet öntöttem délre.'
- lapockafa* fn. (-át, -ák, -ája) 'kétágú, kb. 1–1,5 m hosszú fa, melyet a kenyértészta bedagasztása után a teknőre tettek, hogy a terítő a tésztához ne érjen.' — 'Dagasztás után a tekenőüre rátettük a lapockafát, oszt úgy takartuk be a tésztát.'
- lemárkózzik* i. (-ol, -tál, i. -dza) 'megmártózik.' — 'Nem fürödtünk csak lemárkózzunk mer igen hideg vóut a víz.'
- léptedre* hsz. 'létedre.' — 'Legény léptedre mán csak nem mégy a puja közzé?'
- lesi* fn. (-t, -k, -je) 'kóstoló.' Disznóvágás-
kor szokás a rokonoknak, ismerősöknek kóstolót vinni. — 'Vitettem mán a szomszédnak egy kis lesit.'
- lesül* i. (-sz, -tél, —, -j) 'a játékokban alulmarad, elveszti a játékot.' — 'Ha lefutóut játszottunk, némejik miatt mindég lesültünk.'
- letiltás* fn. (-t, -ok, -sa) 'a kaszálón a legeltetést megtiltja.' — 'A legelősgazdákutl tavaszkor megkaptuk a letiltást a kaszálóukra.'
- libernyózzik* i. (-ol, -tál, —, -dz) 'lebeg, száll valami után.' — 'Csak ugy libernyózzott rajta a köpenyeg.'
- litya* fn. (-át, -ák, -ája) 'bő női blúz.' — 'Ez a kijány zőüd lityába...'
- lóka* fn. (-át, -ák, -ája) 'lóca.' — 'Régen minden házba vóut lóuka, oszt azon ültünk.'
- lomol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'elrak, rakosgat.' — 'Ügy láccik, hogy estig ott akar lomolni.'
- malágy* fn. (-ot, -ok, malágya) 'iszapos, süppedékes talaj.' — 'Arok partján, malágy szélén, gubánkába ül a legény.'
- marcong* i. (-ol, -tál, -i, -j) 'kapar, kaparász.' — 'Ne marcongd mán mindég az ablaküveget!'
- márjad* i. (-ol, -tál, —, -j) 'szétmegy, szétmállik.' — 'Ügy elmárjadt, mint egy gyalogbéka.'
- matika* fn. (-át, -ák, -ája) 'sárga virág.' — 'Ojan sárga, mint a matika.'
- mázzál* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'szétken, elken.' — 'Ne mázzájj mán abba a sárba!'
- megeressz* i. (-el, -ettél, -i, megeressz) 'legeltet az egész legelőn, kaszálón.' — 'A második kaszálás után a kaszálóut is megeressztettük a jószággal.'
- megmásli* i. (csak ebben az alakban használatos) 'visszavon, megmásít.' — 'Előüllet kellett neki adni, mer ez könnyen megmásli a szavát.'
- megpocsékol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'elver, helybenhagy.' — 'Kegyetlenül megpocsékolta ezt a gujást a bika.'
- megyi* fn. (-t, -k, megyi) 'nőstényállat nemiszerve.' — 'A kocának a megyibe beleesett a pondróu.'
- menetke* fn. (-ét, -ék, -éje) 'menyét.' — 'A menetke igen rákapott az apróulékra.'
- mereggyű* fn. (-t, -k, -je) 'kör alakú kávéra szerelt meritőháló.' — 'Télen a vékbe csak be kellett engedni a mereggyüt oszt mán vóut is hal.'
- mérgez* i. (-el, -tél, -i, -z) 'vetőmagot csáváz.' — 'Hóunap vetni akarok, hát mérgeztem mán egy kis buzát.'
- merség* fn. (-et, -ek, -e) 'merészség.' — 'Nem vóut merségem arrafelé menni.'
- mezsgyezsír* fn. (-t, -ok, -ja) 'napraforgóolaj.' — 'Nem hoztam más ennivalóut,

- csak két karaj mezsgyezsíross kenye-
ret.”
- meslegöl* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'kerüli a témát, nem a tárgyról beszél, mellébeszél.' — 'Nem tudtuk meg tülle az igazat, mer csak meslegolt mikor kérdeztük.’’
- mezgerél* i. (-sz, -tél, -i, -j) 'szedeget, gyűjtöget, a betakarítás után az elhagyott termést összeszedi.' — 'Szüret után mán lehetett mezgerélni a szőlőübe.’’
- mihint* hsz. 'mihelyt.' — 'Meghozom, mihint elvégeztem vele a munkát.’’
- minar* mn. 'kétnemű (fiú is, lány is).’ — '„Azér olyan vékonyhangú, mer minar.”’
- mismásol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'mellébeszél, kerüli a témát.' — '„Ne mismásolj mán, ha mondd meg az igazat!”’
- mohonda* mn. 'alaktalan, csúf.' — '„No, ez is hozott magának egy mohonda feleséget.”’
- moszka est* fn. Egyes vallási szektákról állítják, hogy összejöveleiken bizonyos esteken elfújják a lámpát és egymáshoz bújnak. Ennek a neve. — '„Csak azér jártam a hívőkhöz, mer hallottam, hogy ott van moszka est.”’
- nádal* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'ekevasra, baltára új élt kovácsol.' — 'Hóunap meg-nádalatom ezt a baltát.’’
- nádfijók* fn. (-ot, -ok, -ja) 'a nád fiatal hajtása.' — '„Ojan nagy szárazság vóut, hogy a jóuszág még a nádfijókat is megette.”’
- napot tud* i. 'egy napig ingyen dolgozik.' A részes kukorica- és krumpliföldért nemcsak a részt kellett odaadni, hanem ingyen is kellett bizonyos számú napot dolgozni. — '„Csak akkor kaptunk részibe főüdet, ha napot tudtunk érte.”’
- návé* (-t, -k, -ja) 'a szövőszék két hengere, amelyre a fonál, ill. a vászon csavarodott fel.' — '„Nem tudom mi a baja ennek az eszvatának, a návéja félrehuz.”’
- négyellő* fn. (-t, -k, -je) 'az az eszköz, amelyhez a lovak istrángját csatolták, ha a lovakat ekébe fogták.' — '„Ojan nehéz vóut a szántás, hogy még a négyellőü is eltört.”’
- nyakóc* mn. 'hidegben könnyedén, nyárianosan öltözött.' — '„Minek gyüttél ki gyermekem ijen nyakócon?”’
- nyalóstol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'nyalogat, kelletlenül eszik.' — '„Ne nyalóustolj mán, ha edd rendesen azt az ételt!”’
- nyárvánkol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'nyávog, keservesen sír.' — '„A macskák ugy nyárvánkoltak éccaka, hogy nem tudtam aludni.”’
- nyedáj* isz. 'uceu, nosza neki.' — '„Nem szóult, csak felkapta magát, oszt nyedáj elment.”’
- nyíla* fn. (-át, -ák, -ája) 'villám, mennykő, istennyíla.' — '„Szegénynek a házába belevágott a nyíla.”’
- nyílas* fn. (-t, -ok, -sa) 'sorsolásra (nyíl-húzással) kerülő, egyforma darabokra felosztott kaszáló.' — '„Igen jó nyílasm van a Fizesbe.”’
- nyíves* mn. 'férges, tetves.' — '„Nézd mán a nyívesét, még éngem akar bántani!”’
- nyomdokó* fn. (-t, -k, -ja) 'a szövőszéken a nyüst mozgatására szolgáló talpfa.' — '„Nem jóu az eszvatán ez a nyomdokóu.”’
- nyöszöri* mn. 'kényeskedő, nyöszörgő.' — '„Nem tud ez semmit, ez csak ojan nyöszöri.”’
- nyüstöl* i. (-sz, -tél, -i, -j) 'üt, ver.' — '„Igen nyüstöli ezt a fíjot az apja.”’
- ókumlál* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'óvatosan, kémlelve, körülnézegetve megy.' — '„Ne sokat ókumlálj, ha ügyesen intézd el.”’
- ótán* hsz. 'azután.' — '„Elsőübe meg-nézzük, óután meg majd meglássuk, hogy mit lehet csinálni vele.”’
- pácán* fn. (-t, -ok, pácánnya) 'fácán.' — '„A vadászatnál sikerült egy pácánkakast a taskóba tenni.”’
- pálha* fn. (-át, -ák, -ája) 'a horgászfelszerelés úszója.' — '„Nem vóut az én peccóümon csak tengerigóurébül pálhá.”’
- palincol* i. (-sz, -tál, -, -j) 'rosszalkodik, meg nem engedett játékot játszik.' — '„Ne palincolj mán mindég kifizám!”’
- pápér* fn. (-t, -ok, -ja) 'szalma hamuja.' — '„Kenyérsütés után a papéért mindég kivittük a kemence előül, oszt meglócsoltuk.”’
- parasztorta* fn. (-át, -ák, -ja) 'keltésztából sütött süteményféle.' — '„A mi üdöünkbe mán ünnepe vóut, ha paraszttortát sütöttünk.”’
- paponyikáz* i. (-ol, -tál, -, -z) 'játszik, gyerekmodra tesz valamit.' — '„Ne paponyikázz mán, ha tedd a dóugot!”’
- pászit* (-ol, -ottál, -, -s) 'répát gyalul és törekkkel összekeveri.' — '„Délelőütt pászítottam a jóuszágnak.”’
- paticsház* fn. (-at, -ak, -za) 'vesszőből font falú, sárral betapasztott ház.' — '„Régen az óucskafaluba csak paticsházak vóutak.”’
- peccó* fn. (-t, -k, -je) 'horgászfelszerelés (bot zsinórral).’ — '„Magunk készítette peccóüt használtunk mindég.”’
- pilhe* fn. (-ét, -ék, -éje) 'a tejnek vagy más folyadékknak bebőrözött teteje.' — '„Nem szeretik ezek a kávév vagy a tejen a pilhét, ezér mindég meg kell nekik szűrni.”’
- pillancs* fn. (-ot, -ok, -a) 'méceses.' — '„Régen csak pillancs égett a házba, annak a világánál fontunk.”’

pillancsol i. (-sz, -tál, -i, -j) 'gyengén világít.' — „Csak pillancsol ez a lámpa, nem tudom mi történt vele.”

platnyi fn. (-t, -k, -ja) 'a tűzhely vaslapja.' — „Meg van repedve a masinám platnyia.”

polozsna fn. (-át, -ák, -ája) 'fészekben hagyott tojás, hogy a tyúkok odajárjanak tojni.' — „Éz a dög kutya még a polozsnát is megette.”

potyó fn. (-t, -k, -ja) 'híg szilvalekvár.' — „Hóunap főzzük a lekvárt, hát majd gyere potyót enni.”

priccses mn. 'csizmanadrág.' — „Mán legénykedtem, mikor anyám priccsenadrágot vett nekem.”

prokk ne! 'ökrös vagy tehenes fogatot balra terelő mondatszó.' — „Prokk ne Virág!”

pucu fn. (-t, -k, -ja) 'fiúgyerek nemiszerve.' — „Vigyázz, mer leharapi a pucud a kutya!”

pucuhaluska fn. (-át, -ák, -ája) 'főtt krumpliból gyúrt, hengeresre nyújtott galuska, nudli.' — „Mindég igen szerettem a pucuhaluskát savanyu káposztával.”

puja fn. (-át, -ák, -ája) 'fiú és lánygyermek 12 éves korig.' — „Bizony nehezen élt az, akinek sok pupája vót.”

ragadáncs fn. (-ot, -ok, -a) 'bogáncsfajta.' — „Keresztülmentem a főúdeken, hát teliragadtam ragadánccsal.”

ráncoska fn. (-át, -ák, -ája) 'testre simuló női blúz.' — „Ünnepeken mindég a bársonyráncoskát vettük fel.”

rázott fn. (-ot, -ok, -ja) 'szálastakarmány, mely fele-fele arányban összerázott szalmából és szénából áll.' — „Éccakára rázottal raktuk meg a jászlat a jószág előtt.”

reckér fn. (-t, —, -je) 'kockázat.' — „Hát bizony reckér vót régen dohányér menni, de megérte.”

rédia fn. (-át, -ák, -ája) 'járólevél (a jószágnak).' — „Megyek hóunap a vásárra, hát megcsináltattam mán a tehenre a rédíját.”

réfel i. (-sz, -tél, -i, -j) 'tép, szagat.' — „Nem nyugodnak ezek addig, míg le nem réfelik egymásrul a ruhát.”

restellő fn. (-t, -k, -je) 'a négyökrös fogat hajtására szolgáló ostor.' — „Akkor vót bódog igazán, ha felülhetett a négy ökr farához, oszt kezébe vehette a restellőt.”

rimánság fn. (-ot, -ok, -a) 'kérés, könyörgés.' — „Csak nagy rimánságra adtam oda neki a baltát.”

rokk fn. (-ot, -ok, -ja) 'hosszú télikabát.' — „Ne felejtse majd el felvenni a rokkot!”

rüvő fn. (-t, -k, -je) 'citerás.' — „Régen

ha táncolni akartunk, megfogadtuk a rüvőt, oszt az muzsikált.”

sámedli fn. (-t, -k, -je) 'deszkából készített kisszék.' — „Vedd elől a sámedlit, oszt ülj arra!”

sásal i. (-sz, -tál, -i, -j) 'a dús vetést sarlóval ritkítja.' — „Sásaltam mán a buzából egy hát füvet.”

sássá fn. (-át, -i, —) 'a búza dús levélzete.' — „Szép a buza sássá, mán megmarad a kisliba!”

secci i. (-el, -tél, -i, secc) 'érint, súrol.' — „Szerencsére csak seccette a gojú a karomot.”

seccés fn. (-t, -ek, -e) 'érintés, súrolás.' — „Seccés nem verés!” (labdajátéknál használatos mondás.)

senk fn. (-et, -ek, -je) 'a kocsmaléccsel körülkerített pultja, kármentő.' — „Ha verekedés vót a kocsmába, sokszor összetört még a senk is.”

sérfikál i. (-sz, -tál, -i, -j) 'sétál, cél nélkül jár, kerüli a munkát.' — „Nem csinál ez mást egész nap, csak sérfikál.”

sifony fn. (-t, -ok, -nya) 'szekrény.' — „De nagyra van avál a szóuette sifonyával!”

sikárol i. (-sz, -tál, -i, -j) 'vásznat, vászonruhát mosás után kisimít.' — „Egész délután a ruhát sikároltuk.”

sikerkedik i. (-el, -tél, —, -j) 'sír, sivalkodik.' — „Úgy megjedtem, hogy mingyán elkezdtem sikerkedni.”

sikerkózik i. (-ot, -tál, -i, -dz) 'csúszkál (jégen).' — „Nem győzőm csizma-talppal, mind elsikerkózik a jégen.”

sikattyu fn. (-t, -k, -ja) 'csiga.' A szövészekén a nyüst ezen mozog fel-le. — „Nem ment ma a szövés az eszvétán, mer a sikattyú mindég akadozott.”

silámlik i. (csak múlt időben használatos a címszón kívül) 'elsuhan a szeme előtt, hirtelen eltűnik.' — „Eccercsak valami elsilámlott a szemünk előtt.”

sotó fn. (-t, -k, -ja) 'satu, szorító.' — „A lábát úgy megszorította, mintha sotóba fogták vóna.”

sotól i. (-sz, -tál, -i, -j) 'súrol, súrolva érint valamit.' — „Ne sotóuld mán mindég azt a ládát.”

sömörög fn. (sömörögöt, -ök, -je) 'apró pattanásokból álló kör alakú piros folt az emberi testen.' — „Az egész karja teligyűtt sömöröggel.”

spernádli(szög) mn. '20 cm hosszúságú szög.' — „A szarufákot a gerendához mindég spernádli szöggel szögeztük.”

stáblon fn. (-t, -ok, -ja) 'a házak homlokzati részén a gerendavégek eltakarására szolgáló gyalult deszkaszál.' — „A stáblont mindég befestettük, hogy szép legyen a ház eleji.”

- stikk* fn. (-et, -ek, -je) 'csíny, tréfa.' — „Nem ez vout neki az első stikkje.”
- strikkol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'kézimunkázik, varr.' — „Mán csak ennek az abrosznak az alját kell strikkolni.”
- suckol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'súrol, érint, dörzsöl.' — „Ez a nadrágszár mindég suckoli a lábomat.”
- suhadér* mn. '12–16 év közötti fiú vagy lány.' — „Mikor ojan suhadér jányok voutunk, mán szeretőünk vout.”
- suharc* fn. (-ot, -ok, -a) 'hajlós vessző.' — „Felfogtam egy suharcot, oszt jóul elnadrágtoltam vele.”
- sulli* mn. 'alattomos.' — „Világéletebe mindég sulli vout.”
- sullizik* i. (-ol, -tál, -i, -z) 'alattomosan tesz valamit.' — „Láttam, hogy ott sullizik, de nem gondoltam semmi rosszra.”
- sutyiba* hsz. 'titokban.' — „Eltettük a nyulat, oszt este sutyiba hazahoztuk.”
- süntörködik* i. (-öl, -tél, —, -j) 1. 'ugrásra készen mozog'. Játékműszó. A *lefutó* nevű labdajátéknál azt a játékoszt érinti, akinek a kijelölt távot le kell futni úgy, hogy az ellenfél a labdával ne találja el. 2. 'az idősebbek között igyekszik magát észrevéttetni.' — „Mikor még kisebb voutam, mindég a legények közt süntörködtem.”
- sürved* i. (—, -t, —, —) 'sötétedik, alkonyodik.' — „Mán jóul sürvedt, mikor hazaértünk.”
- sürvedés* fn. (-t, —, —) 'alkonyat.' — „A mi üdöünkbe csak sürvedés után mehetünk a jányokhoz.”
- szabadkémény* fn. (-t, -ek, -nye) 'a pitvar nyitott kéménye.' A szobából is ide áramlott a füst. — „A legjobb szalona az vout, amit szabadkéménybe füstöltek.”
- szabadrakodás* fn. (-t, -ok, -sa) 'annyi szalastakarmány vagy szalma felrakása a szekére, amennyit két ökör vagy két ló el bírt húzni.' — „Szabadrakodással szerettem csak szénát venni.”
- szabadvackon* fn. (-vackot, -vackok, -ja) 'az a hely, ahol a kintháló jószág maradt éjszakára, ha ráesteledett.' — „Ha a legelőün ránksteledett, nem hajtottunk a karámhoz, a jószág szabadvackon halt.”
- szacska* fn. (-át, -ák, -ája) 'apróra vágott szalma, takarmány.' — „Ha elfogyott a törek, a répához szacskát vágunk a jószágoknak.”
- szák* fn. (-ot, -ok, -ja) 'háló.' — „A szákot a halászához mindég mink készítettük nyüstbül.”
- szákol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'hálóval halászik.' — „Régen csak éccaka lehetett szákolni hogy meg ne fogjon a báróu kerülőüje.”
- szaladó világ* 'háborús világ, amikor a lakosságnak menekülni kellett.'
- szárazgeher* mn. 'sovány.' — „Mán régen láttam ijen szárazgeher embert.”
- szátva* fn. (-át, -ák, -ája) 'szövöszék.' — „Nem lehet a szátvátul a házba meg se mozdulni.”
- szénamorva* fn. (-át, -ák, -ája) 'aprószéna, szénapor.' — „A kaszálloun mán nem tudtam mást összeszedni, csak egy kis szénamorvát.”
- szerha* fn. (-át, -ák, -ája) 'a háznak az eresze.' — „Igen keves essőü vout, mer még a háznak a szerhája se csordult meg.”
- szévanó* fn. (-t, -k, -ja) 'kenyértészkor használt eszköz, a hamut ezzel húzták ki a kemencéből; szévanó.' — „A szévanóut mán ki kell cserélni, mer igen elkopott.”
- szilács* fn. (-ot, -ok, -csa) 'forgács, szilánk.' — „Nem kell ennek a sifonynak a lába alá csak egy szilácsot tenni.”
- szugjoz* i. (-ol, -tál, —, -z) 'a sarokban egyetértéssel szorongat valakit (leányt a fiú), szerelmeskedik.' — „Ezek nem csinálnak mást egész este, csak a sarokba szugjznak.”
- szugoj* fn. (-t, szugjok, szugja) 'sarok, szöglet.' — „Nem tanáлом a baltát, pedig a szugojba tettem.”
- szürkálás* fn. (-t, -ok, -sa) 'a búzából az aszatot kiszúrja.' — „Egész nap a szürkálást végeztük a búzába.”
- szütyő* fn. (-t, -k, -je) 'kisebb méretű vászonzacskó.' — „Csépléskor minden nap egy szütyőü búzát hoztam haza.”
- talu* fn. (-t, -k, -ja) 'toll.' — „A libákrul téptem a nyáron majd egy dunna talut.”
- talvészcodik* i. (-ol, -tál, —, -j) 'tollászkodik, nehezen szedi magát rendbe.' — „Ne talvészcodoggy mán ojan sokáig!”
- tárbáskodik* i. (-ol, -tál, —, -j) 'tátja a száját.' Olyan helyen van, ahová nem hívta senki. — „Ez is mindég itt tárbáskodik, ahejett, hogy dóugozna.”
- taskó* fn. (-t, -k, -ja) 'vászontarisznya.' — „Igy tavaszkor csak vállamra csaptam a taskóut, oszt mentem a határba.”
- tejjeldara* fn. (-át, -ák, -ája) 'kukoricalisztből készült étel, melyre kihülés után édestejet öntöttek és úgy ették.' — vosárnap mindég tejjeldara vout a früstök.
- telázi* fn. (-t, -k, -ja) 'konyhaedények tárolására szolgáló, deszkából készült polcos állvány.' — „Add csak ide a sóut, ott van a telázin!”
- témbojog* i. (témbojogol, -tál, —, -j) 'úgy jár, mint aki eltévedt, nem tudja merre jár.' — „Csak témbojogtam egész éccaka, mint a bolond.”

- tengerifija* fn. (-át, -ák, -t.fija) 'a kukorica oldalhajtása.' — „Egy nagy hát tengerifiját hoztam tegnap a jószágának.”
- tengerivakaró* fn. (-t, -k, -ja) 'kukoricalisztből készült sütemény.' — „Régen még a tengerivakaróknak is örültünk.”
- tírhít* i. (-ol, -ottál, -i, -s) 'elküld, eltüntet, elzavar.' — „Tirhicsátok már el azt a macskát a háztul.”
- tírhal* i. (-sz, -tál, —, -j) 'eltűnik, elmegy.' — „Ugy eltírhaltunk onnan, mintha sose lettünk volna ott.”
- torhanyóz* i. (-ol, -tál, -i, -z) 'a szántóföldön a rögöket összetöri.' — „Igen nehéz vóut ezen a földön torhanyózni.”
- tömle* fn. (-ét, -ék, -éje) 'volt mocsaras terület fekete, csipős homoktalaja.' — „Egész nap a tömlébe kapáltunk, hát mindenünk vizket.”
- tönnyhős* mn. 'kövér, lassú mozgású, nagyhasú (ember).' — „Igen nehezen mozognak ezek a tönnyhősök.”
- trambucka* fn. (-át, -ák, -ája) 'bukfenc.' — „Még hátrafelé is tud trambuckát vetni.”
- trambuckázik* i. (-ol, -tál, —, -z) 'bukfencézik.' — „Tavaszkor mindég a szalmán trambuckáztunk a kertbe.”
- trimfli* fn. (-t, -k, -je) 'hárisnya.' — „Mindég lecsuszik a lábomról ez a trimfli.”
- tuckol* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'küld, hajt.' — „Nem is nyugodott addig, míg el nem tuckolta hazulról.”
- tűr* i. (-sz, -tél, -i, -j) 'járomba dugja a fejét.' — „Ez a kéztüsdű tehen az istennek se akar a járomba tűrni.”
- tüszködik* i. (-öl, -tél, -i, -j) 'küzd, harcol.' — „Igen sokat tüszködtem életembe.”
- tyukpesta* i. (-át, -ák, -ája) 'olyan ember neve, aki asszony munkát is végez.' — „Ez is ojan tyukpesta.”
- tyutyimutyi* mn. 'teddide, teddoda, tehetetlen, mindenre felhasználható ember.' — „Ijen tyutyimutyi emberrel sem mire se lehet menni.”
- ujjas* fn. (-t, -ok, -sa) 'kiskabát, zakó.' — „Add csak ide az ünneplőü ujjasom!”
- újra-fottára* hsz. 'gyakran, mindig.' — „Újra-fottára esik meg esik.”
- ujjgat* i. (-ol, -tál, -i, -ss) 'ujjong, kiabál.' — „Ne ujjongass már annyit!”
- uszóka* fn. (-át, -ák, -ája) 'összekötött kákacsomó, melyen a gyermekek úsztak fürdéskor a vízben.' — „Mikor még én puja vóutam, én is uszóukán tanultam meg uszni.”
- üzgérel* i. (-sz, -tél, -i, -j) 'úz, hajt, zavar.' — „Ne üzgérelj már azt a szegény jószágot annyira!”
- vagdalló* fn. (-t, -k, -ja) 'szélespengéjű, a hús összevagdolására szolgáló kés.' — „Régen a kolbászhust vagdallóval vágtuk össze.”
- vajdókol* i. (-sz, -tál, —, -j) 'ajgat, jajveszékél, hangosan zokog.' — „Ugy vajdókol, mintha a szíve hasadt volna meg.”
- vakbarázda* fn. (-át, -ák, -ája) 'olyan barázda, amely szántásnál szántatlanul maradt, illetve a szántatlan földre az eke ráborította a földet.' — „Igen sok vakbarázdát hagyott a földemen a szántás után a traktor.”
- válló* fn. (-t, -k, -ja) 'vályú.' — „A vállóba reggelre belefagyott a víz.”
- vártás* fn. (-t, -ok, -sa) 'éjjeliőr, bakter.' — „Mire hazaértünk a Becskekről, már fujta a vártás a tizenegyet.”
- vászonzaku* fn. (-t, -k, -ja) 'vászontarisznya.' — „Egy kis vászonzakut vitt csak magával a határba.”
- vegyez* i. (-el, -tél, —, -z) 'csoportos játékhoz társakat választ.' — „Vegyezzünk már, oszt kezdjük meg a jáccást!”
- veji* fn. (-t, —, jeji) 'vő, veje valakinek, a családba benősült férfi.' — „Örülhet az, akinek jóu veji van!”
- vék* fn. (-et, vekek, -je) 'lék (jégen).' — „Télen a mosáshoz a férfijak vágták a véket a Karcván.”
- veréznék* fn. (-et, -ek, -je) 'a szövés befejezése után a szövőszékről levágott, 50–80 cm hosszúságú fonálcsonló.' — „Gatyamadzagot mindég veréznékűl szüttünk.”
- vérrel-bottal* hsz. 'nehezen vállalva, nem igen akarva.' — „Azér nagy vérrel-bottal csak megcsinálta, amire kértem.”
- vértfog* i. (-ol, -tál, —, -j) '(tyúk) 'itételen hangot ad.' — „Ne vértfogtasd már azt a tyukot!”
- vető* fn. (-t, -k, -je) 'a kendermunka eszköze.' Ezzel teszik a megfont fonalat a szövőszékre való felhúzásra alkalmassá. — „Amit a télen fontunk, abból csak hat jegyet tudtunk a vetőün vetni.”
- vettetés* fn. (-t, -ek, -se) 'az eke által vágott barázdaszeleesség.' — „Elszántott a földemből két vettetést.”
- vicsiri* mn. 'nevetős, tele szájjal mosolygó.' — „Ijen vicsiri gyermeket még nem láttam.”
- vicsirit* i. (-ol, -ottál, -i, -s) 'úgy nevet, hogy minden foga látszik.' — „Nem szóul ez, csak mindenre kivicsiriti azt a nagy fogát.”
- világot* i. (-sz, -tál, -i, -j) 'valótlanságot beszél, nem komolyan beszél, nagyot mond.' — „Ne világogj már, ha mondd meg az igazat!”
- villahegyhordó* mn. 'az a rúd, amellyel a szénarudast hordták a boglyához.' A rúd egyik vége hegyes volt. A két

- rudat a rudas alá dugták, két ember megfogta a rúd végét és így vitte. — „Ha ez a villahegyhordó rud megbírná, az egész bogját el tudnánk vinni.”
- vinkelyes* mn. 'L alakú ház.' — „Cselédkoromba a Beckseden mindég a vinkelybe laktam.”
- vinyikó* fn. (-*t*, -*k*, -*ja*) 'venyige, szőlővessző.' — „A szőlőből hazahoztam egy szekert vinyikót.”
- voncol* i. (-*sz*, -*tál*, -*i*, -*j*) 'nehezen visz, cipel, vonszol.' — „Alig tudtam ezt a fíjot hazavoncolni.”
- zajda* fn. (-*át*, -*ák*, -*ája*) 'abroszba, ponyvába kötött háti batyu.' — „Az asszonyok mindég zajdával mentek a vásárra.”
- zúrbolló* fn. (-*t*, -*k*, -*ja*) 'vaj készítésére használatos, fából készített hosszúkás edény.' — „Ojan régen nem használjuk már a zúrbollót, hogy egészen kiszáradt.”
- zsalikendő* fn. (-*t*, -*k*, -*je*) 'rojtos, rózsás vállkendő.' Régi viseletdarab. Ma már nem található ilyen. — „Jánykoromba igen szép zsalikendőjűm vót.”
- zsámiska* fn. (-*át*, -*ák*, -*ja*) 'paprikáskrumpli.' — „Eltanálta, mint Borcsa néni a zsámiskát.”
- zsarátmag* fn. (-*ot*, -*ok*, -*ja*) 'zsarátnok, paráztűz.' — „A fíju táltoslova nem evett mást, mint zsarátmagot.”
- zsemeg* i. (-*el*, -*tél*, —, -*j*) 'olyan sok van egy helyen valamiből, hogy az szinte egyszerre mozog, hemzseg.' — „Annyi hal került a gyalomba, hogy csak úgy zsemegett.”
- zsojtár* fn. (-*t*, -*ok*, -*ja*) 'edény, amelybe a tejet fejik; sajtár.' — „Igen jóu tehen vót, mer egy fejésre adott két zsojtár tejet is.”
- zsovál* i. (-*sz*, -*tál*, -*i*, -*j*) 'mindig beszél.' — „Annyit zsovál ez, hogy az Isten se biri végighallgatni.”
- zsuzsorékol* i. (-*sz*, -*tál*, -*i*, -*j*) 'egyszerre beszél több ember (mint a liba).' — „Nem értettem a beszéggýét, mer a többiek igen zsuzsorékoltak.”

Nagy Géza

A művelt újrakölcsonzésről, Shakespeare ürügyén

Ismert dolog, hogy a nyelvek a beléjük kerülő idegen szavakat, neveket saját hangtani, alaktani stb. rendszerükhöz idomítják: a kölcsonszavak és idegen nevek annál kevésbé tekinthetők idegennek, mennél jobban hasonlítanak az átvevő nyelvi szavakhoz a hangtani, alaktani stb. szerkezet szempontjából. Az is közismert, hogy egy-egy idegen szó vagy név beilleszkedésének mikéntje nemcsak nyelvi tényezőktől függ, amilyenek például az érintkező nyelvek hangrendszereinek vagy nyelvtani rendszereinek hasonlóságai és különbségei, hanem számos nyelven kívüli tényezőtől is, például az átvétel „csatornájától” (irodalom, élőszó, ezek különböző fokú együttes hatásai), a közvetítők vagy első használók idegen nyelvi és anyanyelvi műveltségének fokától, az éppen uralkodó nyelvművelő törekvésektől, és más tényezőktől is.

Az alábbiakban azt kívánom bemutatni, hogy (az elődeiknél) nyelvileg művelt(ebb) emberek hatására miként keletkezhetnek régi kölcsonszavaknak új, az átadó nyelvi szókét jobban megközelítő kiejtése — ezt nevezem művelt újrakölcsonzésnek —, s megpróbálom illusztrálni, hogy a spontán keletkező művelt újrakölcsonzések kínálta előnyök kihasználása olyan lehetőség, amellyel a nyelvművelőknek is érdemes számolniuk.

Egy-egy kölcsonszó vagy idegen név átvevő nyelvbeli kiejtésének kialakulását vagy későbbi megváltozását befolyásolhatja az átvevők átlagos idegen nyelvi tudása, s így az iskolai idegennyelv-oktatás színvonala is (vö. pl. P. Lizanec: A jövevényszavak etimologizálásának elvei. *NytudÉrt.* 89. sz. 201; Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsonszavai. *Kriterion*, 1972. 60; R. Filipović: *The Phonemic Analysis of English Loan-Words in Croatian*. Zagreb, 1960. 30). Példaként említhető a *Don Quixote* tulajdonnévnek az angolban először a helyesíráson alapuló, majd később az eredeti ejtést jobban tükröző ejtése: [dan 'kwiksət] és [dan ki'howtij]¹, vagy a Filipović (i. m. 31) idézte horvát *lenč* ~ *lanč* (< ang. *lunch*) és *kep* ~ *kap* (< ang. *cup*) alakpárok, melyeknek második tagjai ma gyakoribbak a régebbi, német közvetítés torzította változatoknál. Hasonlóképp keletkezhetett a hozzánk francia közvetítéssel került *menezser* szónak az átadó angol nyelvi modellt jobban megközelítő, későbbi *menedzser* változata is (vö. Usapó József: *English Sporting Terminology in Hungarian*. Angol Filológiai Tanulmányok 5: 19).

Az utóbbi időben elég nagy vitát kavart Shakespeare nevének helyes magyar ejtése. Ferenczy Géza Péchy Blankával vitázó cikkében (*Nyr.* 99. 12–9) a [sɛkszpír] ejtést tartja helyesnek, mert „ez a hagyományos magyar ejtésforma”, amit „múlt századi nagy költőink műveiből, levelezéséből, lexikonokból biztosan tudunk”. Péchy Blankának véleményem szerint igaza van, amikor ezt válaszolja: „A [Séjkszpiir] üldözendő persze, mint minden túlzás és majmolás. De ha annak rendje-módja szerint Sékszpírt ejtünk,

¹ L. Bloomfield: *Language*. London, George Allen and Unwin, 1970. 448

nem vádolhatnak bennünket sem túlzással, sem majmolással.” A [sékszpír] ejtés inkább a művelt újrakölcsönzés egy példája, mintsem „erőszakos angoloskodás”, s ha így áll a helyzet, akkor semmi okunk harcolni ellene. Ezen a véleményen van Bárczi Géza is: „ha van olyan hangunk, mely jobban megközelíti az eredeti név kérdéses hangját, ezt lehet, sőt kívánatos felhasználni a kevésbé megfelelő helyett. (...) Így *Sékszpír* mindenesetre ajánlatosabb, mint *Sekszpír*, de az utóbbinak múltja van nyelvünkben” (Nyr 100: 352) Hasonlóan vélekedik Elekfi László is a Mai magyar nyelvünk (Akadémiai Kiadó, 1976) c. kötet 38. lapján, s tulajdonképp arra bátorítja a nyelvművelőket, hogy használják ki a művelt újrakölcsönzés nyújtotta lehetőségeket: „minél többen tanulnak idegen nyelveken, annál inkább helyet kell adnunk annak a törekvésnek, mely ezeket a neveket is az eredeti nyelvet jobban megközelítő alakban ejti, tehát [sékszpír], vagy [béthóven], esetleg [béthófn] alakban.” Ezt az elvet alkalmazza — nemcsak *Shakespeare* esetében — a Magay Tamás szerkesztette Idegen nevek kiejtési szótára is.

Egy másik „helytelen” hanghelyettesítésnek (ang. [ʌ] > magyar ö) a [sekszpír]-belinél lényegesen nagyobb múltja van nálunk,² mégis keletkeznek régi, „helytelen” kölcsönzavaknak új, „helyes” ejtészavak, például *pick-up*: [piköp] ~ [pikap], *double*: [döbl]³ ~ [dabl].⁴ Az [ʌ] hangot tartalmazó friss angol szavak, kifejezések közül pedig az *up to date*-nek csak [ap tu dét]⁵ kiejtése ismert, s a számítógép-programozóktól hallható, de még szótározatlan [abdétol] ige (< ang. *to update*) első magánhangzójának is csak „helyes”, az eredeti [ʌ]-t jól megközelítő ejtése van, ami szintén összefüggésben kell legyen a hazai angoltanítás fejlődésével.

Az eddigiek után már az is érthetőbb lehet, hogy miért nem tartom — Ladó János véleményével (Anyanyelvi kaleidoszkóp 228) szemben — helytelennek, ha valaki [gercen]-t mond a ma kétségtelenül szokásosabb [hercen] helyett. A. I. Gercen nevét ugyanis csak „művelt” — németesen művelt — kiejtési és helyesírási hagyományaink ferdítették vissza, nem elégedve meg a transliterálással, hanem mintegy „korrigálva” is az orosz nyelv e „botlását”. Úgy vélem, nem lenne helyes orosz tanáraink nem épp elenyésző rétegét az elé a dilemma elé állítani, hogy a „művelt magyar kiejtés normája” szerint, *vagy pedig* józan eszükre hallgatva ejtsék a nagy orosz író és forradalmár nevét.

Kontra Miklós

Lejt, lejtő. A 'ferde irányban lefelé tart' jelentésű *lejt* ige folyamatos melléknévi igenevéből alakult *lejtő* főnév, amely a földfelszín formáinak leggyakoribb alkotó elemét jelöli, korábban bukkan fel a forrásokban, mint maga az igei alapszó. A Kolozsvártól északkeletre eső Zsuk határrészeként szerepel 1332-ben *Kueusleuhteu* (Csánki 5: 403), azaz egy olyan hegy, amelynek köves a lejtője.

A *lejt* ige etimológiáját illetően a TESz. (3: 745–6) lényegében Balázs János (Nyr. 82: 232–3) feltevését tette magáévá, de némi bizonytalankodással, amit a „valószínűleg” határozószó érzékeltet: „a *lejt* ige valószínűleg származékszó: az -*ít* műveltetett képző -*xt* előzményével jöhetett létre a *le* határozószóból; vö. *közelít*, *távolít*.”

Felvethetőnek tartok más lehetőséget is. A *lejt* ige keletkezhetett az igekötős *leejt* [1416 u./1450 k.: *le èyte* gr.: BécsiK. 16] igéből is úgy, hogy a két szomszédos magán-

² Ebben szótáríróink nem elhanyagolható szerepet játszottak, vö. Magay Tamás: NytudÉrt. 57. sz. 19, 50, 64.

³ Csapó i. m. 16

⁴ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, 1973. 198.

⁵ Bakosi . m. 880

hangzó egyike kiesett. E jelenségre vö. *gazduram* (ÉrtSz. 2:1004) < *gazdauram*, *gazdasszony* (NySz. 1: 130) < *gazdaasszony*, *jámbor* (TESz. 2: 258) < *jóember*, *kalóz* (TESz. 2: 329) < *kalauz*, *mert* (TESz. 2: 903) < *miért*, *némber* (TESz. 2:1010) < *néember*. Idetartozik Petőfi Sándor „Mit nem beszél az a német. . .” című költeményének indulatos káromkodása is: „Foglalod a *kurvanyádat*, De nem ám a mi hazánkat! . . .”.

Számos nyelvben használatos a 'lejtő', 'lejt' fogalmának kifejezésére olyan szó, amely 'esik' vagy 'ejt' jelentésű igéből alakult. Vö.: német *abfallen* 'lejtősodik, ereszkedik, esik': > *Abfall* 'lejtő, ereszkedő' (Grimm: DtWb. [Neubearbeitung] 1: 224); szerb-horvát *òbrónak* 'lanka, lejtő, hegyoldal' <: *òbròniti* 'legurít, legörget, lehengerget' [tkp. 'leejt'] (SzbhvMSz. 2: 215; Schütz: GeogrSkr. 31), *pàdina* 'hegyoldal, lanka, lejtő' (SzbhvMSz. 2: 386) < *pád* 'lejtés, ereszkedés, esés' <: *pàsti* 'esik, hull' (Skok: EtRj. 2: 615); szlovén *òbrónék* 'lejtő, lanka' (Tom. 1966. 324); cseh *spád* 'lejtő' (Dobossy: CsehMSz. 2: 417) <: *spadati* 'lejt, hajlik' (uo.), *úpad* 'lejtő, meredek' (PSIJČ. 6:534); szlovák *spád* 'lejtő' (SlSJ. 4:146); felsőszorb *spad* 'lejtő' (Jakubaš 337); alsószorb *spad* 'lejtő' (Muka 2:483); lengyel *spadek* 'lejtő' (MSiJP. 762), *upacz* 'északi vagy északkeleti hegyoldal, amely csak erdőként vagy legelőként hasznosítható' (Nitsche: GTP. 40); fehérorosz *снад* 'lejtő' (BRSl. 873); ukrán *снад* 'lejtő' (URSl. 5:419).

Az alaki fejlődésre fent bemutatott magyar példák és a szemléleti háttér megvilágítására felsorakoztatott idegen nyelvi analógiák elegendő alapot adnak annak feltevésére, hogy a *lejt* ige nem más, mint az igekötős *leejt* igének szóhasadásszerűen elkülönült mása.

Ramaty. A főnévi használatban 'szalmahulladék, törmelék, szemét' (MTsz.) jelentésű, melléknévként pedig 'hitvány, semmirekellő' (ÉrtSz.), valamint 'nevetségesen csúnya' (MTsz.) értelmű *ramaty*-nak *ramagy*, *ramacs* (ÚMTsz.) alakváltozata is van. Legkorábbi előfordulása Győr vidékéről ismeretes: 1877: „*ramaty*: szalmahulladék, szemét” (Nyr. 6:325).

Az ÉKsz. a *ramaty*-ot esetleg hangfestőnek, a TESz. pedig ismeretlen eredetűnek tartja. További vizsgálatot igénylőnek minősíti a TESz. azt az feltevést, hogy a *ront* (MUSz. 667), illetőleg a *ronda* rokonságába tartozik.

Az a benyomásom, hogy a *ramaty* a csehből vagy a nyugatszlovákból került át jövevénytárszóként a magyarba. Vö. cseh nyelvjárási (Észak-Morvaország) *ramotí* 'limlom, ócska holmi, vacak' (Machek: EtSlČ. 2 507). Sziléziában a *ramotí* alaknak '(főző-, konyha)-edények' (uo.) jelentése van. Machek a *ramotí*-t a *chramostí* 'száraz gallyak, rözse' [tkp. 'az, ami zizeg, zörög'] (Trávníček⁴ 517) rövidült alakjának gyanítja.

A cseh *ramotí* [ejtsd: *ramotyí*] főnévből *a:o>a:a* hasonulással és a magyar *-i* képzővel azonosított szóvégi *-í* elhagyásával alakulhatott ki a magyar *ramaty*. A *ramaty* > *ramagy* fejlődés zöngésülésnek, a *ramaty* > *ramacs* fejlődés pedig affrikálódásnak az eredménye. (A TESz. 3:342 a *ramaty:ramacs* viszonyra két példát idéz analógiaként.) A 'száraz gallyak, rözse' jelentésű előzményből magyarázott cseh *ramotí* főnév 'limlom, ócska holmi, vacak' jelentéséhez jól kapcsolható a magyar *ramaty* elsődleges főnévi jelentése, amelyből jelzői használaton keresztül jöttek létre a leértékelő, pejoratív árnyalatú melléknévi jelentések. (A jelenséghez I. Károly: ÁltMJel. 284–8.) A cseh *ramotí* névváltozat '(főző-, konyha)-edények' jelentése szempontjából különleges figyelmet érdemel a göcseji kamraféle faházikók, az ún. kástuk hasznosításának alábbi részlete: „Gyűjtőhelye volt . . . a kástu a sok *ramacs*, haszontalan edényholminak is” (Kardos László: Az Őrség népi táplálkozása. Bp., 1943. 222).

Kiss Lajos

A Magyar Nyelvjárások Atlasza V.*

Két évvel a Nyatl. IV. részének megjelenése után napvilágot látott a százkilencvenkét térképlapot tartalmazó V. rész. Egy kötet híján tehát már a teljes művet használhatják mindazok, akiket érdekelnek a mai magyar nyelvjárások.

Időközben megjelent a Nyatl. munkatársainak tollából az a tanulmánygyűjtemény** is, amely a Nyatl. legfontosabb tapasztalatait teszi közkinccsé. A kötet tanulmányai megismertetik az olvasót a magyar nyelvatlaskutatás történetével (Bárcki Géza), a Nyatl. kutatópont-hálózatával (Kálmán Béla), a Nyatl. kérdőíveivel (Deme László), a Nyatl. hangjelölési rendszerével és gyakorlatával (Benkő Loránd), az anyaggyűjtés módszerével (Lőrincze Lajos), a Nyatl. ellenőrző gyűjtéseivel (Imre Samu), a Nyatl. szerkesztési munkáival (Deme László és Imre Samu), a Nyatl.-hoz kapcsolódó hangfelvételekkel (Balogh Lajos és Végh József), s adattárszerűen bemutatják a Nyatl. kutatópontjait, adatközlőit és címszavait (Balogh Lajos). Az elméleti-módszertani tanulmánykötet tartalmának vázlatos bemutatása is bizonyára nyilvánvalóvá teszi, hogy a Nyatl. anyagának optimális felhasználásához a szakembereknek ismerniük kell e tanulmánygyűjteményt is.

A Nyatl. V. része térképlapjainak egynegyede, összesen negyvennyolc térkép hangtani természetű: a szárad, üzen, könyörög, csepeg, kiált, parancsol, repül, énekel, emel, kapál, gyomlál, gyűszű, koldus, Károly, tanító, iskola, kőműves, fuvar, műhely, püspök, király, koporsó, ördög, csoda, választás, papír, lyuk, kamra, festék, abroncs, drót, idő, bokor, folyó, völgy, gödör, csősz, farkas, vályú, szecska, velő, vér, sarok < a cipőé >, kelés, arasz, főkötő, tű, vőfély helyi ejtészváltozatait adja meg. Száznegyvennégy térkép, azaz az V. rész háromnegyede alaktani jellegű. Ezeket a toldalék (rag, jel) a fontos, az tehát, hogy a szóban forgó viszonyításnak (megyek, mész, megy, megyünk, mentek < ti >, mennek, mentek < ők >, lementem, elment, hazamennénk, átmennénk, iszom [alanyi], iszom [tárgyas], ivott, innám [alanyi], innám [tárgyas], innék < ő > stb.) mi a kifejezési módja. Szófeldrajzi természetű térképlap a Nyatl. V. részében nincs.

*A Magyar Nyelvjárások Atlasza V. rész (769—960. térkép). A Magyar Nyelvatlasz munkaközösségének közreműködésével szerkesztette Deme László és Imre Samu. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1976. (A Magyar Nyelvjárások Atlasza. Készült a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében. Anyagát gyűjtötte a Magyar Nyelvatlasz munkaközössége: Benkő Loránd, Deme László, Imre Samu, Kálmán Béla, Kázmér Miklós, Keresztes Kálmán, Lőrincze Lajos, Végh József. A munkaközösség elnöke: Bárcki Géza. A munkálatok során közreműködtek: Balogh Lajos, Farkas Vilmos, S. Meggyes Klára, Szépe György.)

**A Magyar Nyelvjárások Atlaszának elméleti-módszertani kérdései. Szerkesztette Deme László és Imre Samu. A tanulmányok szerzői: Balogh Lajos, Bárcki Géza, Benkő Loránd, Deme László, Imre Samu, Kálmán Béla, Lőrincze Lajos, Végh József. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1975.

A hangtani természetű térképlapok közül kiemeltem a 924. számút, amelyen a *gyűszű* nyelvjárási alakváltozatai tárulnak szemünk elé: *gyűszű, gyűszü, gyűszü, gyűszó, dzsűszű, gyűszű, gyűszü, dészü, tűszü* stb.

Jelentős formagazdagságot tapasztalhatunk az igei toldalékok használatát szemléltető alaktani térképlapokon is. Például a *megy* ige jelen idejű alakjainak főbb nyelvjárási változatait a 769—774. számú térképlapok alapján a következőképpen foglalhatjuk össze:

Egyes szám

- Első személy: *megyek, mēgyék, mögyök, mēnek, mōnök, mēnyék, mejek, mēngyék, mēk, mēk, mīk* stb.
 Második személy: *mész, mīsz, mégy, mīgy, mécc, mīcc, mensz, mēnsz, mēnysz, mēnygyél* stb.
 Harmadik személy: *megy, mēgy, mögy, megyen, mēgyen, menyen, mēnyen, mējen, mēngyzen, mēn, mīn* stb.

Többes szám

- Első személy: *megyünk, mēgyünk, mēgyünk, mögyünk, mēnünk, mōnünk, menyünk, mēnők, mējük, mengyünk, menygyünk, mēnk, mēnyünk* stb.
 Második személy: *menek, mēntek, mōntök, mésztek, métytek, mītytek* stb.
 Harmadik személy: *mennek, mēnnek, mōnnek, megynek* stb.

Ez a kaleidoszkópszerűen tarka paradigmahalmaz hosszú történeti fejlődésnek az eredménye. Értékes vizsgálati anyagul szolgálhat a nyelvtörténész számára is.

A Nyatl. zárókötetete (VI. rész) az előzetes ütemterv szerint a legközelebbi páros számú esztendőben, 1978-ban fog megjelenni.

Kiss Lajos

Tompa József: Anyanyelvi olvasókönyv (Rendszer és mozgás mai nyelvünkben). Budapest, 1976. Gondolat Kiadó, 391 lap

I. Tompa József már az előszó legelső szakaszában világosan érzékelteti, hogy szándékát és gyűjteményes kötete tartalmát, szerkezeti rendjét valójában a zárójelbe szorított alcím fejezi ki. Könyvében ugyanis arra törekszik, hogy anyanyelvünk mai állapotában mutassa be a nyelvi rendszer és a nyelvi változás néhány összefüggését. Törekvésének az a szemléleti alapja, hogy a nyelv állandó, de többnyire alig észrevehető módosulását a rendszertani összefüggések felismerésével ragadhatjuk meg, s csak úgy értelmezhetjük.

A szerző válogatott anyagát három csoportra osztotta: I. Nyelvi eszközeink világából; II. Nyelvhelyességi kérdések; III. A nyelv a művész tollán. Az ekként megnevezett nagy szerkezeti egységek természetesen nem határolódnak el mereven egymástól. Sokszor mindössze arról van szó, hogy a felvetett kérdés természete szerint illeszkedik egy-egy cikk, tanulmány a maga csoportjába. A kérdésre adható, s rendre megadott válasz, az érvelő magyarázat azonban annyira széles körű szemléletében, példaanyagában, amennyire szükséges és lehetséges. Így hát stilisztikai és nyelvhelyességi szempontok szövik át az első részt, s nyelvi eszközeink állapotának, grammatikájának anyaga és problematikája hálózta be a másodikat és a harmadikat. Ez a tudatos és következetes szerkezeti megoldás

már önmagában hí érzékeltetője mind a rendszernek, mind a mozgásnak, az állapot és a változás természetének és okrendszerének. A kellően részletező belső tagolás, a hozzá igazodó bő tartalomjegyzék sem pótolhatja azonban a tárgymutatót. Kár, hogy az egyébként elkészített mutató a kötetből végül is kiszorult.

2. Nyelvi eszközeink világát szavak és szóelemek, szófajok és alaktani, mondat-szerkezeti kérdések sokszínű ábrázolása jeleníti meg. Néhány újabb kori szavunk története azért kerül együvé, hogy mai szóteremtési — Tompa József idézőjeles szavával: „szótermelési” — feladataink és gondjaink megoldásához tanulságot szolgáljon. Áradó gazdaságú példaanyag fölhasználásával tárul fel a *cipkaszakítás* 'két játszó fél tréfás, babonás játéka: cseresznye- stb. szár kettészakítása', *ernyő, halmaz, hars, hullám, szomj, tantusz, újmagyar* 'cigány', *zordon* szavak története. Tanulásként nem csupán e szavak alakulásának, kialakításának útja-módja áll előttünk, hanem főként terjedésük, terjesztésük, szóképzeti rétegeken át vezető vándorútjuk pontos rajza. Annak megvilágítása, hogy a társadalmi háttér, a nyelvi ízlés, a stíluszándék és a stílusérzék miként támogatja, olykor miként akadályozza egy-egy új szó, jelentés- és stílusárnyalat térhódítását. A válogatásba felvett szótörténeti cikkekből az is kitetszik, hogy az ellenkező folyamat — a szavak használati körének zsugorodása, kisebb-nagyobb mértékű visszaszorulása — ugyanezen tényezők figyelembevételével magyarázható. A szerző ugyan elszigetelt szó-életrajzoknak minősíti ezeket az elemzéseket, mégis kétségtelenül följük boltozódik egy általános felismerés: a szóképzlet változása, hullámozása éppen a fenti magyarázó tényezők azonossága miatt egységes és természetes folyamat.

Módszertani, sőt mondhatnám gondolkodáslélektani szempontból különösen fontosak azok az írások, melyeket Tompa József e kötet számára tömörített, fogalmazott meg újra. Ilyen a Nyelvtudományi Értekezések 14. számaként megjelent nevezetes tanulmányának („A névszói kötőhangzó szófaj-megkülönböztető szerepe”) rövidített változata is, amely a gyűjteményben „Egy hangnyi ingadozás — és ami mögötte van” címmel olvasható. A hangsúlyos kiemelésnek hármassal oka van: 1. Az eredeti tanulmány eredményeit egyetlen uralkodó szemponthoz igazodva foglalja össze; a mai mondat-szerkesztésre vonatkozó tanulságokat állítja a középpontba. 2. Gondolatmenetének feszes logikai rendjét már az alcímekkel kifejezi (A jelenség fölfedezése — A történeti alakulás menete — A melléknévi kötőhangzó további terjedése — Gyakorlati tanulságok), s így az elemzés, érvelés módját tanítja. 3. A jelenség vizsgálatát általános nyelvészeti, nyelv-elméleti vonatkozásokkal teszi teljessé. Ezek az erények az egyes témákhoz illő arányban az egész kötetet jellemzik. Az idézett példában az a sajátosságuk, hogy a rövidítés gondolati egységét szolgálva nyilvánulnak meg.

A nyelvi jelenségek fölfedezésének, a nyelvtani részletek megvilágosodásának, tehát a nyelvi tudatosságnak a fontosságát Tompa József közvetlenül is megfogalmazza. Mintegy a nyelv igényes, értelmes használójához fordulva. Ahhoz, aki „érteni szeretné egy-egy lépten-nyomon előforduló kifejezésmód közlésbeli szerepét” (87). A nyelvi eszközök közlésbeli szerepének megértése ugyanis értelmes használatukkal, a nyelvi ismeret a szabatosabb, árnyaltabb fogalmazással bizonyára szorosan összefügg.

A nyelvi szabályok, nyelvtani tudnivalók helyes fölfogásáról sokoldalúan és több helyre szétosztva esik szó. Az egyes elemzéseket szervesen kiegészítő általános megjegyzések akadály nélkül kerekednek egységessé az olvasó előtt. A „gúzsba kötő” nyelvtani szabályok és az eleven, „szabad” nyelvhasználat hamis ellentétét meghatározás értékű sorok világítják meg: „a nyelv működési szabályait rendesen maguk a nyelven beszélők nemzedékek alakítják ki. A grammatikusok s a nyelvművelés szakértői csak fölismerek, megállapítják a leggondosabban, legszebben fogalmazók szövegeiben érvényesülő értelmes rendet, tetszetős formákat, s már ezeknek ismeretében igyekeznek másokban is tuda-

tosítani, érvényesíteni a fejlődés mindenkori legmagasabb szintjéhez illő kifejezésmódokat, s irtoztatják a hozzájuk képest rossz, elmaradott, visszatetsző alakulatokat” (130). Másutt az fogalmazódik meg, hogy a kialakult szabályosságtól eltérő nyelvi jelenségeket nem ítélnéljük meg mereven. Már csak azért sem, mert a nyelvi rendszer lassú átalakulásának menetét éppen egy—egy —írói, nyelvtrétegbeli — „előreugrás” (83) jelezheti, sőt gyorsíthatja. Képi érzékletességgel, a térképjelek s a „hús és vér” táji elemek felidőzésével fejeződik ki, hogy a nyelvtani kategóriákat minduntalan ki kell egészítenünk az árnyaló részletekkel, a sematikus grammatikai ábrázolást az egyedi „összefüggés- és széthúzás-hálózattal” (77).

3. A nyelvhelyességi kérdésekkel közvetlenül, részletesebben foglalkozó cikkek különösen tanulságosak. A szerző korábbi nyelvművelő állásfoglalásait, vitáit veszi újra vizsgálat alá. Olykor csak a ma is időszerű lényeg kiemelésére szorítkozik, de ilyen esetben is bemutatja a kérdésre vonatkozó vita gondolatmenetét. Többnyire azonban azért kell az újragondolás nyomán újra is fogalmazni, mert régebbi véleményét ma már nem ítéli meggyőzőnek, illetőleg a nyelvi valóság, a nyelvi változás újbóli számbavételét tartja szükségesnek.

A harcias nyelvörkődéstől, a türelmetlen nyelvcsöszködéstől a szerző nemcsak elítélő megjegyzésekkel határolja el magát. Egész kötetét az ún. pozitív nyelvművelés szemlélete hatja át, a szó szoros értelmében vett nyelvművelő magatartás, a „holtig való magyartanár” (6) türelmes, sokszínű érvelése jellemzi. Magyarázó állásfoglalását nemegyszer tételszerűen summázza: „A nyelv fölismerhető belső fejlődési tendenciáit nem szabad, nem is lehet gáncoskodással akadályoznunk” (149); „a rossz analógia káros hatásait csak a helyes analógiák — vagyis a szabályos formák — ismételt tudatosításával kell és lehet elhárítanunk” (239). A nyelvileg helytelen, stilisztikailag rikító példákat nem megrovásként, hanem csak szemléltetésül idézi (82), ezért általában nem közli pontos lelőhelyüket. S ha a nyelvhelyességi, stilisztikai vétséget értékelően akarja megnevezni, nemritkán szinte eufemisztikusan választékos szavakat használ: „torz, zagyva, se magyaros-se németes szerkezetet *bütykölnék össze*”, „ezzel a *keszekusza* szerkezettel”; „ezzel a két nyelvből *összekutyult* alakulattal” (235); „főlöleges... *beszuszakolnunk* a mondatba” (247); „a hivatali nagyképűség milyen *kelekótya* szövegezésre vezetheti az embereket” (263).

A nyelvtudományban használatos idegen szavakat — a nem nyelvész olvasó zavartalan tájékozódásának érdekében — többnyire magyar nyelvű kifejezésekkel, meghatározásokkal egészíti ki. Pompás szakmai szótárt, afféle értelmező szószerkezetet állíthatunk egybe belőlük: *dezideratív* (ige): többé-kevésbé szenvedélyes megkívánást, rááhítást kifejező (109); *motivált*: jelentés- és alaktani szempontból érthetőbb (14); *passzív* (szó): értett, bár nemigen használt (26); *tendencia*: lehetséges mozgási irányzat (72), változási hajlandóság (298); stb.

4. A nyelv művészi használatát, a művészi stílust tárgyaló cikkek sorából mindekelőt az archaizálással foglalkozók emelendők ki. Tompa József alapvető fontosságú könyvet írt erről a témáról „A művészi archaizálás és a régi magyar nyelv” (Bp., 1972.) címmel. Ezt a művet megjelenése óta kézikönyvként, sőt nyelvtörténeti tankönyveink nélkülözhetetlen kiegészítőjeként, „második köteteként” használjuk. Tudománytörténeti értékének, hatásának magyarázata abban a megfogalmazásban is benne rejlik, melyet Tompa József a mostani gyűjteményes kötet előszavába illesztett: „A művészi stílus színei közül kivált az érdekelt közletről, amelyben a nyelv- és stílustörténeti közműveltség közvetlenül hatott: a régies (archaikus) hatásvé” (6). Az önálló könyvből kikerekített részlet két gondolatsor mentén rendeződik el. Az egyik annak bizonyítása, hogy a régies

művészi hatás megteremtése érdekében nincs szükség folyamatos és teljes nyelvtörténeti hűségre, „hisz a szerző nem mint tudós ír valami ál-nyelvemléket” (370). A másik a koholt emlékek, ál-ósi szavak, fiktív régiségek keletkezésének, terjedésének okait, nyelvi feltételeit és következményeit veszi számba.

Thaly egyik gyanús szaváról, az ’egy fajta császári katona’ jelentésű *hacséros*-ról külön is szó esik. Minthogy a Magyar nyelvtörténeti szótár csak Thalyt idézte (vö. Adalékok 2:261), ez a származék óvatosságból kimaradt a TESz. *hacsér* címszavának szócikkből. Tompa ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a „a *Hanzséros* stb. családnév és más körülmények amellet szólnak, hogy a *hacséros* m e g l e h e t e t t [így!] a XVII—XVIII. század fordulóján, nem Thaly agyalta ki” (384). Tompa József feltételezése némileg igazolható. Ugyancsak Thaly közlésében jelent meg 1901-ben „Gróf Eszterházy Antal kurucz generális Tábori könyve”, s ennek függelékeként „Gróf Eszterházy Dániel tábornok jegyzőkönyve”. Erről a kiadványról tudjuk, hogy „örökségként” átvett forrásanyag volt . . . amelyet a tudományosélet 1901-ben úgy üdvözölt mint a nagy kuruckori kutató munkásságának gyümölcsét, pedig az lemásolt állapotban, Thalytól egészen függetlenül [!] már 1861-ben kiadásra készen állt” (Történelmi Szemle 1:245). A kötet mindkét részében fölbukkan a *hacséros* főnév. (Az idézetek zárójeles betoldásai az 1901-es kiadásból valók.) 1709: „Onnénd megfordulván emlétett brigadéros uram a hadakkal, nemcsak kevés nyereséget, sőt *hacsírosokat* (cs. arciére-testőrök) is s postamestereket hozott magával” (307); 1709: „Brigadéros Béri Balogh Ádám uramnak aggratuáltatott az *hacsérosoknak* (arciéres) elfogattatása (Austriában)” (823).

Tompa József szép kifejezést kölcsönvéve, kiművelt képzelettel és örömmel tanulmányozhatja minden olvasó a harmadik, stilisztikai rész két írását: a szövegmagyarázat buktatóit, lehetőségeit elemző „Hogyan értette a szerző?” és a stíluselméleti szempontból is fontos „Egy és más a mondatszerkesztésről” című tanulmányt.

5. Lenyűgöző tömegű olvasmányanyagra épülnek a kötet elemzései és következtetései. Századokkal ezelőtti könyvek és tegnap megjelent versek, napilapok és irodalmi folyóiratok, magyar klasszikusok és műfordítások sok-sok részlete hömpölyög az olvasó előtt — az értő olvasásra, a nyelvi tudatosság iskoláztatására az élmény vonzásával is ösztönözve. Olykor ezer oldalnyi szépprózai olvasmányból készít statisztikát feltevése ellenőrzésére (96—7). A fáradságos munka eredményét tárgyilagosan közli: nem igen sikerült igazolni az előzetes megfogalmazást. Mindig határozottan jelzi bizonytalanságát, a megfelelő adatok hiányát. Ilyen kijelentésekre bukkanunk: „gondolom, de bizonyítani nem egykönnyen tudnám” (76), „nem tudom megállapítani” (50); stb. Egy-egy megállapítás után pedig többször láthatjuk a kérdőjeles *már-t* (79, 104, 166) és *még-et* (66, 82, 128). Saját nyelvismeretére csak kivételesen, mentegetőzve hagyatkozik: „e példák összeállításában eléggé a magam nyelvismeretere támaszkodtam, szokásom ellenére nem törődve azzal, hogy eltérék-e valahol tudományos szótáraink ajánlásaitól” (84).

6. A Gondolat Kiadó kezdeményezését örömmel kell üdvözlönnünk. A magyar nyelvtudomány jeles művelőinek efféle gyűjteményes kötetek összeállítására, korábbi vitáik, eredményeik újragondolására valóban ilyen lehetőséget is kell biztosítani. A nyelvtudomány és az általános nyelvi műveltség érdekében egyaránt.

Pusztai Ferenc

A Nyelvőr postája

Fókuszál „Ha a plazmasugár mágneses téren halad át, összeszűkül, mintegy *fókuszálódik*” (dr. Búza Péter: Plazma az iparban. Népszabadság 35: 247. sz. 10). Már többször hallottam, és nem először láttam most leírva a *fókuszál* igét. Először arra gondoltam, ilyen alakjában sajtóhiba vagy nyelvbotlás következménye, vagy pedig dilettáns alkotás. De nem. A Természettudományi lexikon is *fókuszál*. Íme: „*fókusz*: optikai eszközök azon jellegű geometriai pontja, ahol az optikai eszköz a beeső fénysugarakat egyesíti (*fókuszálja*). Analógia alapján . . . *fókusz*-nak nevezik azt a pontot, ahol mágneses erőterrel a széttartó részecskenyalábot egyesítik.” „*fókuszálás*: egy pontból kiinduló sugárnyaláb egyesítése egy másik pontban.”

Hogy a *fókuszál* ige és származékai a fizika magyar terminus technicsusaivá váltak, arról a MTA Atommagkutató Intézetében is meggyőződhettem.

A latin *focus* 'fókusz' már félig-meddig meghonosodott nyelvünkben, hiszen igét is képezünk belőle: *fókuszál*. Ez az ige azonban hibás analógián alapul. Akkor is hibásnak kell tartanunk, ha fordítás eredményeként született, mert mindenképpen a *fókusz* tőhöz kellett volna igazítani.

A *fókusz* egyalakú mássalhangzós tövű főnév, s az *-l* igeképző az ilyen szavakhoz legtöbbször *-o-* kötőhangzóval járul: *cirkusz-o-l*, *kovász-o-l*, *csomag-o-l*, *birtok-o-l*, *vásár-o-l* stb. Ritkán *-a-* a kötőhangzó: *tál-a-l*, *ház-a-l*, de sohasem *-á-*.

Azok a denominális igék végződnek *-ál*-ra, amelyeknek alapszava *-a*-ra végződik, s ez a tőhangzó az *-l* képző előtt megnyúlik *-á*-ra: *borotva* ~ *borotvál*, *kasza* ~ *kaszál*, *pólya* ~ *pólyál*, *szita* ~ *szitál*, *vacsora* ~ *vacsorál* stb. Ezek közé a *fókusz* ~ *fókuszál* nem sorolható.

A *kuszál* analógiájára keletkezett volna, vagy az *analizál*, *galvanizál* stb. lett volna a minta? Akárhogyan is keletkezett, szabálytalan alkotás, ellentmond nyelvérzékünknek. Ez a hiba, ez az ellentmondás azonban egy hang, egy betű megváltoztatásával megszüntethető, s akkor nem *fókuszálunk* tovább, hanem *fókuszolunk*.

É. Kiss Sándor

Szelídgesztenye. Elek Ede (4333 Miercurea Nirajului; Jud. Mures — Románia) azt írja levelében, hogy furcsának találja a Gondolat 1975-ös Zseblexikonában olvasott *szelídgesztenye* szót; *szelíd* szavunk nem kapcsolódhat növénynevekhez.

A legújabb értelmező szótárunkban is címszóként megtalálható *szelídgesztenye* (*Castanea sativa*; Fagaceae) nem egészen újkeletű kifejezés nyelvünkben. Elég nagy hagyománya van, szinte azóta használatos, amióta szükségessé vált, hogy megkülönböztessék az ugyancsak *gesztenye* nevű, de teljesen más növénynevezettséghez tartozó, csak külsőleg hasonló színű és alakú termést hozó vadgesztenyétől (*Aesculus*; Hippocastanaceae).

A hazánkban őshonos gesztenye nevének átvétele 1200 táján történhetett, s körülbelül a XVII. századig a *gesztenye* szó önmagában, minden jelző nélkül, egyedül csak a szelídgesztenyefát, illetőleg ehető gyümölcsét jelentette, minthogy addig másféle *gesztenye* nevű fát, termést nem ismertek. Csak a XVI. század legvégétől terjedt el ugyanis a vadgesztenye Európa-szerte, így nálunk is. Írásban csak a Párizs Pápai/Bod-féle, 1801-ben megjelent szótárban (Dictionarium Latino—Hungaricum) találkozunk először a *vadgesztenye* szóval a *gesztenyefa* címszó alatt: *Vad gesztenye*. Itt még különírva, de két évvel később, 1803-ban, Márton József német—magyar szótárában a *Roßkastanie* címszó alatt az egybeírt *vadgesztenye* található.

Múlt századi szótáraink a *gesztenye* címszó alatt legtöbbször megjegyzik, alkalmasint az élő nyelvhasználatra támaszkodva: „GESZTENYE, . . . Szelíd, vad gesztenye” . . . „A szelíd gesztenye másnemű fán terem” (Czuczor—Fogarasi: A magyar nyelv szótára, (1862—1874.); A Pallas Nagy Lexicon (1894.) idevágó szócikkében ezt olvashatjuk: Gesztenye kétféle van, „jóféle v. szelíd és vad v. lőgesztenye”.

A tudományos szakirodalom is régen elfogadta és használta is a *szelídgesztenye* szót növénynevezésként, s 1885-ben már egybeírva megtaláljuk az Erdészeti Lapok egy cikkében: Borbás: A szelídgesztenye hazai termőhelyéről és terméséről (142—60).

Legújabb szakmunkáink a jelző nélküli *gesztenye* szót adják meg ugyan első helyen a *Castanea sativa* magyar neveként, de mindig megadják szorosán mellette a *szelídgesztenye* nevet is, mintegy pontosabb értelmezésként, s ezáltal kiküszöbölve a félreérthetőségnek még az árnyékát is, pl. az 1975-ben kiadott Biológiai Lexikon: *gesztenye, szelídgesztenye*. Ugyanitt a képaláírás viszont már csak: *Szelídgesztenye*. Ugyanígy járnak el más művek is.

Ez véleményünk szerint arra mutat, hogy a *gesztenye* szó önmagában már régóta nem teljesen egyértelmű és félreérthetetlen, s ha pontos meghatározásra van szükség, szinte kivétel nélkül valami megkülönböztető jelzővel látják el. Ez rendszerint *szelíd*, ritkábban *jóféle*, esetleg *édes*, illetőleg *vad* vagy *ló*.

Ami már most a kérdéses összetett szó előtagját illeti, nem véletlen vagy elszigetelt jelenség, hogy a *gesztenyéhez* leggyakrabban éppen a *szelíd* jelző kapcsolódott, s ezzel egybeforrva lett növényteni szakkifejezés, amit Ön annyira furcsállott, mert — mint írja — „*szelíd* szavunk kizárólag emberi vagy állati tulajdonságot jelent.”

Való igaz, nem mindenre mondhatjuk, hogy *szelíd*, mégis úgy véljük, e szó alkalmazási köre ennél jóval kiterjedtebb, hisz csak mindennapi beszédünkben is gyakran mondjuk: a *tó szelíd hullámai*; a *szelíd táj*; *szelíd lankák*; *szelíd éghajlat*, *hőmérséklet*, *időjárás*; *szelíd szellő*; *szelíd hold*; *szelíd gondolat*, s még sorolhatnánk tovább. A népnyelvben élnek ilyen kifejezések: *szelídfa* ('nemes fa', Zala megyében), *szelíd föld* ('termőföld', Csallóköz), és egészen közönségesek az olyan növénynevek, mint *szelídcsalán* ('árvacsalán'), *szelídcsorbóka*, *szelídkeserűfa*, *szelídkömény* stb.

Nem egészen ide tartozik, de az érdekesség kedvéért megemlítjük, hogy a *szelíd* szónak Csík megyében 'gyenge' jelentése is van. Más területeken is találunk olyan szakkifejezéseket, amelyek nem egészen fedik a *szelíd* köznyelvi, megszokott használatát, de feltehető, hogy ezeket is az élő, beszélt nyelv termelte ki magából. Pl. a mezőgazdaságban a *szelíd humusz* (másképpen *nyers humusz*) a közömbös kémhatású humusz általánosan ismert neve; a bőripar szakkifejezése a *szelíd bőrök*, szemben a *vadbőrökkel*.

Természetesen nem minden előzmény nélkül alakult ki a *szelíd* szónak ez a használata. Ha e szavunk történetét végig kísérvük legelső nyelvemlékeinktől kezdve, és ezek alapján, az derül ki, hogy e g y i k eredeti jelentése e szónak az lehetett, amelyet legújabb etimológiai szótárunk (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, 1967—1976.) első jelentésként ad meg: 'nem fanyar, nem keserű, nem savanyú, nem maró, illetőleg nemesített (gyümölcs, növény), az ember számára hasznos (növény)'. E szó első elő-

fordulása is ezt látszik igazolni. Egy 1260-ban kelt oklevélben ez áll: „Pervenit ad pirum *Zerig* . . . vocatum” [*zerig*: a *szelíd* egyik régi alakváltozata; pirum *zerig* 'szelíd körte(fa)']. Más régi forrásokban is előfordul a *szelíd* különböző gyümölcsökkel és növényekkel kapcsolatban. Hogy csak egy-két példát idézzünk: „Az vad faban *szelid* [szelíd] oltatik” (Félegyházi Tamás: A keresztény hitnek részeiről való tanítás. 1583.); „Az vadfabanniss olthatnak *szeled* fa ágatt, nem hogy az tulaidon *szeleg* faban ismeg *szeleg* ágatt nem olthatnanak” (Frankovics Gergely: Hasznos könyv betegségek ellen. 1588.); „A vad körtvélt a *szelédnél* nagyobbra becsüli” (Kisvicsai: Adagia. 1713.); „A tavasz fel ölteteti a földet *szeléd* gyeppele és virágokkal” (Faludi Ferenc: Bölcs Ember. 1778.). A már említett Czuczor-Fogarasi-féle szótár szerint van „*Szelid* alma, körte; *Szelid* gyümölcsök”. S Csokonai is ezt írja egyik művében: „Tegyétek *szelidekké* a fáknak vad termését.” Igei származékának is van ma ritkább, az eddig tárgyalt jelentést, illetőleg használatot alátámasztó alkalmazása. Erre csak egy régi példát: „Az eczetbe olajt egyelitünk, hogy annak keménységét *szelidítse*” (Illyés András: Prédikációk. 1696.).

Az tehát, úgy gondoljuk, világos a fentiek alapján, hogy eredeti és természetes fejlemény nyelvünkben az ember által élvezhető gyümölcsnek, illetőleg az ilyet termő fának *szelíd* jelzővel való megkülönböztetése az élvezhetetlentől. Ennek mintájára kaphatta a gesztenye is a *szelíd* jelzőt.

Nem tartjuk helytelennek a *szelídgeszténye* szót ezenkívül már csak azért sem, mert röviden kifejezi azt, amit egyébként csak hosszas körülírással lehetne meghatározni. A pontos megkülönböztetődésre pedig bizonyos esetekben szükség van. Azt tapasztaltuk ugyanis, hogy mai köznyelvünkben már szinte afféle gyűjtőnév lett a *gesztenye* szó, a legtöbbben nem egyértelműen csak az ehető gyümölcsöt, illetőleg az ezt termő fát értik rajta. Közvéleménykutatást végeztünk ez ügyben. Arra a kérdésünkre, mire gondolnak elsősorban, ha ezt a szót hallják, a megkérdezettek kivétel nélkül a vadgesztenyére gondoltak. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a vadgesztenyét ma már mindenütt megtaláljuk Magyarországon, tehát mindenki jól ismeri, gyakran látja, a szelídgeszténye azonban ritka, csak Sopron, Pécs és Nagymaros környékén fordul elő viszonylag nagyobb mennyiségben. Nagyon sokan soha nem láttak szelídgesztényefát, gyümölcsét pedig legfeljebb csak gesztenyepüré formájában fogyasztják a cukrászdában, vagy sültve veszik az utcai árusoknál. Festők gyakran választják témául a vadgesztenyét, s rendszerint ilyen címet adnak képeiknek: *gesztenyesor*, *virágzó gesztenyék*, *csendélet gesztenyével* stb. Senki nem ütközik meg azon, ha elmarad a *vad-* előtag.

A legtöbb esetben persze nincs is szükség a pontosabb meghatározásra. A helyzet, a látvány, illetőleg a szövegkörnyezet eligazít bennünket, s ekkor természetesen elég, ha csak *gesztenyét* mondunk, írunk. De ha félreértést okozhat, használjuk bátran a *szelídgesztényét*.

R. Lovas Gizella

Barla Gyula
(1925 – 1977)

Még itt látom magam előtt, amint a Magyar Nyelvtudományi Társaság nyelvoktatási szakosztályában, az előadótermet teljesen megtöltő hallgatóság előtt a stílus-elemzés fontosságáról, eredményesnek ígérkező módszereiről beszél . . . Nem hivalkodva, de az anyanyelvi nevelés megjavíthatóságának a prófétai hitével; a nyelv-, az irodalom- és a neveléstudomány eredményeinek, valamint saját tanári tapasztalatainak a biztonságával . . . Kedves szabolcsi—debreceni ízű kiejtéssel . . . Logikusan felépített, az elméletet és a gyakorlatot egyaránt szem előtt tartó, színes és élvezetes stílusban . . .

Nem csoda hát, ha a tanév végi fáradtság ellenére sokan jelentkeznek hozzászólásra, és az ülés végeztével sem akarják elengedni az előadót: az egyik kolléga további részletkérdések után érdeklődik, a másik saját tapasztalatát, ötletét szeretné elmondani, továbbá az előadó véleményét hallani róla, és mindenki gratulálni akar . . .

Mindez 1975 június elején történt . . . és ez évben, két év múlva egy kora nyári napfényes, de annál szomorúbb napon — százaknak és százaknak: tanítványoknak, kollégáknak, kedves ismerősöknek a soha nem tapasztalt részvételével — utolsó útjára kísértük a debreceni köztemető öreg fái alatt Barla Gyulát. Az eszményi tanárt, az eszményi barátot, az eszményi embert.

Eszményi tanár volt; mégpedig a „ma” és a „holnap” eszményi tanára. Nem elsősorban azért, mert páratlan — módszerekben, ötletekben kimeríthetetlen — tanító-nevelő képességekkel volt megáldva, hanem mindenekelőtt azért, mert nála szaktudományainak a tudósi szinten való művelése és a gimnáziumi meg az egyetemi oktatás-nevelés nem szakadt el egymástól, valójában egyet jelentett. És azért is, mert elméleti és gyakorlati kérdésekben lépést tudott tartani az újjal, a fejlődéssel; mindig bizó, örök optimista volt, aki ennélfogva egész életében a „holnap”-ot alakította, építette.

Legjobban izgatta anyanyelvi nevelésünk eredménytelensége. Tíznel is több — köztük könyvnyi terjedelmű — tanulmányt szentelt a nyelvtan- és stílusztikaoktatás megreformálásának, korszerűsítésének. Célját — csak helyeselhetően — így határozta meg: „. . . akiket oktat a középiskola, azoknak csak elenyésző töredéke kerül magyar szakra. Tehát egész életre szóló élményt kell adni . . . Ekkor kell hozzáadni őket, hogy kialakuljon bennük a nyelvvel bibelődő természet, hogy felfigyeljenek a nyelv jelenségeire . . . Ha e felneszelő tendencia megfogant bennük, s ha ennek növelésén sikerrel fáradoztunk, akkor önképzésüket, későbbi fejlődésüket alapoztuk meg” (Nyr. 101: 72). Megvalósításának útját pedig a módszeres stílus- és szövegelemzésben látta: „A szövegelemzés, megtartva az eddigi célkitűzést (a szilárd nyelvtani tudásra építést) arra vállalkozik, hogy elmélyítse a szavak megválasztásához, a mondatalkotáshoz és az ún. beszédműhöz szükséges tudnivalókat, hogy lényeges összefüggéseket tárjon fel, hogy holt és merev sémák helyett a nyelv alkalmankénti célszerű megvalósulását láttassa, és segítenek — hozzá rendszereszerűen felépített és ötletes elemzésekben gazdag dolgozatai (a legfontosabbak közül néhány: A nyelvtani elemzés új útjairól: Acta Paedagogica Debrecina, 1963. 117–26; A középiskolai műelemzés problémáiból: Acta Paedagogica Deb-

recina sorozat 51. sz. 1969. 5—37; Anyanyelvi nevelésünk problémáiból: Nyr. 98: 326—32; Stíluselemzés nyelvtanórákon: Megyei Továbbképző Intézet, Módszertani segédanyagok 32. sz. Debrecen, 1975. 80 l.; Nyelvi elemzés a középiskolában: Nyr. 99: 459—66; A stílus-tan és a stíluselemzés a középiskolában: Nyr. 101: 64—74; — 1. még az irodalom, a stí-lisztika és a nyelvészet felől egyaránt kitűnően megragadott — s ilyen minőségében minta-szerű — alkalmazott nyelvészeti dolgozatát, amelynek címe: Tartsunk-e névtanórát a kö-zépiskolában?, és amely az általa szerkesztett „Kísérletek az anyanyelvtanítás köréből” című kötetben található: Módszertani segédanyagok 38. sz., Debrecen, 1976. 109—40).

Az eszményi tanárhoz szervesen hozzátartozott a tudósi munka. Elsősorban Kemény Zsigmonddal és Vajda Jánossal foglalkozó könyvei, dolgozatai (Kemény Zsig-mond 1848-ban: Studia Litteraria 1963. 83—100; A Gina-dalok problémáiból: uo. 1965. 31—46; Vajda János Összes Művei I. Kritikai kiadás, sajtó alá rendezés 1—267 és jegy-zetek 268—533; Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt: Irodalomtörténeti Füzetek 67. sz., Bp., 1970. 172 l.; Fejezetek Kemény Zsigmond tanulóveiből: ItK 1975. 609—22; Adatok a fiatal Kemény politikai tevékenységéhez és nézeteihez: Száz. 1976. 461—73; Kemény egy szaváról: MNy. 328—31; stb.) az igazi filológus Barla Gyulát mutatják fel, akit — mutatis mutandis — ugyanazok a vonások jellemeznek, mint a tanárt: kiemelkedő problémaérzékenység és -látás; szigorú módszeresség és komplex módszerek; az adatok-hoz való ragaszkodás; az ötletekben való gazdagság; meghatározott koncepció alapján a kutató munka végigvitele; megbízható és időtálló eredmények. Ilyenformán érthető, hogy ezek és más irodalmi dolgozatai, könyvismertetései közvetve vagy közvetlenül az oktatót és nevelőt támogatták, és hozzátehetjük: nem is kismértékben.

Eszményi volt Barla Gyula barátnak is. Debrecenben az egyetemen és a Refor-mátus Tanárképzőben, a Kollégiumban együtt eltöltött diákéveink, majd az együtt-tanárkodás mind azt igazolták, hogy nincs nála igazabb barát. De a későbbi idők, amikor már messzebb kerültünk egymástól, szintén kiállták a próbát . . .

Hogy mindenki szerette, tisztelte — aki akár mint tanítvány, akár mint kolléga, vagy akár csupán ismerősként a közelébe jutott —, azt mindig tudtuk. De hogy mennyi volt ezeknek a száma, az ama nagyon szomorú napon bizonyosodott be . . .

Gyakran felmerült sokunkban a kérdés, vajon hogyan vált Barla Gyula ennyire eszményi, igaz emberré. A gyökerek minden bizonnyal alapvetően sajátos, kedves egyé-niségében keresendők. Ennek kialakításában azonban ott munkált a szülőföld, a debreceni Egyetem és Kollégium, családjának a meleg szeretete . . . és — talán mindenk föltt — az irodalom . . .

Barla Gyula felejthetetlen, kedves, örök bizakodó egyéniségével és több mint fél száz dolgozatában kitörölhetetlenül itt marad közöttünk.

Szathmári István

Putnoky Imre
1883 – 1977

Három nappal kilencvennegyedik születésnapja előtt, 1977. október 31-én elhunyt Putnoky Imre. Az idősebb nyelvészek jól emlékeznek rá, s azok, akik a Nyelvtudományi Intézetben együtt dolgoztak vele, tisztelettel és meleg barátsággal gondolnak kitartó munkakedvére, mindig készenlétben álló tudására és derűs, bölcs emberségére. A fiatalabb nemzedék azonban csak akkor találkozik Putnoky Imre nevével, ha a folyóiratok régi köteteiben kutat.

Kezdő tanár korától dolgozott az akadémiai nagyszótár gyűjtésén, s ottani munkájának „melléktermékeként” született több mint félszáz szó- és szólástörténeti cikke a Magyar Nyelv 1907–1929 közti évfolyamaiban. Ő szerkesztette a Magyarosant 1937–44-ben, a torz idők ellenére józan mérséklettel. Mint szerkesztő, a rá jellemző szerénységgel csak néhány cikkét és könyvismertetését közölte a lapban.

Az 50-es évek elején a Nagyszótár föléledő terve a már nyugdíjas Putnoky Imrét újra munkába szólította. Így került A magyar nyelv értelmező szótára, majd a Magyar értelmező kéziszótár készítői gárdájába, s gazdag ismereteivel és tapasztalataival segítette e művek megszületését.

K. M

Brunner Aurélné
1908 – 1977

Szentgróti Árpádné
1923 – 1977

1977. október végén és novemberében hunyt el két olyan munkatársunk, akik nem voltak ugyan hivatásos nyelvészek vagy a nyelvtudománynak, a nyelv művelésnek „alkotói”, munkájuk nélkül azonban másként alakult volna a magyarországi nyelvészetnek elmúlt negyedszázada. Ez a néhány sor, amelyben róluk megemlékezünk, nemcsak személyes kegyelet és hála a nyelvész kollegák nevében, hanem dokumentum: tanúságtétel és adalék a magyarországi nyelvészet története számára.

A nyelvészet korszerű formájában már nem egyszemélyes alkotó produkciónkból áll, hanem jól szervezett műhelymunkából. A szótárak, nyelvtanok és nyelvtalaszok készítése; nyelvészeti folyóiratok szerkesztése; nyelvészeti kutatóintézetek „üzemeltetése” viszonylag nagy létszámú, fejlett munkamegosztással dolgozó kollektívák munkáját kívánja meg. Egy-egy ilyen kollektíva olyan, mint egy zenekar: a karmester csak akkor tud eredményt elérni, ha mindenki saját hangszerének mestere, s ha megvan az összhang a zenészek között.

A két elhunyt munkatársunk — mindkettő más és más módon — kiemelkedő dolgozója volt a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet kollektívájának.

*

Özvegy Brunner Aurélné, Decsy Erzsébet 1908. október 8-án született Gödöllőn. A budapesti egyetemen szerzett 1934-ben történelem-földrajz szakos középiskolai tanári oklevelet. Több helyen dolgozott, tanított; 1947-ben az egyetem dékáni hivatalába került. Dékáni titkár, majd az esti tagozat előadója, később vezetője volt. 1951-től az MTA

Nyelvtudományi Intézetében gépirónő, majd 1957-től 1968-ig, nyugdíjba vonulásáig az Intézet igazgatósági titkára. Nyugdíjasként is részt vett némely intézeti munkában. Igazgatósági titkárként éveken át a Magyar Nyelvőr, illetőleg az Acta Linguistica szerkesztőségi titkárnak munkáját is ellátta.

Brunner Aurélné ideális titkárnő volt. Művelt, határozott, gyors és pontos. Mivel a megelőző időkben géprőként vagy „kutatási segéderőként” maga is részt vett számos témában — például a Magyar Nyelvjárások Atlaszának, a fonetikai kutatásoknak munkálataiban — ezért referensi szinten intézte az ügyeket. Éveken át, minden külön megbízás nélkül, a Nyelvtudományi Intézet külföldi vendégeinek fogadója, vendéglátója volt, ebben kiterjedt nyelvismerete is segítette. Sokat tett az Intézet belső jó légkörének fenntartásához; hozzájárult belföldi és külföldi jóhírének kialakításához.

1977. október 21-én halt meg súlyos betegségben, hosszas szenvedés után.

*

Szentgróti Árpádné, Horváth Magdolna 1923. március 18-án született Budapesten. Felső kereskedelmi iskolai érettségit szerzett 1941-ben. Ezután különböző helyeken dolgozott. 1947-ben az „1848-as Néprajzi Bizottság”-hoz került gépirónőként, majd ennek megszűnése után automatikusan az Országos Népkutató Központba, 1949-ben pedig a Keleteurópai Tudományos Intézet Néptudományi Intézetébe. 1949 októberében került a Nyelvtudományi Intézetbe; így tehát annak egyik alapítása óta megszakítás nélkül dolgozó tagja volt. A Magyar Osztály gépirónője volt, majd annak kettéválása után a Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Osztályba került először gépirónak, majd tudományos ügyintézőnek. Munkájáért számos elismerést kapott; 1955-ben „Kiváló dolgozó” kitüntetésben részesült. Hosszú éveken át a Magyar Nyelvőr szerkesztőségi munkatársa volt.

Ő volt a Nyelvtudományi Intézetnek fennállása óta legjobb gépirónője. Gyorsaságában versenyszintű volt; megbízhatóságában (ahogy a gépirői terminológia mondja „hibátlanóságban”) szinte nyomdakész kéziratokat produkált (ehhez kiváló formaérzéke is segítette); napi teljesítménye pedig átlagban véve száz gépelt lap volt. S mindezt kedvesen, készségesen, vidáman, derűt sugárzóan végezte. Kulturáltsága alkalmassá teszi a korszerű gépirónő eszményképeinek betöltésére.

1977. november 17-én hunyt el aktív munkakorban, rövid, de súlyos szenvedés után.

*

Emléküket megőrzik a magyarországi nyelvészek, a nyelvtudomány különböző szakmájú segítői; a nyelvészet eredményeinek felhasználói: a kutatók, tanárok és diákok: a magyarul beszélők és olvasók közössége.

Munkájuk eredménye tárgyiasulva része a magyarországi nyelvészet — elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete — tudományos és közművelődési alkotásainak.

Értékes emberek voltak, értékeket alkottak.

Szépe György

A Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd országos versenye 1977-ben

1977. április 22—24-én 12. alkalommal, de új keretek között rendezte meg Győrött a Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd versenyét az Oktatási Minisztérium, a KISZ Központi Bizottsága, a KISZ Győr-Sopron Megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya, Győr Megyei Város Művelődésügyi Osztálya és a Kazinczy Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola. A Kazinczy-díj alapítvány módosítása, az alapítványi összeg nő-

velése következtében ugyanis mód nyílt rá, hogy a középiskolai tanulók országos versenyét 1977-től kezdve kiszélesített formában lehessen megrendezni: külön mezőnyben vehetnek részt a versenyben a gimnáziumok és szakközépiskolák, illetőleg a szakmunkásképző intézetek. Az „elkülönített egység” következtében így tehát a győri országos döntőn kétszer hatvan középiskolai tanuló tehet tanúbizonyságot arról, miképpen beszéli anyanyelvünket, s minden évben kétszer tizenöt tanuló nyerheti el a szép beszéd jutalmát: a Kazinczy-érmet.

A verseny ünnepélyes megnyitásokor őket, az ország középiskolás diákjainak képviselőit, valamint kísérőiket: a felkészítő magyar tanárokat köszöntötte a vendéglátó intézet nevében K á d á r G é z a igazgató, Győr város tanácsa nevében M ó d o s D e z s ő n é elnökhelyettes. Hangoztatta, hogy a nyelv fontos összekötőkapocs a nemzetben belül: a kultúra átadásának eszköze. Általa kapcsolódik a hagyomány a jövőhöz.

A verseny — a szokásoknak megfelelően — a szabadon választott szövegek elmondásával kezdődött két helyszínen, külön-külön bizottság és hallgatóság előtt: a gimnazistáké a Rába Művelődési Központban, a szakmunkásképző intézetek tanulóié az Ady Endre Vasas Művelődési Házban.

A gimnazisták és szakközépiskolások által választott szemelvények szerzőinek „rangora” ebben az évben a következőképpen alakult: Illyés Gyula 11, Kosztolányi Dezső 7, Németh László 4, Bárczi Géza, Lőrincze Lajos, Péchy Blanka 3—3, Ady Endre, Fábry Zoltán, Miklós Pál 2—2, Babits Mihály, Balázs Mihály—Papp Ferenc, Bálint György, Balogh István, Faragó Vilmos, Fülei Szántó Endre, Hernádi Sándor, Keresztúry Dezső, Lóránd István, Molnár József, Móricz Zsigmond, Nemes Nagy Ágnes, Osztovcics Levente, Jules Romains, Rónay György, Szabolcsi Bence, Szerb Antal, Tabi László, Tamási Áron, Tóth Árpád, Váci Mihály 1—1. részlettel szerepelt. Elhangzott ezenkívül még három olyan részlet is, amelyeknek a szerzőit a versenyzők nem nevezték meg.

Nagyjából hasonlóképpen oszlottak meg a szakmunkásképző intézetek tanulói által választott szövegek is: Illyés Gyula neve 14, Kosztolányi Dezsőé 4, Bárczi Gézáé 3, Lőrincze Lajosé 3, Illés Endréé 3, Ady Endréé pedig 2 alkalommal hangzott el a szemelvények szerzőjeként. — Noha a szabadon választott szövegek tematikáját illetően nem volt semmilyen megkötés (korlátozás csak arra vonatkozik, hogy csak XX. századi szöveg hangozhat el, s a szemelvény nem lehet hosszabb három percnél), a szabadon választott szövegek közül — érthető módon — feltűnően sok szólt a nyelvről, az anyanyelvről, a beszédről (zenéjétől, ritmusáról, nyelvhelyességi kérdéseiről stb.), vagy legalábbis valamilyen vonatkozásban kapcsolódott az anyanyelvvel kapcsolatos kérdésekhez. A gimnáziumok csoportjában pl. 20 ilyen jellegű részlet hangzott el. Ezekon kívül az irodalom elvi és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott 9, irodalmi vagy költői mű elemzésével pedig 4 szöveg. Egy-egy nagy irodalmi egyéniségről szólt 16 részlet, közülük Adyrról, a jubileumi év okából 8.

A többi szemelvény témája természetesen széles skálán mozgott. A néprajztól a közművelődés kérdésein át egészen a KISZ munkáig.

A verseny második napján a kötelező szöveg elmondására került sor. Ez Kálmán Béla írásának alábbi — gépelt változatában 28 soros — részlete volt:

Az anyanyelv szerepe az ember életében
(Részlet)

A nyelvhatár sokkal lényegesebb körülzártság, mint az államhatárok. Egy osztráknak a német, egy flamandnak a holland, egy franciának a belga vagy a svájci államhatár határ ugyan, de ha az ottani nyelvhatáron nem megy túl, csak olyan az érzése, mintha saját országának egy más vidékén volna. A nyelvi határon azonban csak úgy tudunk nagy nehézséggel át-

törni, ha elsajátítunk egy vagy több idegen nyelvet, amelyek azonban sohasem pótolhatják az anyanyelvet. Mindenki csak a saját anyanyelvén teljes értékű ember, mert a másik tanult nyelv már mindig áttételes, a nyelvi kifejezés és megértés soha sem tökéletes. Az egyéniség, személyiség csak az anyanyelven bontakozhat ki teljes egészében. A nyelvben benne van az illető közösség múltja és jelene, művészete, néprajza, története. A nyelv mindenki számára az anyanyelvet jelenti, ennek segítségével tud tanulni, elemzően gondolkodni, és ezáltal alkotni, befolyásolni, változtatni. Anyanyelv nélkül munkát végezni is nehéz.

Az anyanyelv teszi az embert emberré, ez kapcsolja össze a társadalommal, ez alakítja ki magát a társadalmat. Ez a társadalom kezdetben csak a család, majd a szomszédok, az iskola-társak, munkatársak, ismerős és ismeretlen emberek, végül mindazok, akik ezt a nyelvet anyanyelvüként beszélik: a kereskedelem, a közlekedés, a sajtó, a rádió, a televízió, a hivatalok stb. Kosztolányi vallotta anyanyelvünkről: »Benne van a múltam, a jelenem és a jövőmdm. Benne van az életem. Benne van a halálom is. Benne van a sorsom.«

A verseny harmadik napján az eredményhirdetés előtt Lakatos László, az MSZMP Győr Városi Bizottságának első titkára mondott ünnepi beszédet. Méltatta a versenyt, mely azt igazolja, hogy a mai fiatalok a nyelv művelésén fáradozva a jövő kultúráját építik, s ebben a tekintetben is méltó utódai a régi nagy nyelvművelőknek. Hangoztatta, hogy az a Város, melyben 11 évvel ezelőtt először osztották ki a Kazinczy-érmeket mindig szívesen várja a szép magyar beszéd fiatal művelőit.

A gimnazisták és szakközépiskolások versenyét dr. Lőrincze Lajos értékelte. A tapasztalatokat összegezve s egyben az elkövetkezendő versenyekhez is segítséget nyújtva felhívta a figyelmet arra, hogy e versenyeken a beszédnek, a szöveg elmondásának fő célja a szövegben rejlő gondolatok tolmácsolása „embertől emberig, lélektől lélekig, szívtől szívig”. Ennek érdekében el kell értnünk, hogy ne legyen semmi, ami ezt a célt meggátolja, fel kell használnunk mindent a mi a gondolatok átadását elősegíti. Értetni kell, amit el akarunk mondani. Ennek alapfeltétele a tiszta artikulációjú, jól hangzó (hallható) beszéd, a szűkebb és tágabb értelemben vett kiejtés szabályainak tudása a készség fokán, valamint a kifejező szövegmondás követelményeinek ismerete. Csak így tudjuk a beszéd akusztikus eszközeit, a kifejező tolmácsolás szolgálatába állítani. Nem szabad a „szavak egérfarkába” kapaszkodni, hanem látni kell az egészet, a mondatok szövevényét és összefüggéseit. A kifejező tolmácsolást elősegítheti, ha a versenyzők egyéniségüknek megfelelő szöveget választanak, s nem csak a versenyek előtti időszakban, hanem az egész év folyamán gyakorolják szövegeknek tartalmi, nyelvi elemzését.

A szakmunkásképző intézetek tanulóinak teljesítményét értékelve dr. Deme László elmondotta, hogy a nyelvnek fizikai jellemzői nem önmagukért vannak, hanem hogy eszközül szolgáljanak a kifejezés és megértés megkönnyítéséhez. A gondolat élőlőszóbeli tolmácsolásának alapja a tiszta hangképzés és a mondatfonetikai eszközök helyes használata. Ügyelni kell azonban arra, hogy bár a mondat önmagában is önálló egész, a szövegben azonban mégis csak beépített rész, mely a gondolatok egészébe illeszkedik bele.

Mindkét bíráló megállapította, hogy — bár a szakmunkásképző intézetek tanulói bizonyos hátránnyal indultak, hiszen anyanyelvi képzésük kisebb óraszámban folyik, mint a többi középiskolás tanuló — a verseny mindkét „mezőnyének” teljesítménye megfelelő, kielégítő volt, s nagyjából azonos színvonalon mozgott. Megállapították, hogy a jövőben nagyobb gondot kell fordítani arra, hogy a gondolatok tolmácsolásának hangvétele, stílusa természetesebbé váljék.

A jelenlegi iskolás, olykor szenvelgő, máskor „idéző” jellegű vagy a pódiumszerű felolvasói stílust (ez mind a szabadon választott, mind a kötelező szövegek bemutatásakor gyakori volt) közelíteni kell az élőlőszónak természetesebb hangvételéhez, változato-

sabb melodikájához és ritmusához. Vagyis: nem felolvasva kell beszélni, hanem beszélve kell felolvasni. S aki igényes kész szövegben megtalálja a gondolatok ízét, lényegét, formai szépségét, az igényes lesz a maga irányában is.

A bíráló bizottságok: 1. Tiszteletbeli elnök: P é c h y B l a n k a érdemes művész; elnök: dr. L ő r i n c z e L a j o s állami díjas, c. egyetemi tanár; társelnök: dr. B e n c é d y J ó z s e f főiskolai igazgató; tagok: F r a n k I v á n, a KISZ KB munkatársa, G á l o s T i b o r OM főelőadó; K ö r m e n d y L á s z l ó Kazinczy-díjas, a Magyar Rádió bemondója; dr. P e r é d y L á s z l ó színművész, a Kisfaludy Színház tagja; W a c h a I m r e, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tud. munkatársa, a Beszédművelő Munkabizottság titkára; 2. Elnök: dr. D e m e L á s z l ó egyetemi tanár, társelnök; H e r c z e g i K á r o l y OM osztályvezető; tagok: G ö n c z y Z s u z s a a KISZ KB munkatársa, G r á f R e z s ő, a Tankönyvkiadó főszerkesztője, dr. M e g y e r S z a b o l c s Kazinczy-díjas, ny. szakfelügyelő és R i g ó J á n o s n é, az MRT győri stúdiójának munkatársa; S z e n d e A l a d á r, ny. főisk. tanár, az OPI munkatársa. P é c h y B l a n k a érdemes művész, a Kazinczy-díj alapítója nyújtotta át a Kazinczy-érmeget a 20—20 leghasznosabb beszélő tanulóknak. A Kazinczy Gimnázium ajándékát Kádár Géza, az iskola igazgatója, a KISZ KB különdíjait Gönczy Zsuzsa adta át.

A gimnázium és szakközépiskolai tanulók versenyében az első öt helyen végzett tanulók a következők: B o d n á r Z o l t á n (Salgótarján, Bolyai János Gimnázium), L ő r i n c z i G a b r i e l l a (Debrecen, Tóth Árpád gimnázium), S c h a e f e r A n d r e a (Budapest, I. István Gimnázium), V a r g a G y ö r g y i (Baja, Tóth Kálmán Gimn. és Szakközépiskola), Z o l t á n K a t a l i n (Békés, Szegedi Kis Gimn. és Szakközépiskola).

A szakmunkásképző iskolai tanulók versenyében az első öt helyezett: C s o n k a I s t v á n (Budapest, Pesti Barnabás Szakmunkásképző Int.), G y ö r g y Z s u z s a (Barcs, 525. sz. Ipari Szakmunkásképző Int.), M a k r a i J u d i t (Budapest, 12. sz. Szakmunkásképző Int.), M é s z á r o s J ó z s e f (Budapest, Szász Ferenc Szakmunkásképző Int.), N a g y E r z s é b e t (Kiskunhalas, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Int.).

Wacha Imre

Édes anyanyelvünk verseny — 1977.

Ötéves jubileumához érkezett az a középiskolások részére indított nyelvhasználati verseny, amelyet Kazinczy szülkebb hazájában — sátoraljaújhelyi kezdeményezésre — szerveznek évről évre most már hivatalosan és országos jelleggel az Oktatási Minisztérium, a KISZ Központi Bizottsága, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya, a Sátoraljaújhelyi Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya, a Sátoraljaújhelyi Kossuth Lajos Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola, valamint a Sátoraljaújhelyi Városi-Járásai Művelődési Központ közreműködésével.

A döntőbe — amelyet 1977. október 21—23-án tartottak Sátoraljaújhelyen — 61 tanuló (50 leány és 11 fiú) jutott el, 41 városból érkeztek, a hazai középiskoláknak kb. 10 százalékát, 55-öt képviseltek. Ez önmagában is szép eredmény. Ezekről az iskolákról elmondhatjuk, hogy az anyanyelvi kultúra, a tudatos nyelvhasználat ápolásának jelentős órhelyei. (Kár, hogy a verseny tényleges tömegbázisának országos körét — az iskolai és a megyei versenyek és az ezeken részt vevő tanulók számát — még mindig nem ismerjük pontosan !)

Az idei verseny több vonatkozásban is azt bizonyította, hogy életképes és hasznos kezdeményezésről van szó. Eredményesen egészíti ki, sőt bizonyos formában vissza is hat az iskolai anyanyelvi nevelésre. Egyre jobban az életre készít fel: tartalmában tud szín-

vonalas és érdekes maradni, szervezeti formájában pedig továbbfejlődni. Az idei évtől ugyanis minden döntőbe jutó tanuló — írásbeli teljesítményének eredményétől függetlenül — megkapja a szóbeli szereplés lehetőségét.

A versenyforma két részből áll:

Az írásbelin a tanulók tudatos nyelvhasználatának szintjét mérik a feladatlap kérdései, amelyek között szerepelt: szóértelmezés, fogalom-meghatározás, rokon értelmű szavak stílusminősítése, idegen szó helyettesítése megfelelő magyarral, szaknyelvi szöveg átfogalmazása, szövegtagolás megfelelő írásjelekkel, önálló fogalmazás, a diáknyelv jellemzése stb.

A szóbeli feladat ebben az évben újszerű volt. A tanulók a Folytatás című (a népművészet továbbélése napjainkban témájú) színes ismeretterjesztő rövidfilm egy kb. 10 perces részletét nézték meg gondolatébresztőként; majd utána írásban kézhez kapták a tényleges feladatot: Fejtsék ki mondanivalójukat 3 percen belül az alábbi témák egyikéről, ügyelve a műfajra, helyszínre és közönségre. 1. Találkozásom a népművészetrel — élmény-elbeszélés a KISZ-klubban, 2. Ápoljuk a néphagyományokat — felszólalás az iskolai KISZ-szervezet kulturális programjának vitájában, 3. A népművészet ma — bevezető előadás szakköri foglalkozáson a film megtekintése előtt.

Mind az írásbeli, mind pedig a szóbeli komoly erőpróbát jelentett, de amint az eredmény mutatja, a mezőny fele (30 tanuló), a jutalmazottak színvonalasan szerepeltek, a vártnál is jobb teljesítmény nyújtottak.

A szóbeli eredmények általános jellemzésére elmondható, hogy tartalmukban a témához kapcsolódtak. Az előző évek teljesítményéhez viszonyítva több eredeti, egyéni megfogalmazás hangzott el. Megszerkesztés szempontjából pedig főleg a bevezetések és a befejezések sikerültek jobban. A tárgyalás belső felépítésére kell a jövőben több gondot fordítani. A megszövegezésben pedig az egyes műfajok stilisztikai kívánalmait kell jobban szem előtt tartani.

A bíráló bizottságok munkájában a következők vettek részt: D e m e L á s z l ó elnök, H e r c e g i K á r o l y társelnök, B e n c e d y J ó z s e f, B u j d o s J á n o s, F r a n k I v á n, G á l o s T i b o r, G r a f R e z s ő, K o v á t s D á n i e l, N y i r k o s I s t v á n.

Átlagon felüli teljesítményükért a következő tíz versenyző kapta meg Sátoraljaújhely város tanácsának új bronz plakettjét és a KISZ Központi Bizottságának 500,— Ft-os pénzjutalmát: H i d e g É v a (Nagy Lajos Gimnázium, Pécs), tanára: Szende Béláné, K i s R ó b e r t (Zrínyi Miklós Gimnázium, Zalaegerszeg), tanára: Kis Kádi Géza, K o m á r o m i V e r o n i k a (Táncsics Mihály Gimnázium és Szakközépiskola, Kaposvár), tanára: Szoliva Jánosné, K o z m a J ó z s e f (Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium, Szeged), tanára: Wodala János, M o n t o v a y E m í l i a (Földes Ferenc Gimnázium, Miskolc), tanára: Heinz Józsefné, P o r k o l á b J u d i t (Petőfi Sándor Gimnázium, Bonyhád), tanára: Pálos László, S ü t ő r i Á g n e s (Kun Béla Gimnázium, Komló), tanára: Nagy Ernő, V é k o n y E t e l k a (Táncsics Mihály Gimnázium és Ipari Szakközépiskola, Orosháza), tanára: Virág Istvánné, V e r e s R ó z s a (Árpád Gimnázium, Tatabánya), tanára: Babay Gézáné, V l a d á r Z s u z s a (Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium, Budapest), tanára: Honti Mária.

A bíráló bizottság Sátoraljaújhely város tanácsának plakettjét adományozta két szaktanárnak: K i s K á d i G é z á n a k és S z e n d e B é l á n é n a k, akik példamutatóan készítették fel tanítványaikat.

Nem hiányzott a háromnapos programból a szokásos kísérő műsor sem.

A tanárok számára két előadás hangzott el: A funkcionális nyelvszemlélet alapkérdései (D e m e L á s z l ó), A közoktatás és a közművelődési intézmények kapcsolata (B u j d o s J á n o s).

A tanulók számára a Hegyközbe szervezett kirándulás és városnézés tette emlékezetessé a találkozót.

A vasárnapi széphalmi záróünnepély pedig életre szóló élménnyel gazdagított minden jelenlevőt.

Graf Rezső

Egy kiejtési verseny tapasztalataiból

A pozsonyi Kerületi Pedagógiai Intézet 1977 májusában rendezte meg a helyes magyar kiejtés általános iskolai és középiskolai versenyét. A nyugat-szlovákiai döntőbe a járási versenyek első két helyezettje jutott. A népes mezőny — 21 általános iskolás, 17 középiskolás került a legjobbak közé — azt igazolta, hogy a szlovákiai magyar iskolákban is igen nagy gondot fordítanak a helyes és szép magyar kiejtés elsajátítására.

Az értékelő zsűri örömmel állapíthatta meg a résztvevők alapos felkészítését és felkészülését, általában a teljesítmények magas színvonalát. A kötelező és a választható szöveg — mindkettő értekező próza — felolvasásában rendre érvényesültek a helyes magyar kiejtés követelményei: a kifogástalan hangképzés, hangsúlyozás, hanglejtés, a helyes időtartam és beszédtempó, a szünetekkel való okos gazdálkodás, s ami a legfontosabb, a megértést sugárzó szövegmondás. Az oly gyakori köznyelvi hibák: a hanyag artikuláció, a hosszú hangok rövid ejtése (elhízi, egyik, műnek) vagy ennek fordítottja (ékesíti, belölle), a gyors beszédtempó vagy éppen túlzott tagolás, a szólamvég „felkapása” — csak elvétve bukkantak fel. A köznyelvi *a* és *á* palóc ejtése (*á*, *ā*) csak igen szórványosan fordult elő, akkor is legfeljebb olyan enyhe változatában, amely esetleg egy regionális köznyelv normájaként is elfogadható. Nem volt indokolt, az értekező prózához semmiképpen sem illő az a többé-kevésbé patetikus hanghordozás, amellyel a versenyzők egy-némelyike tolmácsolta szövegét. Erre nyilván a különleges, mondhatni ünnepi alkalom készítette a szereplők egy részét.

Volt a versenynek egy igen meglepő, bizonyos mértékig negatív tapasztalata is, nevezetesen az, hogy egyetlen induló ejtésében sem hallhattuk a zárt *ĕ*t. Azért volt meglepő, mert a versenyzők legnagyobb része (talán a pozsonyiakat kivéve) olyan vidékről való, ahol a zárt *ĕ* a beszélt nyelvben önálló hangeszköz, tehát jelentésmegkülönböztető szerepe van.

Mi lehet az oka az anyanyelvi zárt *ĕ* mellőzésének és a kétségtelenül színtelenebb — bár egyébként teljesen kifogástalan — nyílt *e*-zö köznyelvi változat használatának? Alighanem a tanulók és oktatók nyelvszemlélete, amely a zárt *ĕ*-t tudatosan vagy ösztönösen nyelvjárási hangnak minősíti. E szemlélet kialakulásának, sőt terjedésének természetesen oka van: elsősorban helyesírásunk sajátos fejlődése, amely az utóbbi századokban — egy-két szótárt kivéve — nem jelölte a zárt *ĕ*-t, tehát az írásbeliségben a nyílt *e*-zö nyelvi változatot rögzítette. A rádió, a televízió, a színpadi nyelv — néhány hivatásos vagy nem hivatásos szereplő kivételével — ugyancsak ezt terjeszti.

Tekintsük tehát azt a nyelvi változatot normának, amely egyfajta *e*-t használ, s csak ezt ismerjük el a helyes magyar köznyelvi kiejtésnek? Semmiképpen sem. Ha visszapillantunk a magyar nyelvűvelés történetére, azt látjuk, hogy a zárt *ĕ*-zéssel szemben három álláspont alakult ki. Az első kettő merevebb volt, a harmadik, a mai dialektikusabb. Az első a zárt *ĕ*-zö nyelvi változatot tartotta helyesnek, a nyílt *e*-zöt nyelvjárásinak minősítette (pl. Szarvas, Simonyi, Gombocz). A második éppen ennek a fordítottja mellett kardoskodott (pl. Tolnai, Finály). A harmadik szerint — s ez a véleménye nyelvűvelőink legtöbbszörének — a magyar köznyelvnek két változata van: egy nyílt *e*-zö (egy fajta *e*-t használó) és egy zárt *ĕ*-zö (a nyílt és zárt *ĕ*-t használó). Mindkettő helyes, nagy értelmező szótárunk a magyar szavak mindkét ejtési változatát rögzíti.

Mi a teendője anyanyelvi oktatásunknak? A nyílt *e-ző* területeken semmi: a zárt *ë* használatát — ha már helyesírásunkból kimaradt a megfelelő betű — nem lehet megtanítani. A zárt *ë-ző* területeken viszont feltétlenül érdemes megőrizni ezt a hangot. Ez könnyen elérhető: hagyjuk, hogy a tanulók anyanyelvük zárt *ë*-jét bátran használják, ne erőltessük a nyílt *e* kizárólagos használatát!

Kázmér Miklós

Nyomdászok helyesírási vetélkedője. A Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesület 1977. november 28-án — ebben az évben immár a második alkalommal — a Technika Házában helyesírási vetélkedőt tartott. Tavasszal a budapesti nyomdák és kiadók képviselői mérték össze helyesírási tudásukat, s mutatták meg, hogy a helyesírási szabályok helyes alkalmazása nem is olyan ördögös dolog. A verseny nagyon szép eredményei legalábbis erről tanúskodtak.

A verseny második fordulójára az ország valamennyi nyomdája, könyv- és hírlapkiadó vállalata elküldhette, és jó néhány el is küldte képviselőjét. A versenyzőknek — 42-en indultak: korrektorok, gépszedők stb. — hat, összesen 150 nehéz helyesírási kérdést tartalmazó tesztlapot kellett helyesen kitölteniük. A vetélkedő résztvevőinek sokoldalú helyesírási tudását, széles körű tájékozottságát jellemzi, hogy az első három helyezett a 150 feladat közül 143-at helyesen oldott meg, többek között olyanokat is, amelyeket a nyelvészek is nagyon nehéznek ítélték. A hetedik (!) helyezett is csak tíz esetben tévedett.

Ennek az országos helyesírási vetélkedőnek az eredményei azt bizonyítják, hogy a kiadók és a nyomdák dolgozói közül már sokan átérték és tudják, hogy az anyanyelv ápolásában és az anyanyelvi műveltség terjesztésében milyen fontos a szerepük.

T. Urbán Ilona

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Salgó István

A kézirat nyomdába érkezett: 1977. X. 15. — Terjedelem: 11,2 (A/5) ív

78.5040 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

Szemle

A Magyar Nyelvjárások Atlasza V. (Ismerteti: <i>Kiss Lajos</i>)	111
Tompa József: Anyanyelvi olvasókönyv (Ismerteti: <i>Pusztai Ferenc</i>)	112
A Nyelvőr postája	
<i>É. Kiss Sándor</i> : Fókuszál	116
<i>R. Lovas Gizella</i> : Szelfgesztenye	116
A nyelvőr hírei	
<i>Szathmári István</i> : Barla Gyula	119
<i>K. M.</i> Putnoki Imre	121
<i>Szépe György</i> Brunner Aurélné Szentgróti Árpádné	121
<i>Wacha Imre</i> : A Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd országos versenye 1977-ben	122
<i>Graf Rezső</i> : Édes anyanyelvünk verseny — 1977	125
<i>Kázmér Miklós</i> : Egy kiejtési verseny tapasztalataiból	127
<i>T. Urbán Ilona</i> : Nyomdászok helyesírási vetélkedője	128

Olvasóinkhoz!

A negyedévenként megjelenő Magyar Nyelvőr előfizethető a POSTA KÖZPONTI HÍRLAP IRODÁ-nál, 1900 Budapest V., József nádor tér 1. és bármely *postahivatalban*. Pénzforgalmi jelzőszáma: KHI 215-96162. Előfizethető és példányonként megvásárolható az AKADÉMIAI KIADÓ-nál, 1363 Budapest V., Alkotmány utca 21., telefon: 111—010. Pénzforgalmi jelzőszámunk: 215—11488, az AKADÉMIAI KÖNYVESBOLT-ban, 1368 Budapest V., Váci u. 22., telefon: 185—612. Előfizelési díj egy évre: 28,— Ft.

Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat 1389 Budapest P. O. Box 149 62, Postafiók 149) és külföldi bizományosai.

A folyóirat egyes régi példányai korlátozott számban beszerezhetők az Akadémiai Kiadó terjesztési osztályától (Bp. V., Alkotmány u. 21.) és a Magyar Nyelvtudományi Társaságtól (Bp. V., Pesti Barnabás u. 1. III.). Példányonként kaphatók a Posta Központi Hírlap Irodájában (Bp. V., József Attila u. 1.) és az Akadémiai Könyvesboltban (Bp. V., Váci u. 22.).

Felhívjuk olvasóink figyelmét a *Nyelvőr Füzetek* című sorozatra. Eddig megjelent füzetek:

1. *Bárczi Géza*: A helyes magyar kiejtés versenye az Eötvös Loránd Tudományegyetemen ..... 1 Ft
3. *Farkas Vilmos*: Jegyzék „A magyar helyesírás szabályai” tizedik kiadásának szótári részében a kilencedik kiadáshoz képest végrehajtott változtatásokról ..... 1 Ft
- [A 2—3. szám együttes új kiadása ilyen címen: *Deme László*: Magyar-
rázat helyesírási szabályzatunk új (10.) kiadásához. (A szótári részben
végrehajtott változtatások jegyzékével) ..... 4 Ft
4. *Bárczi Géza*: Anyanyelvünk magyarsága ..... 1 Ft
5. *Vértés O. András*: A beszédhibákról ..... 1 Ft
6. *Ferenczy Géza*: Arany János, nyelvünk bűvára és művelője ..... 3 Ft
7. *Bencédy József—Deme László*: Egy szavaló és kiejtési verseny tanul-
ságai ..... 2 Ft
8. *Grétsy László—Wacha Imre*: A műszaki nyelv művelése ..... 5 Ft
9. *Deme László*: Helyesírási rendszerünk logikája ..... 5 Ft
10. *Kiss Lajos—Kovalovszky Miklós—Lőrincze Lajos—Mátyás Ferenc*:
O. Nagy Gábor emlékének ..... 2 Ft
11. *Kemény Gábor*: Képszerűség és kompozíció Krúdy prózájában..... 2 Ft
12. Beszédkultúránk időszerű kérdései

E füzeteket a Magyar Nyelvtudományi Társaság (Bp. V., Pesti Barnabás u. 1 III.) árusítja.

Ára: 9,— Ft
Évi előfizetés: 28,— Ft

INDEX: 25 560
ISSN 0025—0236

Nyelvészeti kiadványok

- Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum* Budapestini habitus anno 1975. Red. Gyula Ortutay. Pars I. Acta Sessionum. Cur. János Gulya. 1975. 241 l. 15×25 cm. Német, orosz és francia nyelvű tanulmányok. Fve 140,— Ft. ISBN 963 05 0436 7
- Domokos Péter. *Az udmurt irodalom története*. 1975. 550 l. 17×25 cm. Bibliogr. fejezetenként. Orosz és angol nyelvű összefoglalással. Kve 100,— Ft. ISBN 963 05 0699 9
- Études Finno-Ougriennes*. Tome X. Année 1973. 1975. 318 l. 17×25 cm. Fve 180,— Ft. ISBN 963 05 0579 7. Közös kiadás a párizsi A. D. E. F. O.-val (Librairie Klincksieck, Paris)
- Forschungstätten für Finnougristik in Ungarn*. (Red. von János Gulya, László Honti. Übers. von Regina Hessky. Az előszót írta: Kálmán Béla.) 1975. 165., 4 fénykép, 17×25 cm. Kve 100,— Ft. ISBN 963 05 0623 8
- Gregor Ferenc: *Der schlowakische Dialekt von Pilisszántó*. (Übers. von István Tóth). 1975. 295 l., 17×25 cm. Bibliogr. 293—296. l. Kve 180,— Ft. ISBN 963 05 0400 6
- Hadrovics László: *Szavak és szólások*. 1975. 134. l. 17×25 cm. (Nyelvtudományi értekezések 83.) Fve 22,— Ft. ISBN 963 05 0732 3
- Hajdú Mihály: *Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata*. 1975. 52 l. 17×24 cm. 1 melléklet (Nyelvtudományi értekezések 87.). Fve 11,— Ft. ISBN 963 05 0551 7
- Honti László: *System der paradigmatischen Suffixmorpheme des wogulischen Dialektes an der Tawda*. (Übers. von Regina Hessky.) 1975. 161. l. 17×25 cm. Bibliogr. 157—161. l. Kve 80,— Ft. ISBN 963 05 0237 2
- Jel és Közösség*. Szemiotika tanulmánygyűjtemény. Szerk. Voigt Vilmos, Szépe György, Szerdahelyi István. 1975. 234. l. 17×25 cm. Bibliogr. 201—229 l. (Musseion könyvtár 2.) Kve 52,— Ft. ISBN 963 05 0424 3
- Knieza István: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. Két kötetben 15×21 cm. 2. kiad. 1974. 1. köt. 582 l. 2. köt. 583—1043 l. Német és orosz nyelvű összefoglalóval. Kve együtt 180,— Ft. ISBN 963 05 0413 8 (1—2. köt.), ISBN 963 05 0414 6 (1. köt.), ISBN 963 05 0415 4 (2. köt.)
- Kósa László—Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. 1975. 230. l. 12×18 cm. Bibliogr. 197—228. l. (Néprajzi tanulmányok) Fve 23,— Ft. ISBN 963 05 0561 4
- Magyar értelmező kéziszótár*. Szerk. Juhász József, Szóke István, O. Nagy Gábor, Koválovsky Miklós 2., változatlan kiadás 1975. 1550. l., 17×25 cm. Kve 260,— Ft. ISBN 963 06 0731 5
- A magyar helyesírás szabályai*. 10. kiad. 15. (a tizenegyedikhez képest változatlan) lenyomat. 1975. 267 l. 14×21 cm. Fve 9,— Ft, Kve 16,— Ft, Fve 9,— Ft. ISBN 963 05 0610 6
- A Magyar Nyelvjárások Atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Szerk. Deme László, Imre Samu. 1975. 345 l., 17×25 cm. Kve 68,— Ft. ISBN 963 05 0609 2
- Mikola Tibor: *Die alten Postpositionen des Nenzischen (Juraksamojedischen)*. Übersetzt von Tilda und Paul Alpári. 1975. 242 l., 14×21 cm. Kve 100,— Ft. ISBN 963 05 0223 2. Közös kiadás a hágai—párizsi Mouton kiadóval
- Modern Linguistics and Language Teaching* International Conference Budapest, 1—5 April 1971. 1975. 439 l., 17×25 cm. Angol, francia, német, orosz és egy latin nyelvű tanulmány. Kve 250,— Ft. ISBN 963 05 0265 8. Közös kiadás a hágai Mouton kiadóval
- Papp Ferenc: *A magyar főnév paradigmatis rendszere*. (Leírás és automatikus szintézis.) 1975. 327 l., 45 táblázat. 17×25 cm. Bibliogr. 263—265 l. Kve 66,— Ft. ISBN 963 05 0570 43
- Researches in Altaic Languages* Papers read at the 14th Meeting of the Permanent International Altaic Conference. Held in Szeged, August 22—28, 1971. E. by Louis Ligeti. 1975. 338. l. 10 ábra, 18 táblázat, 17×25 cm. (Bibliotheca orientalis Hungarica XX.) Bibliogr. tanulmányként. Angol, francia és német nyelven. Kve 200,— Ft. ISBN 963 05 0124 4
- Steinitz, Wolfgang: *Ostjakologische Arbeiten*. Szerk. Gert Sauer, Renate Steinitz. — Négy kötetben. 27×19 cm. ISBN 963 05 0156 2
- Bd. I. *Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. Texte*. Neubearb. von Gert Sauer. 1975. 468 l. Szövegek eredeti nyelven, német nyelvű magyarázószöveggel. Kve 300,— Ft. ISBN 963 05 0157 0. Közös kiadás a berlini Akademie-Verlaggal és a hágai Mouton kiadóval.
- Zsilka János: *A jelentés szerkezete*. A jelentés mozgásegysége. 1975. 262 l., 10 melléklet, 17×25 cm. Kve 60.— Ft. ISBN 963 05 0640 8